

NÓBEL ÁRPÁD KALANDJAI

ÍRTA
GRÓH ISTVÁN

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1921

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-49-7 (online)
MEK-14622

TARTALOM

- I. Az üllei vám.**
- II. Hányódás.**
- III. Emilia Corandini.**
- IV. A kamarás gránát.**
- V. Markusánszky Egon, a nagyszombati borbély.**
- VI. A gurabi grófné.**
- VII. Francsek Tóni.**
- VIII. Nóbel Árpád a kapucinus-rend noviciusa.**
- IX. A Bellini Madonna.**
- X. Nóbel Árpád elhagyja a szerzetet.**
- XI. Mandel Teréz.**
- XII. Tutajon.**
- XIII. A Teréz lakodalma.**
- XIV. Emilio Celso.**
- XV. Wéberné látomása.**
- XVI. Peregi megkísértése.**
- XVII. A Carol meg az uszályai.**
- XVIII. A Gyorgye lelke.**
- XIX. Bomlik a Peregi.**
- XX. A Reménység tengerije.**
- XXI. Vitéz Mihály vajda képei.**
- XXII. A valisiórai látóasszony.**

I. Az üllel vám.

Sokat gondoltam rátok, meg az egész hatodik B-re, pedig azóta alig láttam közületek valakit, s íme, most meg négyen ülünk együtt. Tizenkét esztendő... De meg is változott azóta minden... Fonnyadt, szelíd fiúk voltatok abban az időben, kevésvérűek és alázatosak. Rettenetes kaloda az a gimnázium. Na, én nem... Hisz emlékezhetsz, épp előttem ültél, milyen szálas legény voltam... Micsoda független gondolkodású... Csak addig voltam gimnázista, amíg a padban ültem; künn éltem a második életemet, a vígat, a férfias, az igazit, s amikor reggel rejtelmes mosolygással beállítottam közétek, a Hajós-utcából jövet, úgy néztetek rám, mintha az Opera előtt hasaló szfinksz cammogott volna be lomhán, valami éjjeli lumpolás után.

Rejtelmes voltam és mosolygó. Gacsalkovics, az osztályfőnökünk, dühbe borult, ha rám tévedt a szeme; én meg álltam a nézését szemhunyorítás nélkül s két szemgolyóm parallel állásban meredt az övébe; kissé fölvent szájam széle mellett vékony redő húzódott le az orrom cimpájától, az alsó ajkam meg kissé lepittyedt. Ez adta azt a sajátságos mosolygásfélét a képemre.

- Milyen szemtelen ábrázat, - dünnyögte magában Gacsalkovics, de bizony olykor kimondta hangosan is, tudjátok az után, amikor legyűrtem a pad alá a Popovicst.

Ti bizonyára épp oly rejtelmesnek ítéltétek hirtelen eltávozásomat a gimnáziumból, mint egész eddigi magamviseletét s gondolom mennyi pletyka burjánzott föl felőlem a hatodik B. síkíratlan talajából... Hisz egész mondakör fogott körül a negyedik óta, de mondhatom, minden föltevésnek hamis volt, az igazságot nem mondtam el senkinek eddig. Ti lesztok az elsők, akik meghalljátok. Pedig hetekig írtak a dolog felől az újságok, neveket nyomtak, neveket ordítottak a körutakon, olyanokét, akik nem voltak mások, mint segédmunkások az én ideám megvalósításában, irodai kopírozók, utánczó; de a tervező agy, a lelke az egésznek, az én voltam.

Tizenkét esztendeje múlt, de nem hiszem, hogy ne emlékeznétek az üllel-vámi borcsempészetre. Nagy eset volt, mondom, az országgyűlésen is interpellálni akartak miatta, maga a pénzügyminiszter leste a főkapitányság, meg a pénzügyőrség telefonjelentését... S már úgy volt, hogy miatta reformálni fogják a főváros fináncközigazgatását... Gondoljátok el, egy gyerek miatt, egy tizenhat éves, ambiciózus diák miatt, aki nem érte be Homérosszal, Liviuszal, meg heti három hatos zsebpénzzel... hanem többre vágyott...

Hogy mindent megértsetek, vissza kell emlékeznetek egyre-másra. Azzal tisztában voltatok akkor is, hogy én voltam az osztály legjobb labdázója, sőt azt kell mondanotok, hogy én tudtam egyedül labdát rúgni. Polacseknek csak a szája járt, annak utána, hogy megvertük, ki nem fogyott azoknak az okoknak a kitalálásában, hogy miért is kaptak ki... Általában utálatos fráter volt, tudhatjátok, bár volt egy kis pártja... Mondtam, labdát csak én rúgtam igazán közületek, így aztán már tizenöt esztendőkoromban tagja lettem a *Vizafogóknak*, s ugyan megbecsültek ott... Nem is csoda, hisz azt a nagy mérkőzést a *Vizafogók* meg a *Buda-Ujlaki Torna Klub* között az én góloom döntötte el, most pünkösdkor lesz tizenhárom esztendeje... Arról is sokat írtak akkor, de nem erről akarok néktek beszélni... Kicsiny világító pontok ezek multamban, ott pislognak egyre az emlékezet valamelyik zugában s örvend az ember, ha egyéb híján rájuk akad olykor, mint az első szerelmes levélre...

Mondom, ez csak lazán függ össze az üllel-vámi borcsempészéssel, de összefügg... Az Üllel-út végén, a vámon kívül volt kicsiny klubunknak gyakorlóhelye, azon a szép, tágas térségen, amit délelőttöként a honvédség használt.

Szép hely, gyönyörű napos délutánok emléke világít most is lelkemben, ha rágondolok... Egy oldalt a vasút töltése... csöndes tehervonatok fekete kígyóival, más oldalt délnek a kispesti ákác ligetek, egy-egy gyárkémény, a horizontra ereszkedő lomha füstpárnák, amint alkonyatkor vörös ágyat vetnek az éjszakának, odább a végtelen meleg alföldi ég...

Sokat álldogáltam így elmélyedve egy-egy mérkőzés után az alkonyatban a tér egyetlen dombján, mert lelkem mindig fogékony volt a természet szépségei iránt, s ha a viszonyok nem hajszolnak végig életem első felén, talán maradandó műveket alkottam volna eddig... de már hiába...

Egy ilyen este hazatérőben a vámi öntözőkocsik egész tömegével találkoztam. Megfigyeltem útjukat. Kisebb és nagyobb csoportokban csendesen lépegettek a nehéz muraközi lovak kifelé a vámon, daloló vagy álmos kocsislegényekkel... egy darabig még az Üllei-úton, egész a csárdáig, onnan jobbra fordulva be a fővárosi fuvartelepre. Olyik kocsi megállt a csárda előtt, a kocsisa bekiáltott, egyet hörpintett a bakon, aztán ment tovább.

Anélkül, hogy későbbi terveimnek még csak a csiráját is elvettem volna, mondom, pusztán kíváncsiságból utánok mentem egész a fuvartelepig. Ott volt már vagy kétszáz ilyen kocsi az udvaron, mögötte hosszú istállók, kissé távolabb kocsislakások, külön a legények, meg külön a házasok számára. De többen hazajártak háltni Kispestre meg a tájakra... Mert igen sokan voltak, úgy becsülöm, több százan. Bementem s megnéztem mindent apróra, a sérült kocsikat, amik elszállításra vártak a javítóműhelyben, az épeket, zárókészülékjüket és... azon éjjel nem aludtam.

Még hajnal előtt fölkeltem másnap, kigyalogoltam a vámhoz, pedig jó messze van és leültem az út szélére... Nemsokára hosszú vonalban jöttek befelé ugyanezek a kocsik, hol egyenkint, hol csoportosan, ahogy épp tetszett az álmos kocsisoknak, akik közül olyik megint bekiáltott a keresztúti csárdába egy kis törkölypálínkáért és kiállott a sorból a kocsmá elé, hogy az utána jövők elébe vághassanak. Elkísértem a csapatot be a kórházig, ahol szerteváltak, sőt némely kocsit az oldalutcákba egész az utcai csapokig, ahol megtöltötték őket, hogy beöntözhessen kiki a maga szakaszát.

Reggeli hét óra volt, s én siettem - ó, nem a gimnáziumba, hanem a Népszínház-utcába a nagybátyámhoz, Klein Mártonhoz... Tervem kész, mint a tisztán megszótt damaszt, egyetlen görcs, zavaros fűzés nem volt benne, ennek csak sikerülni lehet...

Nem akarom bíráló vagy éppen elítélő szóval illetni atyafiságomat. Rút dolognak tartanám bármely ballépésem okát családomban keresni, bármennyire divat is most az átöröklés tana... Én erre - és ezt megmondtam valaha védőügyvédemnek is, aki erre alapította védelmemet - nem adok semmit, és nehéz is lenne valamit megtudnom, mert édesszüleimet kicsiny gyermekkoromban temették el... De be kell vallanom, Kleint, a nagybátyámat, zsenge gyermekkorom óta olyan embernek tartottam, aki minden gázságra képes, akit vállalkozásaiban - épp ez a jellemző - semmiféle úri érzés nem korlátozott.

A boltjában találtam már, régiségeket árult.

- No? - Ezzel a szóval fogadott az öreg s úgy nézett rám, mint egy barátságtalan kis szürke kócos eb, aki a szája félloldalát is csak azért hagyja nyitva, hogy kilássék egy-két foga. - No?...

És én beszéltem röviden, bevezetés, előszó és utóhang nélkül, mert mindez nem kellett neki, csak a szám, a szám...

- Két köbméter, vagyis kétezer liter fér egy öntözőkocsiba... Egy liter bor fogyasztási adója Pesten 14 fillér, kétezer literé 28 korona. Legyen fele a kocsmárosé, a fele maradjon nekünk, az is szép kereset, mi?... Naponta három-négy kocsit behozhatunk nyugton... Mi?

Az öreg meghökkent, láttam rajta, hogy eddig nem nézett ki belőlem ennyit, aztán gondolkodott.

- Csak semmi ostobaság, - morogta egynéhányszor, belekuperodva egy székbe, aztán felugrott.

- Jó... meglesz... csak... semmi ostobaság...

Mit mondjak tovább... reális emberre bíztam a dolgot...

Kerültek kocsik, szakasztott olyanok, mint a fővároséi, szennyes, piszkos kocsisgúnyák, lapos sapkák, meg két hirtelenszöke gyerek a bakra, akik úgy ügyeltek a szemem pillantására, hogy gyönyörűség volt velük hajtani. Mert én ültem az első kocsin, ők jöttek utánam nagy lomhán a Ludoviceumig, ott elváltunk egymástól... Mindegyikünk tudta, hogy hová menjen. Csak arra vigyáztunk, hogy rendőr meg ne lásson, ha behajtottunk egy-egy kocsmá udvarára... Ha látott, se volt baj, az államrendőrség, tudtátok, keveset törődik a főváros házi üzemeivel...

Egy hónap múlva szépen kifejlődött az üzlet. A kis öreg megszerezte bérbe azt a kocsmát a külső Üllei-úton, ami a fuvartelepi út elágazásánál feküdt s az lett a borrházunk; igaz, a deszkakerítést megemeltette vagy három méternyire, hogy be ne kukucskáljanak, de gyönyörű rakodóhellyé vált.

Megbízónk is akadt bőven, kivált kőbányai borkereskedők...

Azon a tavaszon, amelynél szebbet, virágosabbat alig éltem azóta, ez volt az életem rendje. Reggel korán, hat után, befogtunk odakinn és jöttünk be két-három kocsival; hét után gyorsan átöltöztem és siettem közéték. Akkorra már megkerestem a napi tizenöt koronámat, és megvallom, kissé szórakozottan vártam a latin meg a matézis-órák végét. Iskola után jó ebéd a Londonban, kevés, de kitűnő borral, meg egy kis feketekávé a Rembrandt-kávéházban. - Kedves kis sötét zug volt, mi?... Hisz ti is billiárdoztatok ott, tudom, hogy bámultatok, amint a kávé hajlongva fogadott, a pincér meg szaladt a kávéért, s épp oda tálalta a Vilma mellé. Ne tagadjátok, kissé irigykedtetek, pedig alig volt okotok rája. Kávé után egy kis kártya a Rembrandt udvari szobájában gyertya mellett, ez rendesen ferblivel végződött, de játszottam egyebet is, mondhatom, kitűnően, és majd mindig szerencsésen. Vilma mondta, a ti Vilmátok, akiért a fél hatodik B. rajongott, bár ez a leány folyton az én nyomomban járt, hogy akinek ilyen szerencséje van a kártyában, stb...

Pedig nem volt igaza. Hisz emlékezhetek rá, milyen fiú voltam, délceg, magas, előkelő tartású. A bajuszom abban az esztendőben angolosra vágott, később leborotvtam, - a tiétek még nem is serkedzett - a keztyűm sárga, a nyakkendőim Vogeltól valók a Koronaherceg-utcából, csupa édes, meleg szín, vagy komoly, mély tónus, apró, pikáns, elszórt pettyekkel... Én ne tetszettem volna...

Jogásznak néztek mindenütt hatodikos koromban, nem én mondtam, mások szólítottak annak, hát rájuk hagytam. Pipus jogász, így hívott a »Ferrer« egész kabaré-társasága. Csupa eleven, szép lány, ennivaló telt asszony, én meg csak mosolyogtam.

Végtelen érzékes volt a női szépség iránt, egy tavaszi fehér asszonyi ruha villanása megrázott messziről az utcán és mégis tartózkodtam. Így a Ferrer-csapattal is elmentem Szolnokra, vissza is jöttünk, fizettem e kedves bohém népnek, amit megkívánt, de semmit tovább...

Ti jól tudjátok, idealista voltam mindig. Talán a gimnáziumi humán-tudományok tették, hogy sokáig megőriztem lelkem szűzies zománcát, talán a nemesebb szerelem után való vágyódás tette, elég az hozzá, hogy az első szerelem rózsaszín köd maradt számomra, amit szívtam, leheltem, beleburkolóztam, de az ölem üres maradt és a karjaim nem öleltek testet. Talán ebből magyarázható ki bekövetkezett lelki viharimnak drámaisága, tragikus ereje...

Tizennégy esztendő óta állandóan élt bennem a vágy nemesebb szerelem után, s így gondolhatjátok, hogy tiszta szívvel közeledtem a Róth-családhoz. Az Örömvölgy-utcában laktak, egy olyan udvarnak hátsó kis építményében, ami kivált este telised-teli volt kocsival, a fehér tejeskocsitól kezdve a cirádás halottaskocsiig.

Egyszerű, de becsületes népnek látszott e házmester-pár. Az apa szorgalmas zsidó ember, majd a szeméig szakállas; mély torokhangjai oly nehezen bugyogtak föl beszörösödött gégéjén és száján. Az anya vékonyképű asszony volt, sovány, kevésbeszédű és végtelen takarékos; röstelte volna, ha több húst hordoz csontjain, mint amennyire okvetlenül szüksége van. Olyan halkán mozgott, talán tíz esztendeig se koptatta el cipője talpát, és lépése éppenséggel nem hallatszott olyankor, amikor az öreg Róth gégéje gargalizálva adta föl a szavak zavaros áradatát esténként.

Mondom, szegény, de becsületes embereknek látszottak, és én húzódtam az ilyen emberekhez teljes életemben. Nem tagadom, olyan tervek s ábrándok alakultak ki bennem, amelyek megérdemelték volna, hogy össze ne zúzassanak. Úgy-e, sokat beszélek az öregekről s a lányról eddig semmit, de ez mutatja éppen érzéseim komolyságát; mert házasuló ifjú ember előtt első a család, a tőnek, a termő alanynak nem és faj szerint való ismerete. A virág mivoltát aztán szinte látatlanban megállapítom, ismerem színét, szüzi szirmait, kelyhét, tudom meddig virágzik, s mi lesz belőle virágzás után, tudom gyümölcsét... az én énem megújulásának gyöngé csírát... Úgy-e, különös, hogy egy tizenhét éves ember ilyen komolyan fogja föl az életet s oly körültekintéssel mérlegeli mindazt, ami szerelme tárgyával összefüggésben van.

A leány? Mit mondjak a leányról... Ti tudjátok, hogy a Belvárosnak az a fele, amit a Kristóftér, Koronaherceg-utca, meg a Kígyó-utca határol, olyan rózsakert, amihez hasonló - én mondom, aki Európa fővárosait megjártam - a világon több nincs. Egy-egy májusi estén, boltcsukás után, a virágoknak olyan tömege indul szerte e helyről a városba, bimbózó, kicsiny rügy rövid szoknyában, büszke és nyílt, nehézkegyű rózsza, ingó, szűzies, tipegő liliumok, bűvő nefelegtsek, amiket hogy meglássunk, szinte a kalapjuk alá kell hajolnunk, amihez fogható csak a muzulmán képzelet halmozhat egybe, amikor keleti fantáziával népesíti be az ő mennyországát. Ha most azt mondtam, hogy ebben a gyűjteményben legszebb, a legszűzibb hamvasságnak, az ég odalehelt harmatának legméltóbb viselője ő volt, úgy talán elképzelték valamit az ő orcájából.

A Vogel boltjában ismerkedtem meg vele, miatta vettem mindennap új nyakkendőt, amíg annyira jutottam, hogy hazakísérhettem, nem a házig, csak az Örömvölgy-utca sarkáig. Künn egy lámpa alatt vártam őt, s boldog voltam, mert vele leszek, összeér olykor könyökünk, amíg vele megyek és beszélni hallom, lélegzete az orcáig hat... Tudom, irigyeltek, mert egy más, nálamnál idősebb férfit is láttam a szomszéd lámpa alatt állni három estén által, s ez az ember utánunk jött... Emlékszem, mint figyeltem, mint szorongattam zsebemben brauningomat, mint fordultam hátra nyugtalanul, mikor Idát kísértem, mert megesküdtem, lelövöm, ha hozzá közeledik... Szerencsére kinézte belőlem elhatározásomat, mert elmaradt Jól is tette. Idus különben is azt mondta rája, hogy ez egy vén majom...

Én meg haladtam tovább a boldogság útján. Két hét múlva elfogadott tőlem egy aranykarkötőt és megengedte, hogy a külső Józsefvárosban karonfogva menjünk. Összeért a hajunk, sőt egyszer az orcánk is és lángfolyam indult meg szívemből, minden tagomat általjáró.

Rá négy nappal az azután való estén, hogy a szép nyakláncot megvettem neki, meghívott a szülei lakásába.

Már akkor elárasztottam a vallomások özönével, forró szókkal, lobogó esküvésekkel, amik fehér szárnyakon, hangos rebbenéssel hagyták el ajakamat, mint a szabadjára eresztett galambok.

Az öregek szívesek voltak. Róth kérdezősködött megboldogult apám felől, - mondta, hogy ösmerte - s az asszony is barátságosan nézett rám széke mellett állva és hallgatott... A következő vasárnap kirándultunk a Zugligetbe - fizettem mindent bőven, urasan - és hosszasan sétáltam Idussal az erdőben. Amely száj csókol, az mindent elmond, s én is elmondtam mindent... Hisz oly tapintatosak voltak az öregek. Egy pohár sör mellett meghúzódva, hallgatva várták, amíg visszatérünk. Ez volt ifjúságom egyik legboldogabb napja.

A következő két napon nem mehettem hozzájuk. A mi forgalmunk az üllei-vámon igen meggyarapodott s Klein nógatói is türhetetlenek voltak. Könnyelmű, hálátlan ifjúnak szólított, aki nem törődöm se az én jövőmmel, se az övével, majd korhelynek, lusta kutyának hívott. Jött a nyár, sok bort ittak az emberek. Hétfőn is többször fordultunk borral, kedden meg este hétkor hoztam a harmadik fuvarát és kilenc óra elmúlt, mire kiürítettük a kocsinkat.

Szerdán este aztán megindultam a kijózanodás kálváriaújtján. Azzal kezdődött, hogy Ida nem jött ki egyedül a boltból, hanem valami csomagot cipelő boltiszolgával, akivel, azt mondta, többfelé el kell mennie, úgyhogy nem jöhet velem... Bosszankodtam; elvégre is, kocsit fogadhattam volna a számára, ha oly sietve el nem hagy... De nem baj, gondoltam, ha most nem jöhetsz vélem, otthon majd megtalálalak... Immáron jogaim is vannak abban a házban... hisz vőlegénye vagyok, vagy mi... És csöndesen ballagtam kifelé az Örömvölgy-utcába.

Az első döfés az volt, hogy Idust otthon találtam. A leány tehát nem mondott igazat és villamoson ment haza. A második az volt, hogy egy hitvány, alacsony, vörösszőke férfit leltem ott, valami Tauber nevűt, amint később megtudtam, - mert be sem mutatták - akivel szörnyű szívesek voltak, vacsorához ültették Ida mellé. Hozzám keveset szólt az öreg, abban se volt köszönet.

- Na, mi lesz a vizsgával, Árpádka, - így a vén gazember, per Árpádka, pedig három nap előtt még alázatosan itta a boromat - sokat mulasztunk, baj lesz a professzorokkal...

A vacsoráló társaság háta mögött ültem keresztbe tett lábbal, s megvetően hallgattam. Az Ida profilján nyugodott tekintetem s figyeltem, hogy talál-e ez istennő szobrán egy vonást, egyetlen kis formát, ami megmagyarázná e gaz fordulatot. És ő érezte, mert nem mert rámpillantani. Ami Taubert illeti, a vőlegényt, - mert annak tartottam - az csámcsogott és nyelt; a nyakának sovány izmait láttam csak hátulról, amint állkapcsát mozgatták. Nyomorult egy nyak, gyöngye váll, éreztem, hogy egyetlen ütésemre földre buknek... Így méregettem magamban ezt az embert, s elhatároztam, hogy még ma leszámolok vele, csak induljon hazafelé... Elmúlt a vacsora, aminek, mondom, csak nézője voltam, mert dehogy is ettem volna az ételükből, de Tauber csak nem mozdult, pedig Róthné kiosont a kapukulccsal közben és bezárta a kaput. Bántott, fojtott a szoba levegője, a hallgatás, a képmutatás, az az utálatos játék, amit ezek velem űztek... Jobb lesz, ha kimegyek s az utcán várom meg ellenfeletem.

Búcsúztam az öregektől hidegen, kézfogás nélkül. Idától kézfogással. Igyekeztem gúnyosan nézni rá, ahogy a Gacsalkovicsra szoktam a latin órán, de nem bírtam soká, szemem könnybe lábadt... Rohantam kifelé a kocsik között, deszkafészer és istálló árnyékában. Odakint kitértam az ég felé két karomat, aztán ökölbe szorult a kitért, könnyörgő kéz és lassan leereszkedett... Sírtam...

Aztán csöndes járkálásba kezdtem, húsz-húsz lépést alá és fel a Róthék kapuja előtt és valamennyire megnyugodtam. Föülülkerekedett bennem a férfi, a bosszúálló férfi.

- Nem megyek el, azért se, - gondoltam, - megvárlak, amíg kijössz és leszámolunk... Ha megy, ökölrel, ütéssel, rúgással, ha nem, hát revolverrel.

Még víg is lettem utóbb. Leszámolunk... le-szá-mo-lunk, mondogattam taktusra és lépkedtem, olyan erővel dobbantva, mintha minden kockakő egy-egy Tauber-koponya lenne. Igen, úgy fog itt feküdni, mint az utca köve, de véresen s talán épp Ida lesz az, aki belébotlik elsőnek, sikolt és a véres homlokon megismeri öklöm nyomát, talán el is ájul... Nevettem magamban.

Nem is gondoltatok, milyen hűvös az ilyen tavaszi éjszaka, kivált éjfél után. Előbb a házuk ablakait néztem, aztán behúzódtam egy kapu szögletébe. Mi tagadás benne, lehűtött egy kissé a hajnal és úntam is az állapotomat. Már szóltak a józsefvárosi kakasok és gyöngén szürkélett az ég a Népliget felől, amikor csikorgott a Róthék kapuja. - No most, - sziszegtem s behúzódtam a menedékadó kapu sarkába...

Róthné sovány feje nyúlt ki a kapun és végigpillantott az utcán. Aztán nyílt mind a két szárny és keserves zökkenések közt kigördült a kapun, gondoljátok mi és ki... Egy öntözőkocsi, egy tele öntözőkocsi s a bakon Tauber.

Az utca közepére ugrottam és rettenetes röhögésbe fogtam, amire a jámbor, aki úgylis két kézzel fogózza ült a bakon, majd lefordult s könnyörgő pillantásokkal szinte rimázkodott, hogy hallgassak.

Nevettem majd hazáig, azzal a keserű, keblet rázó nevetéssel, ami egy világot dönt meg odabenn, szerelem palotáját, ábrándok lugasait, s a romokon a rettenetes megismerés vihara multával megszületik a férfi. Igen, férfi lettem.

A homlokomon az a két felmenő ránc, ahol a szemöldököm összeér, akkor éjszaka támadt.

Azok a gyermekes, leányos vonások, amikkel köztetek éltem, akkor váltak ilyen keménnyé, zordonná. Az én gyermeki nevetésem nem csendült föl soká azután. Kleinhoz, a nagybátyámhoz már megedződve és szinte cinikus kedvemben mentem.

- No, van már konkurensünk, bácsikám, - jelentettem neki az esetet úgy, hogy egy darabig csak nézett rám némán, vajjon nem tréfálok-e. Hanem amikor mindent elmondtam, rámtámadt, mint az öreg eb, szapora, de szakadozott csaholással, fel-alá futkosva körülöttem. Elkeresztelt mindennek, ami nem jó, s végül a legsiralmasabb jövőt jósolta nekem is, meg magának is, aki oly szerencsétlen és meggondolatlanul jószívű, hogy ilyen elvetemedett ifjú unokaöccsöt a szeretetébe fogad...

- A kórházban fogsz meghalni, te gyalázatos, mint az apád, község pénzén fognak kivinni éjszaka, hogy belökjenek abba a gödörbe, ahová máris való vagy, te rablóm, te gyilkosom, életemnek rövidítője, becsületed tolvaja. Hallatlan... egy szoknya miatt... Apád is ilyen volt...

Csak hallgattam nyugton s vártam azt az időt, amikor a jobbik eszét veszi elő az öreg, mert volt neki, minden eshetőségre. El is hallgatott, s még egy-egy vakkanás után csendesen leült, gondolkodott.

- Csak semmi ostobaság... - bólintgatott a szürke fejével. - Nagy befektetés, az igaz, de hát ha békességben osztoznánk... Tárgyalok Tauberrel... Talán átvehetnék Budát...

Szép nyugton elmondta, hogy ha már így lett a dolog, nyugodjunk bele, a csempészésből ketten is kereshetünk szépen, kivált ha ők a lágymányosi telep felől dolgoznak... Így váltunk el, de én nem igen hittem a közös munka sikerében, s úgy látszik, az öreg se, mert a boltját a feleségére iratta, egyebe úgyse volt.

Az ilyen dolgot nem lehet titokban tartani, ha többen tudják. Minden nap el voltam készülve a fölfedezésre, s azért öltöttem a kocsisuniformis alá rendes, jó ruhát, azért hordtam minden pénzemet magamnál. Most már gyűjtöttem, takarékoskodtam, de nem sokáig lehetett.

Tauberrel majd minden nap találkoztam a vámnál. Első ízben nem állhattam meg, hogy végig ne vágjak a képén ostorral, épp a fináncok szeme előtt. Tudtam, hogy nem mer mukkanni a bitang, mert fél. Rángatózott a sovány képe, az állkapcsa harapott néhányat üresen, - a Róthék vacsorája jutott eszembe - de nem mert szólni, csak megtörülte az arcát.

Még két hétig hordtuk be így a bort, s nem rajtam múlt, hogy megcsíptek bennünket. Az én lelkiismeretem tiszta, én óvatos voltam, de tudtam, hogy így lesz. Jó hátra húzódtam mindig Tauber mögé, az utolsó volt a kocsim. Fogják meg őt először.

Szinte bámultam, micsoda bamba biztossággal megy ez az ember, pedig már a képe is kihívta minden kezdő finánc gyanuját.

Jól emlékszem, június 9-én, a koronázás évfordulója után való reggelen ütött be a mennykő az üllei vámon. Tauber, szokás szerint, elől hajtott, én négy kocsival utána. Egyszerre előrohan finánc, rendőr, ahány csak van, egyenest Taubernek. A mafla meg se moccant, hanem én leugrottam a bakról s futottam, ahogy bírtam, a ferencvárosi pályaudvar felé a töltés mentén.

Szerencsére, amíg Tauberrel foglalkoztak, öt-hatszáz lépés előnyt nyertem, akkor indult utánam a kétféle színű kopó-csapat, amihez még néhány szürke civil volentér csatlakozott.

Ti tudjátok, mi az, ha én igazán futni kezdek. Azt hiszem, sose felejtitek el azt a meccset, amikor a mi csapatunk megverte az újlakiakat, kivált az én lefutásaimat. Hogy dolgoztam, iramodtam én, mint jobbszélső.

Tudjátok-e, hogy Carwell, egy angol professzionista - csapat impresszáriója szerződést ajánlott nékem. Nem tudjátok, mert nem mondtam akkor, pedig úgy volt, becsületszavamra mondom, de én röstelkedtem, mert politikai pályára készültem - ma is az az ideálom - és nem akartam elhagyni az iskolát.

Képzelteritek, hogy játszottam a kergető néppel, ezzel a csizmás falkával. Hogy kifárasszam őket, előbb a hatméteres vasúti töltés külső felén szaladtam, aztán a belső felére mentem át, ők persze utánam. Ezt a manővert megismételtem vagy négyszer, úgy hogy a fele, a gyöngébbje, lógó nyelvvel maradt el a hátam mögött. Amikor messziről a közvágóhíd takarmánycsürei látszottak, állandóan a töltés külső felén futottam (a raktárak a belső felén voltak) és azt az egy-két embert, aki utamba állt s meg akart fogni, csúnyán fellöktem.

Még vagy háromszáz lépést futottam így, amíg elértem a közvágóhíd telkéig, ami egész a vasúti töltésig nyúlik, erre hirtelen átszaladtam a töltésen, s még mielőtt üldözőim átértek volna, beugrottam a közvágóhíd magas deszkakerítésén. Egyszeribe elvesztettek, de ha tudták volna is, hol vagyok, nem igen mászhattak utánam a deszkakerítésen át. Így hát nyugton léptem az egyik színbe és másztam föl a szénapadlásra, ahol belevettem magam fülég a szénába.

Ilyen óriás szénásszín ott legalább tizenöt van, ebben ugyan meg nem találunk. Úgy is lett. Hallottam a keresők hangját, voltak fönt is, de aztán elcsöndesedett minden, és én is elaludtam nyugodtan.

Sötét volt, mire fölbredtem, csak a töltésen futó vonatok lámpái villantak be olykor búvóhelyemre.

Lemásztam, megtisztálkodtam, a kocsisok vászon uniformisát levettem s ugyanazon az úton, amelyiken jöttem, elhagytam a vágóhíd portáját. Nem tudtam, mit tegyek, hová menjek, csak mentem a város felé, a Duna mentén. A zimonyi hajó épp indulni készült, erre váltottam jegyet, de hogy miért, hová, erre nem tudnék felelni. Többet nem láttatok az iskolában.

II. Hányódás.

Ne gondoljátok, hogy kieszelt történeteket mondok el néktek egyre-másra, bárha akarnám, tudnám azt is. Hisz emlékeztek, hogy az önképzőkörben majd mindig én vittem el a novella díját az év végén. Bámulatos a fantáziám, - beismerte Gacsalkovics is - de csak magamat csaltam vele egyre s ez az oka, hogy vagyont nem szereztem.

No meg alázatos nem voltam soha. A férfiak közt éreztem, hogy fölöttük állok, hogy genialis gyerek vagyok, az asszony nép közt tudtam, hogy szép vagyok s erős, s ez a tudatom megmaradt, de minden egyébből kijózanodtam. No, de nem ártott meg. Megedződtem; érzések, amik nyafogó panaszra fakasztják a diákembert, kivesztek belőlem, csupa akarat, csupa ín lettem, s tudom, az orcám is olyan férfias, olyan dacos kifejezést öltött, mintha egy egész sereg ember parancsolója lennék. Sokat is gondolkodtam én azon, hogy ugyan hol láttam az én orcámhoz, az én tekintetemhez hasonlót.

Nem tudom, ösmerősök vagytok-e a *Szép művészeti Múzeumban*; ott a spanyol teremben őrzik egy keménynézésű ifjú arcképét, nem jut eszembe a mestere. Bizonyára Amerika meghódítói közül való. Az ajaka szinte remeg az akarattól, dactól, a szemhéja nagy, hosszú pillás, az orrcimpája vékony, elálló. Ilyen voltam én tizenkilenc esztendőskoromban, de még ma is ebbe a fajtába valónak érzem magamat.

Hibáztam azonban nagyon, hogy a jövőmmel nem törődtem. Szerettem a fényes delet, szerelmes estét, meg az éjszakát, ami odébb segít, ahol még nem ösmernek.

Ne kívánjátok, hogy apróra elmondjam ezt a hányódást. Nagy dolog nem történt velem; csupa törmelék, színes gyöngy, kavics, meg cserépdarab adja ki vegyesen azt a mozaikot, amit egybetapasztott az én ifjú erőm, az én egyéniségem. Ahogy a Veszta gőzös letett Mohácson, faluzni kezdtem. Előbb jegyzősegéd lettem, olyan hányódó-vetődő irnokféle, amilyen százszámra vándorol Magyarországon egy irodából a másikba ma is, csupa kicsapott diák, kiugrott kispap, vagy kereskedősegéd, aki nem állhat többé pult mögé. Vagy kvietált, adósságba szakadt katonatiszt, olyik összezsapja bokáját s hadnagyi korrektséggel meghajolva csókol kezét ebéd után jegyzőné nagyságának; nappal körmöl, de este a kávéházas idején nem tud aludni, csak jár alá-föl az elszunnyadó faluban, aztán hazamegy, végigvágja magát a diványon és éktelen dalolásba fog, úgyhogy a jegyzőné ijedten szalad be, végül a kutyája dresszirozásába kezd és ugratja éjfélutánig a pálcáján keresztül. És iszákos valamennyi.

Efféle néppel éltem egy sorban én is hónapokig. Pénzt ugyan nem szereztem, de az a hasznom volt, hogy megismertem a közigazgatást, - nagy dolog ez Magyarországon - annyira, hogy fogadni mernék, a belügyminiszter sem ismeri jobban. Igazoló írással persze elláttam magamat a jövőre. Adatok, pecsétek voltak a kezemben s én pompás okmányokkal töltöttem meg zsebemet, olyikból több példányban, keresztlevél, anyakönyvi kivonat stb., volt annyi, hogy az azután való tíz esztendőmre elég lett. Persze, az igazi nevem egyen sem volt rajta. Ez a név, Nóbél Árpád neve, meghalt az üllei vámon, s azóta sem támadt föl, de reményilem, nem örökre.

A tisztesség glóriájáért küzdök egyre ma is, kinek adná meg a sors, ha nékem nem. Most még messze vagyok tőle, de a reménykedés erős bennem.

Azt persze mondanom sem kell, hogy pályatársaim közül erősen kiváltam az ügyességemmel és intelligenciámmal. Megsereztem néhány községi pecséten kívül az alispáni pecsét mását s pompásul tudtam utánozni az írásokat, kivált némely belügyminiszteri aláírást.

Becsületesre legyen mondva, ezekkel az ismereteimmel sohse éltem vissza, sőt jó szívem sugallata szerint használtam legtöbbször. Így egy idősebb embernek, aki elitta minden vagyonát s már mindent megpróbált, de hiába, koldulási engedélyt szereztem, mint született siketnémának. Két szomszédfalubeli embernek kéregetési jogosítványt állítottam ki leégett templomuk fölépítése céljából hat hónapra. Mondhatom, szép pénzt hoztak haza, és házat is építettek, míg Amerikában semmit sem sikerült megtakarítaniok négy esztendő alatt. Mindezt nekem köszönhették, meg annak a néhány forintnak, amivel szívességemet meghálálták. Szerb kupeczek is gyakran kerestek titokban az irodai órák után, marhalevelekért (hivatalosan járlatnak hívják ezt), holmi Szlavóniából beszármazott marhák számára és én adtam, pedig legtöbbször állásom forgott kockán.

A kupecokkal való ösmeretségem indított arra, hogy elhagyjam a segédjegyzői pályát. Ezek az emberek oly jómódban éltek, oly jól fizettek, oly vidámak voltak, hogy közéjük kíváncskoztam. Disznó esett, sertésvész dúlt, de az ő tárcájuk duzzadt maradt, száj- és körömfájás őket nem búsította.

Siskovicshoz szegődtem, s a bejegyzetlen Siskovics és Társa cég voltunk, amiről jó is volt keveset tudni a világnak, kivált a hatóságoknak, mert társamat már másfél év óta körözték. Azelőtt disznót csempészett be Szerbiából, bizonyára innen datálódik az egész. Ő maga sohasem nyilatkozott multjáról, pedig sok jó órát töltöttünk együtt bor mellett, s volt idő, amikor igen szerettem ezt a kövér embert, aki akkorákat tudott nevetni, mint senki más.

Sok szép üzletet csináltunk Siskoviccsal az alatt a két esztendő alatt, míg vele voltam, de utóbb kellemetlen kezdett lenni a társasága. Mind több dolog sült ki rája és ez a jókedvű ember ideges, nyugtalan kezdett lenni. Sejtettem, hogy baj lesz, s jónak láttam idejekorán elválni tőle.

A legjobbat, a martináci üzletet nekem köszönheti. Ezt el is mondom.

A martináci uradalom pompás birtok, Mittelmané, az ifjú Mittelman Oszkár lovag szolgálatonkívüli főhadnagyé. Ez olyan félig eldzsentrisedett, félig elkatonasodott tudós gazdálkodó. A gazdaságát részben most olvasott szakkönyvek nyomán, részben a *Szolgálati szabályzat* alapján rendezte. A tisztje szubalternofficier, a béresgazdái őrmesterek, a kondásai közemberek meg frájtérek voltak, akik mindent haptákban jelentettek fölfelé.

Ami a szakbeli tudományt illeti, Mittelman főhadnagy kivált a bakteriológiára vetette magát, amire ugyan szükség is volt, mert a sertésvész pusztított az egész Délvidéken, neki pedig szép sertésállománya volt, három konda mangalica, meg egy szép törzs jorkshirei. Azt hitte, hogy éppúgy megregulázhatja a baktériumokat, mint a cselédjeit. Már majd egy esztendeje az ólakat mindennap söpörték, mésszel öntözték; ami malacnak kedves pocsolya akadt a major körül, mind kiszárittatta. Szegény sertések olyanok voltak reggelenként, mint a kiöltöztetett, fodorított hajú úrfiak, akik a guvernántjukkal indulnak sétálni. Az ivóvizüket megelemeztette Pesten, kondást, bérest nem eresztett ki az udvarból, csak úgy, ha visszajövet megfürdött, meg tisztát öltött, idegent pedig, kivált disznókupecet, nem is bocsátott a hizlaló felé. Siskovicst már egyszer ki is kergette a majorjából.

- Ketten majd csak bírunk vele, - mondogattam.

Külön kocsin mentünk Martinágra, én úri fogaton, elegánsan, Siskovics parasztszekéren, mintha nem ismernénk egymást, s csak véletlenség, hogy egyszerre értünk oda.

Az öreg beizent, de tudta, hogy be sem eresztik, leült szépen a verandán, elővette a kostököt és rágyújtott mocskos tajtékpipájára. Én beléptem és pestmegyei földbirtokosnak mutatkoztam be, aki jóvérű jorkshirei tenyészállatokat keres.

Tudjátok, hogy jómegjelenésű ember vagyok, úriás, nyilttekintetű és nyugodt, az voltam már akkor is, amikor együtt tanultunk, elég az hozzá, hogy a maga fajtájából valónak hitt Mittelman.

Leültetett, feketekávéát adott, mert ebéd után voltunk, s egy darabig erősen magyarázgatta gazdasági elveit, kivált a bakteriológiát, amit ő a jövő tudományának tartott. Volt mikroszkópja is és mutatott egy üveglapon valami preparátumot, amit ő a sertésvész baktériumának mondott.

Hallgattam komolyan, türelmesen addig, amíg végre a jorkshirei törzshöz indultunk malacnézőbe.

Már akkor egy órája szorongattam a zsebemben néhány rozskenyérből gyúrott diónyi golyócskát, aminek a közepébe egy-egy jó adag *veronált* tettem megelőzően. A fődolog volt most már ezeket az adagokat úgy étetni meg az állatokkal, hogy a lovag ne vegye észre.

Mondhatom, nehezen ment, mert szemes ember a vékony, csontosképű Mittelman s az az átkozott tisztaság szalonná változtatta a jorkshireiek ólját. Mindenütt aszfaltozott, cementezett talaj, tiszta cementvályúk csörgedező friss vízzel, szalmának, kukoricacsutkának semmi nyoma. Emellett vendéglátó gazdám nagy udvariasan mindig maga előtt járatott.

Végre is valami rendtelenséget talált és oldalt fordulva mordult rá egy béresre, aki peckesen állt előtte. Ekkor hullajtottam le néhány galacsint, amit rögtön lenyeltek a derék jorkshireiek, barátságos rőfögés között.

Megalkudtam két párra hamarosan, - igen borsos áron adta - kértem, szállítsák holnap, akkorra küldöm a pénzt, és ajánltam magamat sebtiben, nehogy lekéssek a vonatról.

Elmenőben csak úgy szemmel vágtam Siskovics felé, hogy minden rendben van, csak várjon. Ami azután történt, tőle tudom.

A bódító szer csak három óra múlva hatott. Vacsora előtt jelentették Mittelmannak, hogy három koca a végét járja. Mire odarohant, már nem mozdultak; az meg csak állt fölöttük és valami rettenetes káromlást susoghatott, mert utána visszajött, szobájába zárkózott s megígérte, hogy agyonlő mindenkit, aki zavarja. No, nem szerettem volna a szakkönyvek bőrében lenni.

Alkonyodáskor sápadtan nyitotta ki a szobája ajtaját, Siskovicsot hívta és potom áron neki adta az egész törzset, csak vigye hamar mind. Nagyon szépen kerestünk azon az üzleten, kár, hogy a társam nem eléggé méltányolta az érdemeimet, s szinte mondhatnám, megrövidített. Ettől datálódik az elhidegülés közöttünk, ami később szakadásra vezetett. Általában tapasztaltam, hogy az ilyen nem intelligens emberekben nincs meg az érzés a művészi ötletek iránt és nem is tudják értékelni. Nem azért mondom, mintha éppen büszke volnék erre a dologra, életem oly gazdag fényes epizódokban, annyiszor adtam bizonyosságát ötletességemnek, többet mondok, zsenialitásomnak, hogy az ilyen apró csínyekre csak nehezen emlékszem vissza. Igaz, hogy ez az esemény életemnek egy sivár korszakát vidította meg.

Ezután kevés ideig utazó ügynöke voltam az *Életöröm* című időszakos iratnak, felügyelője egy nagyobb fakitermelő vállalatnak Ungban, amelyik nagyrésztben úgyszólván nyereségre való számítás nélkül, azért vette meg egy kincstári erdő fáját, hogy barakk-kocsmát állítva, a kifizetett béreket pálinkáért rendre visszasedje a rutén parasztoktól, meg baromfikereskedő utóbb, míg elértem huszadik esztendőmet. Mindmegannyi silány keresetmód.

Hogy miért állottam önként, időnekelőtte katonának, arra válaszolni alig tudok, mint ahogy legtöbb cselekedetem javarészt oktalanság ebben az időben.

Nem vagyok a rideg számítás embere. Tetteimet inkább ösztönök, érzések kormányozzák és amint már mondtam, módfölött való idealizmus és pedig nemes idealizmus.

Ti ismeritek a lovagló tüzérséget, szép, vörösbarna ruháját, gyakorlatait, gyönyörű fölvonulásait sebes vágatásban, büszke tisztjeit, délceg legénységét, robogó ütegeit. Én a székesfehérvári gyakorlatokon láttam őket, s a szívembe villant az ágyú sárga ragyogása, megvágta lelkem a bronzcső dördülése. Úgy éreztem, ez lesz az a pálya, ahol igazán boldogulhatok, ez a fegyelem kell nékem, ez a férfias fáradság, küzködés s talán a dicső halál, egy nagy idea szolgálatában.

Abban az esztendőben volt ez, amikor tele volt a levegő háborús indulatokkal, nagyban készülődtünk Szerbia meg Oroszország ellen, és alig vártuk az újságokat, mert napról-napra esett a koronajáradék.

Igazat szólva, más ok is siettette belépésemet. Nem voltam messze a sorozástól, s ha hatóság nyomoz utánam, kellemetlen dolgok sühettek volna ki. Jónak láttam ezt önkéntes belépéssel megelőzni.

Sivár dolog a katonáskodás, kivált a kezdő, regruta embernek. Azt hiszitek, úgy-e, hogy csupa lovaglás, lövöldözés, árkon-bokron való rohanás az ilyen lovagló-üteg munkája, pedig de-hogy. Kicsomagolás, tisztítás, becsomagolás, ez a tüzér dolga. Rettenetes mozgó vegyesáru-bolt az ilyen üteg hat ágyújával, hat lövészeres kocsijával, meg száznegyven lovával; csupa fiók, csupa kötés, táska, szerszám, zabos zsák, meg takarmány-raktár. És mindenről tudni kell, hogy hol van, fekszik-e, lóg-e.

Igaz, délelőtt lovagoltunk körbe az udvaron, hatvanöt sápadt, álmos regruta zötyögött leeresztett lógó karral, vezetéken körben kocogó lovakon, némán, csak a Jarosik tüzemester rikácsolása hallatszott egyre; utána ágyú-gyakorlat volt, csak úgy gyalogosan, egy-egy ágyú mellé beosztott hat numerával, már mint hat tüzérral, de a szörnyűje délután következett...

Szorosan bujtunk körbe egy-egy ágyú körül, a novemberi hideg sárban állva, hallgattuk Jarosikot és feleltünk. Feleltünk mindenre; hogy miféle srófhúzó, francia csavarkulcs, stb. van az ágyútaliga jobb fiókjában és mi van a balban, hogy hány csat van a rudasló farszóján, hogy hol van az a cövek, amihez a kapitány úr lovát fogják kötni a táborozáskor. És ezek a karcsú, daliás tiszték mindent, de mindent tudtak, minden fiókot, minden csatot ismertek jobban, mint egy szatócs a bolti holmiját. Úgy-e, nem néznétek ki belőlük. Azért nem marad itt a magyar ember.

Hát még az istálló-szolgalat, ami minden harmadik, negyedik napon került az emberre, a virrasztás a forró, szennyes levegőben, az álmosító állati gőzben... Jarosik meg, ez a hegyes állú, gyér bajuszú cseh, mint a hiúz osont be tizenegy óra felé, hogy alva kapja a fáradt katonát, hogy bezárassa, áldott vasárnap kiemenőjét elvegye, amit úgy vártunk hat nap, hat éjjel.

Álltam a fáradságot, meg Jarosik gorombaságait, - rám fenekedett éppen az az ember - de mert tanult ember voltam, beosztottak az altiszti iskolába. Itt jobb dolgom volt, sok új dolgot tanultam, amiben örömem telt, meg olyat, ami fölébresztette bennem egykori mértan-tanáromnak tudományát.

Pompás ember volt az iskolaparancsnokunk, Blasius főhadnagy. Kissé hirtelen haragú ugyan, meg mulatós néha, de csupa lélek, ötlet, kedvesség. Kivált olykor, ha kissé pityókos lett, ennivaló gyerek volt, s szinte pajtásainak nézett. Az asszonyok is igen szerették, s később, hogy engem megkedvelt, gyakran vittem a levelét, meg hoztam érette a szép asszony írását.

Ti talán még emlékeztek Emilia Corandinire, arra a gyönyörű olasz asszonyra, aki több pesti mulatóban föllépett, igaz, hogy csak föllépett, megmutogatta magát pompás kosztümjében, meg egyet-kettőt toppantott a zene ütemére, - egyébhez, úgy látszik, nem értett -, de ez is elég volt, hogy bomoljanak utána. Úgy-e tökéletessége volt az asszonyi nemnek ábrándos, mindig messzenéző, de erős, törzsökös, mint a preraphaeliták asszonyai.

Nem az az ember vagyok, aki kitalált dolgok elmondásában leli kedvét, nem az, aki silány élete apró élményeit mutogatja messziről hazudozásával nagyoknak, csodálatosnak. Tudom, hogy nem tartotok annak, hisz akkor éppenséggel nem mondhatnám el néktek ezt az életemnek legcsodásabb, legszörnyűbb éjszakáját, amit Emilia Corandini társaságában töltöttem. Igen, ez az asszony menyasszonyom volt, és ezt az asszonyt háromórai együttlét után láttam meghalni.

Ez később történt. Amíg Pesten voltam, csak annyit vettem észre, hogy az ezredem tisztjei rendre megismerkednek a világ legszebb asszonyával, kocsikáznak vele, mulatnak vele, - pompásan beszélt németül, sőt tudott magyarul is - aztán szép lassan visszahúzódnak.

Még legtovább tartott az ismeretsége az én kedves főhadnagyommal, Blasiusszal, de mintha inkább az asszony járt volna utána, és nem megfordítva.

Sokszor vittem oda levelet, hoztam is, de az egész dolgot nem bírtam megérteni. Úgy látszik, végtelen becsületes asszony volt. Kedvelt engem is, leültetett, hosszasan elbeszélgetett velem apró-cseprő dolgaimról, a szolgálatról, meg a tanulnivalómról.

Ti csak láttátok, de én a hangját hallottam. A szokottnál valamivel mélyebb volt, olyan mint a gordonkáié, zengő, fájó, aminek a rezgése általjárja a lelket és tovább rezg napokig.

Farsangtól májusig hordoztam a leveleket, hol sűrűn, hol meg ritkásan, sokszor két-három hetet is mulasztva. Utóbb már sokat sírt az asszony, vörös szemmel, könnyek barázdájával találtam. Ideges is volt, egyszer rám förmedt, földhöz vágta a levelet és megtiporta haragosan. Én meg csak báméskodtam, mert végtelen szép volt így is.

Június közepén három napig csomagoltunk, végre komolyan, nem gyakorlatképp. Tizennyolcadikán reggel indulásra készen állott az ezred és egy rövid szemle, meg az ezredtrombitás nyújtottan, sóhajtás módjára elfujott imája után megindultunk Örkénybe lövőgyakorlatra, ami innen Pesttől két kis napi járás.

Az előtte való napon lettem káplár.

III. Emilia Corandini.

Talán jártatok már Pest vármegye legközepén. Nagy, homokos legelők, nyárfaligetek, akác-erdőcskék tarkállanak ott, közbe egy-egy négyszögletes szállófoltt a legelőben, mélyen körül-árkolván, csapófas kapuval, mint egy földvár, még állandó várnép is lakik benne, odébb szántó-földek, egy-egy csöndes paraszttanya, meg gyerekektől hemzsegő urasági majorok, ez ma az Alföld. Ennek egy darabját, úgy vagy hat kilométer hosszút, megtették változatlanul lövőtérnek, s az egyik végén, közel az ország legálmosabb vicinális vasútjához, fabarakkokat építettek. Ez a tábor.

Munkánk volt elég, kivált nékem, akit különleges táborigazgatóra rendeltek, de kedvvel csináltam. Barna deszkából guggoló gyalogságot vágunk ki és ástunk le sorjába, más helyen meg faágyút térdeplő tüzerekkel, ezekre lőttek az ütegek különböző messzeségből. Vagy szánkótalpra illesztett fehér vászontáblákat huzattam kötélen előre, - de úgy, hogy a kötél egy csigán kifelé fordult - ez volt az előre jövő gyalogság, vagy támadó lovasság, már amilyen sebesen huzattam.

Parancsnok is voltam annak a legénységnek, amelyik ritkán vette körül a lövőteret, nehogy belemenjen a paraszt, - mert indolensebb nép nincs a mi parasztunknál - és lóhátról órákig elnéztem a lecsapódó gránátot, mint szakad szerte sóhajtó nyögéssel, meg a levegőben robbanó srappel, ami oly szép kis felhőt fúj magából ilyenkor, amilyen az angyalok szállanak le a képeken. No, ez a felhő halált szór, kétszáztizennyolc ólomgolyót, a srappel töltelékét. Lefuvás után, ha megeresztettem lovamat s a sebes vágatásban szellő fujta az orcámat, boldog voltam.

Délután nem volt dolgunk. A legénység a barakkokat takarította, mi meg, altisztek, nézdelődtünk, meg a kávéházba ültünk bor mellé. Hanem a tisztipavillonban nagy volt a mozgás. A hadtestparancsnokot várták, meg a vezérkari főnököt, s ugyan dolgot adtak az este a szakácsoknak. A kegyelmes úr szerette a jó ételt, italt, mint mind az öregebb tiszték, akik egy kissé domborúbb hasat eresztenek.

Közel álltam, láttam mindent. Két automobilon jöttek, az elsőben a hadtestparancsnok, meg a vezérkari főnök, a másikkal csak a bakján ült egy kövér tiszt a soffőr mellett, bent a zárt hátsó ülésen ládák voltak, hasonlóak a mi srappelles ládáinkhoz, de nem feketék, hanem sárgák; lehetett vagy nyolc.

Azt is láttam, hogy az én kedves főhadnagyom, Blasius, milyen fürgén ugrott ehhez az autóhoz, maga emelte le a legfelsőt és ő kísérte a tüzereket, akik a lövészertárba vitték az egészet vállon.

Még lefekvés előtt is gondoltam ezekre a különös sárga ládákra, amik üveges, párnás automobilon utaznak, de másnap még különösebbet láttam.

Egy ágyúszakasz állott elő, két ágyú, de a hozzájuk tartozó két löszeres kocsi nélkül. Az ágyútaliga fiókjába betoltak egy-egy sárga ládát a tegnapiéiból, aztán összeállott a legénység, de csodák csodája, csupa tiszt mind, a hat numera, még a legostobább, az ötös is, zászlós volt, akinek nincs egyéb dolga, mint az ágyútologatás. Ilyen úri szakaszt nem láttam még. Csak két lövészterhordó köztüzért vittek magukkal, épp az én ütegeből, két buksi parasztot, Béres Jánost meg Birkás Mihályt.

Roppantul megörültem, amikor engem parancsoltak elé és rám bízták, hogy a lövőteret hamar vegyem körül, ne gyalogos, hanem lovas örökkel. Az örök helyét hamarosan kijelöltem, s előre húzódva kissé, egy dombtetőről kíváncsian néztem az úri szakasz fölvonulását.

Csöndes ügetésben jöttek, elől Blasius, utána a két ágyú, mögöttük meg egész csapat tiszt, talán az ezred egész tisztikara a hadtestparancsnokkal. Elég csöndes tempóban mozdonyoztak le, de ami azután jött, az meg szokatlanul soká tartott.

Messze voltam, az igaz, a szakasztól, de azért láttam a messzelátóval, hogy veszik elő a lövedéket, mint tépik le szurkos főkötőjét, mint igazítják valami szerszámmal a gyújtóját. Vezényszó nem hallatszott. - Hát srappnellal löttök, azt tempírozzátok oly soká.

Így okoskodtam, pedig nem volt igazam, nem srappnell volt. Az első ágyú dördült, a golyó levágódott a homokba s a levágódás pillanatában robbant, ahogy, a jóra való gránáthoz illik. Utána szünet. Úgy vagy öt perc múlva megint robbanást látok ugyanazon a helyen, mintha a lövedék földbe fúródott második fele robbant volna föl. Megint szünet. Ugyanolyan idő eltelte után újra robbanás.

No, ilyen lövedékről sem hallottam, amelyik szinte a földbe bujva, háromszor robban egymásután.

Föltettem magamban, hogy a következő lövéseket még jobban megvigyázom s egy homokbucka háta mögött meglehetősen közel lovagoltam a célhoz, veszedelmesen közel.

Ti emlékeztek rám, hogy bátor gyerek voltam már akkor is. No, mondhatom, hogy olyan bátran tűzér még nem bánt a robbanószerekkel, mint én. Az is igaz, hogy ösmertem minden csínját-bínját és tudtam, hogy a lövedék előre hánnya a töltelékét, nyúlt, ellipszis formájú területre. Ennek az ellipszisnek innenső csúcsán van a robbanás helye. A robbanási ponttal egy magasságban meglehetősen megközelíthető a levágódó golyó.

Szinte elállott lélegzettel vártam a második lövést, de most már órával a kezemben.

No, végre. A golyó levágódott, porzott a helye, a homokba fúródott, de nem robbant föl, akár a vakon töltött lövedékek. Ennek oka lesz.

Figyeltem a perceket, s íme, három perc múlva robban először megint, három perc múlva jött a második, s így tovább a harmadik is. Szinte rejtett helyről, a föld alól, ahová befúrta magát a lövedék, mind mélyebben.

A következő lövések ugyanazon golyóinál a robbanási közök tíz, sőt tizenöt percesek voltak.

Pompás találmány, nagyszerű koponya ez a Blasius, - mert biztos, hogy az ő találmánya - ennek végére kell járnom.

Alighogy vége lett a lövésnek és bevonultunk, - még tíz óra se volt délelőtt - előfogom az egyik tűzérünket, Bérest, a hetyke parasztot, mert ez látszott okosabbnak, a kantinba viszem s beleöntök egy félliter bort.

- No, most beszélj. Mit láttál?

- Nem láttam én semmi különöset, káplár uram. Tempírozták a golyót valami szerszámmal, mint a miéinket.

- Hallottál-e kommandót, hé?

- Hallottam, de olyan furcsát, nem olyant, mint a miéink, meg nem is értek németül.

Odavettem a másikat, a Birkást is, hátha a kettőből többet kiveszek. Megkísérlettem a magam feje után kieszelni a kommandót, hátha ráösmernék.

- Azt mondták-e: Gránátok, cél a gyalogság, kétezeröttszáz méter, (tudom, ennyire állítottuk a célt), irány a gyalogság!

- Még mondtak utána valamit.

- Azt mondta-e Blasius főhadnagy úr: ötpercenként vagy hárompercenként...

- Igen, igen, - erősködött mind a kettő, - azt mondták, biztosan tudjuk.

Ez elég volt nekem. Eleresztettem őket. Igen, nagyszerű tüzérségi találmányt volt alkalmam látni, működésben, srápnell módjára tempirozható gránátot, amely háromrekesztékű s ezek a rekesztékek egymás után robbannak, olyan időközökben, mint nekünk tetszik, szinte láthatatlan helyen, földbe fúródva. Voltam annyira jó tüzér, hogy megítéljem a találmány fontosságát. Szinte magam előtt láttam képzeletben egy védekező üteget, amint ilyen rekeszes kamarás lövedékkel teletűzdeli maga előtt a terepet, gyilkos, földbe búvó golyókkal, amik épp akkor robbannak föl, mikor az előre jövő csapatok föléjük érnek. Pokoli ötletesség... Percre igazított robbanó aknákat löni ki, szárazföldi torpedókkal rakni meg a mezőt, amin az ellenségnek át kell vonulnia.

Aznap délben őrparancsnok lettem, ami igen csendes foglalkozás, s volt módomban folytatni az elmélkedést. Mert csak kilenc emberből állott összesen az őrség és négy őrt állítottunk. Egyet az őrszoba elé sorompóórnek, egyet a zab- meg a szénaraktár elé, az istállókon túl, egyet a hadtestparancsnok szállása elé, végül egyet a lövészerraktár elé, ami jó két kilométernyire van a tábortól. Úgyes főtüzér volt a fölvezetőm s a legények között is csak egy volt, a félig hülye sváb legény, Schwonauer, akire vigyázni kellett.

Tudja Isten, hogy mikép sorozták be ezt a folyton vigyorgó, félkegyelmű embert. Ha őrségen állt, mindig elfelejtette a jelszót, meg az oldószót. Puskát adtunk ugyan a kezébe, de nem töltöttük meg, mert még valami bolondot követ el vele. Csodálatos, hogy épp ezt a féleszűt nem bántotta Jarosik tűzmester, a nem alvó, az örökké szaglálódó, sőt elmókázott a bambával többször.

Estig minden jól ment. Sötétedéskor a sorompóór megkezdte a szabályszerű kiáltozást, jó nyugtott hangon:

- Halt verdaa, patrol forbááj... - a többi általvette szép sorjában és tovább adta hárompercenként.

Éjjel tíz órakor berontott a táborügyeletes tiszt a kegyelmes úr parancsával, hogy az ablaka alatt álló őrnek fogjam be a száját, mert a kegyelmes úr nem tud aludni. Béres János csupa buzgóságból akkorákat bödült, hogy a meghalt hadtestparancsnokokat is föltámasztotta volna. Elhallgattattam.

Nem volt kedvem lefeküdni - minden őrszoba poloskás az egész monarchiában - és sétálni mentem, de nem messze, mert Jarosik tűzmester ilyenkor még a kantinban ül. A tábort határoló árok szélén lépkedtem és néztem a gyülekező felhőket. Egy-egy fuvallás, ami az orcámba vágódott, igen jól esett. Vihar készült; az árokparti vékony ákácok hajladoztak s nyugat felől folyvást villámlott, dörgött is messziről. De mintha az egyik ákác bokor mögött tömörebb, olyan emberforma sziluettet vettem volna észre, feléje lépkedek... Egyszerre élem toppan...

- Nóbel káplár, - suttogja valami asszonyi hang.

Hallgattam.

- Nóbel káplár őrparancsnok, - szólít az megint, közelebb jön és leveti csuklyás köpönyegét.

- Nem ösmer? Emilia Corandini vagyok... Magát keresem. - Mintha a lecsüngő nehéz felhőgomolyagok fekete fodraiból ereszkedett volna le, úgy állott előttem ez az asszony sötét ruhában. Szólni sem tudtam eleinte.

- Úgy-e, csodálkozik, hogy itt vagyok, - eresztette a szót szakgatottan reszkető ajkai között - automobilon jöttem, itt van a csurgai majornál egy kazal mellett... Én magához jöttem, csak magához, Nóbél káplár... - és megkapta a kezemet erősen, a szeme villanása meg általjárt, éreztem, pedig sötét volt.

Kissé hátrább léptem, de nem eresztett el. Mennybéli hatalmak, tegezni kezdett s megkapta vállamat két kézzel.

- Igaz, hozzád jöttem, éretted jöttem, és elviszlek, boldoggá teszek, hacsak le nem szúrsz itt, vagy azt nem akarod, hogy itt a szemed előtt agyonlőjem magamat...

Egy kis brauningot vett elő és a homloka felé irányította, de én félretoltam félkezemmel, a másikkal magamhoz vontam az asszonyt, mintha önnönmaga ellen védelmezném. Forró könnyek peregtek az arcomra, s éreztem meleg, illatos lehelését, ezét az isteni fenevadét, aki rám támadt, rám lesett az éjszakában orvul, hogy megkísértse a császárnak egyik leghívebb káplárját. Még én fogtam őt, de éreztem, hogy gyöngülök.

Ej, elvégre is katona vagyok, örparancsnok, a tábor virrasztó gondviselője, fegyveres férfiak parancsolója. Nyugalmat erőltettem magamra, s komolyan, szinte ridegen szólítottam föl, hogy miért jött ide, mit kíván tőlem, beszéljen.

- Tegnapelőtt sárga ládákban hozták ide Blasius főhadnagy találmányát, a kamarás gránátot.

Kiegyenesedtem s olyan képet vágtam, mintha semmiről sem tudnék.

- Igen, te tudod, oda raktátok a lövészetárba, oda ni... Megvan nálam a tábor térképe... Lőttek is vele itt is, meg már előbb Steinfeldén is... Értsed meg, katonám, én vitézem, te okos, te dali, nékem egyet bírnom kell azokból, csak egyet; de még ez éjszakán, a te segítségeddel...

Visszaugrottam ijedten, s a kezemmel hadonáztam. Hogyan, én Nóbél Árpád esküszegő legyek, bezárassam magamat dohos kazamatákba esztendőkre, vagy talán agyonlövessem magamat... Nem... Nem.

Az asszony utánam csúszott, félkarral átölelt, s csöndes, nyugodt hangon sugdosott a fülembé:

- Azt hiszed, bolond vagyok, nem... Jól kigondoltam a dolgot... Semmi bajod sem lesz... Itt az autóm, egy óra alatt Pesten lesz a gránát vélem... Vagy gyere te is, új életet kezdhetsz odakünn... Pénzt adok, sokat... Százezer lírát. Gondold meg, egy éjszakáért... Úr lehet belőled...

Hallgattam.

- Kétszázezer lírát adok, nézd, itt van nálam, - és kibontotta a tarsolyát, egy csomó ezerkoronást mutatott.

- Nem.

- Nem? Félmilliót adok, te eszelős, te tarka nyomorúságba ragadt féreg, te... Szabadulj, értsd meg, előtted az élet... csak egyszer adódik... fogadd el...

Elfordultam és összefont karokkal úgy álltam az éjszakában, mint a kőbálvány, mint a sziklaszobor, akit öfelsége állíttatott a tábor sáncára... Fölöttem a vihar, hátam mögött Ő... a csákóm sasa meg mintha huhogó halálmadárrá vált volna s ott röpködött volna a fejem fölött egyre...

Egyszerre azt érzem, hogy hozzám csúszik térden és átfogja a csizmáimat. Érzem, csöndes zokogása rázza a térdeimet.

- Rúgj el magadtól, Nóbel káplár, taszítsd el azt az asszonyt, aki rabszolgádul akart szegődni hozzád egy életre... Nem vetted-e észre, amikor nálam jártál s veled beszéltem, hogy szemeim hívtak, bár ajkaim nem merték tenni... Most megmondom. Vajjon van-e becse az ölelésemnek, - s megölelt - van-e íze a csókompnak, - s megcsókolt, odaszorította képét az enyémhez, úgyhogy elteltem édes illatával.

Ti ismeritek a jellememet, tudjátok, hogy az megáll a fürgetegben, mint az acél pillér, nem fog azon pénznek, hatalomnak ereje, csak egyet nem áll Nóbel Árpád, az asszony csókját.

Nem szóltam az olasz asszonyzsiványhoz, aki lehelletében hozta magával a babérrerdők illatát, igent nem mondtam, csak magamhoz öleltem és szívtam, csókoltam a tizenkilencedik esztendő mohóságával, falánkságával.

- Igen, édes, - folytatta - elmegyünk, együtt leszünk örökre jómódban, gazdagságban... csak tedd meg, tedd, azonnal...

Visszacsókkolt többször, röviden, mintha azt mondta volna: majd később...

Már rabja voltam s a hív rabszolga okosságával mérlegeltem a lehetőséget. Most háromnegyed tizenkettőre... tizenkettőkor fölvezetik Schwonauert, a hülyét, akkor kell feltörnünk a raktárt.

- Addig hozd ide édes az autódat, ide a tábor árka mellé a Csurgai-majorból. Itt várlak.

Az árkon függén átszökött és elfutott az éjszakában. Ahogy nem volt előttem, megint reménykedni kezdtem, hátha nem jön vissza, hátha fölfedezik az autóját és megfogják... Ó, bár ne jönne... de hiába.

Tíz perc múlva itt volt. Csöndesen megvártuk az őrségváltást, s mikor a lövészertár felől először hallatszott Schwonauer bárgyú kiáltása, megindultunk, persze kerülve, kívül a táboron.

Előbb benéztem az őrszobába, megkérdeztem az őrvezetőmtől, Jarosik ott volt-e. Nem. Elég baj; ez a kutya még most is a tábort járja.

Emilia ezalatt künn várt, s amíg a lövészertár felé mentem, vagy húsz lépésnyire jött utánam.

Ez a lövészertár félig a föld alá ásott pince. Körül, legkívül, szöges drótkerítés, száraz árok, meg magas, fölhányt gát fogja körül. A gáton sétált Schwonauer, amikor rákiáltottam.

- Maga az, káplár úr? - kérdezte szepegő vigyorgással, de én jónak láttam megriasztani.

- Hát ez a regula, így fogadod a följobbvalódat, hát a jelszó mi... te tökfej... ne mocsanj, ne szólj... te lázadó kutya... becsukatlak, vasra veretlek...

Amikor már vacogott, ráparancsoltam, hogy menjen a célmegfigyelő bódéhoz - jó két kilométerre volt - s ott várjon, amíg érte küldök.

Aztán intettem Emiliának, futva jött az asszony és nekiestünk a raktár két nagy lógó lakatjának. Én karddal meg egy tégladarabbal akartam levetni, de ő intett, hogy várjak és két kicsiny, valami zsiradékkal bekent ráspolyt vett elő. Mindegyikünk nekilátott a maga lakatjának, pompásul fogott a két szerszám.

Tíz perc múlva benn voltunk, Emilia elől, s betettem hátunk mögött az ajtót. Az asszony kicsiny tolvajlámpát gyújtott, körültapogatta a pincét, s nagyot kiáltott örömeiben, amikor meglátta a sárga ládákat.

Egymáson feküdtek, lehetett vagy hat.

- Úgy, édes, most egyet a legfelsőbből kiveszek én, egyet pedig te az aljáról, mert hátha szerteriasztanak bennünket vagy elfogják egyikünket... Legyen mindegyikünknel egy.

Megborzadtam arra, amit mondott, de már hiába. Az ördögök legszebbje parancsolt velem.

Mindegyikünk az ölébe kapott egy lövedéket, a lámpát eloltottuk, az ajtót betettük magunk után, azzal szaladtunk az automobil felé.

Ott, tudom, két fekete bőrtáskát vett elő Emilia, amik valami vattafélével voltak megtöltve, abba pólyáltuk a golyókat; emlékszem, épp a becsukásával vesződtem, amikor egy árnyék ugrott elő, kard villant meg s egy hatalmas vágás sujtott le rám, úgyhogy hanyatt estem, félig az autóba. Arra is emlékszem még, hogy majd ugyanazon pillanatban Emilia pisztolyt ránt és Jarosikra süti... Aztán elhagyott az öntudatom.

Hogy mi történt velem annak utána, arról szólt valamit Emilia, de nem mindent mondott meg. Hogy miképp tett föl ez az asszony az autójára, hogy bolyongott velem az ismeretlen utakon a zúgó, szeles éjszakában, hányszor borult rám sírva, miként ölelt, mint törülgette sebemet, költögetett, csókolott, azt csak az Isten tudja, a mindenekeket látó, én nem.

Hatalmas zökkenésre tért vissza az öntudatom. Az autónk nekiment egy szöges drótkerítésnek, azt eltépte, de kiszakadt az első két pneumatik s fölborult a kocsink. Már akkor be volt kötve a fejem, szerencsémre, csak lapos vágás ért - s én talpra álltam, hogy tájékozódjam.

Emilia a kezét tördelte s a Madonnához fohászkozott. Kiviláglott, hogy a szerencsétlen teremtés a sötétségben egyórás nagy kört tett meg Örkény körül, s az uraság fácánosának drótkerítése állta utunkat. Ott voltunk kétszáz lépésnyire a falutól. Az pedig bizonyos, hogy azóta fölriasztották a tábort s minket keres tiszt meg tüzér, lóháton meg automobilon. Hamar határoznom kellett.

A vacsi pusztá felé sok a liget meg az erdő, arra fussunk... Ha onnan a ceglédi szőlőkbe vehetjük magunkat, félig megmenekedtünk.

Emilia rám hagyta s megindultunk, ki-ki a maga táskájával a cuppogó sárban, keresztül a tocsogókon, amik csak akkor villantak meg, amikor már beléjük gázoltunk. A vasúti töltésen túl sűrű cserjés erdő kezdődött, azt nem járhatja lovas ember, abba mentünk.

Vettük észre, hogy velünk egyirányba menve, az erdő szélén három lovas dagaszt a sárban s a nedves földre lapultunk kis időre. Szerencsére megállottak s jó hangos beszélgetés meg káromkodás után, ami kiabálásnak is bevált, másfelé fordultak.

No, így ugyan meg nem fogtok bennünket.

Az a terület, amelyik Örkénytől északkeletnek terjed Pusztavacson által egész a ceglédi szőlőkig, igaz, eléggé erdős, de ezek az erdőfoltok nem érnek össze. Jókora tengeritáblák, dohányföldek meg szántók vannak közbül, a mi veszedelmünkre. Az erdőcskében lassan haladtunk, galagonya, csipkebokor, ákác-sarjadzás húzta-tépte ruhánkat, az erdőszélen meg hasra fekve hallgatóztunk. Ha semmi se ijesztett, szinte futottunk át a következő erdőcskébe. Emilia csodálatosan bírta a törtetést. A lövedéket nagy kendőbe kötötte a derekán, vállán által a kebléhez s úgy hordozta, mint az édes gyermekét. Anyákról olvastam csak, hogy rettentő fáradtságot bírnak el, meg merészek, veszedelmesek, mint a nőstény leopárd, ha ott van mellettük a gyermek.

Hanem az ilyen nyáreleji éjszaka nagyon rövid, félnegy felé már mindent szürkének láttunk s négyre ránk pirult az égboltozat. Úgy becsültem, tizennégy-tizenöt kilométert haladhattunk, mire a legutolsó erdőcskéből kiértünk. Tudja Isten, miképp történt, de amikor még sötét volt, jobban ügyeltünk. Most nem vettük észre, hogy az egyik erdőszéli természetes bokor mellett lovasember áll, szorosan odahúzódva, csak akkor, amikor előugratott. Emilia rálőtt a

brauningjából, de az elvágtatott, s vágatvást a »Vigyázz« jelet fujta. Szabados volt, a második üteg trombitása. A jelre többen fújtak választ messziről, az erdőszél mentéről, hátunk mögül, meg a tisztás túlsó feléről is, mindnyájan a »Vigyázz« jelet. Bekerítették...

Életemben sok nehéz percet éltem, de kétségbeejtőbbet, reménytelenebbet mint a mostani, még soha. Gondoljátok el: szökött katona, betörő, császáriját eláruló dezertor voltam, akire puskával vadászott az ezred, csupa jó lovas ember, akik mind boldogok voltak arra a gondolatra, hogy engem lelőhetnek, vagy leszúrhatnak; mellettem meg az asszony, ez az elszánt, szerencsétlen teremtes, aki hozzám kötözködött; bizakodva erőmben, férfiasságomban. Először éreztem a férfiúi kötelességeknek azt a teljességét, amit egy hozzánk fűződő asszonyi élet szít föl az igazi férfi kebelében. És mégis mintha inkább Emilia vezetett volna engemet, nem én őt. Hirtelen körülnézett, s egy elhagyott kis csószház felé vont, amit majd csak tengeriéréskor foglal el a gazdája.

- A trombitás csak engem látott meg, nem tudják, hogy ketten vagyunk, - susogta olyan hangon, amelyben már benne volt a kétségbeesés - menj te a padlásra a magad lövedékével, ott bujj el. Idelenn én fogadom őket. Ne ez a férfiruha, ami rajtam van, hogy tovább menekülhess majd...

Lefejtette sebesen köpönyegét, isteni termetéről egymásután szaggatta le a férfiruhát és hajigálta nékem. Megindultam fölfelé a padlásra egy recsegő tyúklétrán, s már fönn voltam, mire még egyszer utánam rohant, megfogta kezeimet - ez volt az utolsó kézfogás - és a fülembé súgta kétszer is.

- Ha elfognának engem, te vidd a golyót a bécsi olasz nagykövetséghez... Megértetted?... Oda... Spanocchi ezredes attaséhoz... Isten veled...

Fölhúztam a padlásra magam után a létrát, s odafönn jól elbujtam. Szerencsére tele volt a padlás szalmával, törekkkel, tavalyi babszárral s volt, ami eltakarjon. Hasra feküdtem, úgyhogy a szobamennyezet deszkáinak egy rése adta a levegőt a lélegzéshez, de a szememnek is elég nagy volt a hézag, jól leláttam.

Kívül a vágató lovak ritmikus dobogása hallatszott mind közelebről, de a ház előtt vagy harminc lépéssel megállhatott a csapat. Úgy látszik, mind legénységbeliek voltak, nem mertek bemenni s esetleg Jarosik tűzmester sorsára jutni. Talán egynegyed óráig tanakodtak, amikor újak jöttek, tiszték, megismertem a beszédjükből, meg egy-két kommandórol. Csak most vették körül a házat.

Német beszélgetést hallottam, közte a Blasius főhadnagy szavát:

- No, majd bemegyek én... igen, pusztá kézzel... nesztek a kardom. - Hallottam, mint ugrik le a lováról s nyitja az ajtót.

- Emilia, - kiáltotta kitárt kézzel, de az asszony, aki a szoba másik sarkába húzódott, előkapta a pisztolyát s abban a pillanatban sütötte a jobbik halántékára, amikor Blasius hozzáért.

A gyönyörű test megtántorodott és rábukott a kamarás gránátra, ami ott állt előtte a nyitott táskában.

Rémséges pillanatok voltak ezek, némán, hasonfekve nézni a legszebb asszony pusztulását és tehetetlenül...

Az Isten tudja, mikor sírtam utoljára; dühös dajkám: az élet, nem tudott könnyet fakasztani szememből meglett koromban, bárhogy rázott, rugdalt is, de most sírtam, s könnyeimnek sűrű permetegét hullattam a résen keresztül a szobába, ahol az én Emiliám feküdt.

A lövés után berohant a többi tiszt az ezredesünkkel, megnézegették körül a holttestet és - mi tagadás, nem válik becsületére a tüzértisztikarnak, de el kell mondanom, mert úgy volt, - örültek a lövedéknek.

Blasius nem. Ő mintha megfagyott volna, úgy állott Emilia fölött, nem szólt bele a gránát elszállításába, hallgatott, mikor az ezredes ásókért küldött négy kanonért egy szakaszvezetővel, hanem amikor mindenki elment, ráborult a testre és összecsókolta véres orcáját kétfelől.

- Emiliám, édes egyetlenem, így kell találkozunk utoljára: ...oh, én boldogságom...

Rettenő nehéz zokogás szakadt fel a férfi kebeléből, mintha sziklák gördülnének le tompán a hegyoldalon... az asszony sírása ehhez képest csak könnyű vízfolyás.

Egy kicsiny gyűrűt húzott le a tiszt a halott ujjáról és a tárcájába tette, a hajából is vágott néhány szálát, azt is eltette, aztán újra kezdődött a csók, meg a zokogás.

Bántott némiképp a Blasius kesergése. A főhadnagy óriásit téved, ez az asszony az enyém volt, nem az övé, de ki kelne harcra az emlékekért, egy holttestért, aki nemsokára a földé lesz, ha még oly kedves is volt. A szerelmes ember mind szörnyen képzelődő, tudom, hisz Petőfi egész sor verset írt egy megholt leányról, mert azt hitte, hogy amíg élt, szerette őt, a költőt. Nem is haragudtam, pedig igazán okom lett volna rá. Hitvesem lett az asszony, összeadott a rettenetes éjjel, násznépünk az ezred, amelyik halálra keresett bennünket.

Búvóhelyem különben pompás volt, nem lett volna tanácsos elhagyni. Emilia igazat mondott, engem nem is kerestek. Örültek, hogy megkerült a golyó, felőlem meg azt hitték, legalább aznap, hogy talán valahol Jarosik sorsára jutottam.

Láttam, mint hoz vagy egy óra múlva négy tüzér ásókat, mint teszik Emiliámat valami hordozó-ágyfélére s viszik ki. Csak Blasius ment a tetem után sírva, én csak szemmel követhettem a szalmás tető egy nyílásán keresztül.

Az erdő szélén földelték el, majd azon a helyen, ahol megláttak bennünket. Sírját nem hányták föl, hanem betaposták nehéz tüzércsizmákkal s elegyengették, nem hogy keresztet állítottak volna, hogy nyoma se maradjon. Így akarta a hadtestparancsnok.

Mert különös nép a katonaság. Ti talán azt hiszitek, hogy ez a történet olyan félmese, mert hisz ilyen tragédiáról, emberhalálról semmit se olvastatok az újságban, azok pedig mindent megírnak. Nem úgy van. A katonaság egy másik világ a miénk közepette, aminek a széle a kaszárnyafal, a tábor árka, s más a törvénye, más az erkölce. Minden hír csak addig terjed, ameddig jónak látják; ott nem pletykálnak. A közember büntetését megtudja a közember is, a káplárét csak a káplárig tudják lefelé, az ezredesét csak az ezredesek, meg a fölötte valók. Ha pedig hallgatni kell, hát hallgatnak és jól is teszik, kivált az ilyen dologban. Gondoljátok meg, micsoda európai botrány kerekedett volna ennek az asszonynak a halálából, milyen diplomáciai jegyzékváltás, interpellációk Rómában, s talán háború is. Amit elmondtam, színigazság, azt el kell hinniek az utolsó szóig. Meg azt is, - fájdalom - amit ezután mondok, mert hisz az egyik golyó még akkor az enyém volt.

IV. A kamarás gránát.

Elaludtam a csőszház padlásán mélyen, s az aggodalmak egyik napját levette rólam titokban, kérés nélkül, a százfátylú álom, de fölébresztett estére. Előbb nem emlékeztem semmire, de aztán megtapogattam magam körül a szűrős babszárat s lassankint rájöttem mindarra, ami velem történt.

Előkotortam a létrát, nagynehezen lemásztam és ennivaló után keresgéltem. Hajtott az éhség annyira, hogy nem irtóztam bemenni oda, ahol szerencsétlen Emiliám sóhajtotta utoljára az én nevemet. Megcsókoltam a helyet, ahova leroskadt, de ennivalót nem találtam. Közel a házhoz kútgém látszott, vödör is volt rajta és legalább ihattam. Rettentő a kútgém csikorgása az üres éjszakában, ha olyan ember okozza, akit hajtanak, mint a vadat. Mintha boszorkányok ültek volna végig a gémen s azok sivalkodtak volna.

Megindultam északkeletnek s inkább a mezőn haladtam, mint az erdőségben, hisz éjszaka volt. Már virradt, emberek jöttek felém, de még nem értem a szőlőket. Civilruha volt rajtam, az, amely Emilia testét fedte tegnap, csak a tűzércsizmáimat tartottam meg, de a sarkantyút leszedtem róluk, még se mertem az emberek közelébe jönni. Az a szép úritáska, amiben a gránátot vittem, gyanússá lehetett. Jobbkéz felől jókora fenyves sötétlett, de nem telt örömem benne. Ültetett erdő volt, csupa zsinórvonalba állított fenyőfa, úgy hogy keresztül lehetett rajta látni, akár a rostán, jó három kilométer messzeségbe. Átkoztam a Kóburg-uradalom erdőmesterét, azt a tökfilkót, aki valahonnan Hannoverből idecsöppenve, megcsúfolta a mi Alföldünket és sivár elmével olyan cudar ültetvényt teremtett, amiben se ember gyönyörűség, se vad oltalmat nem lelhet. Nem is mentem bele; amint az emberek elhagytak, kimentem újra a dülőútra a földek közé.

Még jóval délelőtt elértem a ceglédi szállókat. Nagy birodalom ez, tele kedves, apró épülettel, amik rendszerint üresek ilyenkor, s szinte hívogatják az embert lugasaikkal. Benéztem vagy háromba s a negyedikben találtam szalonnát, igaz, kissé száraz kenyeret, meg búvóhelyet. No, mondok, itt megebédelek, vacsorálok és meghálok urasan, nyugodtan.

Pompásul helyrehozott az álom és fütyörészve indultam másnap reggel útnak. Tulajdonképp kevés okom volt a búsulásra. Igaz, Emiliámért még sajgott a lelkem, de kezemben a lövedék, a vagyont megérő, s fiatal vagyok, élni, költeni vágyó, mért szomorkodjak. Egyszer megkergettek a csendőrök, utánam is löttek, de estére szépen beértem Ceglédre. A táskámat még azon este eladtam a vasúti állomás várótermében egy zsidónak s a golyót szépen papírba kötve, fölültem éjfél után egy személyvonatra, amely reggelre közel hozott Pesthez.

Két állomással Pest előtt szálltam le, mert hátha a katonai hatóság észrevette a második gránát hiányát és rám uszította a rendőrséget, hátha csapatostul lesnek rám a detektívek a pályaudvarokon, hátha így... hátha úgy. Mert a gránát az enyém, megszolgáltam vérrel, verejtékkel, ezt ugyan meg nem kapjátok.

Gyalog mentem egy darabon, aztán egy zöldséges kocsira ültem, - egy koronámba került - így szépen bejutottam az üllei vámon, az én első keresetem színhelyén, ahol fájó emlékek álltak sorfalat kétoldalt, régi emberek, ostobák és gazemberek, vegyest, akik gyilkosai lettek első ideámnak, meg Ida, a hűtlen. - Szabad, kenyérkereső emberek vagytok, de nem hiszem, hogy annyi bánat verte volna lelketek, mint az enyimet húszesztendő koromig. Igaz, hogy annyi öröm se, mert én két kézzel vájkáltam abban a ládában, amiben az élet kincset-rongyát tartogatja.

Nem mentem el Kleinhoz, a nagybátyámhoz, hanem egyik névtelen ösmerősénél, barátjánál szálltam meg, akik bőven voltak a Népszínház-utca meg a Baross-utca közti részen. Onnan üzentem hozzá, hogy jöjjön által délután.

Meg is jött az öreg pontosan - pedig féltem, hogy kéreti magát - és a szobában kettőt lépett előre, aztán megtorpant, visszahőkölt, mint valami csökönyös öreg póni, úgy hogy szemébe vágódott szürke sörénye. Igaz, nem voltam valami úrias. A ruhám kopottá, szakadozottá lett a bujdosásban s a képemet kiverte az ötönapos szőr.

- Pénzt nem adok, - hebegte vagy háromszor a jó napot helyett és szürke szakálla tovább rezgett, mintha még mindig azt mondogatná magában.

- De adsz, - kiáltottam diadalmasan - sokat adsz, két kézzel adsz... hogy miért... ezért ni... - s az asztalon állítottam talpra a lövedéket, leszakgatva róla az újságpapírt.

A kis öreg meglepődött, három ujját kinyújtotta az ismeretlen szörnyűség felé, de nem nyúlt hozzá, hanem körüljárta az asztalt és megnézte minden oldalról.

- Csak semmi ostobaság... - enyhítette előbbi kijelentését, - hát ez mi?...

- Ez? A legfölségesebb idea, ami tüzér agyából kikerülhet, fegyver, hatalom, szomszéd hatalmasságok irigységé, vágya, nekem meg pénz, félmillió lira, amiért én majd az életemet adtam... Nézd meg a homlokomat...

Az öreg megnézte, megtapogatta a hegedő vágást, amit Jarosik tűzmestertől kaptam, mondhatom, sokkal alaposabban, mint a lövedéket, s látszott rajta, hogy kezd hinni. De nem mondta.

- Hm... Ilyen volt apád is, a megboldogult, - morogta és egy szennyes diványra ereszkedett, aminek sodrott rézrúgói kínos zengésre fakadtak alatta, - ilyen volt apád is... minden ostobaság fölzigatta... reménykedett, felhőben szántott-vetett... s mire mindent elfujt a szél, meghalt...

- De ez nem az, - erősködtem - nagy darab arany, ami egyszer akad az ember útjába, stb., - puhítottam nagybátyámat még vagy félóra hosszat. Engedett végre és adott pénzt ruhára (de kikötötte, hogy kinél csináltassam), útra, ellátásra, hogy úr módjára élhessek legalább két hétig. Hazamenet aztán meg is símogatta a fekete lövedék szurkos főkötojét, de csak két ujjal, mintha attól félne, hogy megharapja.

Két nap alatt kistafiroztak - minden éjjel másutt háltam - és harmadnap este megindultam Bécsbe szép bőrládával, meg egy táskával az oldalamon, amit a vállon általvetett szíj tartott. Ebben volt a golyó. Bécsben nem szálltam hotelbe, hanem a pályaudvar környékén egy kertész házaspárhoz költöztem, kicsiny, egyedülálló házba, aminek a lakói napközben kint dolgoztak.

Hamarosan megtudtam, hogy hol az olasz nagykövetség, s mikor fogad az attasé, Spanocchi ezredes. Fogadott is aznap délelőtt, de annyi eszem volt, hogy a golyót ne hozzam magammal. Az erősen kopasz, sovány ember úgy állt ott egész beszédem alatt, mint valami szobor, amit most ástak ki valahol a Monte-Marión, - engem sem ültetett le - csak a Fanfulla akkor jött keresztkötetéses példányát lóbálta a jobbkezeiben.

Én persze a régen várt öröme tüzével mondtam el neki mindent, színesen, részletesen, Emilia Corandinivel való éjszakámat, a kamaráslövedékekkel való gyakorlatot, raktár-fölverést, menekülést, megsebesülésemet, Emilia halálát, és azt vártam, hogy legalább is megölel, nyakamba borul, magasztal, megdicsér... Ördögöt. Amikor kifogytam a szóból, azt felelte csöndesen, hogy ő tiszt, urának, az olasz királynak a küldötte, és ilyen, a becstelenséghez igen közelálló ügyekkel nem foglalkozik. Azzal megbiccentette a fejét, ami annyit jelentett, hogy mehetek.

Forgott velem a palota, a lépcsőház, s azt hittem, talán álmodom, vagy talán eltévesztettem a címet s a svájci vagy hollandus követtel beszéltem. Ennyi küzködés után, élet-halálra menő vállalkozás után így ereszteti el az embert, hallatlan dolog... Hátha örült volt Emilia s ennek az eszelős asszonynak lettem a bolondja, felbuzdított, vakká tett, hisz még a nevét sem tudják a követségen.

Hiába, csak a vármegyei közigazgatást ismertem akkor, a diplomáciát nem.

Fenekig keseredve lépkedtem lefelé, s szinte kerültem a portás tekintetét. Nem is tudtam, merre megyek, csak mentem, s a legelső keresztutcán befordultam. Ekkor mellém surran, hozzám dörgölődzik egy ember, szó nélkül kezembe csúsztat egy piciny, összehajtott papírszalagot, azzal eltűnik minden köszönés nélkül. Valami megvillant a fejemben... Nem bontottam ki azonnal a cédulát, még elmentem vagy hat ház előtt, azután tértem be egy kapu alá. Ím, ez volt benne:

»Jacopo Giovini. Westfaler-Gasse 182.«

Szerettem volna ugrálni örömben, mert éreztem, hogy végre az igazi úton vagyok. Szinte futottam tovább, amíg egy üres kocsit leltem.

- Westfaler-Gasse 181., - kiáltottam neki belülről vígan, s úgy vágtam magam hanyatt az ülésen, mintha az enyém lenne. Jó messze volt, legalább nekem messze, aki már nem bírtam magamat csillapítani. Leugrottam, amint megérkeztünk s a homályos kapu alatt silabizálni kezdtem a lakók nevét. Gyújtó világánál betűzhettem ki legfelül a harmadik emeleti lakók sorában egy fakó kis névjegyet: »*Jacopo Giovini, a milánói Aliwaro cég kalapgyárának ügynöke.*«

Csak a hátsó lépcsőn juthattam föl a kicsiny udvari szobába. Sárgaképu, ráncos vén banya nyitotta ki az ajtót csöngetésemre, motyogott valamit olaszos németiséggel és bevezetett az ügynök szobájába, hogy várjam meg, amíg megjön.

Hát vártam és körülnéztem. A fal mellett tömérdek kalapskatulya egymáson, az asztalon íráskönyvek, jött és el nem használt borítékok. Bizony belenéztem egyikbe-másikba, hisz egyedül voltam; csupa üzleti levél, legtöbb olasz, egyik másik német, megrendelés, reklamáció, csőd-bejelentés, még egy vidéki magyar csődtömeggondnok fiskális írására is akadtam köztük.

Egy kicsit elszomorodtam megint, hátha igazán kalapos ez az ember, aki melleleg politikával is kíván foglalkozni, valami kalandor, mindent vállaló, holtig próbáló fráter, aki ugyan megörülne, ha a kamarás gránátot ő szállíthatná az olasz kormánynak, ő, a cilindersimogató, aki azt se tudja, mi a gránát. No várj, belőlem ugyan nem pénzelsz, gondoltam, most én leszek az, aki hallgatok, akár valami attasé, szólj te, hogy mit tudsz.

Csöngettek, hallottam, hogy csoszog ki a banya az előszobába, s megjelenik végre az én emberem. Jóval előkelőbb volt, mint a lakása, zömök, kissé kövéres és mosolygó. Nem mutatkoztam be, s csak néhány szót eresztve előre, egyetlen nevet mondtam neki: Emilia Corandini, gondolva, hogy ha tudsz többet, hát szólj.

Tudott is mindent, még olyat is, amit én nem tudtam. Gratulált a bátorságomhoz, kérdezősködött, hogy heged-e már a fejszem, tudott egyet-mást Blasius főhadnagyról, hogy milyen geniális tüzér, milyen kedves ember, aztán rátért a kamarás-gránátra, mondta, hogy itt Bécs mellett, Steinfeldén végzett lövőgyakorlatok nem voltak kedvezők a gránátra, mert a talaj itt nagyon köves, a lövedékek lecsapáskor szerteszakadoztak a sziklán, anélkül, hogy robbantak volna, már pedig az új golyó legnagyobb előnye az, hogy szinte elbujik a földben s úgy robban időnként, azért is választották utóbb a puhatalajú Örkényt; a kései robbanások dolga különben még nincs egészen szabályozva, a gyújtókészülék megbízhatatlan és sok módo-

sításra lesz szükség. Olyan avatottan beszélt, mintha ott lett volna mindenütt, s mintha már ládászám állna szobájában az új gránát.

Tüzér volt ez, nagyon hozzáértő tüzér, akár én, s mi tagadás, egy kis melegség támadt bennem személye iránt, de bántott a kritikája. Blasiust nem hagyom, válaszoltam neki én is, hogy a gránát kitünő, a gyújtó remek, láttam működésben, majd meg emlegettem szegény Emiliámat, ezt a bámulatos asszonyt, hogy milyen összegeket ajánlott nekem a megboldogult, (talán csak ti se adtok kevesebbet), csókjait, zokogását, ölelő karjait, mivel megszedített, (ezt úgy se adhatjátok vissza), szoltam nehéz helyzetemről, szökésemről, ami lehetlenné teszi, hogy tovább éljek hazámban, de Amerikában majd új életet kezdek, ha lesz hozzá módom, (legalább másfélszerese annak, amit Emilia ígért), mert kicsiny pénzzel magamfajta úriember oda ki nem mehet.

Sokat szoltam, de óvatosan, s még csak a lakásom címét se kötöttem az orrára, mert hát nem lehet bízni ebben a kalapos-tüzérben. Ő is óvatosan fűzte a szót, biztatott is, nem is, de a vége az volt, hogy neki előbb látni kellene a lövedéket. Addig ígéretekre nem bocsátkozhatik.

Úgy láttam, igaza van, s megegyeztünk, hogy másnap délelőtt tíz órakor találkozunk a Kundgasse meg a Quellenweg sarkán. Nagyon barátságosan váltunk el.

Úgy véltem, holnapig nincs egyéb dolgom, mint kigondolni, mit kezdek azzal a félmillió lírával, (ez a legkisebb összeg... ezen alul nem adom), amit a gránátért bezsebelek. Gondoltam, veszek mindent, szép uradalmat, fogatokat, tornácos kastélyt, ahová az öreg Róth mint elszegényedett házaló fuvaros éhesen állít be családjával, s megtudva, ki vagyok, görcsös zokogásra fakad, Ida meg a lábaimhoz borul és bocsánatért könyörög; miképp emelem őt magamhoz, miképp kergettetem ki béreseimmel a hitvány Taubert, a család rossz szellemét... effélék jártak a fejemben, nemcsak ébren, hanem még álmomban is.

Ideges, nyughatatlan éjszakám volt és hajnalban bosszúsán ugrottam ki az ágyból, hogy felöltözzem és sétálni menjek. Még harmatos volt az út pora, de a közeli faluk kofa-népsége már talpalt befelé és fölverte a port. Mégis jól esett a másfél órás séta közöttük s üdébben tértem haza nyolc óra tájban.

A gazdám meg a felesége már munkába mentek, s egyedül voltam a házacskában. Elővettem a gránátot, hogy jól megnézzem, mielőtt elválok tőle. Igazat szólva, még nem is láttam a gyújtóját, a csúcsát védő szurkos vászonfőkötő még érintetlen rajta. No, most letépem.

Különös dolog is ez, eladok egy lövedéket, aminek a szerkezetét nem ösmerem igazán; vajjon, ha arra szólít fel a kalapos-tüzér, hogy magyarázzam el, mit szólok, bizony szégyenben maradok.

Hadd látom... Ez a biztosító-tű fölül, ha ezt kivesszem, mozdul a korong, amiben benne van a tűzcsatorna. Három korong egymás alatt. Bütyök van rajta, hogy puszta kézzel igazíthassák tetszőleges számra, tempírozókulcs tehát nem kell... És mennyi szám, mind percet jelent, azt a percet, amelyben a robbanás végbe fog menni... Pompás, gyönyörű...

Fölugrottam az asztal mellől, izgatottan s oly nagy lépéssel mértem végig a szobát, mintha tűzvonalba lettem volna, jól kiképzett üteg ágyúinak sora mögött, a parancsnok helyén... Na, tegyük föl, hogy úgy van, tegyük föl, hogy azt vezénylem: *cél az előterep VI-ik kótája. 2500 méter, kamarás-gránát, robbanás húsz perc múlva, ötperces közökkel.*

Erős hangon mondtam, mintha üteget vezényelnék, azután rögtön irányzómasternek képzeltem magamat és beállítottam a gyújtót a felsőkorongon a huszas számra, az alsó két korongon az ötösre... kissé nehezen jár, de puszta kézzel állítható.

Így játszottam azt a nemes játékot, ami az ifjak és bátrak szívét annyira fölvidítja. Mert bár szökevény voltam is, szürke ruha volt rajtam, kard nélkül is tűzérnek éreztem magamat, ízig-vérig való tűzérnek, akit csak a jó szíve ragadott ki az ezredből, abból az ezredből, amelynek legkitünőbb altisztje voltam.

Oh, hogy sohse kerülhettem életemben battéria élére. A sors megtagadta ezt tőlem és hazámtól, pedig csodálatos dolgokat hallhattatok volna felőlem háborús időben.

Egy öreg paraszti ingásóra zavarta meg ábrándozásomat; háromnegyed tíz volt és mennem kellett a találkozóra. Sietve visszafektettem a gránátot a táskába és szaladtam az utcára a találkozóhelyre. Közel volt s pontosan tízre értem oda, de Jacopo Giovini már ott volt, mint mondta, vagy tíz perc óta.

Mosolyogva köszöntött már messziről s megfogta karomat, felszólított, hogy vezessem. Tréfálkozva indultunk meg lassan, nehogy feltűnőkké váljunk, vagy nehogy talán mohóságot nézzen ki a sietésemből.

Már közel voltunk, látszott a lakásom, s én nevetve mondtam, hogy milyen jó kis magányos helyet választottam magamnak, amikor szörnyű dördülés állított meg mindkettőnket. A lakásomból fehér füst szállott fel, tetőcserepek hullottak jégesómódjára előttünk, asszony-sivalkodás, a levegő nyomása által betört ablakok csörömpölése, férfikiáltozás és futkosás vett körül. Megtántorodtam.

- Oh, én boldogtalan, elfelejtettem visszatenni a biztosítótűt, - rebegetem, de a következő percben fölülkerekedett bennem a tűzér és megmarkoltam Giovini vállát.

- Vegye elő az óráját, nézze meg és várjunk... Félrehúzódtunk a szaladgáló, fejevesztett nép útjából egy fa mellé és órával kezünkben lestük mindketten a perceket.

- Négy, négy és harminc másodperc, négy és ötven, ötvenöt... Bumm... megint hatalmas robbanás, újabb sikoltozás, káromkodás, de most már szaladt az összecsődült nép a háztól, abbahagyta a kapu feszegetését...

- Úgy-e, pontos? Figyeljen tovább, - s megint elkaptam a karját Giovininek, aki hajlandó lett volna már a csendes eltávozásra - figyeljen, s aztán mondja meg, rosszak-e a Blasius gránátjai...

Még öt percet vártunk, ideális pontossággal robbant az utolsó kamra is, de erre már rendőrök jöttek, a tűzoltók trombitája is hallatszott, s jobbnak láttuk elillanni.

Egy negyedórát mehettünk egymás mellett befelé, s egy csendes helyen, ahol már nem tudtak a robbanásról, Giovini megállított, négy darab százkoronást nyomott a markomba...

- Még ma, még most utazzék el Bécsből, mindegy, hogy hova, csak menjen... Köztünk mindennek vége... - azzal megbillentette a kalapját s ott hagyott.

Egy darabig bálvány módjára álltam ott, s szinte öntudatlanul szorongattam a kezemben a bankókat, úgy elvette eszemet a sok robbanás, az én gránátom pusztulása, aztán elgondoltam, hogy ezzel a négyszáz koronával kezemben én vagyok Bécs város meg a monarchia legnagyobb koldusa, a dezentor, vad, akire nem szabtak kíméleti időt.

Akkor kétségbe ejtett reménységem romlása, ma örülök rajta, hogy minden így történt. Igaz, vagyonhoz jutottam volna, de nagy áron. El kellett volna szakadnom szülőföldemtől csúfosan, hogy mint hazaárulót emlegessenek. Ti talán még emlékeztek, hogy szavaltam a VI. B március 15-iki emlékűnnepén, a »Drága rögök« című költeményt. Az öreg Csoma, a tanár-elnökünk, sírva fakadt, ott ült szemben velem, jól láttam. Még ma is tudom kívülről. Nem, Magyarország nem elég gazdag arra, hogy rendre elveszítse tehetséges fiait; a földje kövér és sík, levegője átlátszó és igen messze látok benne, a magam dicső jövőjét látom...

V.

Markusánszky Egon, a nagyszombati borbély.

Annak az esztendőnek az ősze, meg a rákövetkező tél keservesen telt el. Pénzem nem volt, s az attasé csak többszöri írásra meg fenyegetésre küldött olykor egy-kétszáz koronát. Pedig hát miattuk, érettük süllyedtem a nyomorúságba. Nyáron aztán, júniusban, - egy esztendőre az örkényi eset után - magam mentem Bécsbe hozzájuk, szemükre lobbantottam szükkeblűségüket és fenyegetőztem, hogy megírom az újságba vagy röpiratban Corandini Emilia életét és halálát, teljesen híven.

Úgy látszik, megijedtek, a politikai állapot is melegedett akkor, mert nagyobb pénzt adtak, úgy mondták, egyszersmindenkorra és tanuk előtt meg kellett ígérnem, hogy többet nem mutatkozom a nagykövetség tájékán. Szép pénzt kaptam egyszerre, ezerhatszáz koronát. Vígán utaztam Pozsonyba, s találjátok el, mire költöttem: gyönyörű tűzértishti uniformist csináltattam magamnak.

Ne ítéljete meg, oly lánggal égett még bennem a szeretet ez iránt a fegyverem iránt, oly szépnek, nemesnek, szinte ideálisnak tartottam mindent, amit egy lovas tüzérezred magában foglal, hogy nem tehettem másképp. Aztán gondoljátok el, hogy illett nékem az ilyen főhadnagyi ruha. Akkor karcsú voltam, mint a tizenhét esztendőös leány, hajlós derekú, de vállas, a mellem domborulata alatt a has még nem jutott szóhoz. Az orcám - hisz ezt már a gimnáziumból tudtátok - igazán arisztokratikus volt. Becsületemre mondom, semmi zsidós nem volt rajtam; az a gyenge hajlás, amivel felül, közel a szemöldökhöz megindult orrom vonala, a szokottnál kissé duzzadtabb ajkak, csak az ősnemes családi race-t jelezték.

Bach-Kisslinkstein gróf voltam azon a nyáron, s szikár, hosszas képem, kissé kiálló arcsonjtajaim olyan nemes kifejezést adtak főmnek, ami már, teszem azt az állatvilágban, a legnemesebb kutyafajokat jellemzi. Tudjátok, a mi zsidainkon az előbbre ugró arcreszek: az orr, a száj, a szemüreg boltozata elég jól képzettek rendszerint, de ezek háttérét pufók orca, zsíros arcpárnák alkotják s ez öli meg a hatást.

Tudtam, hogy szép vagyok, előkelő vagyok, jó katona vagyok, s nyugodt voltam én Bach-Kisslinkstein gróf. A katonai névtárban is benne voltam, onnan néztem ki a familiámat. Nevem másik, régebbi viselője a 62-ik nehéz ütegosztálynál szolgált Vorarlbergben.

A következő hónappal kezdődtek a nagy hadosztálygyakorlatok Pozsony és Nyitra megyékben, s az egyik fél parancsnoka a főherceg volt. A nevét nem kell mondanom, tudjátok az, aki annyira érdeklődik a tűzérségi dolgok iránt. Ő maga is tüzér. Érthetőnek találjátok, talán és nem is veszitek szerénytelenségnek, hogy én, aki akkor annyi testi és szellemi jeles tulajdonságot egyesíttem magamban, megtettem Bach-Kisslinkstein grófot a főherceg második hadsegédjének.

Bach-Kisslinkstein gróf rendkívül régi, előkelő osztrák arisztokratacsaládból származott, a nyitrai megyéspüspöknek anyai ágon unokaöccse és kedvence. A család déltiroli eredetű, de ő krassó-szörényi birtokán nevelkedett és kitűnően tud magyarul. Nem tartozik a legvagyonosabb arisztokraták közé, de a katonai pályán szédületes jövő vár rá s az udvarral való összeköttetései irígylésre méltók. Most a katolikus tiszti árvák megalapítandó bécsi intézetének gyújt a védő főhercegnő megbízásából, miközben katonai kötelességét végzi.

Így utaztam én elegáns fogaton - még Pozsonyban béreltem - a csapatok előtt faluról-falura, mondhatnám plébániáról-plébániára.

A nyitrai egyházmegye területén mozogtunk és ez kitűnő terep volt számomra. Idősebb egyházi férfiak, akik katonaszállásoláskor egyébként behúzódnak legfelsőbb szobáikba, s a tornácon a csatáros gazdasszony veszekedése fogadja a tisztet, a pitvarban semmi tűz, ellenben két szolgáló súrol s az ágyakat is aznap szedték szerte, s rakták ki az ágyneműt szellőzni, mivelhogy a káplán úr is éppen elutazott, mondom, ilyenek is szíves barátsággal fogadtak be, vendégeltek, ha le is feküdtek, a víg káplánra bízták a pincekulcsot, akivel még éjjelután pertu lettem, s ami a fő, adakoztak szépen az én intézetemre.

Szép gyűjtőív volt, felül a fenséges asszony németül jegyzett kegyes ajánlászavakat és húszezer koronát; utána nagybátyám, a megyéspüspök jött ezer koronával, alattuk vegyesen kanonokok, nagyrangú tiszték, polgárok és plébánosok jöttek sűrűn egymásután.

Úgy-e csodálkoztok, hogy miképp tudtam: merre és mikor vonulnak a csapatok, mi a gyakorlat végcélja, s hogy történhetett az, hogy pontosan a csapatok előtt mozogtam nagy fürgén. Barátaim, most elárulok nektek egy katonai titkot. Hogy merre, meddig terjed a hadgyakorlat, hogy hol, mikor lesz a pihenőnap, hol lesz a lefuvás, azt nem tudja sem az ezredes, sem a tábornok, talán még a főparancsnok se, csak az élelmezési tiszt. Ennek a jegyzetében vannak meg sorra a helyek és dátumok, hogy hol, melyik vasúti állomáson és mikor veszi át a zabot, szénát, emberi élelmet s ezek az adatok pontosak, mert ha meg nem tartanák, éhen veszne ember meg ló, főképp a ló. Ilyen élelmezési tiszttől tudtam meg a gyakorlat tervét.

Elég biztosan mozogtam. A jó plébánosok rendszeren informáltak mindenről, s amikor egy-egy új helyre állítottam be, már tudtam, milyen módos, mennyire adakozó új házigazdám, hogy rátartós-e, hiú-e, vagy egyenes, pattogó ember. Eszerint viselkedtem. Volt olyan plébánia is, úgy emlékszem Verebélyen, ahol csak úgy mellékesen mutattam meg az ívet, de nem akartam elfogadni adományt, s csak nagy kérésre, könyörgésre engedtem meg, hogy vendéglátó gazdám is aláírja nevét. Igen szép összeget jegyzett.

Így jártam meg Köpösdöt, Királyit, Mocsonokot és föl azon a soron északnak az összes falukat Udvarnokig.

A tardoskeddi plébános másnap, hogy nála voltam, ebéd után pohár mellett ilyen tanácsot adott:

- Kedves gróf úr, - nem engedtem, hogy méltóságozzon, mint az első nap, - kedves grófom, ha annyira a szívéen viseli a katolikus tisztis árvaház ügyét, okvetetlen látogasson el a kisgurabi grófnéhoz. Mondom, még ha nem is esik útjába, tegye félre egy napra a szolgálati ügyeit, s menjen oda, az jó katolikus asszony, gazdag és adakozó.

Ráálltam a szavára, de mivel Tardoskeddtől nyugatra tele voltak a falvak katonával, északnak fordultam Nagyszombat felé, hogy így egy kis kerülővel biztosságban érjek Kisgurabra.

Reggel nyolc óra tájban érkeztem Nagyszombatba, az Arany Bányában megszálltam, s egy rövid reggeli séta elég volt ahhoz, hogy megszeressem ezt a városkát élénk zsidóival, nyugodt, méltósággal lépkedő papjaival és barátságos, tótos kiejtéssel beszélő polgáraival együtt. Érzik rajta, hogy nem mai város. Fel a dombnak Mária Terézia-korabeli kolostorok, meg nevelőintézetek sorakoznak, ahonnan gyermekleányok éneke hangzik. Túl a nagytemplom ajtaján orgonabúgás hangja csap ki mise végén és csendes léptű kanonokok térnek házaikba, amik emeletesek bár, de aprók. Lent a főúton meg búcsúsok jönnek énekelve az északi kapu felől a sasvári Szűztől hazatérőben, de elhallgat lassan az ének beljebb és szerteválva eltűnedeznek az apró zsidóboltokban, hogy vegyenek egyetmást, valami búcsúfiát a gyermekeknek otthon.

Mondom, tetszett nékem minden, mert, csodálatos bár, mindig tisztelettel viseltetem a katolikus hit és klérus iránt, aminek - s azt később fogjátok hallani - utóbb jeles tanubizonyosságát adtam.

Sétáltam egy darabig, de katonával, kivált tiszttel, leszámítva egy-két bicegő invalidust - mert rokkantak háza lett itt a régi egyetem - eggyel se találkoztam. Úgy számítottam, nyugton lehetek itt egy-két napig, úr, a város egyetlen katonatisztje, én, Bach-Kisslinkstein gróf, és igen jól esett ez a tudat. Az volt a tervem, hogy megborotválkozom, átöltözöm és még aznap vizitbe megyek a legfőbb paphoz, az érseki vikáriushoz. De a sors másképp akarta.

A borbély boltjában ültem, már félig megborotválkozva, amikor egy csodálatos figura lépett be erős dobbantással. A tükörből láttam, rettentően kiöltözött nimród, olyan vadászruhában s kalapban, amilyenben a német császár fotográfóztatta le magát, a baloldalán vadászkesz, a másikon vadásztarisznya, elül kürt, hátán zsák, lábán kegyetlenül szöges hegymászó cipő, olyan, hogy nyomot hagyott minden lépése a fenyőpadlón, a bajusza meg valóságos műremek. Látszott rajta, hogy nem egyben, hanem szálanként igazították a bajuszkötő alá, talán még tegnap este. Nagy koppanással állította puskját a sarokba, aztán leült a kirakat üvege mellé olyan pózban, ami ugyancsak nem maradt mögötte fenséges előképének, és fogadta két borbélylegényének jelentését. Mert hogy ő volt a főnök: Markusánszky Egon fodrász.

Még nem végzett velem a legény, s időm volt gondolkodni. Megmagyarázhatatlan sejtelem, előérzés támadt bennem, hogy ezzel az emberrel lehet csinálni valamit. Elkészültem, s amint lekefélt a fiú, feléje léptem és szabályszerűen bemutatkoztam.

- Bach-Kisslinkstein gróf főhadnagy, a főherceg segédtisztje.

A borbély fölugrott, egy pillanatra meglepődött, aztán kiült húsos képére a büszkeség és ő is bemutatkozott. Kemény, férfias parolát váltottunk, amit hosszabb beszélgetés követett a borbélylegények nagy álmélgodására. Szegény néha örömeben billegette magát, hajladozó térddel, olyképp, amint ifjú korában táncolta körül egy-egy széken ülő kedves vendégét, majd meg eszébe jutott a ruhája s ismét megkeményítette a derekát.

- Igazán nem gondoltam, hogy oly mostoha, kérlelhetetlen vadászszerencsének reggele után oly kedves, nagyrabecsült főúri ösmerőssel kárpótol sorsom, rövid pár óra mulva... Igazán csodálatos... Megtisztelő véletlen... Ha talán magánlakásomat, egyedül élő férfiú lakóhelyét megtisztelné méltóságod?

Biccentettem, hogy megyek, a két borbélylegény rohant ajtót nyitni és beléptem Markusánszky mester lakásába.

Tigrisbőrrel leterített dívány szélére ültünk. Fölöttünk csupa fegyver, tör, kés, szép rendben, előttünk törkölypálinka, olyan pohárkákban, amilyent én még sohasem láttam. Ökör szarva végéből voltak kimetszve.

És beszélt ez az ember sokat, sokat, amit csak egyszer szakítottam meg az elején, kérve őt is, hogy a méltóságos megszólítást, mint komoly úri férfiakhoz nem illőt, hagyná el. Egyébként csak egy-egy ah vagy ohféle sóhajtásban ütött ki a bámulatom, s a kiemelkedő epizódoknál a képeimmel mutattam csupán, mennyire átérzem e hallottakat. Mert igazán nagyon figyeltem.

Megállapítottam azt, hogy ennek az embernek legfőbb vágya, hogy úrnak, lovagnak tartsák.

Kétségbeesett, hogy nem vették be az úrikaszinóba, se a vadásztársulatba, provokált is több urat, de nem állottak ki vele. Haragjában bérelt a közeli faluban, Kopolcon egy kis erdőcsíkot, ami határos a Pálffy grófok erdejével s ott les az áttévedő vadakra attól fogva. Egyébként vagyonos legény, a ház az övé, s úgy látszik, félretett pénze is van.

De hát ez csak a magja, mert sokat beszélt a helybeli úritársadalom romlottságáról, maguknak köztiszteletet igénylő férfiak lovagiatlanságáról (kidobták a segédeit), a katolikus főbb egyházi férfiak önzéséről (az inasukkal borotváltatják magukat), az ipartestület panamáiról, az idevaló honvédtisztek gögjéről (egyszer pofonütötte egy hadnagy), az új vadászati törvényről, s egy vívó-szisztémáról, mely az olasz és francia iskola legjava tulajdonságainak egyesítéséből állana elő, s amelyet ő próbált, róla most könyvet ír, s azt a hadügyminiszternek fogja ajánlani.

Végtelen jól esik az ilyen embernek, ha kedvére kibeszélheti magát, s az én türelmem nem fogyott el, pedig már dél felé járt az idő. Ebédelni sem eresztett el. Az Arany Báránnyól hozatta ő is az ebédjét, most két adagért szalajtotta az inast, meg finom borokért.

Ebéd alatt aztán ő kezdett fakgatni. Kíváncsi volt mindenre, apámtól, anyámtól kezdve az új tüzérségi felszerelésig, kivált a főúri, meg az udvari élet dolgai izgatták: hogy mit eszik egy főherceg, hogyan él, hánykor fekszik, oda megy-e mindig, ahová akar, vagy előre megszabja tennivalóját, azt a csapatot vezeti-e, amelyiket kívánja, ha akarja huszár, ha akarja gyalogos tábornok, vagy elhord egyféle katonaruhát, hogy vezeti a csatát, igaz-e, hogy a főherceg sátrába hatvan szál telefon van bevezetve, azon szólnak neki az ezredesek, ő meg azon parancsol, ki se megy és megnyeri az ütközetet, hogy milyen szivart szí, stb...

Előbb röviden, tartózkodóan feleltem csak, később, egy-két pohár bor után, szóltam többet, de akkor is csak az ő nógatásaira, hogy a főherceg hogyan vezényel, hogy gyakorlat közben vadászni szokott, én jelölöm ki a vadászterületét, hogy most a Pálffy grófok erdejében fog vadászni, ép a kopolci részen (a mester fölugrott izgatottan), hogy ilyenkor urakat hív meg, grófokat is, de meg olyanokat, akik áldoznak a közügyekért, hogy ebédelnek együtt, mit esznek, mint jön harmadnapra a hivatalos lapban, hogy ezek rendjelet kaptak vagy magyar nemességet. Markusánszky nem bírt többet enni, fészkelődött folyton. Aztán gondolatokba mélyedt, lehajtotta a fejét s hallgatott.

Nem akartam észrevenni, hogy horgomon van már, s az én különleges misszióm ismertetése: a katolikus tisztek árvaháza, elérvult tisztgyermek helyzet, a főhercegnő akciója nagyon elfoglalt.

Az én borbélyom meg csak búsult, pedig szerettem volna már elvileg tisztába jönni véle. Próbáljunk még egyet: pertu poharat iszom vele.

Ez hatott. Felütötte a fejét, a combjaira támaszkodva keresztülhajolt az asztalon, rám meredt piros képe és sűgő hangon, mint aki gyónik, kérdezte, vajjon őt érhetné-e az a szerencse, hogy a főherceg társaságában vadászhatnék... Komoly jóindulattal válaszoltam:

- A dolog nem lehetetlen. A fenséges úr ép a határos erdőrészen vadászik, s ha a vadászterület a tiéddel határos, kedves barátom, ez csak előny. Kétségtelen, hogy a főhercegeben sok demokratikus érzés van, mint minden Habsburgban, de a polgárságnak csak a legkiválóbbjait, mondom, csak azokat látja vendégül, akik hazafiasságukat bebizonyították. - Elővettem gyűjtőíveimet, azok közül a demokratikus listát, - ím, ott lesz Csurik, a modori építőmester, Pogacsek, a szakolcai tanár, ezekről már megállapodtam őfenségével. Markusánszky fogta az ivet, s egy darabig hol azt nézte, hol engem.

- Elég lesz hatezer korona (hogyne!), azt se most adhatom, mert a hitelszövetkezetben van, de még ma fölmondom... Holnap délután meglesz, holnapután biztosan... Nem lesz késő?...

Megnyugtattam, de biztattam, hogy jó lesz utánanézni. Első utunk természetesen a bankhoz vezetett. A karomba fogódzott s erővel a piacnak akart kerülni, de én siettettem. Később majd sétálhatunk együtt, de most fő a pénz fölmondása.

Nem is eresztett el aznap. Boldog, mosolygó képpel járt velem karonfogva a főutcán, a városház előtt, hogy az urak lássák, onnan a kanonok-sorra kanyarodtunk, aztán kimentünk a sétaterre. Vadászélményeket beszélt az utcán, hangosan, hogy a »kedves barátom«, az »ugyan kérlek, grófom«, a »ne mondjad, gróf« és efféle szavakat jól meghallja más is, a többi elmondta a keze, ami járt, mint a motolla, simogatott, fenyegetett, öklözött, mentegetődött a levegőben. Így hordozott alkonyatig.

Már szabadultam volna kissé, de nem engedett. Azt mondta, még nem mutatta a lakásának azt a részét, ahol legboldogabb perceit szokta tölteni.

Az udvarba vezetett s két erős lakatra járó ajtón által jókora szobába léptünk. A mester lámpát gyújtott. Egyik lábát dobantva tette előre, keblét kifeszítette s mosolyogva nézett körül. Teljesen felszerelt vívóterem volt, tele fejevédőkkel, kardokkal, törökkel.

- Üdvözöllek, grófom, a férfiasságnak ezen szentélyében, - szólt s megrázta a kezemet.

Biccentettem, tetszett a dolog s egy pengét levéve a falról, megsuhogtattam. Ő is kardot ragadott, hatalmas roham-állásban szúrt néhányat a levegőbe és mérkőzésre szólított föl. Mit tehettem egyebet, maszkot öltöttem s kiálltam vele.

Előbb elmondta s levegőbeli vágásokkal magyarázta az egyesített olasz-francia iskolát, aztán fölálltunk, üdvözlöttük egymást lovagi tökéletességgel és vívtunk.

Nem emlékszem a rendszerre, csak annyit tudok, hogy jó egynéhányat koppintottam a fejére, vállára, amint ugrált előttem, lovagias őszinteséggel ordítva a voltakat. Csuron-víz volt a képe, amint kibujt a maszk alól, de mosolygott. Ideális vívónak nevezett, akivel gyönyörűség mérkőzni.

Később tudtam meg, hogy egyetlen ellenfele a helybeli polgári iskola tornatanára volt, akit ezért ingyen borotvált, a négy gyereket ingyen nyírta, sőt fizetett a professzornak. Borbélylegénynek a vívóterembe lépni állásvesztés terhe alatt tiltatott.

Vacsora-idő volt már és semmi sem gátolta, hogy az Arany Bárány kertjébe menjünk vacsorázni. Csak a bajuszt kellett kissé rendbehozni, mert lekonyult az izzadságtól a feje alatt. Az ördög gondolt volna az Arany Bárány ákácai alatt arra, hogy a széke csapóvas, a szalvétája hurok, a bécsi szeletje maszlag, s hogy jobb lett volna nékem soha ide se kerülnöm.

Sokan voltunk a sovány, koravén ákácok alatt, mind civilek, csak egy asztalnál ült egyetlen szál honvéd bakatiszt. Mi tüzerek, nem igen szeretjük ezt a népet. Azt tartjuk róluk, hogy idegesek, kíméletlenek a szolgálatban, rátartóság szolgálaton kívül, pedig ok nélkül, mert szubaltern tisztjeinek csak egyharmada az, amelyik megmarad az uniformisban. A többi megy, szép vagy csunya szerrel, a valamirevalóbbja segédjegyzőnek, postamesternek, vasutasnak, a hitványabbját meg elnyeli az élet. Az az úri nyugalom, ami főbb tisztjeinknek szinte a rangjához tartozik, ott ismeretlen, meg se becsülnék. Tudok olyan közös alezredestől, higgadt, kedves úriemberről, aki hozzájuk ment át és két év alatt ideges bolonddá lett.

Nem sokat törődtem hát a honvédemmel, - főhadnagy volt ő is - hátat fordítva ültem neki s csak Markusánszkyval foglalkoztam. Mikor jön meg az a pénz, hogy is mondták, holnapra mért nem lehet meg, de egész biztos-e holnapután... Nem bíztam ebben a kis tót bankban, s mondtam is neki, hogy helyezheti el vagyonát ilyen kétséges helyeken. De hát öt százalékot fizet az.

A mester nem szerette az ilyenféle beszélgetést, ahogy lehetett, megnyugtatót s hamar áttért a francia iskola hátrányaira, hadonázott a villájával s »te, kedves grófom« volt minden negyedik szava. Jó hangosan mondta, s időnként diadalmasan nézett körül, hogy hallják-e mindnyájan,

a polgármester, a főjegyző, Lusztig, a szeszgyár-igazgató, meg az a kis krakéler szolgabíró, aki a honvéddel ül együtt.

Persze hallották mind. Néhány perc múlva a pincér borítékban egy névjegyet hozott át a főhadnagy asztalától számomra. Fölbontottam. A mester fölállt, borús lett a képe és dacosan pillantott a vállamon át az írásba. Ez volt benne:

»Kérlek, ne ülj együtt a város ismert hóbortos alakjával. A mi tekintélyünk rovására megyen, stb...« Aláírás: Szalay főhadnagy.

No, ezt nem engedjük. Keményen írtam vissza az én szolgálati nyelvemen (ők nem tudnak mind németül s mind szeretne tudni), hogy a magándolgaimba való beavatkozását nem tűröm, különben is, akivel ülök, korrekt férfinak ösmerem, régi iskolatársam is... meg így tovább.

Markusánszky bólintott, tetszett neki ez a hang, de kissé alábbhagyott a hadonázással. Egy honvédhadnaggal való kellemetlen ügyére emlékezett vissza.

De csak a szolgabíró jött át, illendően bemutatkozott és fele nevében beszélgetésre hívott be a vendéglő különszobájába. Ott is jól megmondtam a magamét, szó szót ért, összekaptunk, úgy hogy ezt másképp, mint párbajjal, elintézni lehetetlenné vált.

- No, ebbe szépen belemásztam, - gondoltam - csak az a bank fizetne már.

Szerencsére nem voltak segédeink s várni kellett. Nékem ugyan lett volna egy, az invalidusok-házának parancsnoka, a savanyú képű Kopacsek őrnagy, de nekik éppenséggel nem akadt katonájuk. Így a következő nap várakozásban telt el.

Hanem az én borbélyomat az örülés kerülgette. Szinte háborodottan szaladgált a városban, vívó-állásokat magyarázott, mutogatott, s a legszomorúbb jövőt jósolta Szalaynak, meg az egész honvédtisztikarnak. Csak délután bírtam rávenni, hogy sürgesse meg a pénzt, de akkor én is vele mentem a bankba. Holnap délelőtt tíz órára ígérték.

Este, lefekvés után, két honvédtiszt zörgetett fel, bemutatkoztak mint az ellenfelem segédei. A párbaj holnap délelőtt tízkor lesz az invalidusház nagytermében, az én segédeim is honvédtisztek lesznek. Szépen vagyunk, de a pénzemet még sem hagyom; hamar írtam néhány szót Markusánszkyknak, hogy az összeggel a rokkantak kapujánál várjon.

Másnap ott voltam idejekorán; a doktor éppen kirakodott, a cérnáit áztatta valami lében. Ismeritek talán a párbaj szertartását; igen szépen rendén ment minden, s már derékig levetkőzve álltunk egymással szemben s a vezető segéd a föltételeket hadarta, amikor egyszerre kinyílik az ajtó, s egy vezérkari kapitány, meg egy dragonyos főhadnagy lép be.

- Bach-Kisslinkstein gróf? - kérdezte a vezérkari és bemutatkozott, hogy ő meg Rühling kapitány.

- Szolgálatjára, - szoltam s összeütve bokámat, szalutáltam kardommal.

- Uraim, a párbajt megszüntetem. Egy szélhámos (hochstapler, ahogy ő mondta németül) ezen a vidéken jár és csalásokat követ el az ön nevével. A dolgot a hadsereg érdekében okvetlen tisztázni kell. Bach-Kisslinkstein főhadnagy velem jön a hadosztályparancsnokságra Galántára... Igen, azonnal, az én kocsimon...

Nagyon határozottan szólt ez a hórihorgas magas ember, megigazította a szemüvegét és jól megnézett.

Természetesen méltatlankodtam, de hiába, mennem kellett. Leértünk a kapuhoz, a gaz borbély nem volt sehol, pedig jóval elmúlt tíz óra. Hiába kértem a vezérkari kapitányt, engedjen el csak egy negyedórára, dolgom van egy bankban, nem hajlott a szóra. Csak abba az egybe

egyezett bele, hogy az *Arany Bány* előtt megálljunk s én a köpönyegemért fölmehessek a szobámba.

Nehéz percek voltak ezek. Most már nem a borbély hatezer koronájáról volt szó, hanem az én bőröm megmentéséről. Hamar lehántam az uniformist, magamra kaptam polgári ruhámat, zsebredugtam a pénzemet, kimentem s az ajtómat bezártam, hadd dörömböljenek majd rajta. Futottam hátra a folyosón, mert két utcára szolgál az Arany Bány, de a hátsó felén nincsen kapuja. Szerencsémre leltem ablakot, kiugrottam, s ahogy csak bírtam, siettem ki a városból a pozsonyi országúton.

Szenkőzt jött egy kőszállító fuvaros két elég jó lóval. Ötven koronát ígértem neki, ha menten megfordul és vágatva visz Senkvic felé. Le is hánta a követ azonnal s hajtott velem, ahogy a lovaitól tellett. Senkvicnél még ötven koronát ígértem rá, ha tovább szállít, be egész Pozsonyba, de megsántult a rudas lova s a másik is alig fujt már. Különben is olyan gyanakodó szemmel nézett rám a gazember, hogy tartottam tőle, még ő ád csendőrkézre. Leszálltam és gyalog mentem Bazinba, onnan meg vasúton Pozsonyba.

Biztos voltam benne, hogy most már senki sem bánt, s hogy az én vezérkari tisztem, miután sűrű káromkodások között elbúcsuztat gondolatban, többé nem törődik velem.

Ki gondolta volna, hogy akkor már rám uszította Pozsony vármegye hatóságait, s míg engem a parasztkocsi rázott, a hivatalos telegrammok meg a községi dobok mind felőlem szólottak. Pozsonyban két nap alatt két rend uniformist, meg egy rend civilruhát szereztem s úgy indultam a gurabi grófnéhoz, immáron automobilon.

VI. A gurabi grófné.

Kisgurab-major közel esik Bazinhoz, vagy három kilométernyire, már a síkon, de itt még lejtős síkság, mert a Kis-Kárpátok patakjai igen vígan, élénken ömlenek el az apró hidak alatt, amiken áthajtattam. Előbb a majoron vezetett át az út, ahol nehéz ökrök lépkedtek komolyan és halkán sárga búzakévék szekerek előtt, meg pántlikás tót béresek füttyültek; túl a park látszott, a jegenyefák közé bujt kis kastély és csönd... csönd, mindenfelé.

Tülkölve, fujva állott meg az autóm és berregett egyre, de nem mutatkozott senki. Fölmegyek a széles lépcsőn, nyitogatom az üvegajtó kilincsét, zárva van... Itt ugyan nem látszik, hogy tárt karokkal várnának... Végre jó negyedórai csöngetés után megjelent az üveg mögött valami nagytestű kulcsárné, olyan asszonyi zupásőrmester-féle, és barátságatlan képét az üveghez nyomta, hogy jobban lásson, de nem nyitott ajtót. Pedig szóltam és csöngettem neki és türelmetlenül dobbantottam.

Sokáig mustrált, amíg végre fordított a kulcson s én beléphettem. Úgy látszik, megfogta a szemét valami rajtam. Azt különben vettem észre, hogy egészen alsórendű asszonyszemélyekre, elvirult, oktalan nőkre is csodálatos hatást gyakorol megjelenésem, s annyira meg tudom nyerni együgyű lelkük bizalmát, hogy tűzbe mennének érettem.

No, ez a kulcsárné még messze volt attól. Lomhán csoszogott mellettem és bizalmatlanul pislogott kis barna szemeivel. Amikor a fordulóhoz értem, két töpörödött nőszemélyt láttam elsurranni ijedten, mint az ijedt pipiskéket. Megmutatták a szobámat.

Mihelyt rendbe jöttem, átöltöztem, siettem a grófnő elé, különben is dél volt már. No, én ugyan mást vártam, valami imádságos, rideg matrónát, akiben már elfonnyadt az asszony, de megmaradt a buzgólkodás, nemek fölött álló emberfélét, az alkonyat utasát, aki előtt égi fényben vöröslik az a kis út, amit még meg kell tennie.

Gyönyörű, harminc-harminckét esztendőss asszony lépett elém, feketébe öltöztetett fehér márványszobor, méltóságos, de nem szomorú tekintetű. A hangja is komoly és édes volt, mint a házikápolnák harmóniumának szólása.

Üdvözölt olyan úri szívességgel, hogy szinte zavarba jöttem. Emlékezhettek rá, milyen gyerek voltam már köztetek; úri modor, előkelő föllépés dolgában ki volt hozzám hasonló, - hisz az a milliomos iskolatársunk, a Burger Emil is csak engem hívott meg olykor házukhoz, nem ám hogy engem tiszteljen meg, hanem, hogy tanuljon tőlem, - és én komolyan hittem már akkor is, ha néha a Vígszínház karzatáról a francia szalonokba láttam le, hogy ez az én igazi levegőm, de mondom, itt, ilyen szép s ilyen végtelenül szellemes asszony társaságában ugyancsak össze kellett magamat szednem. De nekibátorodtam, - utóvégre is katona vagyok.

A társalgás aranyos pókhálóját olykor kedvesen szaggatja meg a hatvágás és sok-sok kérdésre ügyes felelet a hangos bokaösszeütés és katonás meghajlás.

Keveset szóltam eleinte, tudtam, hogy a termetem, orcám meg az uniformisom úgyis szól helyettem. Az asztalhoz ülve megszaporodtunk. Két kicsiny asszonyszemélynek mutattak be.

- Mademoiselle Leontine... Mademoiselle Henriette, - csipegték, és bodros kicsiny madárfejüket kecsesen hajtották meg ezek a rokokó-figurák, a grófné társalkodónői; egyébként nagyokat hallgattak.

Bájos háziasszonyom tartott szóval, - őt néztem. Csak olykor pillantottam jobbra, ahol a pipiske-pár mintha csőrével kapkodta volna a morzsákat tányérjáról zajtalanul. Nem is volt igazi evés, amit műveltek. Hisz csak én ettem igazán.

- Tudja-e, - szólt szomorú mosolygással - hogy ezek a falak nyolc év óta nem láttak férfit. Aki itt férfi van, az mind festmény, a férjem, a nagyapám, a tábornok, édesapám, meg egy-két rokonom. Csak egy szobor van köztük, Napoleon (ez is tüzér volt, mint én), ő még legjobban megközelíti a valóság férfiát, mert hisz a plasztika reálisabb. Fegyverünk sincs egyéb, mint ami ezeken a képeken látszik, festett, díszes pengék... A többi képünk békességes, nézze... Csupa csendélet, gyümölcs meg tájkép, csendes szélalmok...

Megállott a beszédben s rámnézett, olyan merőn, hogy felkaptam a fejemet és elpirultam.

- Most új motívum vegyült ide, - folytatta - lám, ami a homloka szélén van, azt nem ecsettel vonták oda...

A Jarosik őrmester kardvágását vette észre, azt a vörös forradást, ami a jobb halántékomon bujt elő, mert nemrég nyiratkoztam. Letettem egy percre a villát és végigsimitottam a hegedést...

- Semmiség, grófnő, - mosolyogtam titkosan, de a pipiske-pár fölkapta csőrét s ijedten nézett rám.

- Kedves semmiségekből telik ki az ifjúság, - szólt sóhajtva - később visszanézve nagynak látjuk őket.

Így folyt az ebéd. Új tányérok, új ételek kerültek eléem halkán, szinte észrevétlenül; a hátam mögül előnyúló kéz nem zörgött, mintha szellem keze lenne, irtóztak itt a lármától.

Hanem annak a vágásnak az ügye csak nem hagyta nyugodni a grófnőmet, - hiába, ő is csak asszony volt, ha tökéletesebb, vallásosabb is, mint a többi. Ebéd végén, amikor a feketekávét szolgálták föl a pálmák között s a két pipiske eltipegett, megint szóba hozta.

- És az a vágás, ami önnek semmiség, annak a másiknak, aki adta, talán nem volt az... De talán volt egy harmadik is, aki éppenséggel nem tartotta semmiségnek... - Így faggatott, de nem vallottam egyelőre, csak nem mondhattam el neki Emilia Corandini esetét.

- Talán fogadalom köti, hogy hallgasson. Nem?

- Nem, grófnő, engedje meg, hogy társaságában uzsorássá váljak és drágán, nagy kamatra adjak minden szót, ami a multamra vonatkozik. Itt minden olyan szokatlan, olyan rejtelmes, mintha a képnek, falnak, bútornak, valami nagy tilalom parancsolná, hogy ne koppanjon, ne beszéljen... De legrejtelmesebb a ház asszonya maga, nemcsak előttem, az egész világ előtt... Ne vegye rossznéven, ha az én életem apró históriáinak rézkrajcárjain nagyot akarok nyerni, sokat, ennek a rejtelemnek a megoldását...

Elkomolyodott nagyon, hátradőlt székén és hosszasan nézett rám. Nem pillantottam oda, de tudtam, éreztem, hogy rajtam van a szeme. Nagy percek voltak ezek, barátaim, olyanok, amilyenek minden ifjú ember életében adódnak, másnak egyszer, nekem, a sors kiváltságos kegyeltjének, többször. Az a perc az, amikor a nő egy pillanatra számvetést csinál, értékeli a férfit szíve mélyén. Olykor hosszas, hónapokig tartó tusakodás előzi meg ezt a percet. Másoknál elég egyetlen meglátás s a következő percben benn van a kép a lélek rejtelmes camera obscura rezgő lemezén. Éreztem én ezt, és nem zavartam se szavammal, se nézésemmel az asszonyt.

- Jó, - mondta és szemérmesen nevetett - estére beszélünk erről is - azzal fölkel és szinte sietve búcsúzott, mintha félne mellettem maradni. Visszavonultam s elővettem szobámban azt a csomó újságot, amit egy hét óta gyűjtöttem már, de úntatott. Pedig magamféle embernek újságot olvasni igen szükséges dolog, de inkább nézelődtem.

Szokásom alaposan tájékozódni mindenütt, ahová a sors vet. Ez is olyan katonaszokás, terepfölderítés, örökös előkészület ismeretlen eshetőségekre. Megtudtam, hol a grófnő lakóosztálya, hol a kastély másik kijárata a téli kerten át, ki a parkba, no meg, hogy hol fészkel a két öreg pipiske.

Különös egy ház volt. A folyosókon se cseléd, se inas, a két öreg leány is ijedten szalad keresztül, ha éppen más szobába kell menniök. Mintha félnének valakitől, mintha sárkány leselkednék a könyöklőkön. Kíváncsian sétáltam föl s alá, s néha úgy vettem észre, hogy nyílik egy ajtó, amint elmegyek mellette, csak egy tenyérnyire és haragos pillantás villan meg mögöttem. Visszafordultam, nem asszony volt. Akkor még nem törődtem ezekkel az apró jelekkel, amik mindegyre szaporodtak. A grófnőm foglalkoztatta egész lelkemet.

A faluba is lesétáltam. Poros bakatiszt kanyarodott be egy félszakasz kvártélycsináló legénnyel, de tovább mentek kis pihenés után.

Képzeltetik, alig vártam az alkonyodást. Végre együtt vagyunk. A grófnőm orcájának fehérsége gyöngé pírrel keveredik, még komolyabb mint délben volt, de sötét toalettje pompás, - milyen ékszerek, csupa antik darab. Ne gondoljátok, hogy nagyzolok; az élet úgyszólván rendkívüli események részesévé avatott, hogy nagyitanom botorság lenne. Érték az ékszerhez úgy, mint kevés más ember. Maga a gyémántos nyakék, e XV. Lajos-korabeli mestermű megért - bécsületesre mondom - jó hatvanezer koronát.

Barokk, áttört, zománcos munka volt, briliánsokkal kirakva. A zománc Diana vadászatát ábrázolta; a legnagyobb briliánsan állott az istennő, épp azon, ami a grófnő nyakgödröcskéjébe ért. Jobbra-balra szarvasokat űztek a nimfák, körül a pompás nyakon, piros, égő rubinok közepette.

És higgyétek el, az ékszer is olyan, hogy kétszeresen szép a szerelmes asszony nyakán, akiből minden úri szemérmetessége mellett is kiüt a tetszés vágya. Nem tudtam, hová nézzek, azt a bódítóan szép orcát-e, ami csak akkor mosolyodott el titkosan, ha a szemünk pillantása találkozott, a fehér vállakat, vagy a nyakéket.

A kis ebédlőben tálaltak és én evés közben elutazásomról kezdtem beszélni, hogy az éjjel indulok (vártam minden órában a csapatot, amely elől szöknöm kellett), s a grófnő elkomolyodott, szinte ijedt orcával kérdezte, hogy talán bántott valaki, de ijedt képpel súgtak össze az öreg pipiskék is.

- Engem ugyan nem bántott senki, de hát ki bántana vendég létemre.

Aggodalmas hangon mentegetődzött, hogy nem úgy értette...

Pompás este volt, s a vacsora után, mialatt a kicsiny öreg hölgyek szokás szerint csak egy ah-t vagy oh-t ejtettek ki szerényen egy-egy megjegyzésemre, a kertbe, a terraszra kíváncsoltam.

Zavarba jöttek a kívánságomra. A kijáró ajtó kulcsa nem volt kéznél s nagy sebes futkosás indult meg a kulcsárné után. Végre megérkezett a természetes asszony és dühösen mért végig szemével, amíg a kulcsot előszedte.

Dohogva ment el a némbér, mintha nőstény eb csörgetné láncát, úgy csörögtek a kulcsai. Nemsokára visszavonultak Leontine is, meg Henriette is, és ketten maradtunk a terraszon.

Megragadtam a grófnő kezét, emlékeztettem déli ígéreterére és kértem, hogy beszéljen. Csöndes, köznapi históriát vártam, amibe könnyű beleszólni nevetgélve, de nem az volt. Amit ez az asszony akkor beszélt, holtig nem felejttem el, tudom, ti se.

- Hogy mért van körülöttem csupa asszony, hogy mért élek így, megérti, ha elmondom a házasságom történetét. Azt mondják, szép leány voltam tizenhét éves koromban; azt, hogy nem voltam gazdag, csak később tudtam meg. Bizonyára nem volt reménységem rá, hogy válogathassak a kérőkben, s mivel jó, engedelmes leány voltam, férjhez mentem Jeszenovszky nyugalmazott tábornokhoz. Ide hozott ebbe a kastélyba, s míg sírva csókolt engem, az ő öregségének fehér angyalát, új házi szolgálati szabályzatot dolgozott ki öreg szolgálói számára, akik mind egykori katonái voltak. Mindeniknek rangja volt, kötelessége volt, mindenki jelentett, ellenőrzött, inspiciált, rapportot adott, hogy a ház körül éjjel semmi újság, hogy a parkban legényt vettek észre a barackfa alatt, az ő rálótt, de nem találta, hogy a belső folyosó-ört az őrmester alva lelte az ablakfülkében, az mind a délelőtti nagy rapport elé kerül. Nem mozdulhattam, nem futkározhattam a kertben, nem szólhattam a béresgyerekekhez, mert mindenütt ő állott, vagy ha mentem is, járőr kísért, s talán oldalvédet meg egy elővédet is küldtek ki ilyenkor.

Végre is reszketve húzódtam be az északi szárny két szobájába, ahová már nem ért be az őrszolgálat és zokogtam sokat, sokat, de csak titokban. Mert előtte nem volt szabad sírnom. Azt mondta, megölöm vele, pedig ő már beteg öreg ember, aki végtelenül szeret engem. Hízelt, ölelt a gyöngye karjával, és magához szorított azzal a rettenetes házi őrszabállyal. Ha legalább ő lett volna boldog, de tudom, nem volt az. Néha az úrangyalának nézett, kivált, ha mellette voltam és szinte imádott, máskor meg ördögi fajzatnak, akit azzal bízott meg a sors, hogy büntessen, bosszút álljon rajta ifjúságának összes bűneiért. Két évig lábom hordta a baját, aztán kerekese széken tolták haláláig. Azt hiszem, ha lehetett volna, aranyos láncsal, békóval fűzött volna ehhez a rettenetes kis szekérhez, mint a mesebeli király. Mellette voltam így is, végighallgattam délelőtti rapportjait, hallgattam, mint förmed tajtékos szájjal őrmesterére, mint fenyegeti lelövélssel egy-egy legényét, - mert töltött pisztoly lógott állandóan a kerekese szék oldalán - mint átkozódik, amikor rájön a fájás, és csókolja könnyezve a kezemet, ha kissé megnyihült a kínja. Én meg simogattam ritka szárait fején, s megcsókoltam, hisz úgy sajnáltam ezt a szenvedő embert.

Hosszú idő öt esztendő, de az utolsó öt nap, a haldoklásának ideje, szörnyűbb volt az egész öt esztendőnél. A bazini kapucinusok házfőnöke már az első nap meggyóntatta. Hisz a halál ott csoszogott a kerekese széke után régen, - de a végső tusakodás csak tartott egyre, be az éjszakába s folytatódott másnap is. A szerencsétlen forgolódott, hörgött, folyton az én nyakamért nyúlka, hogy belefogózzék és fölülhessen, aztán meg félretolt, szinte ellökött. Maga elé rendelte legényeit, majd meg kiküldte őket, mindezt csak intéssel, mert bár mozgott a szája, susogni csak néha tudott. Mondom, öt napig tartott ez a rettenetes küzködés; még szerencse, hogy Euszébiusz atya folyton velünk volt, vígasztalt engem is, őt is, másképp nem bírtam volna ki... Az ötödik nap estjén egyszerre intett férjem, hogy menjek ki és magához intette a kapucinust.

Kimentem, s egy negyedóra múlva utánam jött a szerzetes.

- Grófnő, - mondá - betegünket szörnyű gond költögeti egyre, nem tud meghalni, de a méltóságos asszonynak módjában lenne segíteni rajta, hogy Isten csöndesen fogadja magához a lelkét...

Hallgatott a pap közbül, nem merte egyszerre megmondani.

- Ha a grófnő megesküdne neki, hogy soha férfit nem fog ismerni és férjhez nem megy, bizony megcsillapodnék.

Én, a rab asszony, aki sosem mondtam még neki ellent, az ötnapos virrasztás bódultja, hogyne tettem volna meg ezt is. A kapucinus mondta előttem az esküt, én utána. A beteg meg hallgatta, előbb kínos, szorongó képpel, aztán mind nyugodtabb lett az orcája, végre csöndes mosolygással elszenderedett... örökre...

Ez a történetem. Hogy a temetés után elküldtem az őrséget, s hogy azóta csak asszonynépet tűnök magam körül, azt, ugyebár, természetesnek találja. Az az utolsó nagy rapport a halálos ágyon, a kapucinus jelenlétében, alaposan rendezte ügyis az őrzés ügyét...

Izgatta az asszonyt az elbeszélés, mert fölugrott és lefelé sietett a terraszc lépcsőjén, én meg utána. Karomat nyújtottam s így sétáltunk a parkban jó ideig, szótlantul.

- Ön az első ember, gróf, akinek elmondtam a valót, - suttogta fáradtan s hallgatott tovább. Csak jóval később fordult felém szép feje.

- No, és az ön története? Hisz úgy egyeztünk, hogy elmondja nékem...

Hebegtem. Készültem ugyan valami hazugságra, ami persze távolról sem lett volna hasonló érdekességben igazi multamhoz, épp úgy, mint nem tudok elképzelni ideális álarcot, amelyik vetekedett volna az időbeli orcám vonásaival, de igazat szólva, nem is mertem ilyennel előhozakodni. A gótikus kápolna mellé, aminek nemes homályába alkalmam volt bepillantani, miért építsek papírmásé pilléreket.

Mondom, szinte megtörötten hallgattam, aztán mintegy engesztelésül szótlanságomért, egy piros rózsát téptem és adtam neki. Keblére tűzte. Pedig kérdezősködött sokat szolgálatomról, jövőmről, családomról s én alig feleltem mást, mint egy-két zavaros szót.

Még vagy egy órát sétálhattunk kint s ezt az időt méltán nevezhettem életem leghatározatlanabb, legtétovázóbb, legkinemhasználtabb órájának. Szinte el voltam zsibbadva. Elhomályosultak előttem teljesen az okok, amik idehoztak. Szerelemért vagyok itt, - hisz ahhoz nem juthatok; pénzért, vagyonért jöttem, - nincs erőm érte nyúlni.

Elváláskor is hebegtem, mint a gyermek, csak akkor eszméltem, amikor kezét nyújtotta búcsúzásra. Megcsókoltam a fehér, gyűrűs ujjait s ő engedte. Ellépett tőlem mind mélyebben az éjszaka fekete tavába, de nyaklánc, a hatvanezer koronás antik ékszer gyémántjai villogtak útjában, mintha csillagok kísérnék. Hosszasan néztem utána...

Sofföröm készen volt, jelentette, hogy indulhatunk. Tizenegy óra múlt. Fölültem - csak a kulcsárné szemei villogtak utánam. Az üde éjjeli levegőn csöndesen hajtattam s elgondolkoztam. Lassan mintha sikerült volna legyőzni magamban minden szentimentális ellágyulást, és mintha visszatért volna lelkem régi ereje. Visszanéztem, ott még fönn voltak. A kastély ablakai villogtak, mint az antik nyakék briliánsai, mintha ragyogó füzért akasztottak volna az öreg falakra.

Egy félórai út után megállítottam az autót s rövid gondolkodás után döntöttem.

- Vissza a kisgurabi kastélyba. - Most már sebesebben mentünk a kastély parkjáiig, ott lezártam s az autót a majorba küldtem. Fölkapaszkodtam a kőfalra, leugrottam, s átsietve a parkon, úgy értem a terraszcra, hogy senki sem látott meg. A falhoz lapulva vártam egy darabig, de odabent csöndesség volt, a kastély ablakai is elsötétedtek immáron. Óvatosan kinyitottam a terraszcajtót álkulccsal és beléptem.

Csöndesen mentem el a pipiskék szobája mellett, föl a lépcsőn s figyelve álltam meg a grófné hálósobája előtt. Semmi hang. Úgy gondoltam, hogy ha a folyosóról nyíló ajtó zárva lenne, nem ezt, hanem a szomszéd szoba ajtaját feszítem ki s onnan nyitok be. De előbb megpróbálom a hálósoba kilincsét; megnyomom, - nyitva van.

Egy kis elfogultsággal léptem be. A szobában félhomály, az ágy megvetve, de üres... A nyakék az éjjeli szekrényen... Diana istenasszony épp a szélére jutott, a világító briliáns, amin áll, már szinte lefityeg. A szarvasok vereslő rubinjai meg tüzes kígyót formálnak az éjjeli szekrény lapján. Odamegyek, s már érte nyúlok, kezembe tartom, amikor szemem egy csipkés üvegajtóra téved, ahonnan fényesség szivárgott szerte, s szinte eláll a szívem verése. Kis fülkeféle volt, kicsiny lefüggő mécsessel, a fal mellett feszület, előtte térdeplő. Oltárt rakott az asszony és rája az én képemet helyezte rózsabálvány formájában. Rettenetesen nagyszerű kép ez. A grófnő a térdeplőn, alázatos görnyedésben, előtte pohárban az én piros rózsám és zokog, hogy remegnek vállai, sóhajtások tömjéne száll a virág körül, aminek minden szirma én vagyok, az én lelkem, egész a titkos magjáig, ahol szorosan borulnak össze halovány levelei. Csókkal illeti s az nekem szól, könnye csurog rá, az én orcámra szánta. Felséges dolog ezt látni, kevés ifjúnak adatik ez életben, de a sors ezzel kárpótolt engem sok bajomért, tudom. Mutatott, bár messziről olyan teremtést, aki meg tudna engem érteni.

Így volt minden, - becsületesemre - ahogy mondtam, és ha megítéltek is, hogy botorul cselekedtem, hogy olyan ostoba és érzélgős voltam, amilyené válni magamforma szegény ördögnek sohasem szabad, elmondom tovább is a tiszta igazságot.

Hosszasan néztem ezt a képet, állván mereven, bálványmódra, aztán lassan kiengedtek ujjaim, amik a nyakéket tartották és visszatettem az ékszer a helyére. Még egy hosszú imádság, elfúló zokogás, sóhajtás, aztán fölugrik az asszony, kinyitja az üvegajtót s ott áll előttem.

Megriad, de nem nagyon. Nem is sikoltott, csak engem nézett szótlánul.

- Irgalom, - szóltam zavartan - búcsúzni jöttem... egy fehér rózsáért...

Feléje léptem s kitártam kezemet, de ő intett, hogy ne, s kissé hátralepett.

- Nem, gróf, - szólt szomorúan, a könnyek csíkja még ott volt az arcán - nem gróf, lehetetlen, hanem, ha bármibe fog, bármit kezd, ha baj éri, vagy öröm, tudja meg, hogy imádkozni fogok önért.

Reszketve húzódott tőlem, de lassan azért magamhoz vontam; a vállamat érte feje és bár közbül volt a karja, éreztem haja illatát. Többet nem is akartam.

Magasztos érzések jártak által. Sok örömmön, nyomorúságon estem át azóta, de máig se bánom, hogy úgy tettem. Nóbel Árpád sohase volt lovagiatlan, kapzsi, asszony irányában. Nem, ilyenről nem tud senki, de érzem, olyan nemes világításban kevés férfi állott asszony előtt s önnönmaga előtt, mint én abban az emlékezetes negyedórában. Tudom, ez az asszony obeliszket épített szomorú lelke mezején számomra. Éreztem, láttam, hogy annak az egyetlen napnak minden órájában, minden percében mint munkál izzó lelke, hogy mentől magasabb, hatalmasabb legyen életének ez az emlékoszlopa; figyelte szavaimat, hangomat, természetem, hogy anyagot nyerjen. Nóbel Árpád pedig sohase volt oltárbontó, kivált akkor, mikor rajta az ő tulajdon képe állott.

VII. Francsek Tóni.

Egy negyedóráig állhattunk így összefogódzva, amikor alulról, a földszintről, sajátságos láрма riasztott meg. Sebes, nehéz lépésen kezdődött, utána valami asszonyi futás, suhogó menekülés, ajtóbecsapás hallatszott meg káromkodás. A grófnő remegni kezdett.

- Hallja, - szólt susogva s még szorosabban markolta a karomat - hallja, ő az, azt hiszi, hogy ön elment, már megint előjött.

Hangosabbá vált a káromkodás, s mintha ajtót rugdostak volna.

- Irtózatós... a szegény Leontine ajtaját döngeti a vadállat... Hallja?

- De hát ki az? - kérdeztem én - ember-e vagy állat, sokan vannak-e vagy egyedül rémítgeti a házat?

- A sors hozta ide önt, főhadnagy úr... úgy-e, nem engedi, hogy bántson bennünket... - Úgy könyörgött, hogy nincs ember, aki meg ne szánta volna. Ki lehet hát az, aki bántani meri ezt a teremtet.

Egy időre elült a láрма, az asszony eleresztette a kezemet s egy székre ereszkedett.

- Ez a mi titkunk, a mi rettenetes titkunk, így rémít már egy félesztendő óta.

Úgy állottam előtte, mint aki védelmet ad, de mindent akar tudni. Orvos voltam, aki gyógyítani tud; gyónást vártam, hogy fölloldozhassak. Grófnőm pedig szólott:

- Egy félesztendeje, hogy idejött Tóni, Francsek Antalnénak, a kulcsárnénak a fia. Előbb azt sem tudtam, hogy fia van, pedig régen van itt az asszony, én már itt találtam. Nem kívántam, hogy férfi lakjék a kastélyban, de Francsekne addig könyörgött, amíg megengedtem. Lassan ő lett az úr. Előbb a cselédeknek parancsolt, meg is verte őket, aztán az anyját zsarolta pénzért, s ha kapott, Pozsonyban elitta. Mindinkább arcátlanok lettek, ő is, meg az asszony is, mert ez a gonosz fiú egészen gonosszá tette az anyját s úrrá lett fölötte. Amikor már mindenki félt tőle, egyszer hozzám rontott be, hogy ő megboldogult férjem természetes fia, hogy én adjam ki az örökségét. Nem tudtam róla semmit, de pénzt azt adtam neki, mert fenyegetődött. Lassan azt a hitet vették magukba, ő is, meg az anyja is, hogy ennek a kastélynak, meg ennek az uradalomnak a fele rájuk néz. Nem tudom, igazán hiszik-e, vagy csak azért mondják, hogy zsaroljanak. Ha adok egy-kétszáz koronát, csak néhány napra elég, aztán kezdődik minden előlről. Verekszik, átkozódik szörnyen, mondta, hozzám is be fog törni, hogy magához vegye az apja írásait. Henriettet úgy meglökte ezelőtt egy héttel, hogy arcra bukott... Mi meg hárman nem bírunk vele, csak összebujunk és reszketünk... Törvény oltalmát nem kérem, mert félek a közbotránkozástól, de meg félünk is tőle itt mind, csak az anyja nem, meg a két konyhai cseléd, akik szeretői... Francsekne, vehette észre, valósággal bezárva tart bennünket, a kertbe is alig akart kiereszteni tegnap este... Féltettük önt is nagyon gróf úr, mert elbujt bár egy napra, de bosszúálló...

Most aztán értettem mindent, Francsekne magaviseletét, az ajtók csukását, tudtam, kinek a keze vagdalta össze az egyik pneumatikot az autómon, kinek keze hajított követ a szobámba délután, amikor elszunnyadtam.

- S önnél fegyver sincs, - szólt a grófnő susogva, mert alulról megint zaj hallatszott. Felelet helyett összefontam karomat mellemen s úgy állottam ott, mint az erő bálványa, hónaljig oszlop, feldönthetetlen, azon felül bosszúálló karok sarjadnak belőle.

Hallatszott, hogy valaki fűrgén fut föl a lépcsőn, végig a folyosón felénk. Leontin kisasszony volt, a kis aggleány rontott be pihegve. Kicsinyt meglepődött, hogy ott talált, de aztán megörült.

- Hozzám nem férhetett, mert elszaladtam, de Henriettet ostrom alatt tartja. Úgy hallottam, vallatja, hogy hol tartja a grófnő a pénzét... Az anyja is ott van...

Pihegett szegényke, de azért pörgött a nyelve. Gyönyörűséggel nézett rám, még mosolygott is, mintha azt mondta volna a tekintete: No, csak ide gyere, majd megkapod itt a magadét.

Átgondoltam a helyzetemet. A gaz fráter bizonyára idejön, végeznem kell vele. Igaz, fegyver nincs nálam, a kardomat az autóban hagytam, de én váratlanul támadhatok. Intézkedtem; a két nőt átküldtem a kápolna-szobába, ott mécses égett, én magam a sötét hálósobában maradtam s egy függöny mögé húzódtam. Nemsokára nehéz, szapora csoszogás hallatszott, meg csörgés, annak a bizonyos kulcsomónak a csörgése. Francsekné nyitott be s előrement egész a világos ajtóig, aztán visszaszaladt lomhán.

- Gyere Tóni, itt vannak a madárkaid, kettő összebujva... Gyere csak, gyere, itt a vasláda is az írásaidal... Tied itt minden... Majd én addig az alsót őrzöm, hogy ki ne repüljön.

Hallottam, mint szaladt föl Tóni, nehéz ügetésben, mint a morva mének. Lassan nyitotta ki az ajtót és körülnézett óvatosan. Nyilván tartott valamitől, mert nyitva találta az ajtót. Nagy, szélestestű legény volt, akár az anyja, de én csak a szilüettjét láttam. Kíváncsian ment néhány lépésnyire a fényes ajtó felé, de aztán megállott s körülnézett a hálósobában. A nyakék ott volt mellette, egy méternyire, az éjjeli szekrényen. Szinte szerettem volna rászólni, hogy mafla, vedd el, nézd, hogy csillog a Diana briliánsa. Végre is észrevette, fölkapva a világság felé tartotta, aztán mohón dugta zsebre. Csak ezt vártam.

Amint aztán megint a kápolna-szoba felé indult, hatalmas ugrással estem a nyakába, és földre döntöttem. Mondhatom, szükség volt rá, hogy hátulról támadjak; a gazembernek rettenetes izmai voltak, s ha nem sikerül hamarosan a torkához férkőznöm, nem tudom, nem én lettem volna-e a vesztes. Így is rettenetes párbaj volt. Hörögve, átkozódva henteregtünk a földön, feldúlt székek s egyéb bútorok hullottak ránk, fölöttünk meg két nő sikoltozott egyre.

De nem bírta lefejtetni a kezemet gégéjéről, s végre is könyörögni kezdett. Egypár szóból álló béketárgyalás után, miközben izmai még egyre dolgoztak, készen lettek a föltételek. Hasra fordítottam s két kezét hátra csavarva, a függöny zsinórját kértem. Odaadták, s tíz percnyi izzasztó munka után Tóni úgy feküdt előttünk, mint a megkötözött fenevad. Még egy-két káromló, fenyegető szót intézett a grófnőhöz, de oldalba rúgtam idejekor, s azóta hallgatott.

Már azt hittem, végeztem, s épp az össze-visszatépett egyenruhámat igazgattam, bocsánatot kérve a hölgyektől, hogy ilyen állapotban kell társaságukban lennem, amikor berontott az anyja, a nőstény buldog, s meglátva fiát a földön, tíz körömmel esett nekem. Ez se volt tréfa, egész komolyan kellett védekeznem ebben a furcsa harcban, s csak akkor szabadultam a fúriától, mikor erőset vágtam ököllel az arcába. Szerencsére a kis Leontin is segítségemre sietett s igazi asszonyi fanatizmussal kapaszkodott a kulcsárné hajába. És nem engedett végig, úgy csüngött hátul, mint egy óriás bojt.

Hanem a grófnőm aligha látta ezeket a birkózásokat. Félig ájulva feküdt a térdeplő mellett s csak utóbb, kérő, hízeltő szóra állott föl s jött ki a hálóba. De amint a megkötözött Tónit meglátta a földön, elfogta az irtózás és visszatántorgott.

Szerencsére feljött Henriette is és tanácsot ülhattünk. Kitűnt, hogy igen okos kicsiny asszony-személy mind a kettő.

Hatóság kezére kell adni Tónit azonnal, az biztos. A majorban van telefon, hívhatjuk a bazini csendőrséget, de addig is nem maradhat itt a gézengúz az asszonyok között, mert még elszabadul. Leoldottam hát lábáról a kötelet és fölállítottam. Az asszonyok megszeppentek kissé, amikor talpon látták a fickót és csendesebb lett a beszédjük, pedig az békességben jött velem a majorba. Útközben megállítottam, a belső zsebébe nyúltam és magamhoz vettem a rokokó nyakéket. Igazat szólva, azt hittem, hogy örökre enyém marad (megszolgáltam érette) s nem sejtettem, hogy olyan hamar kell megválnom tőle.

A majorban két béresre bízta Tónit, s telefonáltam a csendőrségnek. Nagysokára felelt egy legény, azt mondta, hogy egyedül van az őrsön, a többi fele szolgálati úton van, a másik fele a gyakorlaton mint tábori csendőr, így hát ő nem jöhet. Hanem majd elüzentet a »Szarvas«-ba, talán még ott mulat Kemecsy szolgabíró; csak várjak a telefonnál. Negyedóra mulva hívtak, maga a szolgabíró volt. A »Szarvas«-ban kártyázott, de rosszul járt a kártyája és szívesen jött. Elmondtam neki az esetet s odakináltam az autót, az kihozza tíz perc alatt. A szolgabíró vállalta az éjjeli utazást - szép csillagos éjjel volt, úgy szürkület kezdete - és jött azonnal. Izgatta a rejtelmes kastély, ahová férfi sohasem lépett s amelynek legendái sokat foglalkoztatták a vármegye ifjúságát.

Nagyon kedves fiú volt, csinos és rátartós, amilyenek az ilyen dzsentrigyerekek szoktak lenni. Megmutattam neki a rabot, aztán fölmentünk a kastélyba és bemutatam őt a grófnőnek. Kicsit elfogult volt Kemecsy, amíg a jegyzőkönyvet írta, úgy nézett körül, mintha abban a bizonyos mesebeli palotában lenne, de a reggelinél (igazában csak hajnalodott még) magához tért s olyanfélét beszélt össze-vissza, ami udvarlás számba is mehetett volna. Látszott rajta, hogy lumpolt az éjjel, velem is tegeződött eleitől fogva.

Csendőr nem volt kéznél, azért úgy egyeztünk meg, hogy Tónit bevisszük autón a kisgurabi községhezárára, ott csukatjuk a községi börtönbe. Közben öltözetet váltottam én is, mert az uniformisom azonmód lógott rajtam, ahogy Francsekné összehasogatta a körmeivel. Szép zöldesszürke ruhát öltöttem, olyant, aminőt vidéki gazdálkodók hordanak, rövid nadrágot, öves zekét, violaszínű nyakkendővel, meg vadászkalapot. Nem hiszem, hogy sokat vesztettem volna hatás dolgában, mert csodálatosan korrekt és előkelő ruha volt. Kucsera csinálta azt is Pozsonyban, aki az uniformisaimat varrta.

Így indultunk meg hárman a hús éjszakában s mivel Tóni valahol elvesztette a kalapját, a soffőrömnek egy børsapkáját nyomtam a fejébe. Nem vettem volna lelkemre, hogy a fiú miattam betegdjék meg.

A falu már tele volt katonával, akkor vonult be a pozsonyi házi ezred, s ébren volt már a bíró meg a jegyző is a községhezán. Elintéztük a formaságokat, Tóni a falu kóterjébe került, egy kis kamrába, ami ott nyílt mindjárt a jegyzői iroda mellett, én meg a fess kis szolgabírónak fölajánlottam az autót, hogy hazavitetem.

Elfogadta s úgy rendelkezett, hogy a soffőröm ide hajtson vissza, a jegyzőnél várok rá.

Törkölypálinkát ittunk s hozzá rozskenyeret harapdáltunk jó vidéki szokás szerint, közbül pedig meghánytuk-vetettük a gurabi grófnő ügyét a nótáriussal, amikor egy goromba kéz kapcsolja át a nyakam csigáját. Sokallottam a tréfát.

- Nono, talán úriemberek volnánk - mondok s fordulok vissza. Hát Rülíng vezérkari százados áll előttem.

- Bach-Kisslinkstein gróf úr, - szólt vigyorogva - most ez egyszer nem szabadul előlem - szólt és a pisztolyát szegezte a mellemnek.

Nem tagadom, megijedtem egy kissé, de csak megvetést mutattam az iránt az ember iránt, aki fegyvert szegez nékem, amikor harmadmagával van egy szobában. Fitymálva intettem s visszaültem a bőrszékre. Ő meg az ajtóba állott, még mindig brauninggal a kezében és csendőrökért kiáltozott, ahogy a torka bírta.

Jött is kettő egy negyedóra múlva, s megvasaltak, miután fölhajtottam az utolsó pohárka pálinkát. Nem ellenkeztem s mentem velük a község börtönébe, be Tónihoz. Vigyorgott a kölyök, kedvem lett volna megrugdalni, de egyeben járt az eszem. Füleltem.

Hallottam, mint küldenek a csendőrőrmesterért, mint érkezik az meg, hallottam még a csizmája-sarka összeverődését is, amikor jelentkezett Rüling előtt. Aztán kinyitották a börtönajtót és megmutattak neki kettőnket.

- Babics őrmester, jól nézze meg, a bőrsapkást a bazini szolgabíróshoz viszi, a másikat, a grófot, a vadászkalapost, a főőrségre jól megvasalva. Jól vigyázzon, kivált erre... Ha szökni próbál, löjje le... Értette... Fél óra múlva indulás.

Szabaduláson járt az eszem, de hogyan. Az ajtó előtt csendőr áll, az ablakon kicsiny rés, abban is vasrudak vannak. Szinte megrázott egyszerre hirtelen villanása egy új gondolatnak. Barátkozni kezdtem Tónival.

- Te Tóni, ettél már?

- Nem én.

- Miért nem kértél, te mafla, lásd a sapkát is én adtam neked; nem akarom én károdat...

A kölyök a vállát húzogatta durcásan.

- Hanem a sapkámat add vissza, az az enyém - kérleltem.

- Nem adom én...

- De add vissza... vagy hogy cseréljünk, én odaadom a kalapomat...

A fickó megsejtette, hogy mit akarok, mert röhögött, de a sapkát azért se adta, akárhogy is kértem. Dühös voltam szörnyen, de nem mutattam. Itt csak szép szóval mehetek valamire. Tudtam, hogy áldozatot kell hoznom a szabadságért. Lassan, kínosan, ahogy összeláncolt kézzel lehetett, előhúztam a briliáns ékszert.

- Hát ezért odaadnád-e, lásd, téged kísérenének a főőrségre, onnan eleresztenének, mert semmi közöd katonákhoz s mehetnél a nyakékkal Pozsonyba vagy Bécsbe. Hisz tudod, mennyit ér. Az árán akár Amerikába mehetsz...

Tóninak a fejében jó csirák fogamzottak. Kicsit hallgatott, aztán bólintott. Odaadta a sapkáját, én meg a nyakéket.

Keveset vártunk azután, ránk nyitottak a csendőrök. A vasat rajtunk hagyták, úgy kísértek töltött fegyverrel, kettő két oldalt, az őrmester mögöttünk. Jó meleg volt, lehetett tíz óra s bizony megizzadtunk, amíg Bazinba értünk, de a csendőrök se különben. A déli kapun vittek be, mert Bazint falak környékezik, mint minden városkát a Kiskárpátok alján - s a vasúti utcán mentünk végig a főtérre. Körül kis emeletes házak, amiknek az ablakán leányok néznek ki a muskátli mögül, egy-két komolyan sétálgató polgár, vagy papféle, meg sok-sok katona.

Jól számítottam; amint a városház elé értünk, ahol a főőrség volt, beadták Tónit az őrparancsnoknak (írást is vettek róla), engem meg vittek a szolgabíróshagra. Kopott irnok vett át a csendőröktől és vezetett a huszárral hátra a fáskamra felé, de én, amint hátra néztem s láttam, hogy elmentek a csendőrök, elnevettem magam hangosan, kedélyesen.

- No, ez sikerült... Kedves barátom, egy tréfás félreértésről van szó... Bach-Kisslinkstein gróf vagyok... Hívja kérem Kemecsy szolgabíróét.

Az írnok tétovázott, de ráívalltam.

- Nem hallja... szaladjon Kemecsy szolgabíróért.

Nem mertek betenni a zárkába, de a láncomat se oldották le, hanem vittek az irodába. Az előszobában találkoztam Kemecsyvel. Persze nevetésre fakadt, s gyengéden hányta szememre, hogy mért nem szóltam előbb s miért játszom a hatósággal. De hát furcsa ötleteik vannak ezeknek az arisztokratáknak. Leoldatta a láncot, s hívott villásreggelire a Szarvas-ba, de nem mentem. Mondok, a soffőröm nem tudja, mi lett velem s a grófnő is vár. De este találkozunk a kaszinóban... Isten veled... sietek...

Ahogy túl voltam a hivatal küszöbén, futottam kifelé, s csak a harmadik szomszéd kapualjából néztem körül óvatosan. Tudtam, hogy egy negyedóra múlva kiderül a tévedés, és hogy a hadsereggel egyesült rendőrségnek, csendőrségnek, tiszteknek meg városi kapitánynak az lesz a legfőbb dolga, hogy engem elcsípjen. Menekednem kellett volna hamar, de nem jutott semmi az eszembe.

Egyszerre csak azt látom, hogy az ezredüyeletes tiszt rohan föl a főőrségtől a rendőrkapitányi hivatalba és egy patrul is szedelőzködik frissen, szinte kapkodva az őrségen, négy baka meg egy káplár. Ezek a szolgabírosághoz jönnek érettem. No most kezdődik mindjárt a vadászat.

Ott, ahol voltam, a kapu alatt, nem maradhattam. Locsogó tót cselédleányok jártak ki-be és közbe rámkacsintgattak. Levertem a cipőmről az országút porát, s kiosontam, félve, nyúl módjára egész a negyedik házig. Tovább nem mehettem, mert zsongott az egész városka katonástul, polgárostul. A kapu alatt címtábla függ, orvos lakik itten... Jó, megbujok nála, amíg lehet.

Fölrohantam aggodalmas képpel (bizony nem tettett aggodalom volt) s csöngetek. A felesége nyitott ajtót. Annak elmondtam szaporán, hebegve, hogy sürgősen orvosra lenne szükségem, kocsin vinném el a téglagyárba, feleségem lett rosszul stb... Persze nem volt otthon, - melyik orvos ül otthon ilyen időben - de én várok, amíg hazajön, fél- vagy háromnegyed óra múlva bizonyosan itt lesz.

A szobába vezetett az asszony s ott jól éreztem magamat egy időre. A főtérre nyílt az ablak, s láthattam mint járnak be a patrolok a város utcáit, mint kérdeznek be a kapuk alá, boltokba, borbélyhoz, kocsmároshoz. Aztán huszárőrjáratok indultak el a majorból keresztül a városon, ezek bizonyára a határ bokrait zörgetik majd érettem. Nyüzsgött minden, csak azok a vénasszonyok lépkednek csendesen elgondolkozva az utca végén, akik most jöttek ki a kapucinusok csendes miséjéről. Bélelt, süppedős karosszéket toltam az ablakhoz, úgy élveztem a képet, de fáradt is voltam nagyon.

Háromnegyedórai nyugvás szépen helyrehozott, s úgy láttam, ideje lesz mennem. Az üldözők első hevülete is alábbhagyott talán már odalenn s ha keresnek is, bizonyára nem a főtéren, meg a főutcán fognak keresni.

Ajánltam magamat, mondok, nem várhatok tovább, más orvos után kell néznom, s mentem ki az utcára. Előbb a vasúti útra akartam menni, hogy hátha fölkaphatok egy vonatra, de két tiszt jött velem szembe. Visszafordultam a modori kapu felé, de onnan meg egy patrul közeledett. Egyetlen út volt még a menekésre, a Boróczki kocsmája a kapu mellett, abba mentem be. Az első szobában egy-két tót pálinkázott csak, ezek közt elsiettem hátra, az úri vendégszobák felé, egyszer csak elém ugrik a gazda, kötényes, hasas ember és megkapja a vállamat.

- Megvagy, úri gazember, - ordított, de én visszaugrottam, s ahogy bírtam, kettőt ütöttem rá ököllel, egyet a gyomrára, egyet meg a szeme közé. Jó ütések voltak, az első kettévágta az ordító hangot a torkában, a második meg vérrel öntötte el a képét. Hanyattvágódott nyomban. Még mielőtt mások észrevették volna, hátrafutottam az udvarba, felmáztam a kocsiállás létráján a falra és leugrottam a másik oldalon.

Megint udvarba jutottam; de ez csendes volt és néptelen, csak néhány tyúk kaparászott rajta. A kapucinus kolostor gazdasága volt. Tárva a kapuja s én kíváncsian osontam előre a fal mellett, hogy új utat keressek. Nem sokat láttam. Az udvar kapujától néhány lépésnyire a templom kapuja nyílt, rajta egy szakállas kapucinus fráter lépett ki kulccsal, nyilván a templomot jött bezárni, de kíváncsi lett a zajra, - mert az egész város engem hajszolt már, s a nyomomat vesztett kopók ott csaholtak körül a piacon - s előre ment a szerzetes vagy húsz lépést a házsarokig, hogy jobban a piacra lásson.

Ezt a néhány percet használtam föl, s lábujjhegyen osontam be a templomba a barát háta mögött, be egész a kereszthajóig, ott beültem egy teljesen zárt gyóntatószékbe. A fráter visszajött kevés idő múlva, a templomajtót bezárta maga után s elcsoszogott szandáljában a sekrestyeajtón keresztül, be a kolostorba.

Jó darabig ott ültem még és füleltem. Kívül a bevonuló csapatok trombitája hallatszott, a generálmars, az én kedves tüzeim ágyúinak dörgő zökkenései, - biztos voltam benne, hogy a piacot választják ágyúparktérnek - gyalogsági dobok pergése, hangos kommandók. Aztán elült a nagy zajlás, helyette az apró láрма szaporodott meg, az elszállásolás kicsiny ügyei, itt-ott káromkodás, egy-két nyargalászó lovas kocogása a kövezeten.

Én jó helyen vagyok itt, gondoltam és előbujva a gyóntatószékből, körülnéztem. Aranyos oltárok mindenfelől, tömérdek szobor, kép, szent vértanuk, amint égre emelik tekintetüket s lobogós a ruhájuk, fájdalomtól hajladozó asszonyi szentek, evangélisták, röpködni látszó gyermek-angyalok... ezek vetek körül. Igen kedves tömjénillat lebegett még a levegőben s én úgy éreztem magam, mint a bizánci társadalom üldözöttjei, akik a templomot választották menekülőhelyül. Tudjátok, a hatodikban tanultuk, Stilikóról, hogyan csalogatták a Bazileüszt ígéretével kifelé napokig s amikor kijött, elfogták, megölték. No, én okosabb leszek, engem ugyan ki nem csaltok innét.

Csak az éhség bántott, mert tegnap este óta nem láttam ételt egy kis reggeli üres teán kívül. Körülnéztem szomorúan, mint a templom egerei, akiről azt a bizonyos mondást költötték, hogy sohse lagnak jól, de ennivalót nem találtam.

Feltúrtam mindent a templomban, drága csipkéket forgattam föl, szobrok mögé kukucskáltam, de hiába. Ilyen kutatás közben értem a szentélybe s ím a sekrestyeajtó nyitva volt. Találtam tömérdek ruhát, könyvet, parazsat, tömjént meg egy kis vizet is az egyik rézedényben, de ennivalót nem.

Bekukucskáltam a kolostor keresztfolyosójára is, mert oda nyílt a sekrestyeajtó, nagy bolthajtásos árkádok fogtak körül egy kicsiny orgonabokros udvart, mindenütt öreg szentkép, a sarkokban szobrok, de ennivaló sehol. Messziről barátok szandáljainak csoszogása hangzott, visszakaptam a fejemet és gondolkoztam.

VIII. Nóbel Árpád a kapucinus-rend noviciusa.

Ismeritek Nóbel Árpádot, tudjátok, hogy nincs az a malomkő, ami szertemorzsolja erőmet, hatalmas lelkemnek acéltermését, de most, bevallom, elernyedtem. Asszonyos ellágyulás, kétségbeesés vett rajtam erőt, s szinte nem bántam volna, ha előugornak üldözőim és megkötöznek. Egy lócára dőltem fáradtan, s majdnem öntudatlanul bámultam a freskós bolt-hajtást. Aztán mintha lassan elősompolyogtak volna, körülvettek volna azok a manók, apró szolgalelkek, akik a szorongatott ember hívására jelennek meg a mesében, előbb csak egy, aztán egész sereg. Tervet, tanácsot adjatok, ti nyomorultak, üresfejúek, ideát, amivel kimene-kedhetek innét, meg ennivalót, mert éhenveszek.

Merőn néztem egy darabig a kapucinus provincia védőszentjének, Szent Lipótnak faragott képére, aztán felugrottam.

Megvan, ez az egyetlen út, szóltam magamban és megindultam a kolostor felé. A sekrestye-ajtót csendesen nyitottam ki, nehogy megtudják, hogy onnan jövök, de aztán kemény, dobogó lépéssel mértem a kockaköveket.

A földszint üres, csupa nagy terem, múzeum, refektórium, a bibliotéka, csak hátulról érzett a konyha szaga, mennyei egy illat. Megyek föl a lépcsőn s két kapucinus jön szembe; nem csodálkoztak, azt hitték, hogy a kapusfráter eresztett be, ugyanaz, aki a templomot zárta rám délelőtt. Fölül a cellák ajtai sorakoztak, fölöttük krétával a három szent király monogramma, közbe nagy kályhalyukak; írás vagy névjegy egyiken se, csak szám. Két forduló után írásos ajtó: a házfőnök szobája. Illedelmes kopogás után beléptem, köszöntésképp dicsérvén az Üdvözítőt.

- Mindörökkön, - fogadta egy termetes, barnakámzsás férfi és visszafordult székéről, aztán felállott.

- Duzzadtképű, de sápadt szerzetes volt, gyérszakállú és mosolygós. Szelíd magamegadást és betegséget néztem le róla, amíg hellyel kínált meg.

- Miben lehetek öcsémuram szolgálatjára...

Bizonyosan emlékeztek még arra a novellámra, amivel az önképzőkör félévi pályázatán a második díjat nyertem meg. Igazában az első dukált volna nekem, de Stancsek, az ifjúsági elnök intrikált ellenem. *Az óriás-utcai esküdtet* gondolom, - hogyne emlékeznének rája - milyen szigorúan logikus volt az egésznek a struktúrája, amint dagadt, fejlődött a cselekmény, egész addig, amikor az esküdt a tárgyaláson ráismer a leánya csábítójára... keveset írtak olyat magyar nyelven.

Csak azt akarom mondani, hogy ha akarok, hát tudok is valamit, s hogy a szépirodalom csak nyerne velem, ha arra adnám magamat, de annyira egyszerű, megindító és alkalmoszerű történet, aminőt én mondtam el a provinciálisnak, nem sarjadt még emberi agyvelőből.

Mondtam, hogy Blankberg Emilnek hívnak, Troppauból való vagyok, hogy bár zsidó volt az apám, anyám kereszténynek és magyarnak nevelt titokban, hogy búcsúzott el tőlem szegény a halálos ágyán s azóta mennyit szenvedtem a hitemért a nagybátyáimtól s mint tettem fogadalmat a Lourdesi Szűz előtt, hogy ha atyám meghal, beöltözök a Szeplőtlen Fogantatás rend-jébe, mert látomást láttam, szózatot hallottam, hogy csak itt lehetek igazán boldog... meg így tovább... de az Istenre kérem, titkolja el, hogy itt vagyok, nehogy megtudja az atyafiságom, mert kiskorú vagyok még...

Szabó Özséb házfőnökön nem látszott különösebb megindulás. Mintha egész természetesnek tartotta volna a dolgot. Szelíden nézett rám, ahogy Saul megtérését szokta nézni a szentély bolthajtásán, ahol nagy, nehéz lovak ágaskodnak vadul az égi fényességtől, Saul meg alattuk hever félig vakon, hogy Pállá váljék azután. Nagyobb az öröm az evangélium szerint egy megtért bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon, de a házfőnök legalább is nem mutatta s csak nézett a beteg szemével messze-messze a fejem fölött, mintha máshol jártak volna a gondolatai.

Félreértettem, most már biztosan tudom, hogy félreértettem hallgatását és elővonna belső zsebemből összes vagyonomat, vagy hatszáz koronát, átnyújtottam, mint eddig becsületesen megszolgált és félretett pénzemet, kérvén őt, hogy fogadja jó szívvel, felét Szt. Antal kenyérére, másik felét a templomalap gyarapítására fordítván.

Özséb atya bólintott és szórakozottan dadogta, amint ilyenkor szokás, hogy nagy lépés előtt állok, megfontoltam-e; ha igen, úgy fölvesz, én vagyok a hatodik jelentkező, hogy innen nem jut ki se hír, se újság. Valamint hogy be se jut. Meg hogy Márk atya gondjaiba kerülök, mert ő a noviciusok magisztere, de csak néhány nap múlva jó meg.

Két könyvet vett elő, egy nagyobbat, bőrbekötöttet, meg egy kicsit, afféle pénztári naplót, aminek majd mindenik oldala füles volt a sok használatból s az elsőbe az én törzslapomat írta bele szép lassan, gyakorta pillantván okmányaimba, a másikba pénzadományomat. Megkuponrodott a széken és a sápadt ajkainak mozgása mutatta, hogy mondogatja magában, amit ír.

Körülnéztem a hosszú betűvetés alatt. Polc állott a fal mellett egész a sarokban, rajta sok-sok újságféle letakarva papirlappal, a polc mellett egy pár csizma, festetlen éjjeli szekrény, rajta cserép gyertyatartó meg gyújtó, odébb az ágy. A papirokat lebbentgettem föl csöndesen, mi tagadás, féltem az újságoktól, a friss napilapoktól. De azt nem láttam.

- A »Vasárnapi Újság«, - szölt ő s megtörülte a tollát. - Valamelyik elődöm járatta, bizonyára úgy került a bibliotékba. Megvan ezernyolcszázötvenötötől kezdve s nagy gyönyörűségemet lelem benne...

Különösen nézhettem rá s ő észrevette.

- Tudja uramöcsém, nem mindig tudok aludni, sokat, igen sokat virrasztok, ilyenkor jó ez. Szinte gyertyavilág nélkül tudom, hogy mit markolok, mit húzok ki. Lapozom s eltelik az éjjel. Most már túl vagyok a koronázáson... Milyen magasztos szertartás, ki hitte volna tizenyolc esztendei abszolutizmus után...

Egy kicsinyt hallgatott, mintha várná az én hozzászólásomat.

- Hanem a magyar építőművészet is szépen fejlődik, mondják, a Vigadó terve remek... Nem tudom, miért kellett éppen porosz embert megbízni a Tudományos Akadémia építésével. Aztán olyan szép-e az a palota, uramöcsém látta...

- Igen szép, főtisztelendő atyám... Voltam benne.

- Igen, a kultúra művei mindig szépek, de hát nemcsak ebből áll az élet. Mondja csak, hisz élt Pesten, mi volt annak oka, hogy Zichy Ferraris gróf, az államtitkár, egy magyar mágnás, ajándékot fogadott el attól a cégtől... Hisz az szörnyű eset, de kissé homályos... Nem tudnak arról Pesten többet... Hisz csak hetvenhatban történt.

Biztosítottam, hogy nem tudnak s hogy én annak soha a hírért sem hallottam, amire a házfőnök a törzskönyvbe nézett.

- Persze, persze, hisz még nem volt a világon... Ifjú ember nagyon...

- Kedves dolog a rendünknek, hogy ilyen intelligens ifjak lépnek közénk. Aztán csak kitartás uramöcsém, csak erős akarat. Majd szólok páter Bonifácnak, hogy jó rendiruhát adjon magára.

Fölállott, helyére tette a könyveket és gondolkodott kissé. Egyszerre kézen fogott, bevont a másik szobába az ablakhoz, amin széles piros képpel nézett be az esti égbolt.

- Uramöcsém, maga tanult embernek látszik; mondja meg őszintén, nem látja ezen valami sebnek kelését, - szólt csöndesen és kiöltötte a nyelvét.

Nem tudtam, mit akarhat, de csak jól megnéztem a nyelvét.

- Nem, éppenséggel semmit sem látok.

- De igazán, nézze meg még egyszer...

- Hisz valami pirosság van jobbról, talán a nyelvbőr gyűrődése vagy mi, de az nem seb, - szóltam én, hanem az öreg elszomorodott.

- Pedig az az, tudom én, köszönöm fiam... fejlődő nyelvrák... - Aztán fölvetette a fejét. - De hát nyugodjunk bele Isten akaratába...

És mentünk Bonifác páter cellája felé.

Szinte beleütödtünk nagy kék kötényébe, amint befele tolt az ajtaján, de a fráter fürgén ugrott vissza s nagy szívességgel tárta ki az ajtaját.

- Új emberünk úgy-e, páter Euzebiusz... no Isten hozta... majd szépen beöltöztetjük. - Kövér kis ember volt, képe csupa szakáll, csak nevető kicsiny szeme villogott kifelé, amit sugaras ránc fogott körül olyan sűrűn, mint az aranyos Isten szemét benn a templomban a főoltár fölött.

- No, gyerünk amice a ruháskamarába - s előre tuskolt barátságosan. Igaz, egy kissé dohosak voltak ezek a kamrák, Bonifácus fráter, a szakács és ruhatáros kissé ritkán szellőztetett, de hogy egér nem volt bennük, az bizonyos, mert alul a küszöb fölött nagy macskajáró lyukak nyilottak mindenik ajtón.

Felöltöztetett kettőbe egymásután, egy kicsit húzogatta a vállamon a kámzsát, közbe szeretettel a hátamra ütött és nevetett. A második öltözet jónak látszott.

- No, ez jó lesz; kicsit bő ugyan, de így illik a kapucinusnak. Meg jobb is így, számítsunk a jövőre, mert jól élünk itt. Jó babot főztem estére még délben, füstölt kolbász lesz benne... Félóra mulva vacsorálunk, addig szedje le ezt az úri bajuszt.

Borotvát adott, megmutatta a szobácskámát, - akkor még egyedül az enyém volt - megborotválkoztam s csöngetésre olyan tökéletes kapucinus-ifjúkép állítottam be a vacsorához, hogy magam is elcsodálkoztam. Hátha még tükröm lett volna.

Amint előttem mentek, igyekeztem eltanulni a járásukat és épp úgy dugtam össze karjaimat a mellemen, mint ők.

A nagy refektóriumba én léptem be utolsónak, körülnéztem lehajtott fővel, s azt csináltam, amit a többi, mert nagyon szertartásos az ilyen barát-étkezés. Keresztbe, a rövid fal mellé állított asztalnál ülnek az atyák, két hosszú asztal mellett, derékszögbe tőlük a testvérek, meg a noviciusok. Csendben körülálltuk helyünket, s előbb nagy latin imádságot mondtak éneklő hangon, úgy ültek az ételhez. Evés alatt a terem sarkán álló szószékből folyvást hangosan olvasott az egyik rendtag, száraz, monoton hangon, amint a rend hagyományai kívánják, pedig az a könyv világi írás volt, valami útleírás.

Engem a bab foglalt el, meg a füstölt kolbász. Kitünő volt, de kevés, úgy hogy igen hamar végeztem vele; szerencsémre Bonifác testvér észrevette és hozott még egyszer. Úgy látszik, megszeretett. Jó lett volna bor is hozzá, de azt csak az atyák asztalán láttam, egy-egy üvegecskét, így hát nekiestem a tiszta jó forrásvíznek, ami ott fakad a rend kertjében, a város fala tövében. Én végeztem már, amikor a szerzetesek még ettek csendes sugdosás közben, megbámultam a gyertyák ijedező lángját, s egyre hallgattam a halkán olvasott szónak egyhangú pergését. Bizony máskép volt mindez tegnap este Kisgurabon; de így is jól van, áldassék érte a sors.

Vacsora után megint hangos éneklőimádság fakadt a barátok ajakán, aztán menni kellett volna kinek-kinek a cellájába, de nem mentek mind, s én se. Kicsiny csapat állta körül Bonifáciuszt, a szakácsot, akinek a szeme úgy csillogott, mint a kandalló parazsa barátságos téli estén és faggatták az öreget.

- Nem hallott semmit ma a városban... Mi újság a katonáéknál, fráter Bonifác?

A szakács körülpillantott fontoskodva, a balmarkába mélyesztette szakállas állát és intett, hogy van újság.

- Valami gaz grófot keresnek nagyon, egy tisztet, aki sok rosszat tehetett, mert igen hajszolják a katonák is, meg a hajdúk is... A piacon látták, aztán a Boróczky kocsmájába ment s kiütötte a Boróczkynak két fogát, most fekszik a kocsmáros, borogatják...

- No, fráter... tovább hát... nem fogták meg?...

- Nem látták azóta. Zatykó azt mondja, hogy látta violaszín mentében, aranysarkantyús csizmában, amint a kastélyba ment, de Zatykó hazudik, mint rendesen...

Még a házfőnök is odahallgatott kissé messzebről és mosolygott. Mert Bonifác tudott mindent. Ő jár csak künn mindennap, vesz zöldséget a helybeli kofáktól, tojást, csirkét a falusiaktól s a kofák annyi mindent beszélnek, kivált neki, aki be nem éri egy-két szóval. Hogy olykor a Steiner boltjába is betér egy-két kupica szilvapálinkára, azt később tudtam meg. Mert ellehet az ember hetekig zsirtalan, böjtös ételen, de újság, mende-monda nélkül ellenni nehéz. Az beszűrődik a falon, a vasrostélyú ablakon is.

*

Egynéhány nap mulva megjött a mesterünk, Kovacsics Márk atya több ifjú jelölttel s együtt volt a noviciusok csapata. A legtöbb haloványképű diákgyerek volt, szegény emberek fia, de volt egy-két idősebb iparoslegény is, egyik meg éppen a katonaságtól került közénk. Volt is sok közösség a katonaélet, meg a mi életünk között, kivált az elején, az újoncképzés idején.

A magiszter, Márk atya, afféle tüzes barát, nagyhangú, kissé hirtelen ember, de jólelkű. Azt tartják, gyönyörűen prédikál a nép nyelvén, s olyan lelkes szózatot, mint az övé, kevés követválasztáson hall a paraszt. Amikor a vitézkező egyházzól tanultam, mindig ő rá gondoltam, derék, szép tartására, izmos karjára, meg a hangjára, ami általjárta volna a legnagyobb gyakorlóteret. Engem nem igen szeretett eleinte, de mert legjobban tudtam latinul, meg nagyon engedelmes is voltam, utóbb megkedvelt, s folyton rám nézett, nekem beszélt előadás közben. Sohse hittem volna, hogy latin tudományomnak ennyi hasznát veszem egykor.

Tanulás, meg imádság töltötte meg a napunkat, mert a regula szerint csak egy esztendeje, meg egy napja volt a magiszterünknek arra, hogy jó kapucinussá formáljon bennünket és sietnünk kellett. Öt óra előtt keltünk, s már öt után együtt voltunk a kis kápolnában, imádkoztuk hangosan a mindszentek litániáját. Ezután elméledtünk összedugott karral, mert hamar belevette magát az őszi hideg a kolostorba. Elmerültünk hallgatva a reggeli homályosságba, csak a gyertyák lángja táncolt előttünk nyughatatlanul s elfelejtette a világot mindegyikünk lelke. De

Fésüs Gyurkára gyanakodtam, hogy ilyenkor csinálja azokat az apró pajkos verseket, melyekkel ebéd után szokta a szakácsunkat megnevettetni. Hatkor mentünk az első misére, hétkor a konvent miséjére, aztán a magiszter úr magyarázta a rend reguláit, meg a filozófiát majd délig. Sohse felejttem el, hogy szólott, hogy törtetett át s rombolta a pogányság heverő lugasait, s mint vagdalta szerte mondataival az eretnokség szívós indáit, amik dúsan futnak fel és befonják a lelket virágos, bódító kacsokkal, hogy száraz, fojtó rostokká merevedjenek utóbb, virághullajtás után; mint járta meg velünk gondolatban rendünk üldöztetésének sivár esztendeit, ezt a szomorú időt, aminek hallatára forróság járja át a lelket, eltikkad a nyelv és elszárad a nyál hallgató szánkban. A mondatai igaz, nem kéregettek, nem is vitáztak, harci kiáltás volt az mind, amit követni, hinni kellett, mégis gyönyörűségünket leltük benne. Azt hiszem, így terjesztették az izlámot első hitvallói, akik még látták a prófétát s akiknél kevéssel azután, hogy megnyílt szájuk, kikerült hüvelyéből a kard. Szinte megkönnyebbültünk ilyen előadás után, de örvendett ő is, látszott: büszke, elégedett ilyenkor.

A délnek örültünk, az enivalónak is, a beszélgetésnek is, ami vele jár, kár, hogy nem tartott soká. Két órakor tartottuk a vesperást, négykor mondtuk a lorettói litániát, utána meg elmélkedtünk a vacsoráig.

Ne gondoljátok, hogy áltattam a kolostort. Becsületemre mondom, híven, igazán csináltam mindent és a lelkem beöltözött előre is a tömjéntől illatos fehér albába, az aranyhímes kazulába. Hogy zsidó voltam?... Hát Kőrösi Csoma Sándor buddhista volt-e forma szerint, amikor belevette magát a tibeti kolostorokba és tanulta évekig a szent írásokat... Nem... Mégis szent híre ment fel egész Mongoliába.

Igaz lelkemre mondhatom, serény voltam a lelkigyakorlatokban s őszinte mindig; szinte elmerültem az ájtatosságban.

Ti ismertek engem még a *Vizafogó klubból*, jó pajtás és jó bajtárs voltam mindig, igaz szív és nem képmutató. Ilyenné lettem itt is, mert lelkem alapjában véve nem változott azóta. Becsültem ezeket az embereket, akik megmentettek tudtukon kívül, s irtóztam volna megcsalni őket, vagy nem hinni abban, amit mondanak. És hogy szerzetesi érényekben az összes noviciusok között legelől állottam, arról még most is tanúságot tehetne Márk atya, ha ugyan a következő események - amikben ártatlan voltam - irányomban elfogulttá nem tették volna. Meg vagyok róla győződve, hogy lelkemnek csak javára vált a kolostorban eltöltött idő s hogy imádság és elmélkedés által közelebb jutott a tökéletességhez, ami felé mindig törekedtem. Mondhatom, nem mindegyik újonctársam emelkedett a szerzetesi gondolkodásnak arra a fokára, amire én.

Itt van például Fésüs György, aki később a Félix nevet nyerte. Jólelkű vasmegyei magyar gyerek, egy kötélverőnek a fia és igen kedves kamarásom volt. (Így mondtuk, mert egy kamrában laktunk.) Buzgón tanult, breviáriumozott a többivel, de bizony, ha ketten voltunk, világi szerelmes nóták dalolásától se irtóztott, amiben én nem követtem, pedig igen szerettem őt. Mindig jókedvű, csínyre kész legény volt, s amint egyszer megtudta, hogy hol tartja Bonifácusz fráter az almát, nem nyugodott, míg egy kosárra valót el nem hozott belőle a kámzsája alatt.

Még bort is szerzett egy szombaton este a Boróczky kocsmájából. Zatykó Mátyás vette és kötötte az üveget arra a zsinagra, amin aztán szépen felhúztuk.

Ez a Zatykó Mátyás a kolostor koldusa volt, sánta, de azért elég fürge ember. Csukárdon lakott, a szomszéd faluban, felesége is volt ottan, de ő csak egyszer ment haza hetenkint, vasárnap este. Akkor berúgott, elitta a pénzét, amit egész héten összekoldult s még a feleségét is megverte. Hétfőn aztán bicegett vissza.

IX. A Bellini Madonna.

Nem jó rázni a tudás fáját. A lehulló édes gyümölcs ártatlannak látszik, de magja hamar fogan és gonosz indák sűrűsége sarjad körül nagyhamar, amik lenyűgözik az igaz lelket. Így jártam én is.

Ártatlan szemlélődéssel kezdődött az egész. Azon a néhány szabad napon, amelyet október végén Simon-Juda napja táján kaptunk, a magiszterünk harmadmagával szent missziót tartott Szempcen s a novíciusok fiatalja a kert zörgő tarlóján hancúrozott. Én visszavonultam, körülnéztem a kolostor portáján, vizsgálgattam a város falát, bejártam az emeleteket, s kivált sokat sétáltam az elsőemeleti keresztfolyosónak azon az ágán, amelyik a templomhoz tapad. Itt fülkék sorakoztak sűrűn egymás mellett, mind a templomba nyíló, a mult századbeli szerzetesek oratóriumi. Most pókháló és por fedi a sűrű farácsot, ami egykor eltakarta elődeink orcáit a városbeli leányok tekintete elől.

Ez volt a templom legcsendesebb helye, s én órahosszat állottam a végső kifelé nyíló ablak mellett, ahonnan remekül látszott a Kis-Alföld, a pozsonyi síkság újra zöldült tarlói, meg a park sűrűjébe bujt gurabi kastély manzard fedele. Vajjon tudja-e az én szép grófnőm, hogy a nap ugyanazon órájában borulunk mind a ketten a térdeplőre, vajjon sejti-e, hogy én is az ő világába menekedtem, vagy talán most is mint daliás tüzértiszt élek emlékezetében. Így elmélkedtem az áldott egyedüliségben jó szerzetes módjára.

Csak az én jó házfőnökömmel találkoztam olykor itten, amint hátul összefont kézzel, csendesen lépegetett. Az öreg már harmadszor nézette meg velem azóta a nyelvét, s komolyan kérdezte, igaz lelkemre mondanám meg, mi van a ráksebével. Persze, nem hitte, hogy semmi sebet nem látok ottan; azt tartotta szegény, hogy az egész rend, a bejáró orvossal együtt szövetkezett az elámitására. Hanem az olvasmányjaiban szépen előrehaladt; szólt a hetvenhatodiki pest-budai árvízről, ami ugyan nem volt nagy baj, de azzá válhatott volna, ha tovább is ellenáll a promontori jégrekeszték; szörnyülködött az orosz-török háború kegyetlenségein s már Bosznia okkupációjába kezdett. Fiúi alázattal hallgattam, csak egyszer ütött ki belőlem a tüzér, amikor az új Uhácius-ágyúk rettenetes szerkezetéről szólt, s én hangos nevetésre fakadtam a mi lomtári anyagunk ilyenén való dicséretén. De megbocsátott, mert magánál tanultabb embernek tartott.

Igaz, hogy sok mindenhez értek, hogy nincs a velünk tanult emberek között egyetlenegy se, aki annyi jelét adta volna sokoldalúságának, mint én. Hogy a nyelvekben, poézisben első voltam, arra emlékezhetek, hogy kitűnő katona s jó technikus vált belőlem, arról meggyőződhetek életem történetéből, bányásszá és hajósszá a sors tett, - erről majd később szólok - de műtörténésszé, archeológussá magam erejéből váltam.

A templomunk, meg a rendházunk valóságos iskola volt számomra s a különböző építési alakzatok hetekig foglalkoztattak. Nem mondom el töprengéseimet, tudományos nyomozásom folyamatát, csak az eredményről adok számot: de ez aztán biztos, kétségbe nem vonható.

A templom és a rendháznak az a szárnya, amelyik hozzátapad a templomhoz, még a csúcsíves építés alkotása. Elrontották, pótolták, bővítették, később, a XVII. században, barok-oltárokkal látták el Mária Terézia korában, de a törzs maga még középkori. Erre írásos adataim vannak. Hosszú breviáriumolvasás közben, fölvetve tekintetemet, ezt a latin írást betűztem ki a zárókövön egy hatyúfejes és vonalas címerpaizs körül: »Építette Mihály gróf Szentgyörgy és Bazin ura az Úr 1513-ik esztendejében.«

Ennek az írásnak a betűi még gótikusok, a többi renoválás följegyzései, meg az oltárok föliratai mind későbbiek és latin betűsek.

1513 nagy idő, - úgy elmélkedtem - az akkori képek bizonyára értékesebb dolgok lehettek a maiaknál, de hát hová lettek. Kitünő kor az, az olasz reneszánsz virágkora... Hátha Itáliából is kerülhetett ide valami, legalább is Velencéből, hisz az oly közel van mihozzánk. Ott már akkor elvirágzóban volt a Bellini művészete és bimbójában Tiziáné. Miért ne hozhattak volna ide egy Bellini-képet, sok más is idekerült Mátyás király második házassága révén; mennyire megbecsülnék most, ezreket, százezreket érnének. Így fűztem a gondolatok fonalait, csupa ártatlan ábrándokat, a művelt, a szebb lelkeknek csillogó játékát egyre-másra...

Lassan egész regény alakult ki agyamban, egy Bellini-képről, amit egy zugban találtunk, - pedig tudtam, semmi ilyen nincs itt a pincétől a padlásig - megtisztítottuk, aztán csodájára járt a tudós világ, gazdag gyűjtők, bécsi műkereskedők, tudós kupecsek stb. Végre is nagy áron vitték el...

Esküszöm, nem akartam rosszat, regényt gondoltam ki, csupán a fantázia dolga volt az egész, aminek útját nem lehet megszakítani. És hogy mégis valósággá vált, nem az egész, hanem egy töredéke, annak az én ártatlan könnyelműségemen kívül Klein nagybátyám az oka. Tudom én is jól, mások is mondják, csodálatos egyéniség vagyok. Szívem nyugodt, megelégedett, lelkem a tisztességnek erődített helye, de az agyam az nyughatatlan, örökösen portyázó gondolatok táborába, ahol egyre csomagolnak, nagy, csodás utakra készülődnek; vándor madarak fészkelő helye, ahol ezerszám kering a gondolat s elég egy hangos szó, egy jel, hogy fölriadjon mind a fészkekből, ha el is ült egy időre.

Magam sem tudom, hogy történt, egy napon megírtam a Bellini-kép eszméjét Kleinnak, inkább tréfából, s előre mulattam a gondolon, mint vágja majd földhöz írásomat a kis öreg, miféle goromba választ ír, ha ugyan egyáltalán válaszol. Zatykó vitte a leveletemet, ő hozta a választ is a postáról harmadnap.

Megdöböntett, amit írt: hogy az eszme remek, hogy ő egy kiváló bécsi műkereskedőcéggel, Lusztig és Társával van szíves barátságban, akik kitünő Belliniket tartanak raktáron, már írt nekik s kért hogy sürgősen írjam meg, miképp lehetne a képet föltűnés nélkül a kolostorba csempészni.

No, én ugyan ebben nem segítek, se néked, se Lusztigéknak, - gondoltam - sokkal tisztességesebbnek tartom magamat, hanem ha komoly a szándékotok, - s ezt meg is írtam - kezdjétek valamit Zatykó Mátyással, ő minden hétfőn reggel bebiceg Csukárdról s ha kezébe adjátok a képet, behozza két hatosért, a barátok meg fölakasztják valahol. Így írtam, egész ridegen, mert hogy nékem a dologhoz semmi közöm se legyen, azt föltétlenül szabtam. Utána meg buzgón imádkoztam napokig, hogy bár válnék semmivé a gonoszok szándéka.

Vagy egy hét múlva legnagyobb rémületemre Bazinban föladott levelem jött, hogy a kép átadatott Zatykónak a félúton Csukárd és Bazin között, azon a részen, ahol az út a Pálffy gróf erdejét éri, azzal a magyarázattal, hogy két német úr az erdőben vadászott, ott lelte egy faoduban, s hogy a bazini rendháznak küldi ajándékba. Nézzek utána, vajjon Zatykó meghozta-e a Bellinit.

Isten neki, ha már úgy kell lenni, hát csináljátok a dolgotokat, gondoltam, s érdekelni kezdett az ügy. Elvégre is az én elmém fogant s az ember büszke a szülöttére, ha más neveli is föl. Kérdezősködtem, Zatykó nem mutatkozott hétfőn a képpel minálunk. Egy pengő borralalót kapott, - többet, mint amennyi egész heti rendes keresménye - menten visszafordult Csukárdra és ivott egész nap. Zatykó illetően való visszatérése föltűnt a falunak, kérdezték, faggatták, de eleinte keveset szólott, csak titkolózva mutatott a Madonnára, ami ott feküdt a szűrébe göngyölve szép gyöngéden.

Aztán megeredt a nyelve, sejtelmes mondások fakadtak ólomszín ajkán a Pálffy gróf erdejéről (igen istentelen hírben állott a megboldogult gróf a nép előtt), a világító fáról, a tüzes faoduról, amik estefelé szép kerek történetté gömbölyödtek. Annyiszor mondta el, ahány félmesszely pálinkát kapott érette: Az istentagadó gróf erdeje előtt mentem el s imádkoztam a lelkéért, mert a kanyánkai lebontott kálvária jutott eszembe éppen, amikor hívnak, nevémen szólítanak: Zatykó Mátyás, Zatykó Mátyás... Eleinte nem tudtam, ember-e, asszony-e, aki szólít, körülnézek, de nem látok senkit. Utánamegyek a hangnak, mert az erdőből hangzott, nevez is szóval, annakutána is többször, mindég mélyebbről, de gazdája nincs se földön, se fákon. Már azt hittem, az istentelen grófnak a beszélő madara szabadult el, az bujkál meg játszik velem, gondolom, megfogom ha lehet, vagy hírt viszek róla a kastélyba, amikor ott, ahol az a sötét öreg bükkös kezdődik, a gradóci pataktól vagy kétszáz lépésnyire, valami fényességet látok.

Nem látszott annak se füstje, se lángja, égett szagot sem éreztem, csak világított fehéresen, mintha makk helyett mindmegannyi estéli csillagot termett volna a bükk. Már azt gondoltam, elszaladok, egyenest a bazini barátokhoz, hogy jöjjenek, lássák Isten csodáját, de megkeményítettem mégis a szívemet, közelebb megyek térden állva, hát akkor látom, hogy megnyílt a fatörzsök méhe és rezgő tűz ered az öreg bükk oldalából. Félóráig imádkozhattam fennszóval a bükk előtt, erőért, bátorságért, aztán közelebb járultam és megláttam ezt az öreg képet, a Szűzanyát, de akkor olyan volt az orcája, mint a nap, a gyermeké, mint a hold világa, forró és fényes, hogy behúnytam a szemem és a szűrömet tekertem a kezemre, hogy hozzányúljak, mert nem mertem illetni pusztá kézzel. Magamhoz vettem, mert azért vezérelt oda az égi szolga, nehogy istentelen kézre kerüljön. Tudjátok, hogy a gróf eladta az erdő fáját a szempci zsidó árendásnak, decemberben kezdik a vágást. Most itt van, - hagyjátok békében, mutattam már - holnap viszem be a kolostorba.

Bonifác frátertől tudom, hogy így mondta Zatykó, mert neki is így beszélte el. A két idegen úrról pedig hallgatott, mint a sír.

Másnap, kedden reggel csakugyan beállított Zatykó a képpel, de nem maga jött, hanem nyolctíz csukárdi vénasszonnyal, akikhez utóbb a majornál az öreg Murdonyné csatlakozott a két leányával. Boróczky, a kocsmáros is ott volt, de vagy hat lépéssel mögöttük ácsorgott nagy kíváncsian, mert restelt a koldus gyülekezetbe beállni, bár őhöz tért be megelőzően egy kis italra.

Bonifác fráter nyitott ajtót nekik és nem eresztette őket beljebb, mert kivált Zatykó igen pálinkaszagú volt, ámbár a házfőnökhöz igyekeztek; azt mondta, jöjjenek józanon. A képet pedig átvette és fölakasztotta a folyosón egy szegre, de mivel igen hangosan méltatlankodtak, hogy milyen csodás szentkép is az, hogy nem odavaló, levette és bevitte a templomba a szentsír kápolnájába s ott helyezte el. Erre megnyugodtak.

A fráter különben - ebéd után mondta a refektóriumban - egy szót sem hitt el Zatykó beszédéből és jól lehordta négyszem közt, amiért a népet bolondítja. De már híre ment a tótok közt a képnek, még aznap este bazini kapások jöttek nézésére, másnap pedig egész csapat récsei ember, sőt a kispurabi majorból is akadt látogató. Nyitva kellett tartani miattuk a templomot egész nap.

Az atyák nem szóltak velünk a kép felől, de mi noviciusok Zatykó huncutságának tartottuk az egészet és neveltünk rajta, csak egy volt közöttünk, a Misák Teofil, egy sovány, átlátszó fülű tót legényke, aki úgy látszott, hogy hisz a kép történetében, többször le is ment a templomba a nép közé és velük imádkozott. Hogy igazán hitt-e benne, vagy csak mutatta, nem lehetett tudni, aminthogy Misáknak egész magaviselete olyan kellemetlenül zárkózottnak látszott, bár mosolygott, ha szóltak hozzá és igen alázatzkodott.

Én szerettem legkevésbé, mégis engem vert meg a sors azzal, hogy lakótársamul adta ezt a hideg, csúszós halembert. Fésüs Gyurka ugyanis, az eddigi kamarásom, betetőzte csinyjeit azzal, hogy egy éjszakára kiszökött a rendházból valami fehérnépért. Szigorú magányos vezeklésre ítélték és komolyan adták tudtára, hogy ha még egyszer megpróbálja, amit tett, kizárják a rendből. Most is kicsapták volna, ha Bonifác fráter nem könyörög érte annyit. Kovácsis páter, a magiszterünk is szerette a fiút, mert bár gyöngye tanuló volt, pompás, temperamentumos szónoknak ígérkezett. Ezek a körülmények mentették meg őt, de én már nem szabadulhattam Misáktól.

Úgy szemre a legalázatosabb, a legjobb rendtársnak mutatkozott új kamarásom, ha vizért nyúltam, ő kapta el a poharat és öntött számomra, hajnalban ő vállalkozott arra, hogy befűt, csak aludjak nyugton, az ágyamat is megvetette, rendbe szedte olykor, amíg kimentem, de vettem észre később, hogy könyveim közt turkál, leveleimet keresi s az ágyamat is ezért forgatja föl. Ha meg én gondolatokba mélyedve járok az emeleti folyosón és bámulom az Alföldet, utánam leskelődik. Pedig akkor még igazán nem volt semmi titkom, Lusztigék, meg a nagybátyám csalafintaságától távol állottam s erősen hittem, hogy ők is letettek az egésztől.

Nem úgy volt. Vasárnap délután vecsernye végeztével éppen az emeleti folyosó kilátó ablaka előtt állok, amikor két automobil fordul be a piac felől a templomunk elé nagy túlköléssel, csupa úri nép, medvének öltözött vezetők, drága bundákba bujt urak. Ni, hisz a fele ismerősöm, Klein, a nagybátyám ugrik le elsőnek, siet föl a lépcsőn és kérdezet sok mindent Bonifác frátertől, aki frissen előjött a nagy túlkölésre. Mellőle vékony, magas, szemüveges ember szállott le lassan, a szakértő, valami bécsi egyetemi magántanár, amint később hallottam, megigazította a szemüvegét, fölnézett a templom ormára, aztán végigmustrálta a tornyot meg a rendházat. A parasztokra nem nézett, pedig azok tolakodtak és a könyökét érték. A másik kocsiból Lusztigék léptek le, finom, borotváltképű két úr, meg egy kövér ősz ember, a vevő, valami gazdag magánzó; porosz-e vagy angol, nékem később sem mondták meg, nehogy belegázoljak az ő üzleti kalkulusaikba.

Odabenn a templomban csak néhány vénasszony imádkozott még, amikor benéztek, Bonifác fráter levette nekik a képet és később is ott sompolygott mögöttük, amint vizsgálták a festményt. Kár, hogy csak keveset ért az öreg németül.

Előbb a szakértő professzor hajolt a Madonna felé nagyítóüveggel, aztán zsebkését vette elő s megkaparta szélén a felső festékréteget, hogy megvan-e alatta a velencei művészeket jellemző fehér alapozás, majd meg a napos ablak alá vitte, napfénybe emelte, forgatta, megkoppintotta a deszkáját s végül többszörös bólintás után (úgy mondta Bonifác) átadta a vevőnek. Az is megforgatta lassan, előbb gyanakodva, mint akinek hamis bankót adnak a kezébe, s aztán több komoly kérdést intézett a professzorhoz, végül figyelemmel hallgatta az ifjabb Lusztig hosszabb előadását a templom történetéről, a zárókö föliratáról, amit én fedeztem föl és a Bazini és Szentgyörgyi grófi nemzetségről, meg ezek viszonyáról Gentile Bellihez, a nagy velenceihez. Az idegen úrnak szándéka lett volna megkeresni, úgy látszik, a házfőnökünket is, hogy mit szól ő a történelmi részhez, de hárman is csitították egyszerre, hogy ne tegye, hogy a barátok nem tudják, mi van a birtokukban, ha megtudnák, semmi áron sem adnák el. Így is nehéz lesz megszerezni.

Így tárgyaltak a jövevények és nem vették észre, hogy hátuk mögött elkeseredett képű kapások állanak vagy tízen, összeszorított ököllel s azt lesik, vajjon visszateszik-e a képet vagy elviszik. Több is bejött volna, de Bonifác fráter nem eresztett be többet. Ezeket se győzte csitítani, hogy legalább az Isten házában ne okozzanak botránkozást, úgy se viszik el a Szűz Máriát, visszateszi ő, ha megnézték.

Mert Zatykó mindjárt az elején, amikor levették a képet, kisurrant a sekrestyeajtón, az utcára bicegett, fel a Boróczky kocsmájához.

- Hé, emberek, viszik a képet, - s valahány ember benn volt, mind a templom elé rohant bottal, karóval, pedig odakünn is lehettek már vagy százan az autó körül, férfi, asszony, vegyesen. Káromkodtak, fenyegetőztek, városi hajdu meg, vagy csak valami okosabb ember, akinek csillapító szava lenne a bolondokhoz, nincs sehol.

Dobogott a szívem odafönn az ablakban, szorongatott az aggodalom, elvégre is, vérrokonom volt az öreg, s féltettem, hogy megölik a szememláltára. Imádkoztam, hogy Bonifác fráter jöjjön ki legelsőnek, rája hallgatnak, de nem úgy történt. A kövér magánzót eresztették ki legelől, azt egy kapás mindjárt a küszöbön úgy vágta fejen, hogy a kalapja betörött; a professzort, aki utána jött, két legény szorította a falhoz, s egyre ütötték meg szidták, ahogy hanggal bírták. Akkorra már kisietett Bonifác is és kitárt kézzel szaladt a kettő megmentésére, de háta mögött védtelenül hagyta a Lusztigokat, meg a nagybátyámat. A kisebbik Lusztigot leteperték, csak a sofförje mentette meg, aki egy francia srófkulccsal hadakozott, a nagybátyámat a hátán érte néhány ütés, bár csodálatos fürgeséggel ugrott az autó hátsó, zárt részébe.

Amikor meg nagy dulakodás után megindulhattak az autók, búcsúztatóul meghajgálták őket kövel sűrűn, mert a patak ágya adta a kavicsot. Az egyik sofförnek épp a szemüvegét érte az ütés, úgyhogy elborította arcát a vér, s nem maradt ép üvegtábla a gépszekereken, mire kiértek az országútra.

Tomboltam, szitkozódtem odafönn nézőhelyemen, hogy nem mehetek segítségére a szegényeknek, s nem vettem észre, hogy Misák kamarásom mögöttem áll és figyeli minden mozdulatomat. Tudjátok, legtöbbször a túlságba vitt köteleltségérzés döntötte el életem sorát. S ha erős kötelelek fognak és nem cselekedhetem úgy, ahogy belsőm parancsolja, megszenvedek érte sokáig. Napokig izgatott a verekedés és mardosott az önvád. Úgy éreztem, az én karomnak kellett volna felfogni minden ütést, az én öklömnek szegeződni minden gazember torka ellen, s megvédeni mindenkit az én bordáim eleven bástyájával. Úgy is lett volna, szerteszórtam volna az embercsordát, ha rendünk szigorú szabályai nem nehezedenek rám. Lelkem jobbik fele már szent Lipót rendjéé volt, de ökleim még vonaglottak a dulakodás láttára és reszketett nyakam is a kámzsában, mint a bikáé.

Negyednapra tudtuk meg, hogy az esetnek híre ment a lapokban, nálunk is, meg odaát is. A bécsi lapok kezdték, *megtámadott kirándulók, fanatikusok gaztette, egy délután Ázsia szélén*, s más efféle cikkek íródtak, csak jóval később kezdték rá a pesti újságok. Eleinte nem találták el a tónust, sőt olyik szégyenkezett is, de aztán fölfedezték ők is Bellinit, meg a gaz Lusztigokat, s energikus intézkedéseket követeltek a kormánytól ingó műremekeink megvédése érdekében, olyan Lex Pacca-félét, amilyent az olaszok alkottak maguknak.

Mondom, mindezt később tudtuk meg csütörtökön jött illusztris vendégeinktől, a budai házfőnöktől, meg egy ifjú pozsonyi gimnáziumi tanártól. Egyedül a kép megnézésére jöttek és igen meglepték a házat. Össze is gyűltünk mind nyomban és körülálltuk őket, amikor a képet vizsgálták. Házfőnökünk kérésére aztán a kis tanár, aki folyton jegyezgetett eddig, szép előadást tartott templomunk stílusáról, a Szentgyörgyi és Bazini grófi nemzetségről, meg Gentile Belliniről és a velencei iskoláról, mi meg, szent Lipótnak együgyű, de tiszta szívű gyermekei, csendben hallgattuk és épültünk rajta. Be kell vallanom, hogy nem mondott semmi különöset, s különösen az épület stílusáról tett nyilatkozatai egyeztek azzal, amit én írtam Lusztigéknak. (Bár sohse írtam volna.) Tetszett a magyarázat az öregeknek is, - nyilván sok olyan volt benne, amit most hallottak először - és Szabó Özséb atya egynéhány szép kerek mondatban köszönte meg a tanárnak, utána pedig félrevonta őt kis időre a sekrestyébe. Biztos, hogy a ráksebe felől kérdezősködött megint. Előadás után átvitték a képet a Szent Anna-kápolnába,

amit erős és magas vasrostély választ el a templom hajójától, a rozsdás lakatot beolajozták és kétszer ráfordították a kulcsot. No, Lusztigok, ti se látjátok ezt többet a Rothenhurms-Strassén.

Délben ünnepi ebédet ettünk vendégeinkkel, jobbat és többet, mint máskor. Most adtak először bort nekünk is egy-egy kis palackkal, szép piros színűt. Tetszett is mindenkinek, csak Misák nézett rá fanyar lemondással, s nem is nyúlt hozzá, pedig az ebéd végét jártuk és Fésüs Gyurka már egy cseppig kiitta a magáét. Intett nékem ravaszul, s asztal alatt nyújtotta a maga üres üvegét, hogy cseréljem ki a Misákéval, amit meg is tettem ügyesen, amikor elfordult kamarásom. Híves mosolygással bámulta aztán maga előtt az üres palackot, de nem szólt. Azt hiszem, így mosolyoghatnak a sarki rókák odafönn az arktiszon.

X. Nóbel Árpád elhagyja a szerzetet.

A következő nap levelem jött Kleintől és elhigyjétek, nem mertem felbontani lefekvésig. Szinte kinéztem belőle a borítékján által azt a rengeteg szidást, amit a levélbe szorított. Ha csak goromba lenne, de hátha sért, hátha kegyeletlenül atyám emlékét bántja; vagy talán a bordája tört el, - bár úgy láttam, a fejére ütöttek - és most a kórházban fekszik elhagyatva seblázban s engem átkoznak éjszakánként forró ajkai. Borzongott a hátam, amint felbontottam az írást, de ugyan más volt benne, mint gondoltam:

»A dolog kitünően áll a vasárnapi szemle óta. Támadtak ugyan vevőimnek kétségei Bellini eredetére vonatkozóan, bár a professzor a mi emberünk volt (mindjárt gondoltam), vajjon nem újabban helyezték-e el a képet, szeretett volna látni régi hiteles leltárakat, hiába mondtuk még Bécsben, hogy ezek elpusztultak a kurucháborúk alatt, de az a népjelenet, ami kijövetelkor fogadott, eloszlattott minden kétséget. A nép fiainak ragaszkodása a csodatevő Madonnához, amely előtt ősei imádkoztak egykor, ha még oly brutális alakban nyilatkozott is meg, imponált vevőnknek. Az a néhány kék folt testünkön pótolja a történelmi okmányokat. Azon a ponton vagyunk, hogy a Te ideád meghozza gyümölcsét...«

Nagy T-vel írt, amikor engem emlegetett és szerető nagybátyámnak nevezte magát a végén. Ilyen szívesnek még nem láttam az öreget soha, ilyen talán csak írásban tud lenni.

Nem feleltem a levélre, minthogy föltettem magamban, hogy elfelejtem a képkufárok szövetességét s imádságba meg studiumaimba merülök, de Klein csak nem hagyott békében. Negyednapra jött a második levél, még szívesebb, de türelmetlenebb, mint az első és mellette az öregebbik Lusztig egy-két biztató sora, hogy csak hozzam a képet. Az öreg, úgy látszik, attól tartott, hogy nem hiszek neki. Erre már én is megírtam a magamét, hogy nékem hagyjanak békét, én szerzetes akarok maradni, a képhez semmi közöm, csak messziről láttam és vigyék el őket, ha tudják.

Szörnyű átkozódás volt a válasz. Visszaemlékezett az öregapámra, anyai nagyapámra, édesapámra, akik mind könnyelműek, naplopók voltak, de távolról sem ilyen gazemberek, mint én. Bennem tetőződött be minden, ami két nemzedéken át gyűlt, dagadt. De ő ismer engem, zsupori eb vagyok és biztosan tudja, hogy az egész vonakodásom titkos oka az, hogy egyedül akarom megkaparintani a képet.

Fölizgattak ezek az írások. Kílátszott belőlük Klein szertelen pénzvágya, meg az is, hogy nem képes engem jobbnak, nemesebbnek tartani magánál. Látszott, hogy képtelen megérteni magánál istenesebb gondolkodást és hogy lelkemnek nyitját a legsilányabb tolvajkulcsokkal igyekszik meglelni. Nem foghatta föl, hogy a lélek nyugalma, a testi vágytalanság, a halhatatlansággal, a végtelenséggel való napi társalkodás becsebbek a koronák ezereinél. Bizonyos, hogy nem értett meg engem, nem tudja, mit cselekszik és mit ír, s meg kell, hogy bocsássak neki.

Tudjátok, hogy nem élek-halok a pénzért, ha csak azt akartam volna szerezni, rég gazdag ember volnék, bizonyára birtokos s talán képviselő, ismert politikus, ez a végső célja életemnek, de életem legváltóságosabb pillanataiban soh'se vált a pénz úrrá rajtam, sokkal inkább egyéb indulataim: a szerelem, a büszkeség... és húszezer korona ugyan nem az a pénz, ami megingathatna, de az is bizonyos, hogy ezeknek az embereknek az üzleti fanatizmusa arra indított, hogy alaposan megvizsgáljam az ő kívánságuk jogi alapját.

Sokat gondolkoztam az eseten pártatlanul, és ha elfoglultá is tett irányukba némileg rendi kötelékem, ruhám, érzéseim, azt hiszem, sikerült megközelítenem az igazságot.

Mert miről van szó. A Lusztigok egy képe - hogy ki csinálta, igazán az-e, akinek mondják, vagy nem, ahhoz semmi közöm - ide került a rendházba. Odaadta-e a cég a képet a kolostornak, vagy a kolostor jogi képviselőjének: a házfőnöknek? - Nem. Lemondott-e a cég a tulajdonjogról a képpel szemben? - Nem. Követelheti-e a cég, hogy a tulajdonát tevő festmény neki átadassék? - Igen. És ha kerülne minden botrányt, hosszú pört, herce-hurcát s egyik emberét bízna meg azzal, hogy a maga jószágát visszavegye, követ-e el ez az ember jogtalan cselekményt, talán lopást, betörést, templomrablást? - Nem.

Ne kicsinyeljétek ezeket az eredményeket, amilyen rövidek ezek a tételes mondások, olyan hosszú lelki zavarba került, amíg kiformalódtak. Le kellett gyűrni előítéletemet e kufárok iránt, le kellett tipornom kegyeletes érzésemet, gondolatban megtagadnom leendő szerzetes társaimat. Igaz, húszezer korona nagy pénz, de távolról sem ér föl a fájdalommal, hogy el kell hagynom rendházamat búcsú nélkül, kitenni magamat annak, hogy gonosznak tartsanak, pedig nem voltam az. Az a kép nekik értéktelen semmiség, csak egy-két napja, hogy jobban becsülik. De erősen élt bennem a szándék, hogy egy szép lourdesi Madonnát küldök érte ajándékba, persze névtelenül, vagy talán a nékem jutó összeg felét küldöm meg Szabó páternek, hogy építsék meg a másik tornyot, ami tizenkét esztendeje égett le, aztán elárulom magamat és álmélnodni fognak az egykori testvér bőkezűségén. Talán vissza is fogadnak.

Így hánykódtak gondolataim, hol erre, hol arra vágódva hetekig, amíg rászántam magam a levélírára. Keveset írtam Kleinnak: a képet még e hónapban meghozom.

Annakutána úgy jártam rendtársaim között, mint a gonosz testvér, mint a szeretet szakadára, mint a kapucinus-ruhába bujt farkas a bárányok között, de bár tízszer is meggondoltam a dolgot, tízszer arra az eredményre jutottam, hogy a képet elvihetem, mert megbíztak velem. Fontos dolog volt megválasztani a legalkalmasabb időt. Mert Bazin kicsiny város, onnét éjjel vonat nem megy, s amint mondtam, ujjal mutogatnak minden idegenre.

Sokat forgattam a kalendáriumot, nemcsak az elejét, a napok sorát, hanem a végét is, ahol a vásárok jegyzéke foglaltatik, mert népes, tarka vásári napra vagy éjszakára volt szükségem, s végre is december hatodikára virradó éjszakában állapotodtam meg. Akkorra esik a Miklós-napi vásár, a Boróczky-udvar tele lesz szekerekkel, ember ember hátán a színben, az lesz az én időm.

Jóval előbb megtudakoltam Bonifác frátertől, hogy hol tartja a civil ruhákat, de az öreg jót nevetett.

- Nem kell az már néktek fiaim, hát odaadtam egyenként jött-ment kéregetőknek, hisz olyan hüvös az ősz. A tiédet - már tegezett akkor - olyannak adtam, akin látszott, hogy úr volt valaha. Nagyon tetszett neki, de azt mondta: kár, hogy nem nyáron jött érte, mert kissé vékony... bár finom.

Olyan baj volt ez, amire nem számítottam, mert ugyan hová menjek téli éjszakán kapucinus kámzsában, pénz nélkül. Rábíztam a sorsra, erre a pompás úti marsallra, aki annyi mindent magára vállal. Misáktól is tartottam. A fiút fejfájás és álmatlanság gyötörte, többször fölriadt éjjel, kivált ha én megmozdultam; bár megcsillapodnának idegei addig.

Azon estén vacsoráról jövet künn hagytam a köpönyegemet egy kintről nyíló kályhalyukban, ez volt az egyetlen előkészület, aztán soká breviáriumoztam, mintegy búcsúzásképpen. Tíz óra felé Misák elaludt, de félóra mulva fölriadt és azt kérdezte, hogy hány óra; válaszolnom kellett, mert hallotta, hogy ébren vagyok. Utána csendes horkolásba fogtam, de közbe folyton lestem a fiút olyan csendben, hogy utóbb magam is komolyan elaludtam néhány percre, de erőt vettem magamon és tizenkettő után szépen fölkeltem, csizmát, kámzsát, kalapot hónom alá szedve, csendesen kinyitottam az ajtót. Nem csikorgott, mert már régebben megolajoztam.

A folyosón harisnyában mentem végig s csak a sekrestyében húztam csizmát, olyan rövid-szárú félcizmát, amilyent a szigorított rendek tagjai hordanak télen.

A sekrestyében gyújtót gyújtottam, benyúltam a jobbik faliszekrénybe, ahol a miseruhákat tartják s magamhoz vettem azt a kulcsot, amelyik a Szent Anna-kápolna vasrácsát nyitja, azzal mentem tovább a templomba. Kissé csikorgott a zár, de elég könnyen nyílt s én nagy-sebesen lekasztottam Bellinit. Zöld oltárterítőbe csavartam a kincset és teljes biztosságban véelve magamat, indultam kifelé a gazdasági udvarba. Derús volt az éjszaka és hideg; hold ugyan nem világított, de csillagos ég borult a fagyos fehér földre. Megtapogattam a képet hónom alatt, aztán körülnéztem, hogy miképp juthatok legkönnyebben Boróczky udvarába. Mert suba, szűr és egyéb parasztgúnya fekszik a kocsikon, s ha szépen csendben maradok, - gondoltam - átöltözhetem kedvemre.

Jó magas volt a fal, de egyhelyütt szorosan hasábfát raktak ölbe melléje, mintha nekem építettek volna lépcsőt, s én föl is használtam azt. Csendesen kúsztam föl a farakáson s már szinte fönt voltam, úgy hogy átláttam a kocsmá udvarába, amikor valaki megkapja a ballábomat és lefelé ránt ordítózva. Misák volt.

- Hé, emberek, tolvaj... viszik a képet... Ne eresszétek... a csudatevő képet lopják...

Sivító vékony hangja szinte hasogatta az éjszakát élesen, szakgatottan, mint a lélekharang. Rúgtam feléje, rángattam, ahogy birtam, de mintha hozzám nőtt volna, nem engedett el...

- Fogjátok meg, - ordított most tótul még vadabbul, mintha a nagy pokolbeli eb vonyított volna - a szentképet viszi... zshivány...

Rettenetes erőlködés után nagyot rándult és leomlott a farakás teteje, amin állottam, úgy hogy rázuhantam Misákra. Egy-két percig hemperegünk összefogódzva, dulakodva, aztán felugrottam, a földön hagytam őt összetört orcával, félig megfojtva, fölvettem a képet a földről - de jó, hogy vastagon begöngyöltem - s újra a farakáson termettem. Átjutottam. Odaát már forrott az udvar, fölébredt a fuvarosnép és kapkodtak, egymást kérdezték, egynehány asszony meg hangosan sivalkodott. Ők nem láttak engem, mert a fal másik feléhez a nagy állásnak a szénapadlása ért, így hát bemászhattam a széna közé. Vártam kissé, hogy majd lecsillapodnak, de csak nem akartak, azért leléptem a létrán, reménykedve, hogy elvegyülhetek köztük és nem ismernek rám. Szereztem is báránybórsüveget meg szűrt, amivel gyermek takarózott az egyik nagy ökrösszekéren, és a nyakamba akasztottam. De mert rövid volt és kilátszott alól a csuha, fölhúztam a barátszoknyát a hónom alá s a könyökömmel tartottam.

Több mint egy negyedórát töltöttem így az udvaron a szénahányó árnyékába húzódva és nehezen csillapodó nép járt-kelt körülöttem, sopánkodott, fenyegetőzött és nézett át a kolostor felé, ahonnan a rettentő kiáltozás hallatszott az imént. Láttam a sötétben a nagyhasú Boróczkyt is; hetvenkedett, hogy így-úgy leüti a tolvajt, csak a keze közé kerüljön, lám a bécsi zsidók se igen kíváncsoznak ide többet, a multkori automobil-kirándulás óta. Zúgott az udvar a sötétben, mint a megriasztott méhköpü, csak a pipára gyújtó ember világított meg olykor egynéhány zavart, kíváncsi orcát. Kérdezett mind, de senki nem tudott semmi biztosat. Aztán a Boróczky hangját hallottam a kapu felől, hogy átalmegy ő a kolostorba meg a templomba s majd megtud mindent, csak vigyázzanak a kapura, nehogy elugorhasson a tolvaj. Ki se nyitotta a kapuját, a kocsmá ajtaján ment ki.

Odaát a rendházban azalatt világosság gyűlt és többen jöttek le lámpával az udvarra. Úgy éreztem, menekülnöm kell addig, amíg meg nem állapítják a lopást és Boróczky vissza nem tér. Az egyetlen út pedig a kocsmá két szobáján keresztül visz a szabadba.

Általsurrantam volna rajtuk, - italos emberek ültek mind a kettőben - de várnom kellett, mert Boróczkyné ott sürgött a külsőben s csak később ment ki a konyhára. Keresztül siettem a

füstös, alacsony ivókon s már az utcai ajtó kilincset fogom meg, amikor Boróczy áll előttem, a rút, puffadt ember. Megismert-e vagy csak sejtett valamit a részegek ösztönével, nem tudom, de egyszerre a kép felé kapott, a másik karjával meg a nyakamat kampózta meg.

- Hej, ide emberek... fogjátok meg... itt viszik a képet... - ordította tele az ivót, de én lekaptam a fejemet, kihúztam a karja alól - az ajtó egy üvegtáblája is beszakadt közben - Boróczyt gyomron vágtam és szaladtam neki a piacnak.

Kicsiny hó esett, csak éppen hogy megcukrozta a piaci mézeskalácsos-sátrakat, meg az első fagytól megrögösödött földet, azon futottam, ahogy bírtam, a piacnak s onnan a vasútállomásnak. A piacig ordítózás űzött, azon túl bűgő zsongás, mert megszapordtak a kergetőim, de el is maradtak megettem. Bizodalommal néztem hátra az állomáson túl fekvő mezőkön s már reménykedtem, szapora lihegés között, amikor kocsizörgés keveredik bele az emberzúgásba. A grinádi fuvarosok fogtak be hirtelenében, azok hajtattak utánam toronyirányt.

Kiverte a homlokomat az ijedség. Szekerek elől hogy meneküljek a sík mezőn, ha meg elér a tótság, szerteszakgat, elevenen nem bocsát el... Egy darabig ide-oda rohantam a szekerek elől a gurabi patak kanyargásain által, aminek szakadékos a partja, de csak jöttek utánam vágatvást - kettő bele is fordult a patakba. Kétezer lépésnyire meglátszott a kisgurabi park fenyvese, s már a patak se óv a kocsiktól, mert átkerültek rajta. Nem volt más menedékem, mint a kastély, talán a park, talán a padlás vagy pince, mert a grófné elé nem kerülök így, inkább öljenek meg, tiporjanak agyon.

Rettenetesen hajtottak a fuvarosok. A kastély kerítéséhez majd egyszerre értünk, s alig hogy átugorhattam előlük a kerítésen; de százan másztak át utánam. Nem tudom, hallottatok-e már szarvasúzó kopófalkát, de az ember csaholása rémségesebb, kiérzik belőle a nyál, a vérre való étvágy.

Százan vannak, a park nem menedék többé, be kell jutnom a kastélyba. Ösmertem a járást jobban, mint akik kergetnek és a verandára kúszva betörtem egy táblát, hogy kinyithassam a folyosó ablakát. Az ablak engedett s én egy-két lépéssel bent voltam, nem messze a két öreg leányzó szobájától, amivel szemben egy mélyebb fali fülkére emlékeztem. Odahúzódok, gondoltam, a nép majd fölveri a parkot, de be csak nem jön, én meg kivárom, amíg elül a zajlás. Bízom, hogy ha zörgetnek is, majd csak kiszól Leontine, meg a másik, hogy itt nincs senki, nekik hagyjanak békét... Jöjjenek holnap, majd akkor megnézhetnek mindent - de nem úgy történt.

Leontine kijött reszketve, gyertyával a kezében, amint hallotta a dörömbölést, de amint meglátta, hogy fessegetik az ajtót ordító emberek, egy-két legény meg a folyosóablakon mászik befelé, elsikította magát és szaladt föl az emeletre a grófnő szobája felé, utána meg egy perc múlva a másik vénleány.

Már hatan-nyolcan bögtek a folyosón s én se maradhattam, mert felém jöttek. Kiugrottam hát a fülkéből és szaladtam föl az emeletre, hogy majd valamelyik emeleti ablakból leugrom vagy elérem a padlást. Csak a lépcső felső végéig mehettem a képpel, szemben állott velem a grófnő a gyertyát tartó két öreg leány között, ijedt, haragos tekintettel. Elborított a forróság, a rettenetes szégyenérzet, nem állottam a nézését, leborultam, mert láttam, hogy megismert és a lába elé tettem Bellinit.

- Irgalmazzon... mentsen meg - dadogtam és behúnytam a szememet, de a folyosó kövei, ahol egykor sarkantyúm pengése hallatszott, nem nyíltak meg alattam, hogy elnyeljenek.

Ő se bírta nézni porbahullott bálványát, elfordult fájdalmas halovány képpel s csak intett Leontinenak, hogy mit tegyen. Egy kamrafélébe tuskolt be az öreg szűz és rázárta az ajtót erősen kulccsal. Azután nekibátorodva fordult a részeg vásárosoknak és szidta őket, amiért

fölverik egy ilyen úri lakás csendességét, mert ide nem jött senki, legalább ő nem látta, pedig nem aludt még. Meg hogy csendőrt hívna az ilyen nép ellen, ha a grófnő nem volna olyan igen jó.

Nem sokat adtak a kicsi teremtés csipogására, hanem zajongott a részeg nép, fölkatatott mindent, betolakodtak a grófnő hálósobájába, s azt mondták, el nem mozdulnak reggelig, mert a képek itt kell lennie. Én meg a kamarában összetöpörödvé ültem a szégyentől meg a félelemtől s azon gondolkoztam, milyen szép lenne egy néhány kiló dinamit meggyújtásával a levegőbe repülni s meghalni becsületben grófnőstül, parasztostul együtt, de nem volt ott egyéb befőttnél.

Egy negyedóra mulva Leontine osont be olyan kicsiny oldalajtón, amit én eddig nem is láttam, egy nyaláb asszonyi ruhát hozott, nagy blúzokat, sokráncú széles szoknyákat, a régi kulcsárnó holmiját, rámadta rendre, szinte kérdés nélkül s még gúnyolódott is a hálátlan teremtés. Magamra öltöttem a dohos asszonyi ruhát, a fejemre nagy kofakendőt csavartam, így eresztett ki Leontine, de a képet ottfogta.

A kastély folyosója tele volt köpködő néppel, az asszonya le is telepedett a földre, hogy ott várja meg a reggelt és zajongott, elégedetlenkedett mind, hogy nem akadt a képre. Engem nem ösmertek meg az asszonyruhában. Nyugodtan mehettem le a lépcsőn, ki a kapun, el Grinád felé a sápadozó hajnalba.

A képre reggel akadt rá a nép - Leontine hozta a parkból, hogy ott találta - napkeltekor hozták Bazinba processzióban, hangos énekléssel, hogy el ne hagyja többé a kapucinusok templomát. A grófnő is a néppel jött és szép drágaköves rámába foglaltatta a Madonnát.

XI. Mandel Teréz.

A legnagyobb dolog az életben egy-egy csapás után talpra állani. Úgy mondják, az ilyen helyzetekben tűnt ki Nagy Frigyes lelkének mérhetetlensége. De talpra állottam én is. Ifjúságom, irigyelt testem és üde lelkem, éreztem, oly nagyon, amit el nem vettek tőlem eddig s ezek birtokában úr vagyok, tőkepenzes vagyok. Első legnagyobb föladatam volt, valami kis pénzt szereznem, hogy úri ruhához jussak. Klein, a nagybátyám, nem adott egy fillért sem, sőt átkozódott folyvást, amíg nála voltam, fenyegetőzött, hogy följelent az esztergomi primásnál mint szökött barátot, azt hitte szegény, hogy még mindig pandúrral kísértetik vissza azilyent, mint régen. Elhalt édesatyám egynéhány régi barátja ruházott föl, váltott jegyet a vasútra s búcsúzóul egy kis pénzt is nyomtak a kezembe.

Utaznom kellett, akarva, nem akarva, mert se a természetem, se a viszonyok nem engedték, hogy egyhelyütt maradjak. Jó dolog az utazás, üdülése, megújítása a léleknek. Utasember gondolkodik, elmélkedik; az agynak rejtett, félig berozsdált tengelyei indulnak meg, el nem koptatott őrlőkövek közé kerülnek a nyers ideák s új, eddig nem sejtett összetételek, formációk jönnek létre, úgy hogy mire megérkezünk, azt mondhatjuk: új helyen vagyok, új ember vagyok.

Nem tudom, utaztatok-e már Pozsonyon, Bruckon, vagy akár más magyar határállomáson keresztül. Szürkébe öltözött határrendőrök - szép szál legények - járják végig a kocsikat, hogy nincs-e az utasok közt útlevel nélkül való kivándorló, kivált legényember, aki a katonaság elől szökik. Hisz olvashatjuk sorozás idején, hogy egy-egy járásnak katonaköteles legénysége négyötöd részben kinn van Amerikában. Ebben a dologban nékem is voltak némi ismereteim, még jegyzősegéd koromból, de most alaposabban utána néztem az ügynek.

Megtudtam, hogy kivált vagyonos sváb gazdák fiai irtóznak a katonaságtól és szívesen költenek, olyik négyszáz koronán felül is, csak hogy keresztül juthassanak a határon. Mert csak ott állhatják útjukat; ha azon túl vannak, mehetnek akárhová. Az eszme jónak ígérkezett, mert hogy sikerül újat kieszelnem a kir. határrendőrség megtévesztésére, arról meg voltam győződve már akkor, amikor még semmiféle kisegítő ideám sem volt.

Végigjártam egynéhány tolnai módos sváb falut, szereztem összeköttetést és alkudtam előre. Az volt a tervem, hogy tizes-tizenkettes csoportokban viszem ki a fiúkat, akik közt akadt mindenféle, sápadt, pufók, gyöngye meg hízott, a tizenhetedik esztendő-től kezdve a huszadikig. De hogyan?

Talán láttatok már a bécsi Pázmáneum növendékeit, szelídképű kék reverendás legénykéket, akik nagy ormóttan kemény kalapban, kopott táskákkal indulnak október hónapban csapatoként Bécs felé, hogy ott az egyetemre járjanak rendházukból. Majd mind magyar fiú, de sok tud közülük tótul, meg németül is. Ilyen csapatokat szerveztem svábjaimból.

A bazini kolostorban töltött hónapoknak igen nagy hasznát vettem. Előbb tanítgattam őket félnapig istenes tisztességtudó magaviseletre, főképp azt kötve lelkükre, hogy hallgassanak, minden fecsegő kérdezősködés elől mélyedjenek jószellemű könyvek olvasásába és ami fő, utánam igazodjanak.

Rendesen Pesten vagy valamely Esztergomhoz közeleső állomáson öltöztettem be őket, ott is szálltunk föl, megtöltve jó szorosán az éjjeli vonat egy vagy két fülkáját, nehogy más is beférközzék. Én magam mint ifjú presbiter breviáriumomba mélyedtem, miután elintéztem a kalauzzal az egész csapat ügyeit.

Az embercsempészet jól ment, bár olykor nehéz perceket éltem. A határrendőrség eresztett nyugton, mert ritkán utaztunk, hol Marcheggon, hol Bruckon által, nehogy föltűnőkké váljunk, de egyszer valami utazó esztergomi kanonok, akinek mint római doktor mutatkoztam be, igen megforgatott kérdéseivel. Alig bírtam elcsitítani, hogy csak most érkeztem Rómából, különben is a szatmári egyházmegye papja vagyok, tehát erre ismeretlen s hogy csak véletlenül kísérem az ifjakat. Azok meg úgy horkoltak este kilenckor, - persze az én kommandómra - hogy lehetetlen volt szavukat venni.

A német parasztok jól fizettek s már-már úgy volt, hogy egy kis pénzmaghoz jutok, amikor egyik mafla sváblegény egyszerre elrontotta az egészséget. Emlékszem, Hans Rotnagelnek hívták a gazembert; már az úton is panaszkodott, hogy ehetnék, de pofont ígértem neki és hallgatott. Pozsonyban aztán, amikor elhagytam egy percre, kiordított az ablakon, hogy virslit adjanak, meg sört, de olyan aljas németséggel, hogy egy kis határrendőrségi fogalmazónak föltűnt. Feléje ment és latinul szólt valamit a kispapomnak, de az ahelyett, hogy visszakarta volna a fejét, - pedig intettem neki - bután bámult az uniformisos emberre. Erre bejő a fogalmazó és fakgatni kezdi a többit is és pedig azonnal latin szavakkal, amire azok mind elvesztették a fejüket és rendre kiűtött mindegyikből a paraszt.

Én a másik kocsi folyosójára szálltam föl, s mikor láttam, hogy veszve van a csapat, a túlsó oldalon ugrottam ki és szálltam hirtelen egy szorosban ott álló másik vonatba, amelyik szerencsére indulóban volt Lipótvárra. Kilenccsáz pengőmet szedte el a kis fogalmazó.

Egy darabig nem mertem svábjaim elé kerülni, de rávitt a szükség. Az üzlet jó volt, csak más alapon kellene szervezni az egészséget. Csodálatosan intelligens fajta a sváb, nemhogy felelősségre vontak volna, de még szemrehányást sem tettek. - Hja, ja, - mondogatták szemembe - nehéz dolog ez, annyi számár embert vinni olyan okosnak való ruhában... s akkora úton... szép, hogy eddig is ment. - Még többen fordultak hozzám most már Bácskából is.

Egynéhányszor megkísérlettem egyenesen katonaruhába bujtatva vinni ki őket kettesivel-hármasával, de nem Bécs felé, mert arra nagy a katonajárás, hanem Lavocnének Galíciába, s én ilyenkor mint őrmester mentem velük, fölszerelve menetlevéllel, szabadságolási igazolvánnyal, de ez is nehezen ment. Utazó katonát sokan őrzik, a történetesen vele utazó tiszt, a kisebb állomás csendőre, arról meg szó sem lehetett, hogy csapatostul menjünk egyszerre, pedig nékem csak úgy jövedelmezett igazán. A másik baj az volt, hogy az én legényeim már tizenhat-tizenhét éves korukban kikíváncsoltak, már pedig a sváb lassan fejlődik s ezekre a gyerekekre nem adhattam katonaruhát.

De épp ez vezetett az igazi ötletre. Katonai zenészeknek öltöztettem őket. A mi hadseregünk zenekarának se a legénysége, se a karmestere nem igazi katona, hanem szegődött nép, kezdve a tizennégy esztendő cseh fiúcskákától föl a nagyszakállú őrmesterig, s a katonai hatóság is kevesebbet törődik fegyelem szempontjából a muzsikussal. Ők maguk is annyira érzik ezt, hogy emlékszem egy gyakorlaton, amit a honvédekkel csináltunk, amikor a parancsnok, rendes szokás szerint, igazi honvéd kíméletességgel akarta őket meghajtani, letették a rezes szerszámot s azt mondták, hogy nem mennek tovább.

Ilyen csapat kellett nekem, szerveztem is nagy hamarosan. Csináltattam uniformist kisebb-nagyobb termetre, kürt, trombita is akadt, mert melyik sváb falunak nincs rezesbandája, s így szépen átjutottunk a határon együtt vélem, a karmesterrel. A ruhát meg a zenészeket aztán Drohobichból meg Teschenből küldtük vissza, ahol jólelkű galíciái ismerőseim segítségével öltözőszobákat rendeztünk be.

Egyszer ilyen utamban jóképű magyar zsidó került a szakaszomba. Szőke, kövéres, derűs tekintetű, mint azok a jó módú vidéki kereskedők, kik boldog délutánokat töltenek el évszámra kártya mellett a kaszinóban, nagyokat nevetnek és leányaikat jól adják férjhez.

Megismerkedtünk. Csakugyan kereskedő volt, Komáromból való, s most Bécsbe utazott valami üzleti ügyben. Én meg a szambori 87-ik gyalogezred karmestere voltam, aki épp gyakorlatról térek haza, közben persze Bécsben megállok. Igen örült, hogy beszélgethet, mindenáron közös ismerősöket akart lelni és sok-sok komáromi tisztnek a nevét emlegette. Egynéhány tüzért ismertem közülök, legtöbbet nem, mert hát Szambor messze van, hál' Istennek. Aztán víg anekdotákat mondott el, galíciai garnizonokból valókat, amikbe ott volt a tiszt, vele a zsidó, meg olykor az asszony is. Szaporán beszélt, s mindegyiknek a végén már dagadozott a pocakja a nevetéstől, alig bírta befejezni. Igen vidám öreg fiú volt, pedig, amint később mondta, csapások is érték, két fiát temette el, most csak egy leánya él, a mindene, gyönyörűsége, büszkesége, élete. Meg is mutatta a képét, ott hordta a tárcájában, abban a részben, amelyik zöld selyemmel volt kibélelve. A szomszéd rekeszből jó csomó százkoronás bankó kukucskált ki. A fénykép szépet mutatott, de nem hatott rám különösebben, amint hogy általában nem bízom a fényképekben. A gép ugyan megteszi kötelességét, mindig az igazat mutatja, de hogy aztán szép-e, csunya-e az az orca, amelyik elébe állott, az jórészt a véletlentől függ.

Mindenik orcának vannak mutatós oldalai, meg szerencsétlen nézőpontjai, csak nagy ritka az, amelyik mindenfelől szép. Az én orcám, teszem azt, szemben nézve szelíd, nyugodt, bár férfias, félprofilban mindjobban energikusává válik, amint a formák élesebben tagozódnak a néző síkjában, egész profilban pedig szinte metsző, csupa akarat, erő és határozottság. Jól megnéztem magamat, s azt találtam, hogy csupán az a helyzet, amit a francia profil perdu-nek, hív, ez az egy nem válik előnyömre. Így féloldalt hátulról nézve, túlságosan erősen mered ki a nyakizmom és hozzá fülem is jobban eláll a kellenél. Igaz, szegény megboldogult Sámuel, az anyai nagybátyám, sokat rázogatta gyerekkoromban; legyen áldott a keze.

Mondom, nem hatott rám túlságosan a kép és nem sejtettem távolról sem, hogy ez az a nő, aki az én életem asszonyává, az én lelkem királynéjává leszen. Hanem azért tetszett, hogy - Mandel - így hívták útítársamat - meghívott, szállanék ki, ha netalán arra járok és látogatnám meg a házát. El is ígérkeztem hozzá és megszorongattam a kezét búcsúzáskor. Szívesen velem lett volna Bécsben is, de én húzódoztam. Sok bajom volt a legényekkel, s bár az én trombitásaim, flótásaim, amint mondtam, nem mennek igazán katonaszámba, épp úgy, mint a karmester, és keveset is törődnek velök, mégis tartanunk kellett folyton a veszedelemtől. Éppenséggel nem lett volna ajánlatos uniformisban mutogatnom magamat napok hosszat a bécsi mulatóhelyeken. Elhelyeztem szerencsésen a szállítmányt, a muzsikáló szerszámokat külön-külön gyári jegy alatt hazaküldöttük s én is utaztam vissza polgári ruhában, hogy újabb csapatot toborozzak.

Az volt a tervem, hogy ha majd ezt az újabb csapatot is kivezéreltem, visszafelé benézek Komáromba s egynéhány jó napot töltök ott. Időközben hallottam, mint fogott el a határrendőrség egy csomó kivándorló-legényt, a kik búcsúra indultak Mária Cellbe. Pedig sok asszony meg leány ment velük, akik keresztet vittek elől, csinált rózsákkal fonták körül és énekeltek folyvást. A határrendőrség egy detektívje kéredzett be közéjük még Mosonban és velük gyalogolt, velük énekelte egész Lajta-Újfaluig, ott aztán kifogták a hímjét, az asszonyokat meg eresztették volna tovább, de egy se akart már Mária-Cellbe menni. Tetszett nékem, hogy a m. kir. határrendőrség mind szemesebb kezd lenni, s hogy nem lehet kifogni rajta parasztésszel. Hiába, ide én kellek. Fel is emeltem az árat a felével, s a svábjaim készséggel megadták. Mondom, igen intelligens parasztnép ez, az egyetlen a magyarországi nemzetiségek közt, amelyik megbecsüli az emberi észet és munkát.

Június elseje volt, amire kiszállítottam ezt a csapatot is, az utolsót, amit kivihettem abban az esztendőben. Mert már a következő héten kolerásnak jelentették ki Magyarországot, s az osztrák határon külön-külön megtudakolták mindenkitől, hogy hová megy, honnan jön, ha ugyan nem a fertőtlenítőbe vitték egyenesen cókómókoszul.

Ilyen ellenőrzéssel lehetetlen megküzdennem, gondoltam és utaztam egyenest Komáromba. Szép kis pénzt vittem magammal.

Mandel, a vasúti ismerősöm, igen megörült, amikor beléptem a boltjába, menten a holmimért küldött a szállóba (mert fogadóba szálltam), s azt mondta, hogy el nem ereszt, nála kell laknom. Bujt is be azonnal a telefonfülkébe, hogy bejelentse otthon ebédre az új vendéget, én meg körülnéztem. Szép nagy üzlet volt, Komáromnak abban az utcájában, amelyik parallel a Kis-Duna partjával; a földszint elől fűszerkereskedés, de az udvar felé vasraktárt láttam, s az emeleten üveg-, meg porcellánraktár volt. Négy segédje babrált az árúk közt, egy öregebb szakállas meg - bizonyára a könyvelője - írt a pultra hajolva, csak olykor pillantott rám kíváncsian a szemüvegje fölött. Nyilván jómódú ember ez a Mandel, gondoltam, amikor karonfogott és a zsákok között kivezetett egyenest a lakása felé.

Nem lakott messze. Az emeletre mentünk rossz, szűk lépcsőn, de odafönn igen kedves bolthajtásos szobák nyílottak, bár kissé homályosak és oly sajátságos illat volt a levegőben, amilyent másutt még nem éreztem.

- Asszony nincs a háznál tizenkét esztendő óta a Tokodinén kívül. Özvegy vagyok, de Teréz leányom azonnal jön, - biztatott a Mandel - majd beszólok érte.

Hallgatóztam. Kívül leánysugdolózás, meg egy mélyebb asszonyi hang hallatszott és elfojtott kacagás.

Egynéhány perc mulva mintha repülő galambnak szárnya suhogását hallottam volna. Megfordultam, Teréz állott előttem fehér ruhában, mosolyogva.

Most tudtam, miért foglalják a középkori mesterek a szent szüzek képét mandorlába, ragyogó aranyos keretbe, miért csinálnak testük köré rezgő fényburkot, ami elválasztja őket a profánoktól, hogy ne érje őket illetés s ne is azt a levegőt szívják. Most megértettem, mert ilyen volt ez a leány is s én csak néztem rá álmélkodva egy ideig.

- Isten hozta vendégünket... megelőztem a papát... - mosolyogva szólt a szokott leányhangnál valamivel mélyebben és rezgett a szava, mint a gordonkahúré, - foglaljon helyet, rögtön jön ő is...

Tudom, bamba voltam, én a mindenféle hájjal megkent ifjú, a százszor megkergetett róka, csak néztem őt és a szék bütykös karjait szorongattam. Ő meg beszélt, derüsen, mosolyogva, az apjától örökölte ezt. Kérdezősködött szülőföldem felől, anyám, apám felől, hogy merre járok, mit teszek...

- Ó, én is ismerek a világból jókora darabot; Pozsonyt, ott nevelőbe voltam a Szent Vince nővéreknél, Gyórt, ahol a nagynéném lakik, meg Pestet is, benne legjobban az Operát. Mert igen szeretem a zenét s a papa azért visz le olykor Pestre. Hát ez bizony nem igen sok; itt Komáromban legjobban Tokodinét ismerem (de azt könnyű), vagy inkább szeretem, amióta dajkált. Azt olvastam, és mondják is, hogy a világ gonosz, szeretetlen... s ezen úgy csodálkozom. Engem mindenki szeretett; az apácánénik, akik majdnem apácává tettek, a leányok, a rokonaim, de meg az ösmeretlenek is oly kedvesek, ha szólok hozzájuk. Néha gondolkodom s el is keseredem, hogy hát ha rosszak, miért nem mutatják. Hogy talán csak egy édes hazug világ fog körül, aminek a kerítésén nékem nem szabad kikukucskálnom. Egyszer még Tokodinét is gyanuba vettem, hogy ő is képmutató talán, de aztán bocsánatot akartam tőle kérni. Hanem ő megelőzött, amint sírni látott és összezsókolt. Vagy talán az a szokás, hogy a

leányt egyre becézzék, hogy boldoggá tegyék. Az édesapám azt kérdi reggel az ágyam mellé ülve: boldog vagy, fiam?... Este meg bizonyára azt forgatja az eszében lefekvéskor, hogy mit vegyen nekem a születésnapomra, hogy örvendjek...

Lehajtottam a fejemet s alig mertem ránézni. Azt hiszem, valami búgó csöndes muzsika indult meg a lelkemben és halkán kísérte az ő szavait.

Teréz végigpillantott ruháján, a bokájára húzta szoknyáját és folytatta:

- Aztán tovább elmélkedtem és tudtára jutottam annak, hogy azért kell boldognak lennem, hogy édesapám boldog lehessen. Hogy a becézése, csókja az ő lelke önzése. Ha én boldog vagyok, ő él, s ha én boldogtalan lennék, ő meghalna. Mert mi egyek vagyunk lélekben...

Ilyent még nem láttam, így még nem hallottam beszélni nőt. A mindennapi szerelemnek céda műzsái, amik csapatostul kísérik az ifjú embert, a trágár hetvenkedés, a hazug rátartóság, amikkel az asszonyhúst szerezzük, de elbujtak egyszerre lelkemben. S a befagyott szájam csak akkor engedett föl, amikor közénk ült az apa. Valóságos megkönnyebbedés számba ment véle szólni közönséges dolgokról, jövő szándékaimról. Persze hazudtam folyvást, mert hazudnom kellett, ha már megkezdtem annak idején a vonaton, regéltem hát a zenekaromról, a regiment tisztjeiről, egy-két zeneszerzőről, akinek a neve épp eszembe jutott, s csak olykor pillantottam ijedten Terézre, aki az apja széke mögé állott, hogy vajjon nem lát-e a lelkembe, nem kap-e rajta a hazugságon. Mint valami szelíd szobor hajlott az apja fölé.

Sokat fakgatott minden dolgom iránt az öreg s szemmelláthatóan megkedvelt. Szinte túlságosan is sokat foglalkoztatott. Délután vitt a kaszinóba - pedig én inkább maradtam volna Teréz mellett - és bemutogatott rendre minden asztalnál. Zsidók voltak ezek is majd mind és nagy pénzbe játszottak. Rám úgy mutogattak hátunk mögött, mint akivel valami célja van Mandelnek. Ez a füstös levegő, ahol pénz állott a kártyaasztalokon és férfinak való anekdoták kacagtatták meg a kompániákat, az én levegőm volt. Ismerkedtem, kártyáztam úri módon, bátran, zsugorkodás nélkül, mintha a vármegye negyedrésze az enyém volna.

Igaz, otthon is haladtam Teréz mellett. Leányos szeméremmel kerestem a szavakat, a gyöngédek, a leghaloványabbakat, hogy megértessem vele, mennyire szeretem. Óvatos, szinte gyáva módon ügyeltem arra, hogy egyetlen erős szó, egyetlen illetés ne törje át azt a bűvös vibráló fénypalástot, amibe az ő szüzessége takarózott.

Lassan remegve közeledtem, mint a monstancia tolvaja, pedig tudtam jól, hogy sietnem kellene. Négy-öt, mondjuk tíz nap elég lesz, hogy információkat szerezzen Mandel és megtudja felőlem a valót. Zsidó házasságokat nem kötnek csak úgy vaktába; zsidó vőlegény felől meg akarnak tudni mindent, már pedig engem mindenki Teréz vőlegényének nézett, még az apa is, még akkor, amikor én szűzi borzadással mertem csak illetni Teréz ujjait.

Így múlt el életem legboldogabb öt napja. Délutánonként kötelező volt a kaszinó, - az öregnek nyilván tetszett, hogy olyan úri módon kezelem a kártyát - de ami szabad időm ezenkívül volt, Terézrel töltöttem. Szerelemről alig beszéltem neki, sőt egyáltalán keveset szóltam; ő beszélt, mert okosabb, nemesebb, tisztább volt mint én, s mintha én is jobbá váltam volna mellette. Mintha fehér felhő ereszkedett volna reám, amint mellette ültem és megszállotta lelkemet, hogy ne tudjak másról, mint ő róla. Érezte, hogy szeretem őt és éreztem én is, hogy ő szeret.

Még mikor el is váltunk este, zsongott a belsőm.

Lefekvéskor szerelmes verseket csináltam, előbb népies hangsúlyú sorokat, de ezeket igen parasztosaknak ítéltam és a jambusra tértem át, amihez már az önképző-körben is - hisz emlékeztek - nagyon értettem. Ezek a strófák aztán igen sikerültek, mondhatom, méltók voltak hozzá. Abban az időben fehér mellényt hordtam sajátságos pisztrángra emlékeztető

halványpiros pettyekkel, amik mögött halvány csíkok húzódtak, meg olyan milánói puha kalapot, amilyen nem volt több Komáromban.

Teréznek is kerestem egy nyakéket; vegyesen briliánsokból és rubinokból valót akartam, de nem volt a komáromi ékszerészeknél. Az utolsó nyolcszáz koronámat szántam rá s már úgy volt, hogy másnap este utazom Pestre egy fél napra külön ezért az ékszerért, amikor beütött a baj. Délután elvesztettem az egész pénzemet ferblin. Egy tatavidéki bérlő, valami Perl vitte el, egy pökhendi nagytestű fráter, akit azonnal föl akartam pofozni, no de a sors úgy akarta, hogy későbbre hagyjam.

Másnap reggel búcsúztam. Mondtam, hogy táviratom jött, szabadságomat meg kell szakítanom. Az apa megölelt, kedves ifjú barátjának nevezett, akit vár rövid idő múlva. Teréz mosolygott, bár remegett a keze, amikor megcsókoltam. Úgy gondoltam, az ő fenséges, derűs szépségéhez nem fér a sírás, pedig amikor elmentem, elbujt, bezárkózott a szobájába és zokogott. Tokodinétől tudtam meg későbbben, aki pompás vacsorát főzött a búcsúzáskor.

Ez a derék asszony igen megszeretett, valósággal titkárunkká tettük mind a ketten. Meg is ölelgettem a búcsúzáskor kövér vállát. Szegény, ő könnyezett Teréz helyett.

Megtört lélekkel hajtattam a vasúthoz, jókora pakktáskával, mert három rend ruhát hoztam magammal az uniformisomon kívül: egy feketét, egy nyárit azzal a szép pettyes mellénnyel, meg egy dohányszínű melegebb kimenőruhát. Mind a hármat Stolcz varrta még Pozsonyban igen szépen.

A brucki vonat késett s várnom kellett.

XII. Tutajon.

Mondom, sok időm volt még a vonat érkezéséig s én végigsétáltam a pompás Dunának lapos, feltöltött partján, le a Vág-Duna betorkolásáig, ahol megdagad, szélessé kerül a folyó és a lipatói hegyek kékes vize soká mellett folyik az idegenből jött s a csallóközi laza talajból iszapossá lett Duna vizének, mintha áttallaná vele egybekeveredni. De csak egy darabig. Nem tehetek róla, de a lipatói dzsentri jutott eszembe, s elgondolkodtam a víz partján állva.

Messze tőlem két oldalt csendőrök lépkedtek; a Dunát őrizték már három hete, nehogy valaki a kolerát igya a vizével. Tutaj ereszkedett le a Vág-Dunán szép lassan; három tót ember erősen lapátolt, nyomta féloldalt a part felé és biztatta egymást nagy kiabálással, de a talp (mert így hívják e tájon), ez a nehézkes, ostoba alkotmány, csak lassan engedett.

Szinte hozzám értek már, amikor az egyik beleugrott a térdig érő vízbe, maga után húzta a fűzfagúzt, amit kötél helyett használnak, a part felé vonta az egészset, cölöpöt vert az iszapba és ráakasztotta a fonott kötelet.

Érdekelt ez a három, halinás, félbarbár ember, meg a primitív alkotmány, ami idáig hozta őket, aminthogy általában érdeklődöm az etnográfiai sajátosságok iránt. (Tudjátok, mennyit incselkedtünk a százszoknyás palotai asszonyokkal!) Jól megnéztem őket. A tutaj mélyen jár, lenyomja sok deszka, a középső szakaszán kicsiny kunyhó, épp három embernek való, jó puha, szalmás fekvőhellyel, előtte tűzhely, agyaggal kitapasztott, rajta két élire állított téglá, arra teszik a vaskondért, amit most kezd öblögetni a legfiatalabbik. Főzéshez készül ez a három erdei ember, mind kócos, kicsit ostoba, de becsületes nézésű. Bizonyára megbízható, tisztességes emberek, hisz egy kis vagyont úsztatnak lefelé. Négyrészű a tutaj, minden ilyen összeácsolt kis tutajt fűzfavessző köt a következőkhöz. Megolvastam a szálfákat, tizenöt volt egyben, ez egyenkint harminc koronájával számítva négyszázötven korona, négyszer véve ezernyolcszáz korona, de a deszkaáru is megér ugyanannyit, ami rajta van.

Ne gondoljatok rosszat felőlem. Hisz tudjátok, ha követtem is el dolgokat, amiket nagyon ellen való kihágásnak mondanak, aljas indítókai sohasem voltak cselekedetemnek. Nem mintha Lombroso elméletével akarnék takarózni, született bűnösnek hogy állítanám magamat én, a született gavallér; de ha van ok, ami kimagyarázza, megérteti sok elkövetett, könnyelmű dolgomat, s megbocsátásra indít minden embert, aki igazán ifjú volt valaha, a szónak leghűségesebb értelmében, úgy a szerelem az.

Esküszöm, nem volt rossz szándékom eleivel, de aztán föltűnt képzeletemben édes menyasszonyom tiszta homloka, orcája, amit alig mertem megcsókolni búcsúzaskor, meg a nyaka, amihez foghatót a vatikáni antik márványstátuák terme sem őriz, amit én még nem öveztem ékszerrel. Igen, egy brilláns nyakék, amit a menyasszonyomnak szántam, volt az oka, hogy belementem ebbe a siralmas vállalatba. Oly könnyűnek, egyszerűnek láttam az egészset, mint ha már az enyém lett volna háromezer korona, illetve a nyakék. Vígán fogtam a munkához.

Szóltam a tótokhoz erős paraszti hangon s örömmel vettem észre, hogy semmit sem tudnak magyarul. Én azonban tudtam a nyelvükön valamennyit, sokat hallottam Bazinban, és beugrottam hozzájuk a tutajba nagy bizakodással. Egy negyedóra alatt szóval, meg kézzel, különböző jeladásokkal megegyeztem velük, hogy levisznek Esztergomba két liter pálinkáért. Parolát csaptunk az egységre s én megindultam szeszért a városba, ahová elkísért az egyik tutajos is. Szegény, holmi húsmaradékot, hulladékot vett a mészárosnál, meg hagymát, krumplit a piacon.

Én végigszaladtam Komárom mind a három patikáját, s ami hashajtószert csak adtak, mind összevásároltam. Vettem folyósat több üveggel, aztán kicsiny promincliformájú szert, amit annyira divatba hozott újabban egy gyárosunk (mondják, művészi villát építtetett belőle a Gellért-hegy alatt), s csak azután vettem meg a pálinkát. A folyós szereket a pálinkába öntöttem, a cukorformát a bográcsba szántam.

Ne gondoljátok, hogy tréfára készültem, olyanra, milyent a vidéki csizmadialeányek követnek el farsangkor a bálozó mesterlányokkal. Tudtam jól, hogy a belügyi kormány Kövesden a Garam-torokban egészségügyi állomást létesített minden hajó vagy vízi járómű megvizsgálására, ezt fölszerelte, barakkot épített a betegeknek, motorcsónakot adott az orvosoknak. Mert a Duna, meg a Dunán járó ember legfőbb terjesztője nálunk a kolerának, immár a második esztendeje, már pedig ezt a bajt elnyomni valósággal a nemzeti becsület kérdése. Kivált a bécsi lapok szemtelen vádjai tették szükségessé ennek az állomásnak a felállítását.

A következő utam a távíróhivatalhoz vezetett. Ilyen telegrammot adtam föl:

»Kir. egészségügyi kirendeltség, Garamkövesd. Három tutajosom koleragyanus. Ma este hat óra tájban érjük Garamkövesdet.«

Egy nevet tettem a végére, persze, nem az enyémet.

Jól elkészülve értem vissza tótjaimhoz, s kevéssel utánam jött a legfiatalabb a hússal, már kissé bepálinkázva. Kirakta a többi előtt, amit vett, zöldséget, krumplit, meg a dirib-darab húsokat, egy kis avas szalonnát, hájat, stb. Végigtapogattam a cafatokat, marha lábszáráról való száraz izmokat, fekete májat, lépet, mind olyant, amit kevés pénzen kapni, bizony, volt közte szagos is. Induláskor mutattam, hogy romlott, végigszagoltattam mind a hármukkal és magyaráztam, hogy belebetegednek, ha megeszik, de csak nevettek, s affélet mondtak, hogy ettek ők már szagosabbat is. Kissé megmosták a Duna vizében, (közben mulattak az én szörnyűködésemen), meghántották, elaprózták a krumplit és föltették a tűzre a bográcsba. A fiatal keverte, a másik kettő kóstolgatta felváltva, s tett bele olykor még egy kis sót vagy paprikát; a tutaj meg úszott szép csöndesen.

Csak egyszer ugrottak az evezőhöz, amikor egy gőzös a szabályszerűnél sebesebben lapátolt el mellettünk és a felkavart hab végigöntötte a tutajt. Szabály ellen való az ilyen, s a tótjaim átkiabáltak haragosan a kapitányhoz. Ekkor szórtam be az én cukorforma hashajtómat a piros, sűrű lébe, s egy-két kanálfordítással el is kevertem szépen.

Dunamocs táján lehettünk. Akkorra megfőtt a hús s a tutajosok levették a bográcsot, körülülték hárman és kanalazni kezdték. Engem nem igen kínáltak, mint aggodalmaskodó embert, hanem a pálinkámat megitták, de nevetve köszöntöttek rám előbb. Igen jóra való, becsületes nép a tót s tudom, milyen jó viszonyban van a kocsmárosával; tanácsadója, barátja ez neki, s engem is ilyenféleképpen néztek. Hanem a pálinkát rettentő mód isszák, egy negyedóra mulva bennük volt a két liter.

A többi úgy ment végbe, amint kigondoltam. Tát-nál jelentkeztek az első tünetek s én komoly fejtegetésbe fogtam, összes tót nyelvtudományomat összeszedve a romlott hús veszedelméről. Esztergomnál már egyik se hallgatott rám, csak káromkodott, nyögött vegyesen mind a három. Kövesden mint vércsék csaptak ránk a kirendeltség emberei sebes csónakjukkal: orvos, csendőr, gépész meg egy ápoló, s maguk után kötve a tutajt, vontattak bennünket kifelé. A parton a tótokat a kórházbarakkba vitték (nem is láttam őket azóta), a tutajt lemosták szublimátos vízzel, a fekvőhely szalmáját elégették, s engem is fertőtlenítettek annak rendje és módja szerint.

Bemutatkoztam a vezető orvosnak (jóra való zsidóember volt az is), megköszöntem, hogy olyan gyorsan csináltak mindent s keservesen panaszkodtam, hogy emberek nélkül maradt a

tutajom, pedig holnap már Pesten kellene lennem szálfaímmal, ezzel a gyönyörű állványfával. Együtt is vacsoráztunk a vasúti vendéglő terrasán, amikor két lézengő munkásforma embert láttam meg. Kőfejtők voltak a szobi bányákból. Fájdalom, csak később tudtam meg, hogy horvátok a leggonoszabb fajtából, Lika-Krbava vármegyebeliek, akiknek zsványosságát ismeri egész Európa; Németországba, úgy tudom, be se eresztik őket egy idő óta. De akkor este ártatlanoknak látszottak, vállalták, hogy vélem jönnek a tutajon Pestig, egyenkint öt koronáért, csak egy-egy korona előleget kértek, hogy pálinkát vehessenek az útra, mert úgy mondták, kell az a Dunán a hűvös éjszakában. Kissé gyanus volt az alázatosságuk, de nem gondoltam rosszra, s békességgel indultunk el. Már alkonyodott, a Duna mint híg vörös tűzfolyó ömlött a sötétlő hegyek között, akár az utolsó ítélet lángfolyója az oláh képeken s én szabályszerűen kicsiny olajlámpát gyújtottam a tutaj elején. Két emberem meg belapátolta a tutajomat a folyás közepébe, ügyesen elkerültük a szobi malmokat, aztán kenyeret meg hagymát vettek elő, de evés közben rámpislogtak. Én a bódé lejtős tetejére hasaltam s úgy néztem a vizet. A piros, ringó tükörben mintha menyasszonyom képe rezgett volna imbolyogva a mélységben, de olyan szomorú, fájó orcával, ahogy sohse láttam, amíg vele voltam. A tutaj előtt úszott ez a kép, aztán hirtelen merült el, hogy szinte elkiáltottam magamat. Különös szorongás, nyughatatlanság vett erőt rajtam, amilyent csak nehéz, válságos óráimban éreztem és szinte elbujtattam az orcámat a két tenyerembe. Bántott a víz, a vörös mennybolt, a vonatok, amik zúgva rohantak a parton, bántottak a gondolataim...

Egyszerre erős kéz nyomását érzem a nyakamon s amikor azt összerántom ijedten, durva markok kapnak a két kezem után mindkét felől. Fel akarok ugrani, de csak térdre emelkedhetem, a két horvátom nem ereszt. A zsványok csendesesen csúsztak hozzám, s most fogják mind a két kezemet. Segítségért kiáltok, dulakodom, az egyik kezemet már szinte kiszabadítom a csupaszképzű markából, de amíg ennek fordulok, a másik, a feketeszakállas, a fejemre üt hátulról valami szerszámmal úgy, hogy félájultan esek le a tutajra.

A vállamra meg a derekamra térdeltek mind a ketten, s erős zsineggel, ami csontig metszett a húsomba, kötötték össze csuklóban a két kezemet. Aztán hanyatt fordítottak, megkobozták a zsebeimet, s káromkodva keveselték azt a néhány koronát, amit nálam leltek. A fiatalabbik meg is rugdosott, végtére megkötötték a lábaimat is, s úgy löktek a középső tutajrész végére, hogy az orcám csontja nekivágódott annak a keresztgerendának, ami a tutaj végén fogta össze a szálfákat. Sziszegtem a fájdalomtól, de nem kiáltottam, mert azt mondták, hogy a Dunába vetnek így összekötözve, ha kinyitom a számat.

Reszketett minden inam a dühtől meg a fájdalomtól, s úgy szorítottam össze a két állkapcsomat, mintha a szoros zsinégeket érezném fogaim között. Hiába, várnom kellett... A gazemberek elosztottak az aprópénzemen és lassú beszélgetésbe kezdtek. Azt hiszem, azon tanakodtak, hogy mit tegyenek velem, meg a tutajjal. Szerencsére nem tudtak hamarjában megégyezni, kivált a fiatalabbnak pergett a nyelve, ellenkezett, felugrott, nekem meg módomban volt azon gondolkoznom, hogy miképp szabaduljak. Hanyatt feküdtem, közel ahhoz a helyhez, ahol a két tutaj összeér, úgy hogy az összezsinegelt két öklöm a derekam alatt volt. Bár erősen meg voltam kötözve, sikerült lassan kígyószerű mozgásokkal a bal külső zsebemig érni kézzel, ahol a késemet tartottam. Kivenni nem bírtam, de úgy igazítottam a zsebet, hogy ha oldalt fordulok, a kés kiessék, persze lehetően a markomba, mert ha a tutaj fái közé esik, a Dunáé lesz. A dolog első része sikerült, a kés a kezembe csúszott, a kinyitása is könnyebben ment, amint előre gondoltam. Hanem a kinosabb fele most következik. Olyan pengével, aminek nyelét néhány ujjam mozgathatta csak valamennyire, kellett elmetszenem, igazabban, lassan elreszelnem a csuklóm kötelékét. Próbáltam többféleképp, végre is az látszott legjobbnak, hogy a zsineknek fordított kést a derekammal, a hátgerincemmel nyomkodjam addig, míg egy zsineszál elpattan. Csodálatos csendesesen dolgoztam s az első szál elvágása után öt

perccel kiszabadítottam kezemet, lábamat anélkül, hogy a horvátok észrevették volna. Pedig néztek felém a sötétben, de mellettük lámpás égett, azért nem láthattak jól.

De most mihez kezdjek itt a Duna közepén, két zsvánnyal egy tutajon. Ha nem merevedett volna meg a karom, lábam a kötéstől, s nem szédült volna a fejem az ütéstől, egyszerűen fejest ugrottam volna a vízbe és kiúsztam volna. De így biztos, hogy a Dunába veszek. Tartsuk ezt az eshetőséget a legutolsónak, gondoltam, s a tutajrészeket összefűző vesszőgúzsra esett a tekintetem. A sodrott vesszők vékonyak, a késem éles, negyedóra alatt végzek mind a hárommal. Hozzáfogtam hát az elmeteléshez, persze még mindig hanyattfekve hátul összeérő két ököllel, nehogy megtudják a zsványok. Kissé szabadabban mozoghattam már, de úgy, hogy a megkötözött ember kínos vergődésének látszatát keltse. Nem vettek észre semmit, pedig tovább tartott a nyiszálás, mint gondoltam.

Most már szabadon úszott a hátsó talprész a többi után, csak az én testem tartotta össze a kettőt, mert úgy feküdtem, hogy a derekam a hátsó tutajon volt, a lábaim meg a középsőn, azon, amelyiken a haramiák ültek. Lassan megfeszítettem a lábamat, eltoltam magamtól a tutaj derekát, úgy hogy rés támadt, amit egy erősebb végső rúgással vagy egy méternyire tágtítottam. Ekkor felugrottam halkán, s egy evezőlapátot fogva eltoltam őket az én tutajomtól jó öt-hat méternyire.

Elkiáltottam magamat örömben, s a két gazember felugrott, felém szaladtak fejszével, de nem tehettek semmit, mert evezni is kezdtem az ár ellen, hogy táguljon a rés közöttünk. Tomboltak mérgükben, fenyegettek, kezükkel mutatták, hogy elmetszik a gégemet és zsin-delydarabokat hajigáltak át.

Annyi erőm volt még, hogy ha valamelyik úszva igyekszik elérni a tutajomat, evezővel betörjem a fejét. Nem is próbálták meg. Úgy látszik az öregebbik, a feketeszakállas jutott szóhoz, mert nemsokára szabadulni igyekeztek tőlem s teljes erejükből eveztek a part felé. Nem tudom, hol kötöttek ki, - azóta sem láttam őket - de azt hiszem, hogy a szentendrei sziget felső csúcsa tájékán.

Én meg, amint magam maradtam, végigdültem a tutajon - immáron az én tutajomon - fáradtan, szinte félholtan. Két gőzhajóval találkoztam azon éjjel, de csak úgy fekve gyújtottam gyújtót, meg egy kis zsin-delyforgácsot (mert a lámpás a másik részen maradt), nehogy nekem jöjjön a gőzös. Egyszer kellett még megfeszítenem az inamat, amikor a verőcei malmoknak vitt a Duna sodra. Későn vettem észre őket s bár eveztem ahogy csak bírtam, azt hittem, hogy összetöret a vízkerék, de sikerült elkerülni ezeket is valahogy.

Amikor későn reggel Göd mellett úsztam el, már összeszedtem magamat. Újpest fölött a magam erejéből kötöttem ki, nem messze a Feinék telepétől, a jó Feinéktől, akik mindent megvesznek, ami leúszik előttük, akár a nagybátyám, akit különben jól ismernek. Megvették az én tutajomat is deszkástul zsin-delyestül, persze féláron, négyszáz koronáért. Azzal mentem Pestre.

Három hétig várnom kellett, hogy valamennyire beforradjon az orcám sebe, - úgy nem mutatkozhattam az emberek előtt - de aztán megvettem a nyakéket, igaz kisebbet, egyszerűbbet, mint gondoltam. De így is szépet kaptam, az összes pénzemet adtam ki érte.

XIII. A Teréz lakodalma.

A jobb orcám csontja előbb varas lett, akkora helyen mint egy kétkoronás, aztán lassan száradni kezdett a barna folt, de mondom, csak három hét múlva hullott le; még azután is megismerszett rajta az újonnan nőtt bőr, de már emberek közé mehettem.

Fekete zsakettet öltöttem, meg szürke, csíkos nadrágot, annak a zsebébe dugtam a nyakéket s úgy indultam Komáromba Mandelékhoz, Terézhez. Lopva mentem, mint gazemberhez illik, - mert biztos, hogy megtudtak azóta mindent felőlem - elkerültem a boltot, a lakásba sem mertem nyitni, csak a Tokodinéhez a konyhába.

A néni kövér képe elkomolyodott, amint meglátott s csak nézett, nézett kék szemével, aztán bólintgatni kezdett.

- Istenem, Istenem... Ó, én drága gyermekem, Terézem, de sokat is szenvedtél azalatt a három hét alatt...

Pityeregni kezdett, de egy konyhaszéket adott alám szelíden.

- Oltalmaztuk tizenhét esztendő koráig, én is, meg az apja is... No, most megtudja mi a világ, mi a fájdalom...

- Szóljon már az Istenért, néni, mi történt... Hol van Teréz?

- Odabent van véle...

- Kivel?

- A vőlegényével, azzal az útálatos Perllel...

Ugorvást kaptam el az özvegy karját, úgy hogy megrendült, ami háj volt rajta.

- Vőlegénye?... szóljon hát, mi történt, - kiáltottam rá.

- Az történt, hogy amikor maga elment, nem akkor, hanem két nappal azután, Mandel azt mondta Teréznek, hogy nem lehet a maga felesége... hogy miért, nem mondta meg... Valami rettenetes nagy dolog lehet az oka, mert máskor mindent megtett Terézért... Amikor meg Teréz sírt, zokogott egyre, hogy elfelejtse magát, idehozta a Perlt. Én főztem neki s egyre járt a szája még az eljegyzési vacsora alatt is, hogy Párisban ezt így sütik, hogy Londonban, meg mit tudom én, hol a nyavalyában azt hogy csinálják. Pedig evett folyton, szinte falt... Teréz meg... ha vére folyt volna, nem a könnye, nem hervadhatott volna úgy el... nézze meg...

Elgondoljátok, milyen érzéssel nyitottam Teréz szobájába.

Az én fehér violám az ablak felé fordulva ült mozdulatlanul és nem is fordult vissza. Nyilván nem sejtette, hogy itt vagyok. Végtelen szomorúsággal néztem egy ideig a bánatosan előre bukó fejet, aztán odahajoltam s a hajához értem orcámmal. Reszketve ugrott föl és sikoltó sírással ölelt át. Csöndes csukló zokogássá csendesedett utóbb a rívás, de könnyei szinte áztatták keblemet. Én meg csillapodtam. Úgy állottam, mint az acéloszlop, mint valami óriás zsilipnek kapufele, szörnyű ártartó feszítő tagja, ami ha kiszakad, előnt az ár s elrombol mindent messze körben. Igen, ez az ár az én haragom, az én tajtékos indulatom, emberhalálnak ringató bölcsője. De erős leszek.

Barátaim, rettentő percek voltak ezek. Mert hisz sok kegyetlen veszedelem szorongatott eddig is, fejemen már ott volt Jerzsabek őrmester vágása, a tutajosok ütése se forradt be még akkor, de gyermekmódra hadonáztam, vagdalkoztam, amíg kijutottam belőle, hanem ez más volt. Ez

más, ez a férfi fájdalma, a férfi haragja. Tudtam, hogy okosnak kell lennem, türtőztetem magamat, nemcsak magamért, hanem Terézért is. Immáron az enyém ő, legalább lélekben s kötelességeim vannak.

Vártam türelemmel, amíg kisírja magát keblemen, aztán meg én kezdtem vigasztalni lassú, félő szóval, mintha egy aranyos kártyavár leomlott bástyáját akarnám felrakosgatni újra. Hiába, opálragyogású szappanbuborékokat nem lehet fujni a vihar erejével. Az én Terézem gyermeki lelkét pedig nekem kellett benépesítenem újra aranyos, csillogó holmival, amit kihánytak belőle a latrok. Mondom, én csitítottam, vigasztaltam, hogy minden jóra fordul s a mi szerelmünkön nem vesz erőt semmi. Utóbb ő is bízni kezdett.

- Tudod, nem is hittem el semmi rosszat felőled, amit mondtak. Nem az apám mondta, ő nem mondta meg, hogy miért nem adhat hozzád, hisz velem sírt, amikor én sírva fakadtam, hanem a Mari néni hallotta másoktól. De ő se hitte, egész biztosan tudom, hogy nem hisz belőle egy szót se. Nem is tudnék ránézni se többet...

Amikor harmadnapja sírtam már, édesapám idehozta ezt a Perlt. De még az előtte való este elmondta, hogy milyen jó a gazdaság, több a fél boldogságnál, hogy Perléknek nagy bérletük van Tata mellett s hogy már régen szeret engem... Aztán, ahogy jött, nékem az ablaknál kellett állanom, édesapám vitt oda pont tizenegykor délelőtt és néznem, mint lovagol be az utcába, nagy pej lovon, sárga csizmában, mint szedi le nehéz testét a nyeregből, mint kacsint föl az ablakba szemtelenül. Bujni szerettem volna előle, de nem lehetett. Nálunk is ebédelt azon sarkantyúsan. Ha nem evett, külföldi ismerőseit emlegette, ha meg szólni nem tudott, a sarkantyúját pengette az asztal alatt... A Mari néninek előbb tetszett, - meg is haragudtam rá úgy, mint soha életemben - de amikor másnap azt mondta, hogy a sült marhahúst csak *vorcseszter lével* tudja enni, ő is megutálta. Azóta Vorcseszter úrnak hívjuk egymás közt.

„Még nevetett is, s egy velem töltött félóra elég volt arra, hogy valamit visszanyerjen régi vidámságából. Meghánytunk-vetettünk mindent okosan. Elhatároztuk, hogy a papával egyelőre nem ellenkezünk, mert a világon ő a legjobb papa s őt keseríteni bűn, a Perlt se hajítom ki a házból, hidegek, de udvariasak leszünk iránta és várjuk az eljövendőket.

Hanem ezt az utolsó fogadalmat meg kellett szegnem már a következő napon egész váratlanul. A gaz Perl volt az oka, nem én.

Terézzel sétáltam összefogózva a nagy utcai szobában (ezt a vidéki zsidók szalonnak nevezik s ott soha sincsenek, csak ha vendég van) és boldogan beszélgettünk, amikor valaki vállon fog hátulról, s amikor visszafordulok, hirtelen pofonüt. Egy szempillantás múlva rárohantam és megkapva a nyakravalóját, szörnyen megráztam. Rekedten ordított a lator s ez volt a szerencséje, mert berohant az öreg Mandel és kérve, könyörögve fejtette ki Perlt a kezeimből. A bitang szuszogott egy darabig, mert szólni nem bírt, de amikor biztosnak érezte magát, megereedt a szava, szidott, sértett, de még Teréznek, meg az apjának is szemére hányta, hogy olyan embert, mint én, beeresztettek, házukban megtúrnek.

Megint nekimentem volna, ha az én violám nem könyörög, csillapít, de így túrtem, hogy a papa elvonszoljon egy oldalszobába, ahol hosszú előadást tartott nékem. Szegény azt hitte, hogy megnyugtat, pedig még jobban fölháborított.

- Kedves barátom, legyünk okosak... no, ne haragudjon... ezt ésszel kell elintézni. Teréz nem lehet a magáé. Ne vegye sértésnek... - hebegett összevissza - én ismerem magát... a Klein nagybátyját is régóta... tudok mindent... No, úgy-e ért engemet. Ne vegye sértésnek, nem mintha megítélném, sőt önt sok tekintetben becsülöm, szinte bámulom... De a leányomnak nyugodt, békességes jövendőt akarok adni.

Égett a képem erre a csillapításra s a fogaim szinte egymáshoz verődtek az indulattól. Szólni akartam, de ő nem engedett.

- No, csak ne vegye sértésnek... Hisz nem akarom bántani. Aztán meg - s itt sűgássá változtatta a hangját, mintha titkot akarna elmondani - a leányom nem olyan jó párti, amint gondolják... Sokkal kevesebbet kapna véle, mint hiszi (a térdemre csaptam és fölugrottam)... No, nem úgy gondolom... tudom, nem azt akarja... de ez így van. Rosszul állok, mi tagadás... Már régebben inog az üzletem... ezt egészen bizalmasan mondom... elmondtam Kleinnak is... rosszul, épp, amikor a leányomat adom férjhez... Én Istenem, ne engem segíts meg, de őtet...

Oly szomorúra vált ez a mindig mosolygó orca, hogy megsajnáltam. Pedig bántott folyvást, minden szava bántott. Egy darabig hallgatott, aztán élénkebben folytatta:

- Klein tud mindent... itt egy erőteljes beavatkozás használna csak, egy mindent vállaló ügyes ember... Klein magát ajánlotta... A dolog hozna... szépen hozna... ezért kell jó barátságban lennünk. Érti?... Nem... Klein majd elmond mindent. Ön pedig házam jó barátja marad, olykor el is látogat hozzánk... Jövendő vőmmel pedig kibékül... úgy-e vállalja... jöjjön, azonnal kibékítem... no, ne húzódozzék, az az előbbi eset semmi, hisz nem vagyunk a nemzeti kaszinóban.

Karon fogott az öreg s vitt a nagy szobába Perlhez. A mafla óriási testét egy fotel lágy ingoványába süllyesztette és valami albumot nézegetett. Fel se állt Mandel békítő igéjére, csak biccentett és végignézett a cipőm orrától fölfelé. Kezet persze nem fogott. Valami olyanfélét érttettem a nézéséből, hogy nem bánom, itt maradhatsz miattam, de semmibe se veszek.

Nem szeretem a dzsentrí zsidót. Magára veszi az úri bőrt, az úri szokást, költ, henceg, szóval egész olyan messziről, mintha úr lenne. Pedig majmolás az egész, mert belül zsidó marad, de mégse egészen. Hiányzik belőle az, ami a zsidót becsessé teszi: egymáshoz húzás, az összetartás érzése, a makacs kuporgatni tudás. Ez a Perl is, ami rossz csak van a zsidóban, azt mind örökölte, ami rossz csak van a dzsentriben, mind magára szedte. No, de majd kiforgatlak én - gondoltam - abból a kínos korrektséggel szabott angol redingotból amúgy dzsentrí módra. Mert a becsületemet nem hagyom. Emlékezhetek, milyen kényes voltam becsületügyi kérdésekben. Malczert fölpofoztam, mert az apám foglalkozását firtatta, Dankót meg, a fizikatanárt, a szertárban vontam felelősségre egy kétértelmű megjegyzésért. Ez közvetlen a kicsapásom előtt volt. Hát ezt a pofont hogy hagytam volna magamon. Csak a sors volt az, aminek a csapásait nem adhattam vissza, az mocskolt, hajtott, szalasztott, emberi kéz sértő szándékkal még nem ért hozzám büntetlenül.

Volt két jó barátom, még az első komáromi látogatásom idején lettem velük tetu: Stern Gyurka dr., az ügyvédjelölt, meg Perényi Manó, a komáromi »Friss Hirlap« munkatársa, agyafúrt, merész legény mind a kettő. Ezeket küldtem Perlhez, hogy elégtételt kérjenek. Azt hittem, hogy másnap kard elé állíthatom a *nagyságos urat*, de nem úgy lett.

Nagyon szíves volt, de végtelenül sajnálta, hogy olyan zavarosmultú emberrel nem állhat ki, legalább is addig nem, míg ezek a homályos foltok föl nem deríttetnek és az esetleg ez ügyben összeülő becsületbírótság azokat nem mérlegelte. Sokat nem tudott felőlem a lator, de sejtett egyet-mást, úgy látszik, Mandel szavaiból.

Erre erős hírlapi párbaj indult meg. Enyém volt Komárom »Friss Hirlapja«, övé a »Vidéke«. Én szájas, gyáva fickónak neveztem rögtön a másnapi számban, ő kétes egzisztenciának, akinek előéletét épp most vizsgálhatja s bizonyára érdekes adatokkal fog szolgálni az igazságot kedvelő közönségnek. Mi határozottan előnyben voltunk, mert még a Vidéke csak egyszer jelenik meg hetenként, Perényi Manó lapja naponként, s míg ő lassan kutatta az én multamat, mi harmadnapra már megdöböntő dolgokat derítettünk ki az ő multjából.

Stern Gyurka érdeme volt ez a pompás dolog.

Volt Perl majorságában ezelőtt öt évvel egy dohányos legény, kicsi hörcsög - ember, akit közönségesen Ugorj Miskának hívtak, becsületes neve azonban Selmeczi Mihály volt, vagy Kis Selmeczi Mihály, mert igen alacsony volt. A dohányos úgyis a legalja a mi paraszt népünknek, akitől húzódozik még a béres is, de ez az Ugorj Miska még ezek között is leggarázdább legény volt. Hogy miért tette, nem tudtuk, de való az, Stern emlékezett rája gimnázista korából, hogy Ugorj Miska kapával fejbeütötte Perlt - bizonyára, mert rászólt - s ezért a járásbírótság el is ítélte, de a legény a becsukás előtt Amerikába ment ki.

Ezt az eseményt színezte ki Perényi Manó ügyesen. Hogy élt vármegyénkben egy Kis-selmeczi Mihály nevű szegény, de nemes származású ifjú, anyai ágon rokona a Rakovszkyaknak, akiknek ma is Kis-Selmeczen van az ősi kastélyuk. És hogy ez a nemes ifjú Perllel, mint annak szerződött bérlő társa, bizonyos dohányföldök dolgában meghasonlott és Perlt tetteleg inzultálta. A sértett ember kitért a lovagias elintézés elől, suttymban a járásbíróshoz fordult panaszával, ahol az ügynek iratai az 1900-iki 496. ügyszámot viselik. Megnézheti bárki. Ez a Kis Selmeczi utóbb Amerikába költözött s ott egy igen előkelő család leányát vette el. Úgy tudjuk, köztisztelőben él valahol Ohióban s bizonyára tanuskodni tudna ebben az ügyben, amelyik ellenfelünket, Perl urat szomorú világításba helyezi... Ezek után mi őt... stb., stb., stb.

Így pökdöstük egymást felváltva minden lapjelenéskor a nyílttérben jó vidéki szokás szerint, de én azért emelt fővel járjam a kaszinóba, s voltak híveim is szép számmal, akik Perlt gyűlölték.

Hanem ha otthon Mandeléknál találkoztunk, békességben voltunk. Mindketten kíméltük az apát, de kivált Terézt, s legföljebb nem szóltunk egymáshoz. Kerültük is egymást. Ő délutánonkint jött, én inkább délelőtt jártam, mert Mandel se kívánt sokat a leányánál látni. Ilyenkor csak Mari néni volt otthon Terézen kívül, s én összefogódzva az én violámmal, sokat sétáltam alá s fel a nagy szobában. A jövőnk felől kellett megállapodnunk, az pedig nehéz kérdés volt. Kigondoltam sok mindent, kértem őt, szökjék meg velem, de nem akart.

- Az édesapám házát szökve el nem hagyom, hisz meghasadna a szíve... Engedelmes, jó leánya leszek, amíg mellette, az ő házában leszek. Hanem ha elmegyek innét s Perl mint a feleségét akar hazavinni magához, akkor légy ott, veled megyek. Azzal nem búsítom az apámat.

Oly nyugodtan mondta, mintha egyszerű, természetes dolognak tartaná az egészséget, amit senki, semmi sem gátol, hogy megtegyük. Ez a nyugalom és önbizalom rám is általragadt. Igen, az esküvő napján megszőktetem, egész biztos, de hogy miképp, azt nem tudtam elgondolni. De már nem féltem ettől a naptól ezentúl, sőt magam is kívántam.

Az idő hamar telt, s azt vettük észre, hogy már csak három nap hiányzik. Megjött Klein is, a nagybátyám, s úgy láttam, egész új fekete ruhát szerzett, csak a cilindere volt kissé viseltes. Nem is volt túlságosan mogorva, s azt mondta, itt az az idő, mikor reményli, hogy eddigi összes ostobaságaimat, véle szemben elkövetett gonoszságaimat megbocsáthatja. Csak aznap éjjel tudtam meg, mivel kell kiérdemelnem ezt a bocsánatot. Mandel szívesen fogadta az öreget, mint régi ismerősét. Elvitte szokás szerint a kaszinóba, s azon este ott vacsoráltunk nála. Vacsora után, amikor hazamentünk, az üres utcán nagy fontoskodva elmondta aztán nagybátyám, hogy miféle munka vár rám.

- Csak semmi ostobaság... a Mandel rosszul áll... a csőd felé viszi minden rossz hetivásár és konkurrencsei támadtak. Talán tudod is, amilyen okos fiú vagy, fölteszem rólad, hogy tudod. (Bólintottam.) Negyvenezer koronát kell a leányával adnia, mert Perl enélkül nem házasondik... Ne csodálkozz no, hisz zsidógyerek vagy...

Nagybátyám nem értette, miért dobbantok a gazember neve hallatára. Karon fogott s halkabban folytatta, mély, mekegő hangon:

- Ez a pénz nagy pénz, s ez a pénz nincs meg. De be van biztosítva az üzlet hatvanezer koronára. Ismered, szép üzlet, alul pince, benzines hordók, fölötte gyenge bolthajtás, a földszinten fűszerüzlet, megint gyöngye famennyezet, az emeleten üveg-, porcellánraktár.

Az öreg még szorosabban fogott és megvillantak szemei.

- Ennek az üzletnek le kell égnie. A benzin fölrobban, a földszint megég, az emelet beszakad... A ház is biztosítva van... Vasárnap délután, a lakodalom napján, amikor nincs senki ottan... hisz a lakodalmi ebédet is az őszőnyi szőlőben, a villában adják... Érted, mi lesz a dolgod.

Én megértettem, de nem szóltam. Csak álltam s hallgattam, amíg ingerült lett lassan az öreg.

- Hiába beszélek, úgy-e, te országfutkosó, te munkakerülő, te szépen dongó légy, te, aki csak kiszállsz erre-arra, s várod, hogy odébb hessegensenek. Süket vagy úgy-e, amikor keresetről van szó, valami kis pénzről, amiből nékem is jutna, hogy megháláljad, ami jót tettem veled...

Aztán erőt vett magán és csendesebben folytatta:

- Hisz tüzér voltál, értened kell hozzá. Szép pénz az, - folytatta - hatvanezer korona negyed-része, de csak úgy, ha sikerül... Legyen eszed, Árpád, fele tied, fele enyém, szegény, tehetetlen nagybátyádé... Úgy-e, meggondolod reggelig, én vérem, gyermekem...

Így váltunk el, de az öreg visszafordult még:

- Ha mi meg nem tesszük, megteszi más... Csak semmi ostobaság...

Tudjátok, hogy milyen jószívű gyerek vagyok. Ha azt az energiát, amit más ügyében pazaroltam bőven, a magam hasznára fordítom, már vagyonon ülnék. A szép szó levesz a lábamról, s ha egy üres tarisznyát hajítanak be előttem a Dunába, beugrom érette, ha szépen megkérnek. Önzés, kapzsiság nem fért az én huszonnégyéves lelkemhez, mert üde volt az, tele vállalkozó kedvvel, vakmerőséggel, önfeláldozással, de a pénz szerelmét nem ismerte. Gondolkodtam az ügyön. Az öreg nem ostoba ember, bár szegény maradt; az utóbbi időben nem volt szerencséje. Talán az a fekete ruha se az övé, ami rajta van.

Éjfél tájban úgy ágyban hánykódva rendezni akartam gondolataimnak kusza csapatát és szokásom szerint kérdőpontokat terjesztettem önmagamnak legfőbb eskütszéke elé, amit csak nagy elhatározások előtt gyűjt egybe az emberi lélek.

Kinek lesz haszna a dologból: Mandelnek, a nagybátyámnak meg nékem, akire úgyis ráfér egy-két ezer korona. Perl nem lát a pénzből semmit, mert ha nincs feleség, nincs hozomány, Terézt pedig elviszem tőle. Kie lesz a kár: legföljebb a biztosítótársaságé, de ez bírja s az efféle eshetőséget be is állította az idejé mérlegébe. Másnap igent mondtam az öregnek s megvizsgáltam a helyiségeket, de az igazi munkába csak a lakodalom napján, vasárnap kezdehettem. Jól is esett nem látnom a menyegzőt.

Abban a kis emeletes házban, ahol az üzlet meg a raktárak voltak, csak a boltiszolga meg a házmester laktak. Egyik se volt otthon kora reggel óta. Az őszőnyi szőlőbeli villában dolgoztak, rendezkedtek familiástul, mert hisz majd negyven vendégnek főztek, terítettek ott. Az volt a megállapodás, hogy a lakodalmas menet Mandel lakásáról indul valamivel dél előtt a templomba, onnan kocsikon meg autókon egyenest a villába hajtanak a nászlakomához.

A boltba hajnalban osontam be s bezártam magam után a kaput, meg a bolt udvari vasajtáját. Először a pincébe mentem, s erős vaslemezeket támasztottam belülről a pinceablak rácsához, hogy a robbanás ereje fölfelé hasson. A pinceablakok kőkerete erős, a rács is jól áll benne, ezt

nem üti ki könnyen az ekszplózió. Aztán átfúrtam azt a silány sínre épített vékony boltot, ami a pincét fődte, meg a pallót is, hogy általvezethessem a gyújtózsínórt. Nem közönséges gyújtózsínórt fűztem át a lyukon, mert ez nem ég el egészen s fölfedezheti a bizottság, hanem egy egészen új rendszerűt, ami lövőgyapotból készült. Kissé gyorsabban gyullad igaz, mint kellené, de teljesen elég, s nem marad nyoma. Megvizsgáltam az üzlet famennyezetét is, ami az emeleti üvegraktárt tartotta, de ez annyira korhadt volt, hogy biztosan beszakad.

Amikor mindez megvolt, kieresztettem a pincében egy hordó benzint a földre, hogy a gőze jól megtöltse a helyiséget s a gyújtózsínór alsó végét egészen belelógattam, felül pedig egynéhányszor körülvezettem a fal mellett ezt a zsinórt, mert mondom, kissé frissebben ég a kellenél. Korábban lettem készen, mint gondoltam s már dél óta tétlenül ültem a sötétes boltban és vártam; mert a robbanást csak késő délutánra terveztem, amikor belemelegedtek a lakomába odakünn az ószőnyi szőlőben.

Csak a telefon szólalt meg két ízben, a nagybátyám hívott a szőlőből, mert igen ideges volt az öreg, s nem tudta végigülni a lakodalmi ebédet. Édes fiának nevezett, biztatott, kérdezősködött, hogy megvagyok-e az előkészülettel. Megnyugtattam, de nem mertem viszont megkérdezni, hogy miképp van Teréz.

Elképzeltem fehér ruhában az én violámat, mint ül haloványan az utálatos Perl jobbján, mint cseppennek lopva könnyei a fátyolára, amint boldogságára ostoba felköszöntőket mondanak és pezsgőspoharakat ütnek össze. Végtelen szomorúság fogott el s mi tagadás, sírva fakadtam. Én, akit nem tört meg soha a halál gondolata sem, most zokogtam, mint a gyermek, jó darabig. Amikor kissé megkeményítettem a szívemet, föl-alá járkáltam a raktárban s nézegettem jobbra-balra, hogy elfelejtssem a bánatomat, mert még jó két órám volt hátra.

Kinyitottam a fiókokat, megtapogattam a zsákokat, aztán fölmentem az emeleti raktárba, a zörgős porcellán holmi közé és benyitottam egy oldalszobába, ami az öreg Mandel irodája lehetett vagy inkább délutáni alvóhelye, mert egy sokat használt nagy bőrdívány volt benne. Amint ott kotorászok, egy régi bőrtok akad a kezembe, hosszúkás és nehéz. Kinyitom, hát szép két kard fekszik a szarvasbőrben, olyan, amilyent párbajozók használnak, éles és hegyes. Kiveszem, suhintok vele... Hogy a manóba kerülhetett ez ide; talán kardforgató ember volt az öreg ifjú korában, - no, ez nem valószínű - talán zálogba hagyta itt valami gavallér adósa, vagy katonatiszt lefoglalt holmijából került. Elég az hozzá, hogy itt van s én gyönyörűséggel forgattam a hajlós acélt. Fölebredt bennem a régi katona, a tüzértiszt, az asszonyok gyönyörűsége.

Hirtelen pír szaladt végig orcámon, a Perl pofonja jutott eszembe, forró vas égette foltnál fájóbb, maróbb bélyeg. És ez a tenyér szorongatja most Teréz kezeit, talán által is ölelte azóta a derekát, a lakodalmi vihogás és rejtett célzások ha bátrabbá tették. Az eszelősöknek agnyomása, amiről csak az orvosok tudnak, nem lehetett szörnyűbb ennél a gondolatnál.

Szinte részegen dülöngtem egy darabig, aztán egy hatalmas gondolat vágott át elmémen, hatalmas és eredeti, olyan, amilyent csak a legválságosabb percek szenvedelmei ütnek ki lelkemből.

A telefonhoz mentem, a Mandel-villát kértem és mélyebb rekedt hangon, olyanon, amilyennel a Geiger könyvelő beszél, magát Perlt kértem. Nem akart jönni, de nagyságos úrnak szólítottam és fontos anyagi ügyben, pénzre, nagy pénzre való hivatkozással szólítottam az üzletbe csak egy kis időre, egyedül, hisz csak öt percbe kerül az autón. Alázatosan szóltam s a pénzkérdés izgatottá, kíváncsivá tette a húsos barmot.

- Igen nagy fontosságú, esedezem és sürgős, összefügg az ön házasságával, de ne méltóztassék szólni senkinek.

Tíz perc múlva már ott állt az autója a ház előtt. Én meg kinyitottam előre a kaput, ki az üzlet udvari vasajtáját, s mögéje húzódtam, hogy ne lásson azonnal, ha bejön. Úgyis sötétes volt a boltban. Sebbel-lobbal jött s amikor már az üzlet közepén volt, becsaptam utána az ajtót, a kulcsot ráfordítottam, zsebre tettem s úgy toppantam elébe a két karddal a kezemben.

- No, te rúttság, - rikoltottam rája - te döghús, akibe a kutya lelke költözött, te szűzre áhító, hízott hernyó, hát itt vagy, te szőrös féreg... most nem szabadulsz... Hát jó leszek-e most ellenfélnek, te bélhordó szatyor...

A mellét fogtam a rémüldöző bitangnak, kezébe nyomtam az egyik kardot és hátra ugrottam két kard messzeségre.

- No, most vágj, mert leszedem a húsd - kiáltottam s mindjárt támadtam is; úgy ugráltam körül a nagy toronyembert, mint a veszett farkas.

Eleinte zavarban volt, kapott egy vágást a képére, szerencséjére laposat, de öt-hat vágás után biztosabbá vált az állása, meg a védeése, sőt még ő támadt és szúrt, folyvást, sápadtan, a foga közé szorítva az alsó ajkát. Szuszogott közben, de bírta a vívást, látszik, értett hozzá.

Szakadt rólam a verejték s amikor egy szúrást kivédtem, összeszedtem az erőmet s egy akkorát vágtam a fejére, hogy szikrák hullottak szerte a sötétes boltban, akár a rakéta pernyéje. A következő pillanatban Perl hátraugrik, pengéje pedig csörömpölve hull a padlóra. A markolat alatt törött el.

Nem vagyok az, aki a legnagyobb izgalom hevében megfélemedezik arról, hogy úriember, és éppenséggel nem volt szándékomban tovább vágni fegyvertelen ellenfelemre, akármennyire gyűlöltem is. Egy-két másodpercig álltam csak leeresztett karral, s ezt az időt arra használta fel Perl, hogy Brauning-pisztolyát kerítse elő.

Őrüdt lövöldözést kezdett rám, akiben meghűlt a vér ennyi aljasság láttára. Egy liszteszsákot kaptam és szorítottam pajzsképp törzsökömhöz, így értem el a pultot, ami a fal hosszában a kijáró ajtóhoz vezetett és mögé bujtam. Kiáltoztam rá, hogy, ne... halt... vigyázz... az Istenért... a gyújtózsínór... csak lövöldözött egyre.

Szerencsére izgatott volt, én is leltem fedezetet a teli boltban s így golyói nem találtak engem. De eltalálták a gyújtózsínórt.

A csukott utcai ajtó mellett vettem észre a lángot, onnan futott körül gyorsan a tűzkígyó sziporkázva a pincei nyílás felé. Kiáltoztam egyre, - de ő félelemnek vette - az én hangomat meg elnyomta az életösztön. Tudtam, hogy ha három perc alatt kint nem leszek, megöl a robbanás. Futottam lekuporodva a pult mögött az udvari ajtó felé. Így futhat a mezőség ragadozó vadja, ha ég mögötte az avar. Egy ugrással menekültem a pulttól, a csapóajtónál félperccig bajlakodtam a zárral és lihegve az udvarra zuhantam. Búcsúzóul egy lövés koppan az ajtó lemezére, de én talpon vagyok már. Kirohantam a kapun, fel az autóba. Alig értem a negyedik, ötödik házhoz, amikor rémséges ütés ér a tarkómon: a robbanás dördülése, úgy hogy majd eleresztettem a kormányt, s a Mandel boltja, a Perl koporsója repült az égnek, hogy apró forgácsokra zúzódvá essék vissza a lángba, ami a robbanás nyomán kelt.

Lassan hajtattam a nagy sárga autón s a hídon szembe találok a rohanó nász néppel. Mind a robbanás helyére igyekeztek, ki automobilon, ki kocsin. Mire a villába értem, majd üres volt, csak Mari néni volt ott Teréz mellett.

A gépkocsira emeltem az én reszkető violámat - úgy kulcsolta a nyakamat, hogy alig bírtam lefejtetni - és megindultam vele. Akkor még nem tudta, hogy megözevedett.

*

Az azután való egy esztendőm a legnagyobb örömök, meg a legnagyobb szenvedések esztendeje. Hol májusi harmatban gázoltam, hol a jégeső elől bujtam, nyugtunk nem volt sehol. Egy túladunai faluba vittem Terézt, az én hervadó feleségemet, ott folytattam a régi mesterségemet az én hálás svábjaim között, emellett egy brémai kisebb hajóscég ügynöke lettem. De nehezen ment a dolog, mert ketten voltunk és a komáromi dologért is kerestek. (Mandelt és Kleint, a nagybátyámat, még akkor letartóztatták.)

Juszticia istenasszony nagy vadász, a szerelem, a mézeshetek tilalmi idejét nem ismeri. Ezer kopója minket hajtott folyvást s fölczaholta a rózsalugast. Az én halovány violám csak túrt és szaladt velem esőben, hidegben, parasztszekéren, ment gyalog, nem panaszkodott soha. Ő, akit mindenki szeretett, ahhoz szegődött, akit mindenki kergetett. A kétségbeesés környékezett, hogy nem adhattam neki nyugalmat sehol, pedig mindinkább rászorult volna, de nem akartuk egymást elhagyni.

Májusban megszületett a fiam egy tolnamegyei falucskában, négy nappal rá eltemettem Terézt, két nappal azután a gyermekét.

Ostoba elkedvetlenedés váltotta föl bennem a zokogást, mintha a két szememen által elfolyt volna minden lé az agyamból s most lassú elkövesedés indult volna meg tekervényeiben. Nem volt gondom semmire, még menekülni se volt kedvem. El is fogtak két héttel azután, s szinte jól esett a vizsgálati fogság nyugalma.

Persze tagadtam mindent, még a nevemet is, amint hogy ártatlan is voltam teljes életemben s ha szerencsétlen életkörülményeim, no meg a kalandvágyam, nem sodornak le az országútról az árokba, a vízmosásba, ma talán ügyvéd vagy orvos vagyok, tisztelt nevű és becsületes.

Nem is kaptam sokat, mert Mandel nem vallott rám, hisz férje voltam leányának, ha nem is éppen kedvére való. A szerencsétlen vállalta az egészet és szenvedett Vácon már egy esztendeje mindnyájunkért.

Keveset kaptam mondom, alig egy pár hónapot s ugyancsak Vácra kerültem. Amikor letelt fogságomnak a szomorú eleje, az az idő, amikor egyedül kellett ülnöm cellámban s a közös munkaterembe léptem, a harmadik padnál szélről Mandelt pillantottam meg hátulról. Lefogyott szegény, csak sovány nyaka látszott; skatulyát ragasztott kemény papirosból. Amikor elmentem mellette, megérintettem titkosan. Rámnézett végtelen szomorú arccal. - Meghalt? - kérdezte susogva. - Meg, - mondtam én s odább siettem. - Ami emberi bánat elfér a lélekben, mind benne volt a pillantásában.

Odább a terem túlsó végén Kleint láttam meg, a nagybátyámat. Nadrágot szabott az öreg egy asztalon s olyan komoly, mérges képpel hajolt a posztóra, mint valami hadvezér a térképe fölé. Oldalba löktem.

- Csak semmi ostobaság, - morogta fojtottan s nem akart rámnézni. Többet nem is érintkeztem velük, a fegyház rendje sem engedte volna.

Ezelőtt két hónappal szabadultam s most úgy ülök itt köztetek pénz meg állás nélkül, akár hét esztendővel ezelőtt, amikor kicsaptak a gimnáziumból. De ne gondoljátok, hogy kétségbeestem. Fiatal vagyok és erős. A karom olyan, hogy a kisujjnyi kötelet szerteszakasztom pusztá kézzel; tapogassátok meg ezeket az izmokat, fölül a bicepszet, úgy-e olyan, mint a kő. Ilyen karokkal még lehet kezdeni egyet-mást az életben. Az orcámról Popper Sári mondta a multkor, a szobrásznő, hogy a legtökéletesebb férfiarc, kivált így profilból nézve, meg is modellált agyagból s azt mondta, megfaragnak márványból. Hanem silány mesterség a modellálás. Igaz, hogy a ruhám gyöngé, az ilyen hosszú luteránus-kabát különben sem illik nekem, de a jövő héten készen lesz az új ruhám. Felőlem még hallani fogtok. Talán a politikai pályára megyek az újságírásnak meredek hídjain által, talán a vagyonszerzésben fogok kiválni, de felőlem még hallani fogtok hallani.

XIV. Emilio Celso.

Sokat rázott a szél. Úgy gondoljátok meg, hogy tele van a kérgem forradással, fejsze nyomával, letördelt ágak kemény görcseivel, de azért csak megnöttem. Ha szobrot faragnának belőlem, - nem lenne kis munka - tovább élnék, mint a *beledi sejk*, a világ legöregebb fa-szobra.

Mégis, ha újra kezdeném, ha megint huszonöt esztendő lehetnék, megint csak úgy csinálnám, ahogy csináltam, talán még több magabizással. Azt hiszem, fölmennék a Tátra tetejére, vagy talán a tokaji Nagyhegyre, ahonnan legjobban meglátszik az Alföld és kitárnám a karomat: gyönyörű föld vagy, megyek, megyek... hogy elvegyem az én részemet belőled...

Persze közben egy-két gyámoltalant el kell tolnom a helyéről, hogy a magaméhoz jussak, de becsületesen mondhatom, hogy hosszú, tekervényes életpályámon embert boldogtalanná nem tettem soha. Tulajdonképp ilymódon nem is lehet sokra menni. Ha ketten kártyázunk, egymást raboljuk, - s ezt nem veszi be a természetem - hanem ha sokan ülünk együtt, partnereim nem haragszanak a nyerőre.

Szélesebb az igazak útja, mintsem gondoljátok, a törvény korlátai, falai, szeges drótkerítései csak messzebb futnak oldalt. Ti a közepét jártátok egyenest, én zeg-zugban vetődve, s ha olykor falnak is mentem, de a kerítésen át sohasem. Legfeljebb mást segítettem által, ha amúgy is általkiváncozott. Még meg is köszönték. De ezt is csak ifjúkoromban tettem, abban a korban, amikor az ifjú mohóság nem ismer határt s nem bírunk eleget nyalábolni.

Egy időben sokat firkáltak reggeli és délutáni újságokban Domenico Cotinelli dolgairól. Ezzel az emberrel, aki egyébként hozzám teljességgel méltatlan, silány fráter volt, közelebbi viszonyba kerültem, s tőle tudtam meg a fiumei eset igaz történetét.

Domenico Cotinelli - igazi nevén Emilio Celso - szövetkezett egy régi pajtásával, egy fiumei magyar vasúti altiszt fiával, Peregi Andrással - ebből meg Andrea Peregrino lett Fiumében, beljebb Dalmáciában Peregits, - hogy együtt törjenek be a Fratelli Simmich üzletbe. Csöndes volt a bolt, fölötte hivatal, a királyi tengerészeti hatóság, s békességes, jó munkának ígérkezett az egész. De nem az lett. Alig hogy bejutottak az udvar felől, rajtuk ütöttek, elfogták mind a kettőt, mielőtt pénzhez juthattak volna. Ez volt a szerencsésük.

A két legénynek jóformán mentsége se volt és vallott mind a kettő, csak épp a nevüket, meg a szülőhelyüket titkolták, de a vizsgálóbírónak ez nem volt elég. Képzeldő ember volt, vagy talán érdemeket akart szerezni, s mindenképp azt tudakolta Celsótól, hogy nem volt-e tiszt azelőtt az olasz hadseregben, nem a tengerészeti hatósághoz akart-e betörni. Úrikosztra vette a gazembert, úgy bánt vele, mint valami dzsentlménnel és szinte könyörgött neki, hogy valljon.

A dolog nyitja az volt, hogy a hadügyminisztérium meg akarta erősíteni Jablanác községnek a kikötőjét, ezt a pompás kis sziklafészket, ami a Velebit alján nyílik, éppen szembe Arbé szigetével és az odatervezett útegek rajzát épp akkor küldte át a tengerészeti hatósághoz hozzájárulás végett.

Celso, aki ügyes legény, hamar felfogta a dolgot, szépen beletalálta magát a nemes, hazafias szerepbe, amit a vizsgálóbíró szánt neki és hallgatott büszkén, konokul, a legdrágább szivarok mellett is, Peregrino szintazonképp.

Az esetnek híre ment az odavaló lapokban és - ismeritek a fiumeieket - nemsokára nemzeti hősként ünnepelték a betörőt és egész komité alakult frissiben, mennél úribb módon való ellátásra. Mert a vizsgálati foglyok nincsenek rabkoszton.

Teltek a napok s mire a két gazember a fiumei esküdtek elé került, már a testvér Itáliának derék, semmitől vissza nem riadó katonája volt mind a kettő. Úgyis viselkedett a két zshivány.

Különös tárgyalás volt. Elkövette a betörést? Igen. Bűnösnek érzi magát? Nem. Mi volt a célja? Előre megfontolt szándékból tette-e? Van-e még bűntársa Peregrinón kívül? stb. stb... erre egy szót se szóltak. Hanem amikor Celso ránézett Peregrinóra, vagy szólt hozzá, az egyszerre haptákba vágta magát, szinte önkénytelenül, mint valami tisztiszolga. Íme, a bizonyosság; a katonatiszt meg a legénye. A római kormány nyilatkozott, ilyen nevű tisztje sohasem volt, de hát csak nem bolond bevallani az igazat, annál inkább igaznak kell lennie. Pompásul csinálták dolgukat a gazemberek.

Izgalmas tárgyalás volt, telt karzatok, nyüzsgő népség a törvényszék előtt, ordító rikkancsok. A vége az lett, hogy fölmentették mind a kettőt, de az ügyész megföllebbezte az ítéletet.

A Kúria az elfogult fiumei esküdtszék helyett a budapesti esküdtszék elé küldte a jeles ifjakat s ez el is ítélte őket néhány hónapra, amit a vizsgálati fogsággal kitöltöttek vettek. Ezen a tárgyaláson ismertem rá Celsóra, az én régi pajtásomra, akivel Bécsben voltam együtt kisideig vizsgálati fogságban. (Én ártatlan voltam, hamar eleresztettek.)

Megörültünk egymásnak, mert egyikünknek sem volt semmi dolga, s mindegyikünk a másiktól várta az ideát, hogy mit tegyünk. Jó fiúnak látszott ez a Celso; szépen énekelt, kár, hogy már akkor is igen szerette az italt. Eleinte én pénzeltem, - mert volt egy-két megtakarított pengőm - de később kapott ő is szépen valami trieszti irredentista egyesülettől. Hogy a multért kapta-e, vagy valami jövőbeli dolgáért, azt nem tudom. Nekem sohse szólt felőle.

Később állott hozzánk Peregrino, aki utóbb szabadult, mert ottfogták valami régibb cselekedetéért. Csendes, szinte alázatos fiúnak látszott, aki úgy fogadott szót nekünk, mintha gazdái volnánk. Én előbb sunyi gazembernek néztem, aki tettei az alázatot, - mert már háromszor volt a törvény kezén - pedig nem volt az. Igazi jó fiú volt és biztos vagyok benne, hogy valahányszor helybeállott, - inaskodott meg szakácskodott - mindig töredelmes jó szándékkal foglalta el az állását. Küzdött, gyötrődött titokban sokáig, talán meg is gyónt előbb, végre mégis csak lopott, rendesen akkor, amikor már egészen megbíztak a csendes, jóra való gyerekekben.

Így éltünk együtt hárman Pesten urasan, hisz inasunk is volt, - amíg egyszer Celso elő nem hozakodott az olasz tíz- és százlírások gyártásának az eszméjével. Mondta, hogy tapasztalatai vannak a terjesztés módja körül, s kivált most jó összeköttetéseket szerzett Trieszttől Udinéig, de a dolog technikájához nem ért, már pedig az olasz bankók utánzásához kiváló szakember kellene. Szakismeretem persze nekem sem volt, de azért latolgattuk a dolgot.

Foglalkoztam a kérdéssel, elmentem a cinkográfusok szakegyesületébe, hogy hátha egy nekünk való embert lelek, de hiába. Ellenben megtudtam, hogy a mi embereink csekélytudású népség, csak épp arra jó, hogy az idevaló silány lapillusztrációkat elkészítse, hogy a háromszínű nyomást - a modern sokszorosítótechnikának ezt a pompás művészeti hatású eljárását - egyáltalán nem értik, s ha készítenek is színes kliséket, ezt is csak behívott külföldiek, rendszerint bécsiek csinálják, úgy ahogy.

Hetekig barátkoztam ezekkel az emberekkel, tudtam, ki mennyit tud, mennyi fizetést kap, mennyi a gyereke, adóssága, de nem tetszett egy se közülök. Egyszer aztán megjelent az én emberem, a Wéber Mátyás. Szomorú, szőke ember volt, soványas, nyúlánk, de nagyon becsületes képű. Igen nagy tisztelettel fogadták a szaktársai, pedig azok mind szocialisták voltak, ez meg erős katolikus, de tisztelték a tudását és mesternek szólította mindenik nemcsak szembe, hanem a háta mögött is, ha beszélgettünk felőle. Amit megtudhattam róla, ez volt:

Wéber Mátyás a bécsi Angerer műintézetnek volt első munkása, annak a nyomdának, amelyik Európa legjobb színes nyomásait csinálja és a világ legelső művészi folyóiratait látja el klisékkel. Ott készülnek, teszem azt, az angol Studio képei s utána azoké a folyóiratoké, amik e művészi szaklap nyomába akarnak hágni Berlinben és Drezdában. Igen pontos és értelmes munkás volt, s így tartották, pedig a szakegylet agyarkodott ellene, mert nem tartozott közibük és egyébként is galibát csinált minden szelídsége mellett. Ünnepnem dolgozott, akármennyi is volt a munka: olyankor templomba ment feleségestől, mert a felesége természetesen még vallásosabb volt, mint ő.

Történt egyszer, hogy a cég Berlinből egy most nyomott munkának a színes képeit kapta meg, azzal a megbízással, hogy sürgősen sokszorosítsa. »VI. Sándor pápa és a Borgiák« volt a munka címe, s ha már a képei is erősen bántották a pápaságot, a szövege bizonyára még inkább. Wéber Mátyás kijelentette, hogy ezeken a képeken nem dolgozik s ezzel betelt a mérték, elbocsátották.

A fölmondás nem érte váratlanul, volt egy kis pénze s régi szándéka volt önállóvá lenni. Ő maga morvaországi német ember volt, de a felesége budai: Koch Rozália, s mivelhogy az asszony mindig hazavágyott, azt határozták, hogy ideköltöznek.

Nyitott is üzletet nálunk a jó Wéber Mátyás, az asszony is beleadta az örökségét, egy kis házrészt Budán a Franciskánusok fölött, de amennyire értett a szakmájához, annyira rossz üzletember volt. Nem tudott megrendelés után járni, drágábban is dolgozott mint a többi, s a vége az lett, hogy ezek a pesti vércsék elnyomták, kivettek minden falatot a szájából.

Amikor én vele megismerkedtem, már le voltak foglalva a gépei, meg a bútora; ő maga munka után nézett valami pesti cégnél, mivel az asszony sír otthon és kis szösze fiának fürtös haját áztatja egyre könnyűvel, ha ugyan nincs a templomban, mert amióta ott járt a végrehajtó, hétköznap is a templomban ül, amíg csak ki nem csukják.

Megismerkedtem vele, kikérdeztem apróra minden dolgát, s úgy láttam, kezdetünk Wéberrel valamit, de hogy miképp, magam sem tudtam eleinte.

Legsürgősebb dolog volt lábra állítanom a mestert, hogy folytathassa az üzletet, nehogy munkássá váljon megint, vagy külföldre menjen. Néhány száz korona adósságért licitálták volna egy-két nap mulva, s nem volt nehéz rávennem, hogy elfogadja a pénzemet, aztán kezdjük újra az üzletet közösen.

Hamar meglett az egyezés közöttünk (Celsonak is tetszett a terv, de ő nem mutatkozott) s megkezdtük a munkát, mindenki a magáét: ő dolgozott a műtermében, én meg lóttam-futottam megbízások után. Pesten nem sokat kaptam, itt nem becsülték meg Wéber tudományát, de Bécsből jól elláttak bennünket, mert ott emlékeztek rája. Mondhatnám Bécs tartott el bennünket és a jó ember igen csodálkozott, hogy ő ezt előbb föl nem fedezte. Bécs látja el különben rendre munkával Pozsony és a pozsonyvidéki kisvárosok nyomdáit is.

Négy-öt hét alatt teljesen megbízott bennem, s úgy tekintett rám, mint üzlete s családja megmentőjére. A felesége is megszeretett és utóbb hozzájuk is költöztem, annyival is kevesebb volt a cég kiadása. A jó asszony csak azon sopánkodott, hogy miért nem vagyok katolikus, de erősen reménykedett, hogy az leszek utóbb.

Két hónap mulva Celso nógatott, hogy kezdjünk valamit. Igazi olasz tervet eszelt ki, olyant, amilyenre csak az apuliai vagy sziciliai hegyek közt gondolnak az odavalók, gonoszat, de ügyeset s én nem ellenkezhettem, mert hisz inkább az ő pénze volt a cégben, mint az enyém. Aztán meg békességes úton úgyse mentünk volna semmire ezzel a szörnyen becsületes emberrel, aki hetenkint áldozott s nem szegett meg egy kenyeret se anélkül, hogy előbb a hüvelykujjával keresztet ne rajzolt volna az aljára. Celso ezt javasolta:

Egy kis kamorrát csinálunk mi hárman. Te Wéber mellett maradsz s tanáccsal látod el, mi pedig elragadjuk a fiát, a kis Henriket. Nem is adjuk vissza addig, amíg meg nem csinálja a százlírásainkat. A te gondod lesz, hogy lassan, gondosan dolgozzék s ne futkosson a rendőrséghez. Arravaló jó papirost szerzek én Olaszországból, igazi kincstári papírt. Hogy mit csinálunk a gyermekkel?... Jó helyen lesz, ne törődj most véle.

Kicsit sajnáltam ugyan Wéberné, mert sok-sok zokogással teli éjszakát jelent ez nékie, de hát sírt ő már eddig is eleget életében és fog is sírni még. Némely asszonynak az a sorsa, hogy sírjon, akármilyen dolga van is. No, de majd megnyugtatólykor egy-egy fotográfiával, ezt kikötöttem. A kivitelhez fogtunk.

Gyönyörű májusi alkonyat volt. A budai Dunapart gesztenyéi úgy állottak fehérben a szűzi szellőben, mint a fehérruhás kisleányok bérnálásakor. Kívül a part mentén komoly nyugdíjasok sétáltak fonnyadt feleségeikkel, beljebb a Bomba-téren gyermekek kergetőztek s a templomból májusi litánia nyúlós éneke hangzott, csupa asszonyi hang. Wéberné is odabenn volt Henrikkel, mert egy litániát sem mulasztott volna el. Megelégedés járta át a lelkét most is, amikor kijött a végén s nem messze a parttól szapora beszédbe eredt egynéhány ismerős ájtatos asszonnal, a gyermek meg futkosott körülötte.

Celso meg Peregi a part mentén ereszkedtek le egy csónakon s a Bomba-téren megállottak egészen a partfal alá húzódva. Akkor gyújtották a lámpákat, s a veres vízre fekete árnyék esett. Peregi András fellépkedett, cukrot kotorászott elő zsebéből, suhogó, színes papirosba takartat és osztogatott belőlük, amíg Henrikhez ért. - Eljössz-e csónakázni velem? - kérdezte s a gyermek táncolt örömeben. - Csak egy kicsinyt, azonnal visszahozlak anyádhoz - biztatta a fiút és beadta, Celsonak, mert félt az ingó csónakra lépni. Én messzibbről néztem az egészet. Egy darabig a part mellett eveztek, a kikötőhidak alatt, aztán a Duna közepének vágta neki s eltűntek, csak gyöngén hallatszott ide a gyermek sírása.

Akkor már Wéberné nyughatatlanul járta a partot és egyre Henriket hívta hangos szóval, aztán a mellékutcába futott, meg ismét vissza. A parton találkoztam vele, a keble zihált s az apró panaszó szavak között föl-fölfakadt a sírás, mint a víz a nedves réten, nehéz lépések nyomában.

Hazaszalajtott, hogy hátha hazament a gyermek, ő meg majd itt keresi, de visszatértem, hogy nincs otthon. A rendőrségre telefonoztunk, keresték késő estig, kihallgatták a játszó pajtasait; a cukorosztogatásig még látták, de azóta nem. Bizonyára a Dunába esett, amint a hajókat nézte. Itt nincs segítség.

Gyötrelem volt Wéberéssel egy földél alatt, egy lakásban lennem azontúl. Éjszaka, mikor elszunnyadtam, a szomszéd szobából sírás eredt vékony hangon, ha meg elállott, hangos férfizokogás ütött föl időnkint, rémséges panaszok az ég ellen, aztán megint asszonyi csitítás, meg szapora imádság. Ez járta minden éjjel, nappal meg a halászokkal alkudott az asszony, hogy csak keressék, szóljanak a csepelieknek, ercsieknek is oda alá, mert jó pénzt kap, aki megleli a kis holttestet.

Vagy két hét múlva, amikor már lemondottak minden reménységről, levelet talált Wéber az üzlete vasrollója alá csúsztatva (én tettem oda) cím és bélyeg nélkül valót. Kibontotta, a fiúcska fényképe esett ki belőle meg egy néhány sornyi írás, hogy Henrik messze van, de jó helyen, s ha az apja hajlandó lesz százlírásokat készíteni, megláthatja még elevenen; másképp nem.

Gondolhatjátok, mit tett ez a levél a Wéber-házban. Az asszony a fényképnek esett, azt csókolgatta, szorongatta folyvást, a férfi hallgatott, de reszketett az ajka, gondolatok rágták, amik nem váltak szavakká. A fiát visszakapja, de hát bankóhamisítónak legyen, ő, a becsületnek aranyedénye. Nem, ez nem lehet.

Másként szólt az asszony. Először tombolt, zokogott örömeiben, majd eláztatta a képet, azután a férjére támadt, lefogta a karjait, csókolta, korholta, nevezte angyali embernek, meg kegyetlen ördögnek, aki vérrel nyomtat és sóhajtással szárít.

Két hetet adott a névtelen levél a döntésre s én úgy láttam, hogy nem kell beleavatkoznom a dologba, mert Wéberné a mi pártunkon van, s ő lesz az erősebbik. Csak azt kellett megakasztanom, hogy a paphoz fusson, mert meg akarta gyónni azonnal az egészet és lelkiatyai abszolúcióval kezdeni meg a bankógyártást. No, én nem voltam biztos ebben a feloldozásban és bizony féltem, hogy rendőrség elé kerül az ügy.

Csak amikor egymás közt megállapodott a házaspár, fordult hozzám Wéber, hogy javaslom-e a bankócsinálást. Megnyugtattam, hogy ilyen kierőszakolt büntetést nem lehet elítélni senkit s különben is olyan államot károsít meg véle, amelyik fegyverrel vette be Rómát, a pápát rabná tette, s amelyik kormányt gyűlölni minden igaz katolikusnak kötelessége. Én nehéz szívvel bár, de társa maradok s átalveszem a bűn felét, bár engem nem ment semmi körülmény, ha csak az nem, hogy lehetetlen elhagynom tőkéimet, jóbarátom üzletét, amikor a fia életéről van szó. De ha már meg kell lenni, hallgassunk mind a hárman, mint a sir; az asszony majd akkor gyónjon, amikor ölében lesz a fia.

Két hét múlva megint levél, vagy inkább csomag volt az ajtóban, benne egy kis kép, - amit azonnal elkapott az asszony - egy egészen új százlírás, meg egy csomag bankónak való jó papiros. Wéber idegesen tapogatta a papirost és borzongással emelte föl a százlírást, hogy műértően vizsgálja meg az ablaknál. Nem volt kicsiny föladat. Ezek az új százlírások igen ravaszul vannak nyomva és a vésővel a rézlemezbe vágott igen finom vonalakat fotomekaniikai úton nehéz lesz utánozni, hogy épp oly élesek legyenek. Még szerencse, hogy a papír tökéletes a vízjeggyel együtt. Mindenesetre a próbák egész sorára lesz szükség, amíg mind a három tökéletes képet ad. Az asszony persze a fényképet szorongatta folyvást. Gyatra kis amatőrkép volt, kilenc-tizenkét centiméteres, mert akkora volt a Celso gépe, aminek a használatába Peregi szépen beletanult; de a fiúcska víg képet vágott, s egy nagy karaj kenyér volt a kezében. Ez tette boldoggá az anyját. Szegény asszony futott is menten a lourdesi Szűz oltára elé a bombatéri apácák templomába, hálaadó imádságra.

Lassan, óvatosan dolgoztunk Wéberrel. Egy-egy színről több fényképfölvételt készítettünk s a legjobbat, a legélesebbet marattuk aztán a lemezbe. Maga a fotografálás eltartott több napig, a lemezek készítése meg két hétig. Azután jöttek a színpróbák, a színkeverés, hogy ne legyen emberi szem, amelyik különbséget lel a mi bankónk, meg az olasz kincstár munkája között. A festékekkel több bajunk volt, mint gondoltuk; az, amit itt, meg Bécsben kaptunk, mind testesebb, sűrűbb volt a kelleténél s hiába próbálkoztunk a német gyártmánnyal is. Nem volt más mód, mint sorra venni az olasz gyárak termékeit - szerencsére kevés van - s kitűnt, hogy egy milánói gyár szállítja az olasz bankó festékanyagát.

Mindehhez idő kellett s csak hat hét múlva lett készen az első csomag: száz darab százlírás, mindmegannyi tökéletes színben és rajzban úgy, hogy olasz pénzügyminiszter is elfogadná nyugodtan mindegyiket.

Kevéssel rá megjött Celso levele a pénzért, csupa bizalmatlanság, agyafúrt kitalálás, igazi kamorrista utasítás a pénz átadására. Úgy szólott, hogy Wéber induljon meg este - de egy teremtett léleknek, még a feleségének se szóljon, hová és a keleti pályaudvaron váltson jegyet a háromszázharmincnyolcas számú vonatra Balogfalváig.

Ott szálljon ki s induljon gyalog az osgyáni vásárba. Ha akár a vonaton, akár gyalogútjában, akár a vásárban egy ember azt súgja neki, hogy *Henrik*, annak nyomja a kezébe a százlírás csomagot, aztán forduljon meg, siessen vissza, de még hátranézni se merjen.

Az emberünk elindult azon este, hogy hová, nem mondta se nekem, se a hitves társának. Hajnalban ért Fülekre az átszálló állomásra, de nem is ment tovább, mert a nagy emberkeveredésben, a kopogós csizmájú palócok között egy férfi érintette meg gyöngéden s a fia nevét ejtette ki halkán. Wéber átadta a csomagocskát s viszonzásul egy kis kemény papirost szorítottak a markába: a fia arcképét. Szívdobogással szaladt ki vele az útra, megnézte, de mintha a fiú soványabb lett volna. Csak nem beteg...

Megfordította a lapot s a másik felére az volt írva, hogy a következő képet akkor kapja meg, ha a tízlírásokat hozza. Összetörve, fáradtan jött meg, - nem aludt az előtte való éjjel semmit - de azért előkészített mindent, hogy hozzáfoghasson másnap a tízlírásokhoz.

Ez a munka már valamivel hamarabb ment és négy hét múlva vihette az első bankókat. A rettenetes adót leróttá pontosan annak az ismeretlen szörnyetegnek, aki a fiát tartja fogva és nehéz szomorúság dere vastagon szállta meg az emberpár lelkét. Alig szóltak egymáshoz is s ha hirtelen utazni kellett a férfinak, az asszony már nem kérdezte, hogy hová.

Még háromszor rendelték így útra Wébert, egyszer a jászberényi vásárra, ott egy mézeskalácsos sátora mellett vették el a bankót, egyszer Tokajba, de akkor már Miskolcon visszafordította egy vasúti munkásforma ember, egyszer meg Komárom felé hajón. A jelszó mindig *Henrik* volt, de fényképet az utolsó két útján nem kapott már.

Ötödik hónapja tartott Wéberéknek ez a rettenetes rabsága és nem is sejtették, mikor szabadítja föl őket tömlöctartójuk. Nékem megvallotta a férfi, hogy ha még egyszer hívják, megragadja azt az embert, aki a bankóért jött s vagy megfojtja, vagy csendőrkézre adja, de el nem ereszti. Lebeszéltem a dologról, mert bizonyos, hogy többen vannak s a gyermek vallhatná kárát; szegény belátta, hogy igazam van.

Magam is azt tartottam, hogy Celso kelleténél jobban megfeszíti a húrt s gondoltam, írok neki a következő szállítmány után, hogy hagyja abba. De nem került rája a sor, mert valami csodálatos kéz avatkozott bele a dolgainkba.

XV. Wéberné látomása.

Emlékszem, ködös szeptemberi este volt, az első igazi őszi nap, amikor köd tölti meg alkonyodáskor az utcát szíinig, a gázlámpások tüze meg úgy rezeg által, mintha víz alatt nézném, s kivált nálunk Budán, a hegyoldal kicsiny utcáiba beleragadt a fehér sűrűség annyira, hogy az apácák templomában sárgás fény rezgett az örökmécses körül és rávillant Wébernére, amikor az leborult a főoltár előtt általmenőben: a párkányok szent szobrai megmozdultak a lánggal és meglebbent sokráncú köntösük; a lourdesi szűz mintha kijebb lépett volna barlangjából - egészen elől fehérlett a ruhája - és égi elragadtatással pillantott körül. Amikor meg leborult az asszony előtte a térdeplőn, homlokán összekulcsolt kezére, az utca csöndes zúgásából halk orgonaszó sarjadt, eleivel vékonyan, mint a fűzfaágnak sípja, aztán erősebben, mint a távoli mennydörgés vagy nagy vasasszekerek megiramodása, úgy hogy nem merte fölemelni a fejét félóra hosszan, csak imádkozott egyre a hetedik Üdvözlégyig. Akkor meg mintha meleg ujjakat vontak volna végig homlokán, költögette egy kéz és előtte állott a Szűz, szólott hozzá kegyesen, lágy sípok hangján. De az asszony leborult megint a félelemtől és boldogságtól, s csak akkor mert fölállni, amikor többen jöttek.

Futott haza, s reszketve bár, egyre hirdette az ő boldogságát.

- Visszaadja a Szűzanya az én fiamat, - szólott hozzám s orcámhoz ért a keze. - Ó, én Henrikem, ó, én nagy boldogságom...

Beszólt a szomszédokhoz, beszaladt a műterembe, aztán fel a hálószobába, megvetette a kis ágyat, a derékaljat megigazította, a párnákat megveregette, közbe sírt meg nevetett s a kis ágy egy párnáját kezdte dajkálni, mintha gyermeke lenne, meg egy Mária-éneket énekelt.

- Egek ékessége, földnek dicsősége...

Épp otthon voltam és bevallom, megdöbbsentett a dolog. Hogy hát csakugyan elszabadult volna a fiúcska... nagy baj lenne ebből, a mi bajunk... Kérdeztem, hogy biztosan tudja-e, de csak énekelt folyvást az asszony, vagy az égi fényességet emlegette, a lángot, ami általjárta az ereit. Nem lehetett vele okosan beszélni.

Aztán megjöttek a szomszédasszonyok: az öreg Szolyákné, a hídvámos felesége, Grau Katalin, a boltosasszony, meg a beteg Tóth Veronka, a tüdővész leány, akinek olyan fehéres, áttetsző a bőre, mint az akvinkumi márványszobroké, csak a szeme ragyogása mutatja hogy ég, egyre ég és leültek körül. Én a hátuk mögött állottam.

Wéberné beszélt egyre, elragadtatással, de összefüggés nélkül, mintha aranyos fátylakat tépett volna le lelkéről, s hányta volna szerte. Azok meg lebegtek szerte, megtöltötték a szoba levegőjét, s úgy érezték mind, mintha az égi kegyelem kisugárzása tüzelné orcájukat. Másvilági derű látszott a képükön, amíg hallgatták a történetet, Tóth Veron fölemelte két sovány karját, énekelni kezdett és vártak, vártak csendes elragadtatásban, mert a csoda megindult és be kell fejeződnie, úgy ahogy a Szűzanya mondta.

Vagy egy órát tölthettek így éneklésben, imádságban, közben csak egy-egy olvasó csörrenése hallatszott, amikor kopogtattak az ajtón és föleszméltünk ijedten.

A főkapitányság küldöttje volt, s miután megállapította, hogy jó helyen jár, Wéber Mátyásék-nál, a jolsvai csendőrörs táviratát nyújtotta:

»Ötéves fiú van az örsön. Állítja, hogy Wéber Mátyás fia, Budáról rabolták el.«

Az asszony sikoltva esett térdre s átkarolta a rendőr lábait, mert az Úr küldötte ő, a többiek pedig elragadtatva dicsérték a Rendelést.

Én meg kirohantam, az első konflisba vágtam magamat és hajtattam a Keletihez, hogy elérjem a féltizes vonatot. Mert odafönn Celsoéknál baj történt, az biztos.

*

Úgy mondom el mindent, ahogy láttam. Celsoék egy kis házat béreltek Lehotán, Nagyrőce és Murány között a hegyoldalban, amihez néhány hold sovány vörös föld tartozott, benne egy elhagyott steatitbánya. A ház tulajdonképp a bányászlakás, meg a steatitőrőmalom volt, de őt esztendeje nem használták, amióta a lány zsírkő beszakadt és agyonnyomott négy lehotai bányászt. A község úgy adta bérbe potom áron, előleges szerződéssel Celsónak, hogy kutasson s aztán kezdje meg a bányászást; mert igen fogadkozott a talián, hogy így-úgy nagy üzemet létesít s az Európának való összes fédervejszot ott fogják termelni Lehotán. Nagyon nekik való hely volt, messze a falutól és egyéb emberi lakástól.

Azon a vidéken szokva voltak az efféle emberekhez; amióta a gömöri vas mellett a magnezit is olyan kapóssá vált, jött, ment ott mindenféle nyelven beszélő ügynök, pénzesemberek, akik könnyen költöttek és jobban éltek, mint a papok; a községek elüljáróit különösen körülvették mindenféle ajánlatokkal.

Peregi az ablakokat beragasztgatta papirossal, a felmállott földet letapasztotta, kisöpört, egynéhány parasztbútort meg szalmát szerzett, s így berendezkedtek. Celsoé volt az egyik szoba, Peregi meg Henrik az őrlőben háltak, ha vendég jött, vagy a korhely lehotai állomási elüljáró vagy a segédjegyző, aki mindenütt ott van, ahol inni kap, aztán az ezermester felsőzdihavai tanító, aki képet fest, órát javít és újfajta csónakhajtó gépet talál ki, egyébként egyre iszik. A legény felnyalábolta ilyenkor azt a zsuppot, amin Henrik hált, ráhányta a pokrócát, letette az őrlőbe, s biztatta egy-két szóval, hogy elaludjon megint. Aztán sietett vissza, tüzet rakott és húst sütött a társaságnak, bort hordott föl, úgy hogy dalolni kezdtek nagyhamar s ha közbe össze nem vesztek, ordítva járták a falut hazamenőben. Irtózott is tőlük mindenki. Öreg tót munkások, akik esztendőket töltöttek Amerikában, s a nehéz munkába megrokkanva tértek haza az egyenlőségnek földjéről, megvetéssel nézték az »urakat« a kicsiny ablakokon által és eliramodott előlük a fehérnép, mert nem ismert asszonyi tisztességet egyikük sem.

Henrik ilyenkor, ha az ordítózás felköltötte, megbujt pokróca alatt és vacogott a sötétben, ahol egerek futkostak, amíg András nem jött és meg nem nyugtatta.

Peregi András szerette a gyermeket. Vékony kis vászonruhácskája helyett, ami hamar levásott róla, vett neki nadrágot, zekét halinaposztóból, meg kis csizmát, mert hidegek erre az esték, nem úgy, mint Budán. Olyan volt egészen, mint az odavaló parasztfiúk, s mert jól is tartotta étellel, piros volt eleinte. Ha Celso otthon volt, nem mert kimenni, mert az megverte bottal a fejét vagy a derekát, ahol érte, erősen, kivált ha részeg volt, de ha nem törődtek vele, bujdosott az őrlő padlásán, bejárhatta a pókhálós, poros zugokat és fészket is kereshetett. Ha meg elmentek, vagy csak András volt odahaza, lelopózkodott a kertbe, el a kerítésig, ahonnan meglátszott az országút, nehéz vaskövet hordozó szekerek, süveges, szörnyű idegen emberek, akiktől remegett messziről, mert érthetetlen nyelvet hadarnak és bizonyára gonoszak.

Elszökni nem mert, mert megígérték, hogy megfojtvák és eltemetik mélyen a kertbe, hanem ha meg akarta verni Celso reggeli rossz kedvében, émelyedve a tegnapi italtól, Andrásához szaladt sikoltva, s átkarolta a nyakát darócos kis karjával. Ilyenkor megvédélmezte az és olykor össze is szólalkozott Celsóval.

- Csak ótalmazd a kis férget, de meglásd, ez a kis ravasz okozza majd a vesztünket. Ha nem hozza meg az apja jövő héten a szállítmányt, kitaposom a belét...

A fiúcska irtózva kapaszkodott Andrásba és remegve gondolt arra, hogy mit tesz majd vele Celso. András nyugtatta, simogatta minden ilyen jelenet után, de mivel a verések mind sűrűbbekké váltak, nem akart enni se úgy mint azelőtt és nyár múltával fonnyadozott már. Igen alázatos volt szegényke, s ha Celso ráförmedt, megtett mindent néki, ami csak telt tőle. De ha egy-két napig békében hagyták, megint játszogatni kezdett, kis házat épített az őrlő zugában, zsinegeket szabdalt, s alig gondolt már haza. Mert a gyermek gyorsan felejt.

Egy szeptemberi reggel András korán elment, be Jolsvára, hogy húst vegyen, meg bort, több napra valót. Akkor még aludt a gyermek is, Celso is, de nemsokára fölébredt ez és hangos, rekedt kiáltással hívta Peregit. Konyakot kért. A gyermek ugrott fel, körülszaladt a házban, de Peregi nem volt sehol.

- Vedd ki az üveget a szuszékból, add ide, - kiáltott rá Celso.

A fiúcska székre állott, nyitogatta a fedelet, de az zárva volt.

- A kulcsot szedd elő, te béka... de hamar, - sürgetődött a férfi; de a kulcs nem volt sehol, pedig ágy alatt, asztalfiában keresgélte Henrik.

Celso egynéhányat ásított, s tátott száján állati hangot bocsátott ki, fal felé is fordult, hogy időt adjon a keresésre, de a kulcs csak nem került elő. Bizonyosan András vitte magával.

Az ember dühösen ült föl a szennyes ágyban, egy kefért kapott a kezébe, s úgy vágta a fiúcska képébe, hogy az vérzeni kezdett.

Sírva fakadt Henrik és Celsót elöntötte a méreg erre a hangra. Nem állhatta se a gyerek-, se az asszonyosírást. Szeretett volna felugrani s jól megtépázni a fiút, de lusta volt, szédült s a feje lefelé húzta. Jobb lesz, ha idehívja.

- No, ne ríjj gyerek... no gyere ide, nem bánlak... gyere szépen, hisz a zekéd gombja is leszakadt, épp a felső, azt nézem meg... gyere hát...

A fiú lassan, kis csoszogó lépésekkel közeledett csak, mert sejtette Celso indulatját, de nem mert egészen ellenkezni. Pisszegett, a sírását csitítgatta, húzódozott s a két könyökét a melléhez szorítva, mint az ijedt madár nézett Celso szemébe, mintha abból akart volna olvasni; ügyelt, hogy ne jöjjön annyira közel, amennyire egy kinyújtott kar ér. De Celso félrevágódott az ágyban, hirtelen elkapta a gyermek kabátja végét és magához rántotta az ágyra. Verte két kézzel és rázta.

- Megöllek, te ronda kis féreg, te... te rút hernyó... hát nincs meg a kulcs... nesze... nesze... - hempergette a fiút, mint a tésztát s paskolta egyre, de kopogás hallatszott a pitvarból, meg »Adjonisten...«, eleresztette hát hirtelen.

Tót paraszt jött be valami ajánlkozással s amíg beszéltek, Henrik kifutott. Végigszaladt a kerten, átbujt a sövényen a krumpliföldre és végig a határbarázdán futott, ahogy birt, neki a rócei országútnak, ahol idegen emberek járnak varrott ködmönben, báránybőr süvegben.

Ugyanazon nap reggelén három asszony indult útnak Zdihavárról, a süvetei búcsúra: az öreg Králik Mária, az özvegyasszony, aki előre énekel a templomban és utána szól a falu, Tepnyiczki Anna, aki most jött Amerikából, mert odahalt az ura meg a fia egy napon, meg a vékony, szomorú Dojcsákné, a mészáros felesége. Ennek a kedvéért jött a másik kettő, mert - úgymond ez - hetedik esztendeje várom, hogy az Úristen gyermeket adjon nekem az én méhemben, hetedszer imádkozom most majd a süvetei Szűzanya előtt, meggyónok, megáldozok, hogy ágat fakasszon az Úr az én törzsömből, amint fakasztott Erzsébetnek, Zakariás feleségének éltesebb korában és élet jön az ereimbe és újjá válnak az én inaim.

Sötétes volt még, amikor megindultak imádsággal - azon reggel nem érte pálinka egyiknek az ajkát se - és az angyali üdvözlést mondogatva mentek csöndesen, aminek az első felét az öreg Králikné szavallotta, a másik felét a másik kettő utána. Hosszúrepen, Lehotán meg nem állottak, csupa eretnek luteránus lakik ott, hanem amikor oda értek, ahol a hisznyi út elválnak, a Szűz Mária szobrához, amit 1878-ban állított Zádár Mihály, az első ember, aki megjárta Amerikát, akkor megállottak a szobor alatt és letették a batyut az árokszélre. Előbb elénekelték még azt a szép éneket, ami úgy kezdődik: »Szűzanyánk égi fényesség...«, elmondtak utána egy »Miatyánkot«, egy »Hiszekegyet«, aztán kibontották a batyut, az árokpartra ültek és kenyeret szeltek, meg túrót ettek kicsiny falatokban, három ujjal nyúlálva szerényen a túromorzsáért.

Akkorra ért le a kis Henrik a másik oldalon a krumpliföld mesgyéjén, nekiszaladt a pataknak, általtörte magát a füzesen és elfúlva omlott az árokparton az asszonyok elébe. Kitérta a két kezét, úgy rimánkodott magyarul.

Az öreg Králikné, aki nem tud magyarul, azt hitte, hogy éhes és túrós kenyeret nyújtott neki, de a Dojcsákné, a magtalan beteg mészárosné megértette.

- Jaj, mentsetek meg, dugjatok el, mert visszavisz az... az az ember... Jaj, agyonver... megöl... Apámhoz vigyetek, Budán lakik apám, anyám... jaj, jön mindjárt, visszavisz, bujtassatok el engem.

A vékony asszony megtörülte a gyermek véres orcáját és magához kapta. Ő már hallott az istentelenekről ott a lehotai zsírkőbánya szájánál.

- Hogyan, nem az ő fiúk vagy, - úgy loptak?

- Nem... nem; Wéber Mátyás az én apám... csak rejtsetek el hamar, hamar, mert jön azonnal. Nini, ott jön, kitapossa a belemet...

Csakugyan, messze a hegyoldal lejtőjén egy puskás ember futott lefelé, majd meg-megállott s körülnézett, mert a patak füzése, ami közbül volt, eltakarta az utat.

A három asszony odapillantott s az igazak ijedelme fogta el lelküket.

- Nem adlak fiam, nem, - szólt a magtalan és ölébe szorítva dajkálta a gyermeket, zavartan topogva egy helyben, - hová tegyelek... és Szűzanyám, hová tegyelek.

Egyszerre letette, boldog mosolygás villant meg sovány orcáján és fölhajtott a testén a négy szoknyája közül hármát.

- Ide kapaszkodj, fiacskám, ide a hasamra keresztbe... úgy körül... szorosan hozzám, ti meg kössétek által a batyulepedővel... - A másik két asszony általövezte Dojcsáknét és a törzsökéhez erősítették a gyermeket, aztán reáeresztették a három szoknyát és nagy éneklésbe fogtak: »Égi szabadítónk, végy köpönyeged alá...«

A harmadik verset énekelték, amikor, mint a dúvad törte Celso keresztül a füzeset és ordító hanggal vágott az éneklésbe.

- Azt a gyermeket, aki erre szaladt, adjátok elő... vagy mondjátok, merre ment - szólt és megrugdosta a három batyut, hogy nincs-e benne.

Dojcsákné, a viselő, csak énekelt egyre, nem földi tekintettel nézve a Szűz szobrát; hanem az öreg Králikné hosszasan magyarázta, hogy ők reggel indultak Zdihavárról a süvetei búcsúra s már egy félóra óta énekelnek itt, de gyermeket nem látott a Zabrák fuvarosán kívül, aki a lovakat itatta a lehotai kocsmánál, amíg az apja bent itta a pálinkát, de az se ötesztendő, mert már két esztendeje oskolázik s most is ott lenne, ha az apja ki nem vette volna...

Celso káromkodva hagyta ott a banyát és megindult fölfelé a völgy másik oldalán. Amikor már jó messze lehetett, a három asszony összekapkodta a holmiját s megindult lefelé a völgyön Jolsvának, ahogy csak bírt.

Dojcsákné elfűlt s megállott minden huszadik lépésnél, mert nehéz volt a gyerek. Mondták, tegye le, de nem akarta még, mert elvehetik. Mosolygott. A meleg gyermeki test odasímult az övéhez s úgy érezte, hogy egy vele; hallotta, érezte a szíve dobbanását, amint lüktetett erősen, mint az ijedt galambé s az ő szíveverése válaszolt rá. Megsimogatta a duzzadó szoknyán keresztül és boldog volt, mert gyermek símult az ő meddő törzsökéhez s talán életet is adott a Boldogságos Szűz rendeléséből.

Amikor én Jolsvára értem, Henrik a csendőrörsön volt. Még az előtte való nap kihallgatták, jegyzőkönyvbe foglalták, amit mondott s annakutána kora délután négy csendőr indult a steatitőrő malom felé. Celso azelőtt ért haza a keresésből és megfutott a csendőrök elöl be az erdőbe, puskával a vállán, pedig fáradt volt. Ott lőtték agyon rövid kergetőzés után.

Peregi András megmenekült. Jolsváról jövet látta meg messziről a gyermeket a csendőrök karján, rosszat sejtett és nem ment a tanyára, hanem elhúzódott. Megvárta, amíg Celsóval visszajöttek, - két tót ember hozta egy saraglyán a testét - az erdőszélről leste, mint kutatják meg a csendőrök a lakást, mint viszik el kasban ami írást, nyomtatványt találtak.

Hanem amikor csendessé vált a ház és beesteledett, leosont ő is, be az őrlőbe és a garatból előhúzta azt a tízlírás csomót, amit ő tett félre titokban és nekivágott az erdei útnak északra, Murány felé. Másnap délig gyalogolt egyfolytában keresztül Liptóba, a kassa oderbergi vasút egy állomására és onnan egy-két óra alatt künn volt Teschenben, Sziléziában.

Teschenben pihent egynéhány napig, aztán jött Pestre s ott találkoztunk. Volt benne annyi becsület, hogy nekem adta a tizes csomó felét. Ennél sokkal több jövedelemem nem is volt az egész ügyből, mert a megboldogult Celso ami pénzt beváltott, magánál tartotta s a végére ígerte az elszámolást. Szerencsére Wéber Mátyásnál is volt egynéhány tucat jó bankó, azt is magamhoz vettem, hogy majd a tűzbe hányom.

Hanem Peregi Andrást megszerettem. Igen jólelkű fiú, erős, kemény ember, olyan, mint a vastuskó; ezzel még kezdek valamit valamikor.

XVI. Peregi megkísértése.

Ezelőtt tizenkét esztendővel gazdálkodni kezdtem a Bácskában. Kicsiny, nem egész négyszáz holdas bérletem volt Duna-Kresevótól nem messze a Duna partján három esztendeig.

Keserves három esztendő volt. Tengeritermesztésre adtam magamat s azt ültettem egymásután évről-évre. Tudtam, hogy kizsarolja a földet, de hízóim voltak, meg úgyse akartam sokáig megtartani azt a bérletet. A birtok egyharmadrésze mocsaras volt, a kétharmada partos, sovány, de szépen átláthattam róla Szlavóniába, keresztül a Dunán. Talán emlékeztek, azok voltak a legszárazabb esztendők ebben a században; három keserves forró nyarat értem meg itten, május óta egy csöpp esőt sem látott a földem. A tengerim még ki se nőtt, már elsárgult és júniusban már suhogott a száraz levele, mintha sárga, zörgős csontvázak keltek volna ki sorjában a legjobb dülömből.

Két esztendeig csak tartottam magamat reménységgel, de amikor a harmadik nyár tett be szép kékbolthajtásos aszalókemencéjébe, elfogyott a béketúrémem. Ott ültem napok hosszát a kúria tornácán (valami nemes emberé volt régebben) s csak néztem elkeseredve az eget; dél felől meg keletről látszottak ugyan felhők, úgy kukkantak be az ég mezejére óvatosan, mint a kém-szemlére küldött csapatok, de estefelé visszahúzódtak rendre. Valósággal játszottak velünk, a bezdáni magyarokkal, az apatini svábokkal, meg a túlsó fél rác-ságával. Mert nem mindenütt volt szárazság, csak minálunk. Romániában, Dél-Oroszországban szép esők jártak, bizonyosan a mi tulajdon felhőink mentek oda, hogy tengeri képében jöjjenek vissza hozzánk ősszel jó pénzéért.

Szeptemberben tisztában voltam vele, hogy el kell hagynom a bérletet minden szerződés ellenére, kipusztultam. Még jó, hogy a kauciómat kiadták méltányosságból az előtte való esztendőben.

Nem sajnáltam én itt senkit, megcsalt, meglopott, aki csak bírt a faluból, hanem a sáfáromra gondoltam mégis. Nem mintha valami hű emberem lett volna, tudtam, hogy minden vásáron vannak saját külön üzletei, de az enyémet nem bántotta, és családos ember volt.

Blausteinnak hívták és Ugocsából került hozzám. Amikor megmondtam neki, hogy megyek s elbocsátom, ostoba sunyi képen nem látszott harag vagy búsulás. Sűrűn pislogott, egynéhányat biccentett a fejével féloldalt, aztán azt mondta, hogy jó, de ő itt marad, mert üzletei vannak a községben.

Akkor nem kérdeztem mindjárt, hogy miféle üzletek azok, hanem egynéhány héttel rá elmondta egy fuvarosom, akinek szivart adtam s akinek megeredt a szava nagyon.

- Már tekintetes uram, igaz, van mindenféle zsidó, de van jó is... Én szegény zsellérember vagyok és sohasem gondoltam arra, hogy lovat, kocsit vegyek, se az elmém nem igazított volna rá, se pénzem nem volt, hanem a Blaustein ténsúr megsegített. Azt mondta a bezdáni vásár előtt; hej, Pesics György, légy fuvaros, ősszel kezdik ásni a bezdáni téli kikötőt, utána a kupuszinai gátat, két esztendeig legalább ki nem fogy a fuvaros a mindennapi munkából... Én hártottam a szót, hogy így-úgy, nincs pénzem, de ő azt kérdezte; ha te most napszámba mégy, mennyit kapsz... Nem egészen három koronát, uram. - No hát én veszek neked lovat; amit azzal keresel, azt megfelezzük, az abrak árát is... Jó lesz? - Jó hát... Ezt a két lovat vette nyolcszáz koronáért, meg ezenkívül még négy párt másoknak. Így keresek hat pengőt egy napon, egy belőle a takarmányra mén, az öt pengőt meg elfejezzük. Még úr is vagyok azonfelül, kocsin járó ember. A multkor is úgy hajtottunk a glozsáni búcsúra mind az öten vágatvást, mint a szél. Még a szolgabírónak se tértünk ki.

Elnevettem magamat a Blaustein élelmességén és számítani kezdtem. Kétszáz munkanapot vegyünk csak, napi tíz korona tiszta jövedelmet számítva, annak a fele ezer korona évente. Nem kell egy egész esztendő és betérül a lónak meg a kocsinak az ára. Hisz ez pompás üzlet és hozzá a paraszt boldog véle. Blaustein, Blaustein, te mégsem vagy olyan ostoba, mint aminőnek látszol. Jobbak a kresevói üzleteid, mint az enyéim.

A szeptembert ott töltöttem a birtokon; meg kellett várni, amíg az utolsó beállított hízóim megnehezdednek és eladok mindent, ami az enyém. A piros autóm, aminek sóhajtó meg bűgő tülökjét úgy ismerte a vármegye, a színben állott nyugton két hónap óta, én meg a tornácon cigarettáztam napok hosszát és néztem a Dunát, ezt a csillogó fehér selyemvéget, ami hanyagul vetődött végig a zöld mezőn, mintha most ontotta volna valami óriás szövőszék; meg a szlavóniai kékellő hegyeket a messzeségben. Gyönyörű napos ősziünk volt nekünk, hanem odafönn Ausztriában meg Bajorországban bőven eshetett, mert a Duna szokatlanul nagy volt. Lassú, lomha gőzösök jöttek fölfelé rajta, nyolc-tíz vezetékhajó mindegyik után, telisteli tengerivel. Szinte odaképzeltam magamat a hajó derekába, amint térdig gázolok a sárga szemben, a szemes aranyban, ami nálunk nem termett.

Olyik nap húsz felfelé jövő hajót is számoltam és eltöltött a keserűség. Húsz hajó, mondjuk százötven vezetékhajó, mindegyikben negyven vagon, azaz hatvanezer koronát érő tengeri, összesen kilenc millió korona. Milyen rettenetes vagyonok úsznak el itt előttem ötszáz lépésnyire tőlem, csupa román meg orosz tengeri. Itt mennek a birtokom szélén, meg sem áll egy se, hogy leadja azt, amihez jussom volna fáradságom után. De én... én... hátha utána nyúlok egynek... s elveszem... azt venném el, ami megilletne... akinek termett, adja nekem, akinek nem termett.

Ki csodálkoznék rajta, hogy megrázkódott belsőm, és vágyak és ideák buborékjai szállottak föl mélységeiből, mind sűrűbben, hogy lassan forrásnak eredjen ez a lélek.

Majd egy hétig gyötört a vágyakozás, a meddő sóvárgás, ami arra késztet, hogy akarjak, de nem ad gondolatot, ötletet, hogy miképp... Nem aludtam éjjel, már hajnalban ott voltam a Duna partján s lestem a hajókat. Ha meg egy jött, vele mentem a süppedős parton egy darabig, hogy hátha óriássá válok egyszerre s benyúlok érte, megállítom és kiveszem a két kezemmel a legmegrakottabbat. Utóbb megcsillapodtam, de nem hagytam abba a hajók kíséretését, de most már autómon mentem velük, és ismergettem a partot, a kanyarulatokat, ágazásokat, lefelé túl Újvidéken, fölfelé a faddi nagy ásásig. Vártam a sorsot, hogy majd csak megadja az arra való gondolatnak a csiráját.

Szeptember derekán Újvidéken néztem a parton, mint ereszt macskát egy román hajó vagy tíz ölnyire tőlem. A »Carol« volt hatodmagával, csupa jól megtöltött vezetékkal. Becsültem a merülésüket majd két méternyire. A hajóhoz akasztott ladikba két matróz ugrott be, meg egy ismerős zömök ember szatyorral és kosárral a karján. Peregi volt.

Roppant megörültem neki és összeöleltem a parton. - Hogy vagy, mit csináltál azóta... Gyere egy kocsmába, aztán beszélj magad felől - nógattam a fiút, de az csak keveset szólt, azt is szemérmatosan, sőt szinte húzódozott tőlem, mintha restelkednék visszaemlékezni a régi barátságunkra.

Nem nehezteltem rája, mert ismertem a természetét és a szatyora mellé símulva szorosán, el nem eresztettem a karját egész úton, amíg ki nem vettem egyet-mást belőle.

Mondta, hogy jó dolga van, amióta a »Carol« szakácsa lett, hogy a kapitánya igen békességes ember, a kormányos is jó, a vitorlamester is...

Hm... mintha csak én lennék az, aki nem jó az ösmerősei között. Röviden szólt, mert közben megállt, zöltséget vett, meg tojáást, aztán egy mézárszékbe tért be.

Tőlem ugyanis el nem szabadulsz egykönnyen, gondoltam és vártam rája odakünn. Csak amikor tele lett a szatyorja, meg a kosara, bírtam rávenni, hogy bejöjjön velem egy kocsmába.

Sietnem kellett, mert nem akart maradni az ebéd miatt, amit már föl kellett volna tennie. (Micsoda silány szolgálóvá aljasodott ez a fiú.)

- Te... hol a régi eszed... Rágd ki magad ebből a gubóból, amit mosogató rongyból fontak rád. Csak nem akarsz konyhában megöregedni. A *Carol* a miénk lehetne uszályostul, kukoricástul... jó pár ezer korona jutna rád is...

Peregi úgy megijedt, mint a gyerek s nem mert a szemembe nézni, csak hebegett egyre, hogy ő azt nem teheti, a kapitánya olyan, akár egy falat kenyér, amikor beszélgetett a hajóra, nem kérdezte hol volt, mit csinált azelőtt, (na ezt jó tudnom) ő azt meg nem bánthatja, neki sosem volt jobb dolga, mint most...

Nem igen erőltettem, mert ismertem bévülről, most éli a becsületes idejét. Fogsz te még hozzám ragaszkodni jobban, mint a mostani kapitányodhoz.

- Hová mentek most?

- Gönyőig megyünk, ottan átrakják a tengerit a »Délnémetre«. Megállunk holnapután Mohácson egy fél napra, mához egy hétre meg Pesten két napra... De most sietek... Ajánlom magamat...

Nem mert tegezni s úgy köszönt, mintha igazán oly nagy lenne köztünk a különbség. No, hisz majd összébb jövünk...

Aznap Újvidéken maradtam, tudakozódtam hajósok felől, kivált olyan felől, akinek valami dolga volt a törvénnyel s most hely nélkül van. Nem találtam. Aki hajós, az most hajón van, mert szükség van rájuk, egyébként tisztára becsületes ember mind. Másnap a »Carol« után iramodtam s mire Mohácson macskát vetett, már ott voltam.

Peregit megint körülvettem, amint kiszállt s most már nem ellenkezett annyira a fiú. Legalább is tegezett, mint azelőtt, megnézte az autómát, felszállt rája, hogy milyen ülés esik benne s a kocsmába is örömet jött velem. Hanem a dologról nem akart tudni semmit. Mert ő békeséges, egyszerű ember, ilyen nagy dolog véghezvitelére nem való, különben sem lehetne vér nélkül megcsinálni, mert a gőzösön magán hatan vannak, az emberhaláltól pedig irtózik. Hanem, ha effélét akarok, tud arra való embert, Jargován Dusánt Belgrádban, aki kormányos lenne ugyan, de mindig a Sztojanovits kocsmájában ül, amióta kieresztették a kragujeváci fegyházból... Ő becsületes ember akar maradni.

- No, az jó lesz... hisz beszélünk róla még Pesten, három nap múlva odaértek.

Három nap múlva Pesten vártam Peregit. Szabadságot kapott huszonnégy órára; amint a kezem közé kaptam, más ruhát adtam rá, s elvittem egy-két helyre, ahol régebben kártyáztunk. Alig ismertek rája. A fiú amúgy is zömök volt, de most még kövérebb lett, csak úgy duzzadt a nyaka. Mi tagadás, kissé bamba lett a képe és ügyetlen az egész ember, a régi állapotjához képest. Egy kis kártyázás, meg barátkozás után vacsorálni vittem, utána meg egy mulatóhelyre, ahol leányok táncoltak, énekeltek. A jó Peregi megbomlott. Dülledt szemmel nézte a nőket s bikanyakán végigszaladt a rángás. Amikor otthagytam, pezsgőt ivott és kétszáz koronát kért tőlem kölcsön. Már indulófélben volt a »Carol«, amikor beállított álmos, dacos képpel; nem mertek szólni neki. Pesten megtudtam annyit, hogy a »Carol« szeptember huszadikán indul vissza Gönyőről, mind a hat uszályal. Pesten rakodik és gyöngé teherrel szeptember huszonnyolcadikán ér Kalafatuba. Ott dangubál október tízig, akkorra megrakják megint tengerivel és tizedikétől jön folyvást fölfelé. Hogy mikor hová ér, azt könnyű kiszámítani, mert sehol se áll meg Pestig. Ezt a rakományt meg kell szereznem.

Hogy mikép, azt akkor még nem tudtam volna megmondani, de bíztam benne, hogy kitalálom. Azt hiszem, a drámaírók is hetekig járnak-kelnek hallgatva egy-egy ideával, csiráztatják százfélekép, amíg kiforr a dolog és megtisztul felül a színbor, leülepszik a seprő. Ilyen voltam én is. A vágyak édes mustja megrészegített már most, a kiforrás előtt. Szerettem volna oda kiáltani a »Carol«-nak, amint elindult, hogy enyém leszel, ha még egyszer megrakodsz. Pedig mondom, akkor még üres volt a koponyám, csak a szívem dobogott az édes akarástól, mint mikor a kis gazdasági irnok bután szeret bele a grófkisasszonyába. Hazahajtottam Kresevóra szép lassan, hogy magamat csillapítsam és nehogy eliramodjak az eszmét adó szolgálalkektől, akik bizonyára csapatostul szálltak az autóm után és felkínálkoztak rendre, sugdolózva, ki szerényen, ki gonoszul, szemtelenül. Otthon aludtam egyet s azzal az elhatározással ébredtem föl, hogy Blausteinhez fordulok legelőbb, a fuvarosgazdák okos főgazdájához.

Végighallgatott csendesen, aztán széles ajkait szívta befelé olyan szorosan, hogy szinte eltűntek a szájában.

- Nagy dolog, nagy dolog, - dadogott - elvenni nem is olyan nagy, mint eladni húszezer métermázsza tengerit... frissen, egy-két óra alatt.

Egy darabig szívta még az ajkát, járkált kínlódva, szinte nyögött, aztán elém állott.

- De lehet... Palánkán október tizenhetedikén van a vásár, Bezdánban huszonkettedikén, Kresevóban huszonötödikén... Ha akkorra ideérne a hajó... ki is doboltatnánk előre a falvakban.

Fölugrottam, hogy megcsókoljam összevissza-rágott ajkait, mert hisz megvolt a vége, a csattanója a dolognak, most még csak a közepét kell kitalálni, de ő húzódozott ettől.

- Többet nem tudok... Vevőket, azt szerzek, tíz falut egyszerre, de máshoz nem értek... Én békességes ember vagyok, egy szenzál, semmi más... ha tengerit hoznak, vevőt hozok, mást nem tudok a dolog felől... nekem gyermekeim vannak...

Nem vettem rossz néven Blaustein szabódását, ő érzi legjobban, hogy mire való, mire nem. Megnyugodtam a válaszában, elvégre is nagy dolog az, amit ő vállalt magára. Hosszú pályámon mindig annak köszönhettem sikereimet, hogy mindenkiből azt vettem ki, azt használtam ki, ami benne van. Annak, hogy az értékesítést, majd a legfőbb dolgot, ilyen óvatos, szolid ember vállalja, csak örülnöm kellett.

Az élet görgette síma kavics már megvan, most a durvábbja után kell nézmem, első sorban Jargován Dusánt megkeresnem. Zimonyba hajtottam, onnan gyalog mentem át Belgrádba huszonnégy órára szóló igazolvánnyal, mint az utazó kereskedők szoktak. Jó darabig magam keresgéltem a Dunaparton a Sztojanovits kocsmáját, mert nem a parton volt igazában, csak onnan jártak belé egy üres udvaron által. Reggel volt s egy darabig várnom kellett Jargovánra, szerencsémre a kocsmáros a maga szobájába vezetett a piszkos ivóból, amikor a Jargován nevet említettem nékie.

Szerb hősök arcképei lógtak a falakon, a rigómezei ütközet, meg a szerb függetlenség kikiáltása, csupa silány könyomat, alattuk cirill írás, meg a cégjegy, ami azt mutatta, hogy mind Bécsben készültek. Hanem a konyak, amit elém tett Sztojanovits, az magyar volt, háromcsillagos, síma, csúszós pálinka.

Tíz óra felé megjött Jargován s mert künn meghallotta, hogy várják, egyenesen az én szobámba rontott. Durva, szájas embernek látszott, aki meg nem állhatta, hogy minden ötödik szava után ne káromkodjék. (A rácok általában irtózatosan káromkodnak.)

Hanem később, amint Peregiről szoltam neki s úgy mellékesen vettem oda, hogy mekkora terhet visz a Carol, kivilágott, hogy éppenséggel nem ostoba ember. Egyszeribe megsejtette, mi a tervem, elcsöndesedett és igen okosan adott értésemre egyet-mást. Pompásul ismerte a Dunát, meg a rajta járó embereket.

- Popeszkut, a Carol kapitányát ismerem, talán ő is ismer engem. Békességes, takarékos ember; mással meg nem inna egy pohár bort, de egymagában leissza magát a kabinjában virradáskor, ha lekerül a kapitányi hídról... Hallgat mindig, szereti a csöndes üzleteket. Három esztendővel ezelőtt volt baja a határrendőrséggel... Leányokat vitt ki a hajófenékben egy bolgár asszony számára... Akkor megbüntették, nem tudom, fogott-e rajta... Nekem is volt vele dolgom...

Ez baj, gondoltam magamban, de bár nem szoltam, Jargován eltalálta a gondolatomat. Ivott egyet, aztán belenézett a képembe.

- No, sok jó hajóst nem ismer az öreg itt Szerbiában, akiket meg én ismerek... Nagyon sok jóbarátomat, - mondogatta biztatásképp - különbek tízszer, mint a Carol legényei.

- Hanem a tengeri, amit visznek, pompás, - fordítottam a dolgon - legalább, amit utoljára vittek, igen jó volt, nehéz, szép szemű, belemarkoltam Pesten. Becsülöm a métermázsáját tizennyolc koronára.

- No, akik viszik, nem olyan kitünők! Baleán, a kormányos, babonás vénasszony; meg örökké panaszodik. Az igaz, hogy jól ismeri a folyást. Hajótisztjuk nincs; olykor akad valaki, akit úgy hívnak. Aki volt gépészük, a részeges Lupescu, elment, mert őmiatta halt meg a Gyorgye gyerek, a fűtő; leszakajtatta a karját a géppel. Két németet fogadtak a géphez Passauban, de azok csak télig maradnak és nem is beszélnek a többivel; enni se jönnek föl a gépházból. Nicora, a vitorlamester szép szál legény, de ostoba, hányaveti ember; azt a három matrózt, aki mellette van, nem is ismerem, mert gyerekek még, de ha valamire valók lennének, ismerném őket. Nem is maradnak sokáig, úgy fogadják föl őket, kit Mohácson, kit Galacon. Sajnálom Peregit, hogy közójük keveredett, pedig az jó gyerek...

Nyeltem a szavakat s el nem felejtettem volna egyet is belőlük. Pompás ember ez a Jargován, hagy hallom, mit tud még.

- Hát az uszályhajókat ki vezeti? - kérdeztem.

- Most hat uszályllyal jár a Carol rendesen, amióta megújították a gépjét, de ezeket váltogatja. Sokszor hoz befelé magyar hajót, olykor bajort is, ami akad. Három uszálykormányosukat ismerem, ezek rendesen a Carol után járnak, de a többit ki tudná.

Hallgattunk azután hosszasan s csak egymást néztük, hogy hátha bele látnánk egymás veséjébe. Nem mertem azonnal az orrára kötni mindent, pedig várta, láttam rajta. Kerülgettem a dolgot.

- Bezdánban, meg Palánkán vásár lesz a hónap végén - mondok.

- Tudom...

- Drága a tengeri, tizennyolc koronán fölül áll...

Olvasott bennem és javítgatta a terveimet, amiket el se mondtam.

- Kresevo jobb lenne, azon az ágon két esztendő óta alig járt hajó, de most elmenne benne a Carol, mert nagy a víz... Jó csöndes hely.

Egy darabig hallgatott még, aztán fölugrott s az asztalra ütött igazi rác indulattal.

- Ej, ne komédiázzunk no, hisz tudom, mit akar az úr... beszéljünk nyíltan. Nagy dolog, a Carol tengerijét elvenni csak úgy lehetne, ha az én embereim kerülnének a mostaniak helyébe, legalább felesen...

Magam is örültem, hogy szabadon szólhatok, de csak sügni mertem néki, amit rég gondoltam.

- Ha a te embereid (a szerb tegez mindenkit), a te hajósaid várának, Turnu-Szeverinben, Orsován, Belgrádban, meg Újvidéken, ki lehetne velük váltani a Carol népét. Betegek azok és iszákosak, Peregi kosztjától majd a partra kívánkoznak...

Jargován hátrakapta a fejét és végigmért egy pillantással. Úgy látszik, megnöttem előtte s alázatosabbá lett egyszerre. Ő kérdezett engem azután, mint olyan embert, aki többet tud nálánál. Elmondtam neki mindent s ő kezet adott, esküdözött a szentekre, - ugyanazokra, akiket egyébként sűrűn káromlott - hogy igaz, becsületes társam lesz. Hanem pénz, az kell előre - úgymond.

- Nem nékem, mert énnékem megvan a mindennapi rakiámra (pálinkára) valóm, hanem a pajtásaimnak. Majd meglátja az úr, hogy milyen emberek: Perics Száva a kormányos, annál különb még nem járt a Dunán, igen jó, csöndes ember, de most szolgálatba akar állani, mert nincs pénze, meg Tökolics, aki a Dunán született és azóta is rajta jár, csak most két hónapja talpal az Úristen földjén (nem tudom, nem-e a kragujeváci fegyházban), de bátor legény is, én istenem, nem ijedne meg az apja lelkétől se; kár, hogy igen költi a pénzt. No meg a kis Kosztics... össze kell ezeket tartani erős regula alatt, mert elszélednek, ki vízen, ki földön, ehhez pedig pénz kell...

Adtam neki előre nyolcszáz koronát, mert hisz igaza volt, az ilyen vállalatot nem lehet hitelre csinálni. A másnap, meg a harmadnap Jargováné volt, hogy összetoborozza híveit, és kilencedikén indultam vele Kalafatuba, ahol a Carol rakodott, de külön kocsi-osztályban, - mert azóta nem beszéltem vele nyilvánosan.

Kalafatuban Jargován a hajóra ment, hogy jól megnézzen mindent és ismerkedjék a legénységgel, én meg Peregit fogtam elő a parton és húztam magammal egy kis füzesig. A fiú megijedt, láttam rajta.

- Te, - mondtam neki keményen - nem a Carol szakácsával beszélek ám, hanem Peregrinóval, a fiumei betörővel, meg a zdihavai gyermekrablóval, az olasz bankó-kupeccel. Előlem ugyan el nem bujsz a moslékos cseberbe...

Ijedten nézett rám, mint a bünbeesett eb. Farkassá kellett változtatnom és ő nem ellenkezett. Elmondtam neki mindent, a vásárok dátumát, az ő föladatát, végre azt, hogy ha minden jól megy, rája vagy nyolcezer korona jut tisztán. Végre elővettem egy iskátulyát tele kemény fehér pirulával.

- Ne félj, emberhalál nem lesz. Ha ebből egyet teszel egy ember levesébe, megszédül, a feje fáj, ágyba kívánkozik; ha kettőt teszel, ágyban marad biztosan, egy kicsit félrebeszél és tífusz ellen kezeli minden doktor. Lassan kezdjed: jól vigyázz Orsován, Belgrádban, Újvidéken lehet a váltás, ott várnak az embereink. Jargován majd megmondja, hogy kik. Lásd el az uszályok kormányosait is, mert legényemberek azok és a te főztödet fogják enni. Csak a „Reménység”-en főz Kócsárnak a felesége. A mi kormányosainknak kell a vezetékre kerülni Palánkáig.

Ezzel ott hagytam s mentem vissza a hajó felé. Épp akkor lépkedett kifelé a pallón Jargován. Amikor elment mellettem, odasúgott: - A hatosban búza van, a többiben prima tengeri. Minden jó lesz. - Én is csak jót reméltem s teljes bizalommal hagytam ott a partot.

XVII. A Carol meg az uszályai.

Másnap reggel oldozták az uszályokat; a hatos kezdte. Fölszedték a két feszítőfáját, ami befelé szorította a hajót a parttól s eloldozták a köteleket. Ezalatt a Carol lassan, füstölögve ereszkedett lefelé az uszályokhoz, alattságot eresztett és a hatost fogta meg elsőnek. Utána a „Reménység” jött volna, a magyar hajó, (a szegedi Szabó testvéreké volt,) de a beteg Kócsár István az első tőkénél nem bírta elkapni a hajítókörtét, hogy fölhúzza az alattságot s már úgy volt, hogy másodszor kell hajítani, amikor kiugrott az asszony, fölrántotta a kötelet és ráakasztotta a tőkére. Hátul meg a „Reménység” kormányánál most a kövér Bunyica állott, de csak addig, míg el nem indulnak, mert az asszony fogadkozott, hogy elmennek maguk is segítség nélkül. Utána a négyest kötötték meg és a *Carol* lapátos két kereke lassan csapkodni kezdte a vizet, mint a szerelmes hattyú, hogy megfeszüljenek a kötelek és rendben álljanak a vezetőkek. Amikor az utolsó uszály is kötélben volt, Popeszku kapitány a hídról fölkapta a réztülköt és hátraszólt keserves, erőltetett hangon, ahogy csöndes, hangtalan emberek szoktak, ha mégis kiabálniuk kell:

- Mehetünk, - aztán leszólt a rézcsövön a gépésznek és megindult lassan az egész.

A gőzös kormánya mellett Baleán állott, amíg el nem hagyták a várost és el nem kerülték a felső-viddini homokszigeteket, aztán Nicorának adta, a vitorlamesternek és reggelizni ment a kapitány mellé. Bunyica is visszajött és ott állott a kormányos mellett (így rendeli a szabály), a két új matróz meg, akit tegnap fogadtak, a fedélzetet mosta hosszú kötélbojtokkal és öblögette végig sok-sok kupa vízzel a hajót.

Hátul a *Reménységen* is leszállott Kócsár István és Juditnak adta a rudat. Az ember meg úgy nézte a vizet, meg a gőzöst az asszony lába mellől s csak olykor szólt neki, hogy ereszkedjen közelebb a hatoshoz, ami hat ölnyire úszott mellette.

Sárga lapos partok közt mentek, egy-egy ivó tehén fehérlett a homokon olykor, de messziről a román részen meglátszottak kéken a Turnu-szeverini hegyek. Szép, napos idő volt, s kivált az a rész volt meleg, ahol a ráncosképű Popeszku ült a kormányossal. Baleán szólt ugyan, de mintha inkább a borhoz beszélt volna, amit rossznak tartott a multkorihoz képest. Bizonyosan itt szűrték a bolgár parton Gomotárban, a lapon, de persze olcsó volt, hát meg kell inni a hajósnak mindent, mert csak egy helyen mérnek bort, nincs mibe válogatni. Popeszku hallgatott, mintha éppenséggel nem hallott volna semmit. Csak pislantott közbe olykor szürke szeme, amit sárga árkok és gátak fogtak közbe sűrűn, mint a homokdünákon látszik. Afféle sivár tájéokra emlékeztetett az orcája, amin csak alig fakad egy kis kóró, gyér sárgás szőr.

Tíz óra elmúlt már. A Peregi konyhájából jó pörkölt hagymaszag ütött ki és Baleán beszólt hozzá, hogy mi lesz az ebéd. A két új legény is meglett a pallótakarítással és kilincsek fényesítésébe kezdett szép lassan, csakhogy éppen muljék az idő; az egyik valami pattogós bolgár nótát dalolt.

Gomotáron túl Popeszku sokat nézte a szerb partot és amint egy ladik látszott meg a part mellett két emberrel, hirtelen lecsöngetett a gépészhez. A *Carol* megállott s a ladik a gőzös felé jött lassan.

Magas, szakállas ember kapaszkodott föl a hajóra, Cselingerián, az örmény; már akkor járt a szája egyre.

- No, soká jöttetek Popeszku, már tegnap óta várok rátok. Azt hiszem, jól vagy... No, hál Istennek... Sok kukoricát viszel, derék embereid vannak, no, hál Istennek... Majd megismerkedem velük... Jót főztök úgy-e, jó szagú dolgot... Nemsokára ebédelték úgy-e, no hál Istennek...

Sebesen habzsolva beszélt, mint mikor nagy mohósággal nyeli az éhes ember az ételt s az rútul lecsurog kétoldalt a szája szélén. Úgy ez is félig kimondhatatlanul hullajtotta a szókat s a nyála szinte főtt, fortyogott belül abban a katlanban, amit a nyelve kavart egyre szaporán.

Előbb a kapitány kabinjához ment, de onnan kijött hamar és végigment a hajó népén. A kormánykeréknél Baleánnak a vállát veregette meg, mind a kettőt egyszerre hátulról, mintha meg akarná ölelni, Bunyicának a haját gereblyélte végig és derék, szép fiúnak nevezte, a két új legényt kivallatta, hol születtek, él-e még az édesanyjuk: - no hál Istennek - egy szóval barátkozott, nyelvelt szemtelen módon.

Benyitott a konyhába is csurgó beszéddel, Peregi visszafordult a tűzhelytől és megismerte Cselingeriánt, a leánykereskedőt s annak is elállott a szava egyszerre. Egy kicsit gondolkozott, vajjon látta-e már ezt az embert, de mivel Peregi nem szólt és ostoba, közönyös képet vágott, annál sűrűbben öntötte a szót.

- Ó, de jó szakács vagy édes lelkem... érzem a szagáról... mit, pörkölt lesz... azt igen megszerettem Magyarországon... adj egy kanalat, megkóstolom... idehívom Popeszkut is,... van-e feleséged? Nincs... minek is az ilyen szép legénynek, úgy-e... hehehe... minek egy, mikor van tíz... még egy kis vágott paprikát bele... pompás, felséges lesz. No, hál Istennek... még ezt a falat kenyeret mártom a levibe...

Lenyelte a kenyeret, megszopta két középső ujját csak úgy beszéd közbe, azzal indult le a gépházba. Peregi meg, amint elment az örmény, betette az ajtót, bereteszelte s a fehér pirulák-ból kettőt vetett a pörkölt levébe. Csak kettőt az egész legénységnek való bográcsba - első porcióképpen. Aztán szaladt teríteni a kapitány kabinjába és sietve tálalt külön Popeszkunak meg Cselingeriánnak s külön a matrózoknak.

Amíg hordta le az ételt a legénységi kamarába, odagyülekeztek mind s a kis helyiség tele lett ételgőzzel, meg bagariacsizmák szagával. De Baleán a kormányosnál maradt Iliával az egyik új matrózzal, mert olyan különös itt a víz, ahol összeér a szerb-bolgár határ. A Duna amíg kicsiny, bátorságos a benne járás, a homokzátonyok megmutatkoznak benne mind, mint valami nagy sárga teknősbékák, amiknek csak a hátuk áll ki a vízből, de most, hogy megdagadt a víz, elbujtak rendre. Több terhes gőzös jött velük szembe és Ilia piszkos kék lobogót bontott ki olyankor, hadonázott vele azon az oldalon, amerre ki akar térni. Hanem amint nem látszott több gőzös előttük, leküldte Baleán a fiút s az lement az ételtől sűrű levegőjű kamrába, ahol jutott még neki is ennivaló. Csak két óra felé hozott Peregi külön ételt Baleánnak, amikor a vitorlamester állott a kerék mellé, a kormányos meg lement s három keresztvetés után sűrű sóhajtozással ült a tál elé, mintha olyan keserves bért róna le az evéssel, amivel tartozunk az élethez. Mindazáltal sokat evett és már az első kanál után kiáltott Pereginek a borért.

Ebéd után voltak és zsibbadva üldögéltek a hajón. A gőzös meg zúgott, rezgett álmosan, mintha nagy vízidongó szállna el lomhán a parti öreg fűzfák előtt a lemenő napban. Amikor veres lett az ég, a víz, lámpát huzatott Baleán az árbocra, megnézte a kelő fehér holdat és lement aludni azzal a szándékkal, hogy majd csak éjfélkor jön föl a kormányhoz, amint máskor tette.

Nicora, a vitorlamester meg fölhajtotta a gallérját a kerék mellett s Popeszkunak is szélfogót csinált Ilia ernyővászónból a kapitányi hídon, úgy hogy csak az aranyosszélű sapkája látszott ki, amit lekapott sebesen, nagy tiszteességgel, ha másik gőzös ment el mellette. Játékos hideg

szél indult meg a Turnu-szeverini hegyek felől, s hol elhagyta a fuvást, hol meg egyszerre a gépház olajoszagú meleg lehelletét kapta fel s öntötte a kormánykerék felé. Megszépült éjjelre a Duna zavaros vize is, mint az asszonyi orca és fehér fátyolt öltött, amibe csillogó ezüstpillék ezreit szótték. Ezt kapkodta róla a sugdosó éjféli szél.

Még nem volt itt az éjféli, amikor Baleán sápadtan, tántorogva jött föl.

- A Gyorgye, - sugdosta - megnyomott a Gyorgye... - és leült Ilia mellé, mint aki rettentő fáradt.

Nicora elérte az egyik kezével a kerék mellől és megrázta. Engedett a válla puhán, mint az ittas emberé.

- Nem, nem ittam bort... a Gyorgye volt... a mellemre térdelt... itt e... érzem a térde kalácsát...

- Szomorúan lehajtotta a fejét s aztán süket hangon szólalt meg újra, amiből nem érzett ki reménység.

- Visszajár a Gyorgye... tudtam, hogy így lesz... majd megfojtott...

Ekkor már Popeszku is odajött, s a sárga képe még sápadtabb volt; de bár mozgott a serte az ajkán, nem szólt közbe. Mintha köztük járna a megholt, meghüvösödött mindegyikükben a lélek, amint ráemlékeztek.

Négy héttel ezelőtt történt fölfelé menőben, hogy a fiúnak leszakította a gép a kezefejét. Gyorgye elájult, de elkötötték a sebeit és magához tért. Orvost nem hívtak, mert akkor hatósági ember is jött volna a hajóra. Különben is a szerb-magyar határ-Dunán mentek, Popeszku meg nem ereszt a hajóra hivatalos személyt, hacsak nem muszáj; akkor is szinte belebetegszik. Gyorgye megvolt valahogy Zimonyig (csak odáig mentek akkor), de visszafelé üszkösödött a sebe és meghalt éppen Kazán előtt. Eltették a testét két napra, s amikor túl voltak Turnu-Szeverinen, elásták egy lapos kis szigeten Crivina alatt. Nicora vitte ki Bunyicával ladikon, ők is temették el, s imádkoztak is fölötte, mert jó gyerek volt. Papot nem hitt Popeszku s nem is jelentett senkinek semmit, mert ki tudja, milyen hiten volt, talán török, vagy tatár, mert Dobruscsából jött, ámbár a szép fehér képe katolikust mutatott. Popeszku nem szeret jelentgetni; hanem a dolog kicsinyt aggasztotta, bár nem mutatta.

- Ne beszélj bolondokat, hisz ti ástátok el, Nicora, jó mélyen.

- Igen, - mondta a vitorlamester - de nem valami mélyen, mert egy méterre víz ütődött föl. - Látszott rajta, hogy fél és kevesli a földet, ami Gyorgyén van.

Feljött a második numera is, a testes Bunyica, hogy fölváltsák az elsőket, de ott maradtak mind a kerék körül. Az öreg legény hallgatta egy kicsinyt a többit, aztán megszólalt és gyöngé, borzongó hullámvás futott által a lelkükön.

- Engem is megnyomott. Most tudom, hogy ő volt. Én csak nehéz feketeséget láttam gurulni felém, amint elaludtam, valami fekete gomolyagot, ami a hasamon megállott és nyomott, szorított egyre... a hangom meg elapadt, pedig kiálthattam volna... Abba a gomolyagba ő volt.

- A kapitány kedvetlenül forgatta a fejét a fölhajtott gallérjában, de látszott rajta, hogy hisz valamit belőle. Ilia, az új legény azt mondta, hogy az ilyenek a sírját az ő falujában föl-bontják s ha karvaly vagy vámpír képében jár vissza, akkor lemetszik a két kezét.

- Mart-e a csőrével, Bunyica, mint sasféle szokott? - kérdezte Ilia. Baleán szólt helyette.

- Nem, én emberformának láttam... De az igaz, hogy ilyenek a sírját föl kell bontani, mert végigkísért bennünket másképp a Dunán, amerre életében járt... Ha biztos a dolog... másképp nem. Költsétek föl Sávelt, az barátkozott vele régebben Galacon; volt-e annál...

Nehezen ébredett föl Sável, de amint följött és megtudta miről van szó, a homlokára koppanzott.

- Most már tudom, mi volt az. Két olyan fal közt kergetett, ami mindig összébb ért. Már olyan szoros volt a hely, hogy alig fértem, még mindig űzött, nyomott, végre úgy beszorított, hogy elállott a lélegzetem s ő még mindig beljebb nyomott... Tudom már, a maga helyére akart beszorítani, hogy ő kinn járhasson... Soha ilyen éjszakám nem volt...

Nem szóltak Sávell beszédére soká; a gép csak szuszogott, zihált egyre s a lapátok verték a vizet, de nem ragyogott az már annyira, mint előbb és sötétült, szennyeződött megint, mert lement a hold. A kormányos susogott:

- Tenni kell valamit... holnap estére odaérünk... ha elhagyjuk, már nem lehet...

S amint elment a kapitány és Baleán megfogta megint a kereket, a másik, három ember szorosán körülötte maradt. És sugdostak, mert habot hányt a lelkük, mint a föl-paskolt víz, örvénylett, forgott a bukkanásokon és fölragadott bennünk a fenékről sok régi babonát, falubeli történeteket, temetői szörnyűségeket, nyughatatlan lelkekről, akiknek nem kell a sír, s akik éjszakánként visszakívánkoznak: férfi az asszony mellé, fősvény a pénze mellé. Agyon-szúrt legény lelke kopog be a szeretője ablakán s hívogatja kakasszóig, megszántja földjét éjjel a gazda és megfeji a tehenét az asszony, hogy véreset ad az másnap. A pópa meg szent liturgiát mond a halott nyugodalmáért és beszenteli megint a sírt, de ez nem elég, mert föl-bontják a sírt éjjel az elevenek, a megrontottak és hegyes karóval általverik mellét, oda-szegeznek a sír fenekéhez, hogy el ne jöhessen onnan többet.

- Tennünk köll valamit... - szólt olykor Baleán, meg a többiek, majd az egész hajónépe mellette volt és szomorú egyezség látszott meg orcájukon. Aznap hallgatagon jártak-keltek, csak Cselingerián száraz csacsogása hallatszott folyton, mintha magpergető lenne a szája és szemetes dudvát járatnának le rajta.

XVIII. A Gyorgye lelke.

Déltájban egy szerteszakadt tutajnak a gerendája került a jobbik kerék alá és a *Carol* macskát vetett; a két új matróz Bunycával a ladikba ugrott, hogy kivegye a gerendát. Amikor megállott a gőzös, a *Reménységről* ladikon jött át a Judit a víz ellen, az alattsághoz fogózkodva, de föl nem hágott, csak fölszólt a kapitánynak.

- Beteg az uram, már két éjszaka én vagyok a kormánynál, pedig meleg étel kellene neki. Eddig csak fönn üldögélt napközben velem, de most odalenn fekszik. Én se bírom tovább, adjon segítséget a Reménységre...

A kapitány kihajolt a korláton s egy darabig bamba, durcás képpel nézett az asszonyra. Ezután megszólalt rövid, makogós szókkal. Tudott magyarul.

- Csak éjfélíg tartsd a rudat Judit. Éjfélre Turnu-Szeverinbe érünk, ott tud Peregi valami jó kormányost, azt küldöm a *Reménységre*.

A szakács leadott a ladikba egy fazék levest s az asszony eleresztette a kötelet, lapátot kapott a kezébe s egy-két rántással megigazgatta állását. A Duna meg ragadta le sebesen. A hajó farán a Kócsár István halvány aggódó képe látszott. Amikor Judit a fölhágólajtorjáig ért, ügyesen elkapta, fölment a fazékkal és megakasztotta a ladikot.

- Csakhogy megjöttél, - szólt István gyöngye fohászokodó hangon.

- Ne féljön édös uram, - biztatta az asszony - Turnu-Szeverinben segedelem vár bennünket, azután maga mellett leszek... gondját viselem, Újvidékig bizony talpra állítom.

Kócsár István köhögött.

- Jaj, csak a Tiszába volnék már...

Elől a *Carol* azalatt rendbejött a kerék, a gerendát kivették a lapátok közül és jóval egy óra után Peregi is megindult csörgő táljaival meg jószagú ételeivel.

Odalenn, a legénység asztalánál inkább hallgattak, mint egyébkor evés közben s még a nagyszájú vitorlamester se szólt a szakácsot az ételért, mintha minden jó lenne neki, amit adnak, pedig sokat nem evett ő se.

Féltek az éjszakától. Három óra tájban lecsöngetett Popeszku a gépésznek, hogy lassítson. A luzsáci malmok mellett mentek el. Berregett mind bolond módra, belülről éneklés, tamburaszó, meg molnárcsusza szaga áradt el messzire. A parton szekerek várták a térülő dereglyét az őszi terméssel; jó dolguk van a molnároknak.

Lassan elérte a nap is az orsovai hegyeket és bepirosította az ég harmadát; megerősödött az esti szél s ragadta dühösen hátrafelé a *Carol* sűrű fekete füstjét. Mintha valami verespalástos óriás rángatná visszafelé a hajánál fogva a gőzöt.

Ilia, a fiatalabbik legény, odaállott a kormányos mellé és kérdezte, - már harmadszor ezen a délután - hogy ez a sziget-e az, ahol eltemették őt.

- Még odább van a hajlason túl, de egy óra múlva odaérünk, - csitította a kormányos, pedig magának is reszketett a belseje és valami meg-megrándította a vállait. Meg egy ideig a kormánynál maradt, de amikor meglátzott a crivina szigetséget, odaadta a kereket kis időre Iliának és keserű képpel fölment a kapitányhoz. Csöndesen beszélt neki s az intett, hogy jó lesz.

- Megállunk, - szólt lefelé jövet Sávelnak - faraghatod.

Sável meg előrement, a hajó orrába és egy lapátnyelet hegyezett szekercével sebesen, amennyire a kemény tölgyfa engedte.

A sziget végén fölül, nehogy meglássák a crivinaí partról, megállott aztán a *Carol*, de nem vetett macskát, csak annyira dolgozott a gépje, hogy épp egy helyen állott a sebes Dunában s így Popeszku akár meg is esküdhetik nyugodtan, akár a magyar, akár a szerb bíróság előtt, nem is szólva a románról, hogy ő nem állott meg Crivinán.

- Ide temettétek? - susogta a kormányos Nicorának.

- Nem erre, túl egy apró, csitri szigetre, - válaszolt a sápadozó nagy ember.

Ladikba ugrottak, előbb Sável a hegyes karóval, utána a testes Bunyica, meg a vitorlamester, aki a kormánylapátot fogta. Popeszku bement a kabinjába és bort hozatott; ő bizony nem tud, nem lát, miatta tehetnek akármit. Cselingerián végigszaladt a hajón kétszer is, csacsogva, mint a kalitkába fogott szajkó és megkérdezett mindenkit, hogy mi az, miért állunk meg, baj van-e, leszáll-e valaki vagy újat hoznak... De senki se válaszolt neki.

A csónak meg elkerülte messzire a crivinaí sziget alsó, hegyes végét, mert messzire nyúlik az víz alatt lefelé, bekanyarodott a túlsó ágba és a nádas árnyékába került. Azt az ágat is, amin mentek, két sziget fogta közre, mert ott háromfelé vált a Duna. Hallgattak mind, csak a száraz nád zörgött különös hangon, ha az evező érte és konyultak az elöntött szálak alázatosan, míg elment fölöttük a csónak.

Általváltak egy öböl előtt és a feketedő alkonyatban egy kisebb sziget látszott, a parti nagy sziget mellé húzódva, mintha csónakot kötöttek volna a nagy hajóhoz. De most nem volt meg a szigetek sárga homokpereme, a füzek feketesége leért a vízig.

- Azon a csitri szigeten fekszik, - szólalt meg Nicora Enake először, mióta jöttek és arra fordította a ladik orrát. A vastag Bunyica kegyetlenül belefeküdt az evezésbe és Sável is iparkodott. Egynéhány perc múlva a ladik orra a zörgős nádba fúródott és Sável a partra ugrott volna, de elhamarkodta és a vízbe cuppant, mert a sötétség már sátrat vert a szigeten. Kihúzta a csónakot s káromkodott volna, de megijedt és elharapta a szót.

- Hisz ennek a felét elöntötte a víz. Hová temettétek?

A nagy vitorlamester is kiugrott, vigyázva, hajlott térddel végiglépte a sziget száraz részét, mintha kígyók között járt volna és megállt egy fűzfához közel, ami derékig állott a vízben.

- Ide, ez alá ástuk, egész biztosan tudom... - makogta és lehajtotta a fejét - Úgy-e, Bunyica?

Bunyica nem szólt, de nem is ellenkezett. Ásó meg csákány volt a kezében s azt leeresztette a fűbe.

- Hisz méteres víz van rajta, azt ugyan ki nem ássa senki...

- Próbáljuk meg, - erősködött Sável, de Bunyica vállára tette megint a szerszámot...

- Ostoba... próbáld meg te, tudsz-e ásni derékig érő vízben.

A vitorlamester végigtapogott egypárszor a parton a sír helye előtt, amint a kacsaköltő tyúk járkál a parton tehetetlenül, ha a vízbeszaladt a nevelt fia és nem mert káromkodni.

Végre is segíteni nem lehetett a dolgon; Gyorgye a víz alatt, meg a föld alatt fekszik, a testéhez halandó ember hozzá nem fér.

Sável a hegyével lefelé a vízbe vágta a karót, oda, ahol Gyorgye fekehetett, de a víz fölvetette a rudat és ragadta lefelé.

- Ne te, - szólt ijedten Nicora - nem jól tetted... kár volt bántani.

Az új legény megrántotta a vállát, hogy ő nem bánja és ment vissza a ladikhoz, hogy eloldozza; lassan utána jött a másik kettő is. Belépett a lomha Bunyica, utána a vitorlamester és Sável betolta a ladikot térdig lépve a vízbe, aztán farára ugrott két térdrel s a nádas puha pamacsai megcirógatták borotvátlan képét.

Már feketéllettek a szigetek, mintha szénne égett volna rajtuk a füzes és pernyévé a fű, csak az ég vöröslött még s egy kevés jutott a bíborból a víznek.

Nem arra mentek vissza, amerre jöttek, hanem víz ellen, a nagy sziget felső végének eveztek; a *Carol*, akármilyen lassan verte is a vizet a kereke, már ott lesz bizonyára. Elhagyták a csitri szigetet, egy negyedóra múlva elmaradt a kisebbik parti sziget is és egyágú lett a kis Duna. De nem fogta most el előlük a füzes a szelet és süvítve vágott keresztül a partról féloldalt. A vitorlamester is dolgozni kezdett a kormánylapáttal, mert nyomta a ladikot a szél.

Amikor közelértek a nagy sziget felső csúcsához és meglátszott az öreg Duna vize, különös hajó feketéllett előttük jó háromszáz lépésnyire és valami nyávogó hang sírt bele a szélzúgásba gyöngén, olykor mint a kised csecsemőé, aztán erősebben.

A vitorlamester keresztet vetett, Bunyica hátrafordította a fejét s kissé abbahagyta az evezést.

- Kotró az... de nincs lámpása, - szólt és fülelt egy kicsinyt - valaki van rajta... Talán asszony... talán...

Nem merte megmondani, hogy a halott Gyorgyére gondolt, de a másik kettő értette. Hiába, el kellett evezni mellette. Közelebről meglátszott a gémje, amint rézsút nyúlt föl a vöröslő égbe, rajta a vasvedrek összeverődtek a szélvészben és mint óriás rekedt kolompok szólaltak meg minden fűvásnál.

- Ezt ugyan otthagyták, - elmélkedett a vitorlamester kissé bátrabban - bizonyára kocsmába ment a legénysége... szombat este van... no, a lámpást meggyújthatták volna rajta, amint illik...

Hanem az a vékony emberi hang újra megszólalt, most már értelmesebben, nyávogó panasz, rimánkodó hívás, amivel nem bírt a szél, se a vedrek harangozása, csak hallatszott egyre.

A hetyke Nicora nem kavarta már a vizet a kormánylapáttal, egyenesen tartotta, mint az egyenest úszó hal a farkát. Bunyica bamba nekikeseredéssel evezett, az új legény meg nem szólt. Vagy tíz perc múlva megszólalt a vitorlamester:

- Látszik már... csakugyan asszony vagy gyerek...

Fölállott a ladik farában s a másik kettő is hátrafordult ültében. A kotró szélén valami fehér gomolyag látszott, kuporgó asszonynak ruhája; egy kar nyúlt ki belőle és integetett lassan. Hát még se ő az, gondolta mind a három.

- Mit akarsz, hej, - ordított Nicora immáron nagy bátran, nem mintha épp a feleletre lett volna kíváncsi, de hogy emberszavát hallja a nyávogó valaminek.

Erre előkerült a másik karja is annak, s összekulcsolódott a két kezefeje könyörgésre, majd meg szertevágott ölelésre, mintha húzná magához a ladikbelieket. Értelmes szót nem ejtett, csak panaszkodott, rimánkodott egyre.

- Jaj, vigyetek el... jaj, megfagyok... Jaj, jaj, jertek érettem... A Szentháromság küldött ide benneteket... A Szent Miklós kormányozta ladikotokat... jaj... jaj... vigyetek, szabadítsatok Isten nevében... jaj...

Egy alattságnyira voltak s elhagyták az evezést; hallgatva tanácsot ültek egy percig, hogy mit tegyenek, a csónak meg iramodott magától a kotró felé és az asszonyszemély kihajlott a víz fölé. Nicora összeráncolta a szemét s úgy nézett bele a vereslő sötétségbe.

- Hisz ez fiatal... szép is tán... vegyük le... - tanácsolta és Sável a csónak orrán fölkelt, megcsikarta a kotró láncát s odarántotta a ladikot szorosán a hajó fala mellé, Bunyica meg kitérte a két karját, hogy ölbe vegye az odakiváncozót. Puhán omlott a keze közé az asszony, könnyű, fázós teremtés, az öreg matróz érezte, mint reszketett. Aztán lassan lecsúszott a kezéből a ladik fenekére, lekuporodott, s ami kendő vele volt, mind magára tekerte; hanem a szél leszedte egy pillanatra a fél orcájáról, Nicoráéval találkozott a nézése és elmosolyodott. Nem volt véle egyéb, csak valami pólyaforma hosszúkás kötés, amit úgy tartott az ölben, mint a gyermeket szokták.

- Gyerek? - kérdezte Nicora csintalanul és feléje nyúlt, de az asszony ijedten kapta hátra a csomagot a bal hóna alá, mint ahogy a szárnya alá kapja a fogoly a kicsinyét s csak a fejével intett, hogy nem gyerek.

Sável meg eltaszította evezőjével a ladikot a kotrótól és megindult mind a három lapát, mert segített a vitorlamester is hátul. Hallatszott nemsokára a *Carol* kerekeinek a lassú zubogása is és a fordulónál megvillantak a lámpái. Az asszony nem kérdezte, hová viszik, csak ült bebugyolálva hangtalanul. Amikor a gőzöshöz értek, felállott, de gémberegett kezei nem bírták a kapaszkodást; Bunyicára nézett s az vette ölbe a felhágón.

Odafönn a kazán mellé ült, a rostélyra, ahol olajos szagú melegség áradt föl a gépházból és még jobban becsavarta a fejét. Véle nem igen törődtek, hanem Nicorát közre fogta Baleán, meg a kapitány és sugdolózva faggatták; az meg a fejét rázta és kedvetlenül mentegetődzött:

- Nem lehetett no, a síron derékig érő víz folyik... mit tudtam én akkor, hogy mire ügyeljek, eltemettem, ahogy tudtam.

Popeszku hallgatott, hanem a kormányos dohogott.

- Csúnyául cselekedtetek... meg az az ostoba Sável, miért vágta a karót feléje a vízbe... Jaj, de vaksi az ilyen gyerek... baj lesz még ebből...

Nagyon messziről lámpák ragyogtak csoportosan, Turnu-Szeverinhez közelített a *Carol*. Baleán visszament a kormányhoz. Ilia meg leszállott, de mellette maradt ügyeletesnek. A gép zúgott rendesen, hanem a szél már nem csapkodta a füstgomolyagokat olyan mérgesen a vízhez, mint azelőtt. Nem maradt a *Carol* tetején senki, csak akinek kellett és nem hallatszott emberi szó. Egynéhány bagoly szálldosott a víz fölött és rikoltozva kerülgette a hajó füstjét. Tépett fekete rongyok úsztak az ég sötétkéjén s egynéhány csillag bujkált a felhőcafatok között.

Az asszony, akit a kotróról hoztak, mintha aludt volna idáig veréb módjára gubbaszkodva, szárnya alá dugott fejjel, de most, hogy nem hallott egyebet a gép járásánál, megmozdult. Körülpillantott titkosan, lassan, kibontotta azt a pólyaformát, amit magával hozott és rendre vetköztette azt a valamit. Amikor leszedett róla vagy négy vászonpólyát, azt az egyet, ami még rajta volt, megtapogatta szeretettel. Levette aztán azt is és az alulról fölszűrődő lámpavilághoz tartotta. Kicsiny, félkezű szobor volt, valamivel magasabb egy arasznál, fehér, ezüsttestű Apolló, valami gazdag rómainak házi istensége, ami, tudja Isten, miképp jutott a Dunába és onnan a kotróra. Mert a római kultúra nyomaival van tele ez a vidék, ahol jártak. A Moesia Superior nyúlott le délfelé a Marostól, által a mai Szerbiába, odébb keletre meg Dácia terjedt Erdély felől egész a Duna folyásáig, amivel az Olton túl Moesia Inferior ért össze. Ma csak Trajánusznak, Erdély meghódítójának emléktáblája áll a sziklafalon nem messze Orsovától és néz le a Dunára, de egykor népes római városok állottak sorjában az Ister partján a Tisza és

Olt betorkolása között: Drobatae, a mai Turnu-Szeverin, Dierna, Orsova helyén, Taliata, Lederata, Viminacuum a szerb parton.

Talán költöző prokonzul hajójáról került a Dunába, avagy erdélyi bányatulajdonos lovag vesztette el, de gazdag emberé volt, az bizonyos, mert ezüsből van és gyöngéd, nyulánk idomú, nem olyan, mint a provinciák képfaragóinak bárgyú, törpe bálványa. Talán akkor vesztették el, amikor az impérium a gótoknak engedte át Erdélyt, s a helytartóság sok-sok tisztviselője, bányatisztek, bérlők ezerszám költöztek vissza hirtelen, iparkodván, hogy elérjék a Dunát, a császár hadi naszádjait, amik aztán lekísérték a költözők dereglyéit a tengerig. Talán egy ilyen merült el, menekvők hajója, s amíg az embert mentették belőle, hamar víz alá süllyedt az Isten. Vagy barbár martalócok akadtak rá valami római városban, a gazdag Mursában, - Eszéken - vagy följebb, hajóztak vele lefelé a Dunán, amíg az Isten el nem kívánkozott tőlük.

Az asszony a szobor derekát baltenyerére fektette, amint elvette a világosságtól, végig simogatta a testét és ujjával illette gyöngéden a csonka kart, azon a helyen, ahol letörött, mintha csillapítani akarná a seb fájását. Még szólt, gügyögött is neki csendes hangon, aztán hirtelen a kendőjébe kapta hóna alá és ráhajtotta a fejét, mintha aludnék. De mert senki se jött feléje, elővette megint és rendre bebugyolálta a régi ruháiba.

Középről látszottak már Turnu-Szeverin lámpái és Popeszku a kapitányhídról leszólt gyakorta Baleánhoz, meg a gépészhez is, mert csendesen jött a *Carol* a kikötőhídhöz. Sável körtét hajított, a kötélhurkot áthúzták hamar, tőkére akasztották és kijött a konyhából Peregi is a hajó szélére. Még ki se tolták a pallót, beugrott Petrics Száva, az új kormányos és ment Popeszkuhoz, az meg küldte egyenest a Reménységre. Húst, zöldséget, meg egyéb ennivalót is adtak be egy kasban és letették egyelőre a konyha elé. Pálinka nem volt benne, hát nem kellett félni a matrózoktól.

Amikor elindultak és Baleán lejött a kormánytól, mert általadta Nicorának, a kormányos a legénységi kamrába ment csendes lépéssel Bunyica ágyához és rázta, költögette az alvót.

- Te, itt a Gyorgye, - szólt ijedten, sápadt képpel hajolva a matróz felé - a hajón van a Gyorgye... Ti hoztátok, láttam annál az asszonynál, amint kibontotta... sápadt, fehér... a jobbkeze leszakadt, azonmód, ahogy a *Carol* gépje szakította le. A Szentháromság kegyelmezzen nekünk és oltalmazzon meg a kardos Szent Mihály arkangyal, meg Szent Demeter...

Sűrűn hányta magára a keresztet, Bunyica meg csak nézett bambán, mint az olyan ember, akit mély álomból költenek föl.

- No, én most idefekszem közétek a Sável ágyára, úgyis Orsovára érünk nemsokára, - mondotta vacogva Baleán és lefeküdt, csak úgy ruhástul, szapora fohászok között. Ijedten nézte, milyen hamar hortyog a Bunyica megint, de hiába köhögött, forgolódott, az csak nem ébredt föl újra.

Hűvös, ködös hajnal lett, valósággal tejben úszott a hajó és a sűrű fehérségben elbukott valamennyi uszály. Peregi korán végigment a fedélzeten és a kazán mellett megnyomkodta ujjával gyöngéden azt a batyut, amit az asszony összekuporodott teste formált a kendők és szoknyák alatt.

- Hideg van, gyere a konyhába, - szólott neki és az asszony szót fogadott.

Peregi tüze égett már, a tűzhely kerek lyukán a lábasban forralt tejnek a pilléje domborodott meg szállott, mintha lélekzetet venne, a széle meg is pörkölődött kissé, de nem volt az rosszszagú ebben a hidegségben. A szakács félrefujta a habos pillét és merített belőle a pohárba. -

Igyál, - mondotta. - Az asszony utánakapott a meleg pohárnak, ráfujt mosolyogva és csillogó fogai nem voltak kevésbé fehérek a tejnél. Aztán ivott belőle lassan, szürcsölve és két kis szivárgó tejpatak eredt a szája szélein lefelé. Aztán elnyújtózott, mint a macska, lábujjhegyre állott, egymásután nyújtóztatta ki a jobb- meg a balkarját és féloldalra fordult a csípője. A kendők meg egymásután hullottak le róla, a fejről, válláról, meg a hajló derekáról, mintha csak a Peregi húzta volna le róla a nézésével.

- Hogy hívnak? - kérdezte Peregi. Az asszony elmosolyodott és jobbik orcáján kicsiny gödör támadt, mintha odakínálkoznék annak a kis tejpataknak, hogy oda folyjon.

- Jertának - felelt az asszony és a tejet letörölte a képéről. - Ti jó emberek vagytok - mondotta azután. Ráhajolt a tűzhelyre s úgy melegedett, háttal féloldalt a szakácsnak, de az nem bánta, mert pillantása elégedetten járt végig az asszony karcsú törzsökén.

A Sável szólt be a kapitány kávéjáért, mert már látszott Orsova, és Peregi összekapkodta hirtelen a csészéket.

- No, most eredj, de vigyázz, - mondotta a szakács - vedd ezt a kendőt a fejedre... úgy, egészen a képedre, - s maga is pólyálta az asszonyt szoroson, nehogy más is meglássa, hogy milyen szép, mert a szíve fájt volna érette - ezt vastagon a derekadra, a csomagot pedig szorítsd a kebledhez, vagy kösd oda... mert még elveszejtéd... - Örült a lelke, amikor megint a kazánál látta összekuporodva és nem látszott ki semmi belőle.

Közel jártak Orsovához, Popeszku kávé képpel a rezes tülkön kiabálgatott át az uszályoknak, és közbe nyelt a csészéből, a többi legény is fönn volt a hajó tetején, hogy ott legyen, amikor a hatóság emberei jönnek. Csak Cselingerián nem volt sehol. A szájas örmény már tegnap dél óta csendesebb volt, mint annakelőtte és a kezelőtiszti kabinba húzódott, ahol írásokat forgatott egyre. Most, hogy macskát eresztett a *Carol* és macskát eresztettek egymásután az uszályok is, egyszerre csak megjelent aranyosszélű hajóstiszti sapkában, a hóna alatt egy csomó írással.

A parttól előbb a pénzügyőrök ladikja indult meg, ezek kevés ideig maradtak a Carolon, pedig Cselingerián tartotta őket szóval, hogy ő a krajovai Tanaszku és Joncsin-cégnek a képviselője itt, hogy milyen nagy föladatot teljesít most a Havasföld ebben a szűk esztendőben; mint vált Európa éléskamrájává, no, hál' Istennek, meg Besszarábiában mennyi lenne még... és egyéb ilyent rettenetes magyarsággal. De a fináncok megnézték a fuvarleveleket és otthagyták. Mentek egyenest az uszályokra.

Utánuk a határrendőrség csónakja jött, egy felügyelő meg két csendőr, szálas, hallgatag, puskás emberek, és Cselingerián nem szólt eleivel, csak topogott egy helyen, mintha fáznék a lába. Pedig a felügyelő eléje állott, kérdezett egyet-mást, még afelől a bizonyos krajovai társaság felől is, akié a tengeri s akit Cselingerián képviselne a hajón, és megindultak az örmény hazudozásai is. - Gazember - sziszegte magában Peregi mögöttük, de a rendőrfelügyelő, úgy látszik, beérte velük, bár még azután visszanezett elmenőben is kétszer, gyanakodva, hogy ugyan hol láthatta már ezt az embert. A többi hajósra, meg Jertára alig vetett egy pillantást.

Jó két órába tellett, amíg átesett a *Carol* meg a vezetékhajói a hivatalos formásokon és tíz óra felé a két új matróz oldozott. A hivatalos kalauz állott a kormány mellé, a Vaskapu sziklás ágyának ismerője, és lement Baleán aludni. Amint megindultak, Cselingeriánnak csodálatoskép megjött a szava, meg a kedve, sőt az aranyos sipka mintha még szemtelenebbé tette volna. Előbb jóltartotta nyálas szapora beszéddel Nicorát, nagyon meg is dicsérte, hogy kötelességtudó, istenes ember, aztán Sávellal veszekedett, hogy miért nem csinál neki is olyan vászonszélfogót, amilyen mögött Popeszku ül, mikor már tegnap is mondta, majd meg a konyhába jött s egy csésze forró levest kért, ráadásul egy kis főtt húst, amihez a tormát maga

reszelte meg. Egy cigarettával kínálta meg érettük Peregit, de mert az nem fogadta el, szörnyen megaprehendált és dohogva ment ki.

- No, hál' Istennek, hát ezt meg mi lelte... úgy néz rám, mintha a *Carol*t akarnám elsülyeszteni.

A hajó hosszában járkált föl-alá, amikor a gubbaszkodó asszonyon akadt meg a tekintete. Csak az állta volt ki Jertának, formás kis bronzáll, meg egy kicsiny a nyakából, de az emberkereskedő megsejdtette a többit. Mire odaért, Jerta már befedte a képét, de az örmény rángatni kezdte a kendőjét.

- Hát te meg ki vagy... már harmadik napja, hogy hordozunk és még nem mutattad magadat... No bizony, megszabadítottunk a veszedelemtől és ez a hála... kezet csókolhatnál érte...

Az asszony nem szólt, a kendőjét durcásan húzogatta vissza és Cselingerián mérgesedett egyre. Rárivalt gorombán, hivatalos személy hangján, követelte, hogy menten igazolja magát, mert lecsukatja, odaadja a csendörök kezébe, vagy ami még jobb lesz, a szerb határpanduroknak. Mert neki tudnia kell, kivel megy a hajón, hátha haramia, fiatal rabló, asszonyruhában, a köténye alatt meg csupa fegyver... neki azt tudni kell...

- Ha meg fázol, gyere a konyhába, de levedd ezt az asszonyi plundrát, mert látni akarlak szemtől szembe, te Duna maskarája, te szigeti pille, te... - Nógatta az asszonyt és húzta a konyha felé. De az nem jött, csak az ajtóig, ott lehányt magáról haragosan minden kendőt s úgy állott az örmény előtt. Az emberkereskedőn végigfutott a reszketés, amit a fősvény érez az arany láttára s ami, ha az ujjak hegyéig ér, meghajlítja azokat és karmokká változtatja.

- Ó, én édeském, de megtréfáltál bennünket, no hál' Istennek... gubbaszkodó ördögöt mutattál, pedig angyal vagy. De én tudtam azt, hogy szükséged van énréám... Hej Peregi, - szólt be a konyhába - egy tányér levest ennek a fázós gyönyörűségnek. Hisz megfagysz, te virágházba való palánta, összezsugorodsz édeském... nesze, igyál... aztán gyere az én kabinomba, ezentúl ott halsz, ott lakol... én meg másutt, ne törődj vele, hogy hol... pártját fogtam én az elhagyottnak egész életemben... a szegény az úr énelőttem...

Így örölt a két ajkának malma sebesen s egy kis nyál odafreccsent a Peregi kezére; csöndes káromlással törülte azt le és vitte vissza a levesescsészét, amit előbb fürgén nyújtott az asszonynak. Jerta meg visszaült a helyére a kazán mellé, hanem azontúl egyre körülötte volt Cselingerián és kedveskedett neki, ahogy bírt a maga módja szerint.

Az ebéd végén - amit Popeszkival ettek meg a kapitány kabinjában - valami cukros kétszersültet vitt ki neki és etette erősen; a szája azonközben be nem állott.

- Sok elhagyotton segítettem én már hál' Istennek, mert könnyen megesik a szívem... Ha mást fázni látok, én fázom jobban, ha bundában vagyok is, ha meg könnyezni látok valakit, kivált asszonyt, én fakadok sírva... Hej, sokat megszabadítottam én a nyomorúságtól édeském, áldanak is Romániában, Törökországban ki itt, ki ott, mert szörnyű sok az ismerősöm, az atyámfia... No majd meglátod... öt óra felé érünk Golubács elé... ezen a parton esik a szerb részen, ott engem úri dereglye vár, meg három kalapos hajdu. Somigoricnak, az unokaöcsémnek a hajdui. Hej, derék ember Somigoric, a vármegye ura, a szerb király barátja. Most nála is ebédel sokszor Belgrádban, amióta özvegy. Ott vár most is a parton hajduival, mert tudja, hogy jövök... No, én talán kiszállok, talán nem... amilyen kedvem lesz.

- Tudom, könyörög majd megint, hogy te jó Cselingerián bátyám, édesanyámnak édes testvére, hozz már nekem olyan kedvemre való asszonyszemélyt, akit a három gyermekem mellé állíthassak a megboldogult feleségem helyett, meg aki a kastélyom vendégeit fogadhatná, a második üvegajtóban... mert gyönyörű kastélya van, meg hat szépruhás hajduja... de hát mit segíthetek én az ő baján...

Így karatyolt sebesen, az asszony meg csak nézte a mozgó száját, szakállát, aranyos sapkáját, bámult rája és ragyogtak szemei sötéten, mint a mesebeli fekete tó. Olykor kiállott a konyha ajtajába Pereg is, odanézett s elvakkantotta magát kurtán, csendes káromlással, mint a veszni készülő eb, akit nem hagynak békében és összeszorult az ökle úgy, hogy a körmei a tenyerébe vágódtak.

XIX. Bomlik a Peregi.

A hajó csak zúgott, reszketett és a gépjének, ennek az egyre lüktető szívnek minden dobbanása megérezett a testén. Vékony ködcsufatok vetődtek keresztbe a víz fölött és állottak útjába a *Carolnak* mind sűrűbben és leértek a vízig előtte. Baleán el nem hagyta a kereket, vigyázott nagyon Popeszku is, leszólt a géphez és lassított. Az örmény olykor fölment a kapitányi hídra, onnan a kormányhoz, susogott, locsogott, de csak visszatért megint az asszonyhoz.

- Igazán sajnálom Somigoriccs öcsémet, de én nem segíthetek rajta... én csak szegény emberen segítek. Van jószága, pénze, hát segítsen magán. Igaz, hogy sokat panaszkodik, hogy a borát lopják, nehéz kétszáz hordóra vigyázni, meg a szilvájának elviszik a felét... egy hajóra valót aszalt tavaly... de én nem segíthetek rajta. Most meg késik a hajó a köd miatt... talán hat óra is lesz, mire odaérünk, bizony megváratom a fiút...

Egy kicsit elfutott megint, mint a kutya futkos a mezőn és nyomot keres, sugdolódzott a kapitánnyal, aztán visszatért ismét.

- Igaz, sürgős a dolog... Olyan jó asszonyt kívánna, tudod édeském, aki gondját viselné a házának, kis fiainak, de igen kényes ember. - Odahajolt az asszony mellé és sugdosott sokáig, mintha titkokat bízna rája, majd meg nevetett és az orcáját akarta megcsípni, de Jerta visszakapta a fejét. Az örmény biztatta tovább.

- Kár lenne az olyan szép asszonyért az öcsém csendes kastélyában, de utóvégre is atyámfia és téged is igen megszerettek. Tudom, boldog leszel, de aztán gondolj rám is és ne légy háládatlan... Hej, de szép is az ifjúság.

Sötétedett lassan, de az örmény csak ott maradt az asszony mellett és csámcsogva hadart. Elment olykor, de röviden vacsorált és tovább sugdolódzott az asszony fölé hajolva késő estig.

- No, meggondoljuk, édeském... gondolkodj te is, de aludjál amellet, mert az álmatlanság boldogtalanság, én pedig boldognak akarlak látni... No, jó éjszakát, holnap hajnalban odaérünk... - Szerencsére nem volt ködös az éjszaka és a Carol mehetett újra, ahogy bírt.

Virradáskor hűvös fuvás jött szembe és félóra múlva egynéhány szegényes petróleumlámpa mutatta, hogy Golubács mellett vannak; a *Carol* meglassúdott, mintha dolga lenne itten. Az emberkereskedő kijött, megsimogatta a Jerta kendős fejét, mint a búbos csibéjét, kihajolt a korláton és a sötétségbe nézett.

- A hajduk ugyan nincsenek itt, a kocsmába bujnak biztosan a gazemberek, hanem az öcsém ladikját látom. No, gyerünk édeském, gyerünk, hej, Sável, a ladikot.

Kézen fogta az asszonyt és húzta a lajtorjához, az meg ment kissé vonakodva. A *Carol* csöndesen paskolta a víz színét, csakhogy éppen visszafelé nem ment, s a két új matróz is előkerült a ladikkal a gőzös farától.

- Nálad van a kis bálvány, - kérdezte Cselingerián az asszonytól és az első fokra hágott le, de valami erős kéz megfogta a nyakát és visszarántotta a hajóra, egész a közepére. A szakács volt.

- Ez megbolondult, no hál... - hápogott az örmény, mert nem bírta lélekzettel, de a szakács üvöltése elnyomta a hangját.

- Te asszonyveszejtő, te léleksintér... te nyálas eb... úgy-e jó lenne... ne menj vele Jerta... elád a lator... - rikoltott Peregi és amint végigvágta Cselingeriánt a hajó pallóján, az asszonyt kapta vissza, aki a lajtorján állott és ijedten fogódzott a hajó kerítésébe.

Cselingerián fölugrott frissen, az asszonynak esett, hogy magával ráncigálja a ladikba és köpködve szidta a szakácsot. De nem nyúlt hozzá, hanem Popeszkuért ordított, hogy csináljon rendet és mentse meg őt ettől a gazembertől. De amikor megint a lejáróig vonszolta Jertát, Peregi két marokkal esett a torkának, a pallóra döntötte, és fojtogatta szörnyen, úgy hogy csak egy-két keserves rövid hang fakadt Cselingerián torkából és fakóvá lett a képe.

Popeszku megmerevedve állott a kapitányhídon s a két új legény se tudta, mit csináljon odalent a ladikban, csak Nicora, a vitorlamester ugrott oda, de ennek meg Peregi úgy rúgta meg fektében a térdkalácsát, hogy hanyatt tántorodott. Aztán fölugrott, fölkapta két kézzel az emberkereskedőt és behajította a Dunába fejfel előre, éppen a dob előtt. A víz elkapta s csak a kormány mögött bukott föl kétszer, de a feje nem, csak a keze, amin az ujjak úgy görbültek meg karom módjára, mintha az elszalasztott prédát akarták volna megcsikarni.

Akkorra már a két legény is fölugrott a csónakból és Popeszku leszólt a gépészhez, hogy előre, mert legfőbb dolog volt minél előbb elmenni Golubács elől. Még szerencse, hogy sötét volt és a szerbek nem igen vettek észre semmit. Nem szerette a hatósági beavatkozást se szerb, se magyar részről; úgy se kelthetik életre Cselingeriánt, ha ki is halásszák valahol.

Peregi meg ott állott nyugodtan, csak Baleán óbégatott a kormányánál és szidta a Gyorgye lelket, mert hogy ő mindent tudott előre, s hogy nagy baj lesz még ennek utána, amíg Gyorgye képe a hajón marad.

Vártak egy ideig, de mivel látta Popeszku, hogy nincs fegyver a szakácsnál és békességesnek látszik, intett felülről a legényeknek, hogy fogják meg és a két kezén mutatta, hogy vasalják meg, mert éppen háttal volt neki.

Megfogták a szakácsot, vasat tettek a két csuklójára, olyant, amit három araszos lánc kötött össze, és becsukták épp abba a kabinba, amelyikben Cselingerián lakott. Mintha visszatért volna a régi béketűrése, engedett mindent, csak bemenőben szólt Iliának, - aki a szakácskodást vállalta utána - hogy azt a meleg tejet, ami a virágos csészében áll, adják az asszonynak, mert neki készítette. Odaadták és lekuporodott Jerta is a kazán mellé, egy lépésnyire a Peregi belakatolt ajtajától.

Szépen megvirradt és barátságosan vereslettek jobbkéz felől a moldovai szőlők, éppen szüreteltek bennük. Popeszku meg behúzódott a szélfogó mögé és gondolkozott, hogy mit csináljon Peregivel. Hogy hamarosan tegyen valamit, arra nem gondolt, nem olyan ember volt, mert hátha kiadódik magától a legjobb... várni kell. Kár lenne fejleszteni az ügyet. Román hajón történt az eset, a szerb oldalhoz közelebb, de nemsokára magyar vízben lesznek... még összevesznének rajta a bírák meg a fiskálisok... Legjobb lenne, ha megszöknék a fiú, ha nem itt, hát beljebb Magyarországon, talán Pesten... majd csak lesz annyi esze... A vasat holnap reggel levétem róla, ha addig csillapodik...

Így elmélkedett a kapitány, odalent meg Peregi végigdőlt az ágyon és nézte a mocskos mennyezetet, de ha nem hallott lépést kint, fölállott, az ajtóhoz ment és kopogott gyöngéden.

- Jerta - sűgött ki a kulcslyukon.

- Hallom - szólt az asszony.

- Majd délben, ha ebédelnek, tartsd a füledet a kulcslyukhoz, mondok neked egyetmást...

Így beszélgettek titkon és kivált éjjel, amikor nem látott oda senki és csak két ember volt a földéleten, sokáig suttogtak mindenféléről.

A következő nap reggelén elhagyták Belgrádot, késő este a Tiszatorok mellett mentek el, de nem állottak meg Újvidéken se, ahová hajnalban értek. Kiderült az idő szépen és meleg lett napfelkelte után, mintha a magyar rónaság szülőérlelő hévsége áradt volna a hajóra. A víz is éppen jó volt, se igen nagy, se igen kicsi, mehettek teljes erővel s ha késett is valamit a Carol az Alsó-Dunán, most kipótolja. Talán még sebesebben is jönnek valamivel, mint számították.

Délben jelentette Ilia a kapitánynak, hogy hús meg zöldség kellene, mert nem lesz délre, ha nem vesznek Palánkán. Megállott hát a *Carol* Palánka előtt és ladikba ugrott a két legény, Sável meg Ilia nagyvígán; először mentek partra, mióta a *Carolon* szolgálnak. Ment volna Nicora is szívesen, de nem eresztették; utána kiáltott a kettőnek, hogy aztán be ne csípjenek, de azért intett titokban, hogy neki is hozzanak és pohárformát csinált a markából, azt emelte a szájához. Látszott a két fiún, hogy örülnek az egyórás szabadságnak, mert szaporán eveztek, és szinte táncolt a törzsökük az evezőpadon. Peregi az ablaklyukon nézte őket.

Azalatt főzésbe fogtak két uszályon, és különösen a Judit főztjének piruló hagymaszaga érzett ide jóízűen, hanem a *Carol* konyhája hideg volt még. Baleán morgott már, s a fájóstérdű Nicora is föllállott olykor türelmetlenül. A gazemberek bizonyosan valamelyik kocsmában ülnek. Másfél óra múlva kerültek vissza a partra a szatyorral, de tántorgott a ladikjuk, erre arra fordult, mint a részeg ember, végre is elvették a gőzöst és a víz sodra lekapta őket a hatoshoz. Úgy jöttek vissza onnan a vontató-kötélbe kapaszkodva, csodálatos módon megmenekedve a kibukástól, mert részeg volt mind a kettő. Szídták is őket kétfelül, a gőzösről is, meg az uszályokról.

Popeszku türelmetlen volt és azonnal megindította a gépet, a legények is összeszedték magukat és bamba, komoly képet öltöttek, amint kapatos emberek szokták. Megindult a főzés is rendesen, amint Nicora jelentette, aki többször benézett Iliához a konyhába és mind pálinkásabb lehelettel jött ki onnan.

A kései ebéd alatt elhagyták Vukovárt, a jobbik mocsaras part sárgálló nádasait, meg a dráva-toroki malmokat. A szlavóniai alacsony hegyek mögé veresfodros kárpitot aggatott a nap és nagy varjúcsapatok szállottak el károgva a dályai erdők felé, esti nyugovóra.

Ilia kiült a hajó elejére és harmonikázott; keserves, nyúlós hangú énekeket, aztán kopogós táncnak valót fujtatott és Sável mindenképp az asszonyt nógatta a táncra, de az nem jött. Nicora ülve nézte, cigarettázott és nagyokat nevetett közbe, mert nem lehetett kizavarni az asszonyt ülőhelyéből. Sável csak a kendőjét bírta lekapni és azzal kerekedett táncra, közbe meg mutatta, mintha asszonnyal táncolna, a két karjával ölelte a kendőt és illetlenül mozgatta a csipejét. Nicorának tetszett a dolog, de intett, hogy ő különbet csinál. Odasántított titkosan az asszony mögé és megsütötte cigarettával a meztelen nyakát. Jerta sikoltva ugrott föl; de a vitorlamester magához kapta és az ölébe ültette hirtelen. Könyökkel verdesett az asszony, mint a fogoly madár, s el is szabadult, mert a szemébe ütött erősen Nicorának. Futott a hajó fara mellé, de ott meg Sável került elébe és majd elkapta a derekát. Sikoltva fordult vissza és szaladt Ilia irányába, az meg gáncsot vetett neki a konyha előtt, ahol keskeny az út. De megfogódzott Jerta és elosont a kazán mellett sivalkodva.

Tetszett a játék Popeszkunak is, mert nevetett ráncos képe a szélfogó megett és két sárga fog tetszett ki cigarettát rágó ajka közül. Baleán meg a kormánynál integetett, pislantott, hápogott sunyi módon, nehogy meghallja a Gyorgye lelke, hogy: csak a bálványt vegyétek el tőle... csak a bálványt,... azt hajítsátok a Dunába.

Így kergetőztek odakinn, Peregi meg fülelt a kabinjában és a kulcslyukhoz szorította a forró fejét. Háromszor rebtent el az asszony az ajtaja előtt, hallotta a ruhája suhogását, a lihegő lélekzését, és a gazemberek hajtják egyre. Rázta a lüktető indulat, rengett a teste akár a Carol dereka. Keresett valamit, asztalvéget, kilincset, amit szorongathasson, és megrázta azt szőr-

nyen, amit a kezébe kapott. Megint sikoltott az asszony odakünn s mintha őtet hívta volna. Nem bírta tovább. Félvállal esett az ajtónak, mint valami eleven sulyok, többször egymásután, és apró forgácsok pattogtak le eleinte a csapok és csavarok illeszkedő helyéről, aztán kiszakadt az egész.

Peregi kiugrott, a hajó orrára szaladt, ahová a három farkas szorította az asszonyt, és az asszonyhoz ugrott. Nicora félreállott ijedten, de ordított, ahogy bírt, hogy fogjátok meg, ne eresszétek, s a két új legény neki is ment, de Peregi Sávelnek a képibe vágott ököllel s a másikat feldöntötte fejfel, mint a bika. Aztán fogta az asszonyt és menekedett vele le a nagy legénységi szobába, mert épp ott volt a lejáró szája.

Fönt a legények összeszedelőzködtek megint és iramodtak volna le utána, de Peregi nekifeküdt az ajtónak és nem engedett, akárhogy döngették.

- No, most nyomjad te, ahogy bírod, - szólt Jertának, ő maga meg fegyver után nézett és körülforgott a szeme, mint a verembe esett vadállaté.

Hirtelen a fogashoz ugrott és végigtapogatta a Nicora ruháit, amíg valami nehéz dolgot nem érzett az egyik zsebben: a vitorlamester revolverét. Kirántotta a fegyvert, kivonta a biztosítópálcát és rákiáltott az asszonyra:

- Ereszd... Most jöhetnek...

Három ember bukott be majd egyszerre; Nicora a pallóra esett, de Sável meg Ilia egyszerre kapott káromkodva a szakács torkának. Az meg az orcája magasságába emelte a fegyvert és lőtt sűrűn egymásután, amíg csak adta a revolver. Sűrű füst töltötte meg a kabint, de nem állott senki immáron Peregi útjába. Megfogta az asszony kezét és feljött a fedélzetre.

Popeszku nem látszott sehol, Baleán meg alázatos meghajlással állott a kormánynál és ijedten makogott, de fogta a kereket. Peregi nem nézett rája, hanem leakasztotta a hajó farán a ladikot, mert a vontatógőzösnek a ladikja ott úszik mindig - beleugrott, ölbe vette az asszonyt és a középső deszkára ültette, aztán csáklával, lapáttal kivergődött a kötelek közül és elevezett az éjszakában.

Baleán csak később pillantott utánuk és keresztet vetett többször háládatosan, mert elvitték magukkal a bálványt.

XX. A Reménység tengerije.

Ez szerdán este volt, október tizennegyedikén. Én meg a következő nap délutánján vártam a Carolt, ott, ahol kétfelé válik a Duna, az egyik Kapuszinának, a másik Duna-Kresevónak. Ketten ültünk a ladikban a part mellett, én meg Jargován, reménység nélkül való vad búsulásban. Már azt hittem, hogy mindennek vége és a Carol úgy fog előttünk ellapátolni, mintha semmi közünk se lenne hozzá. Hiába vártak az embereim Orsován, Belgrádban, Újvidéken, csupa merész, nagyétü ember, akik nem ülnek egy helyben pénz nélkül, csak az egyetlen Perics Szávát tudtuk beadni Turnu-Szeverinben a Reménységre. Az én Blausteinem is kidoboltatta Kresevó körül nyolc faluban, hogy október tizenötödikén, a kresevói vásár előtt való napon több hajóra való tengeri eladó Kresevó mellett a Duna partján, métermázsája tizenöt koronáért és jelentkeztek az emberek százsámra, foglalókat tuszkoltak volna rája, de a becsületes Blaustein nem fogadta el a pénzt, majd csak ha itt lesz a tengeri. Gondolom, vár már egynéhány száz szekér a kresevói vásártéren a Carol tengerijére.

Amikor a Perics Szávát beadtuk... még azt hittem, hogy menni fog minden, ahogy kieszeltem, ki gondolta volna, hogy a gaz Peregi így szed rá engem, régi pajtását. Gondoltam azt is, hogy leleplezték a fiút, elszedték a piruláit, őt meg összekötözték és vízbe hajították szép csendesen, ahogy Popeszku csinálja minden dolgát, de olyan bamba még sem lehetett...

Valaminek azért kellett történni a Carolon, mert amikor kísértem a hajót az autómon Jargovánál, Golubácsnál dulakodás, kiabálás hallatszott a partra, Palánka fölött meg lövéseket is hallottunk.

Most ott ültünk a part mellett, tanácstalanul, mint az eltévedt gyermekek, pedig már látszott a Carol füstje az alkonyati égen. Szörnyű volt elgondolnom, hogy az a gőzös megy el előttem egészen idegenül, amire annyit költöttem, és nem tudok felőle többet, mint akármelyik másról. Ezt ki nem állom. Már hallatszott a Carol zúgása, amikor odaszólok Jargovának, hogy én nem bánom, akármi van is a hajón, de fölmegek rája. Jargován biztatott, hogy jó lesz, hisz sok veszíteni valónk úgy sincs s a magunk bőrére úgyis vigyázunk, ha netalán megtudták volna régebben Peregitől, hogy mi a szándékunk.

Jargován hát bevezett a Duna közepére a gőzös elé, én meg megcsóváltam a vörös zászlót és a lámpást, mert se éjjel nem volt, se nappal. Nálunk nem bujik uniformisba minden hivatalos ember, mint odalenn Romániában, így csak a rendes ruhánkban voltunk, de a csónakunkon rajta volt a m. kir. folyammérnökség hivatalos jele.

A Carol észrevett bennünket, megállott és leeresztette a fölhágót. Jargován megcsáklyázta a gőzös oldalát s fölmentünk; én a kapitányt hívtam, Jargován meg hátravezette a ladikot és a kormány mellé akasztotta.

Kurtán és nyersen beszéltem, ahogy magyar királyi folyammérnökségi biztos szólhat, hogy a kapuszinai alsó gázlón elakadt ma reggel egy bajor gőzös, mert kitért egy elsülyedt kőszállító hajónak, hogy az állami kotró is ott dolgozik mellette s azért a kresevói ágon járnak addig a gőzösök. Ez a rendelkezés és kormányost is ad a folyammérnökség erre a darabra.

Jargovánra mutattam, aki Popeszkut nézte, de mert a kapitány meghajlott és nem szólt ellenem, Jargován is fölhágott a kormányhoz és szó nélkül kivette a kereket Baleán kezéből. Popeszku visszament a hídra, leült és cigarettázott, én meg körülnéztem a hajón. Már egészen besötétedett, amikor betértünk a kresevói ágba.

Keveseltem a hajó legénységét és bekukkantam kíváncsian mindenüvé. Lenn a gépnél ott van két német, a gépész meg a fűtő, a kormányos mellé egy felkötött karú matróz állott, Jargován súgta meg, hogy ez Ilia, a karját lötték keresztül. Peregi nem volt se a konyhában, se másutt, pedig kérdezősködtem a szakács felől, hogy ehetném valamit. Szalámit hoztak, meg bort, de Peregiről egy szót sem szóltak.

A hajószobában találtam még egy matrózt fekvé, seblázban, az állkapcsát lötték keresztül. Nicora meg, a szép szál ember, aki a szalámit hozta elém, sántított nyomorultul. Ezekkel csúnyán elbánt valaki. Lázárok hajója lett a Carol, - de hogy ki, arról nem szólt egy se. Sejtettem, hogy Peregi volt, de mit firtassam, rajtam ugyan nem segít, ha meg is tudom.

Szűkebb hajózó vízbe ért a Carol és Jargován a kormány mellől odaszólt a kapitánynak, hogy a Reménységet eressze hátra, mert most a négyes mellett megyen. A kapitány hátrakiáltott a réztülkőn, megeresztették a Reménység kötelét és utolsónak maradt az uszályok között a szegedi tölgyfahajó.

Én a hajó elejére ültem, ott mérgelődtem magamban a borús éjszakában. Közeledtünk lassan a kresovói vásártérhez és idáig hallatszott a verkli meg a tamburaszó. Úgy látszik, mulatnak a sátrakban s még tán a lacipecsenye szagát is áthozza a szellő a hajóra, ha közelebb jövünk. Lassan meglátszott a tűzlobogás és az üres szekerek százai, amik mellett abrakoló lovak állottak. Ezek az én tengerimre várnak s talán el is osztották egymás közt, hogy hány mázsát veszel te, hányat én, a termés meg úszik el Kresevó mellett, negyven méternyire a parttól. Szívkeserítő volt ezt elgondolnom, s mintha engem csúfolt volna a tambura hangja, meg a rikoltás a pergő hinták mellől. Hej, ha az a bitang Peregi meg nem szökik és az én embereim lettek volna a vezetékek kormányja mellett, meg fönn a gőzösön, milyen szép is lett volna.

Egyszerre valami gondolat ütött föl elmémbe, mint a forró gejzir s hátrasiettem a kormányhoz.

- Te, - mondom Jargovának - én a Reménységet eleresztem, rája megyek és leakasztom a kötelét a tőkéről... Mit gondolsz, negyven vagon tengeri van rajta, meg az a félholt Kócsár István... Mit árthat az nekem vagy Perics Szávának.

Jargován odébb küldte a matrózt, aztán visszasúgott, hogy nagyon jó lesz, itt vár a vásáros nép, négy óra alatt elhordják a rakományát. Csak menjek, ő marad a kormánynál, mert őt nem kell féltetni, nem ijed meg különb emberektől se, hanem ami neki dukál, a tengeri árának egyötöde, azt nem engedheti el, mert úgy volt az egyezés, azonfölül még se lesz könnyű ezek közül elszabadulni, ha észreveszik, hogy elmaradt a Reménység.

Megnyugtattam és nekifogtam a munkának. Sietnem kellett, mert jól elhagytuk Kresevót és nehéz lesz levergődni a tehetetlen uszályal. Szerencsére igen sötét éjszaka volt, mintha csillogó, olvadt szurok folyt volna a Duna ágyában és az első vezetékeknek is csak a lámpája látszott a sötétségben, a hajók testét befogta az éjszaka. Popeszku a kapitányhídon bóbiskolt, mert a magyar hatóság kormányosa vezeti a hajót, azé a felelősség.

Leereszkedtem a ladikunkba, eloldoztam és belefogózkodtam a Reménység kötelébe, hogy majd fogózkodva odáig jutok. Szörnyen hányt a hullám s féltem, hogy vagy a kötelelet eresztem el, vagy a ladikot kapja ki a víz a lábam alól. A többi uszály kormányosa nem látott meg, de ha meglátott volna, se csodálkozik, mert sokszor megy valamelyik matróz az uszályokra a gőzösről, ételt visz a legényeknek vagy egyebet, olykor pusztá beszélgetésre. Elvergődtem valahogy a Reménységig és fölugortam rá, mert alacsony az ilyen tölgyfahajó széle, vízbe ér a pereme, ha nagyon megrakják. Perics Száva állott a kormánynál, mint minden éjjel, - nappal a Judit fogja, a beteg urával föl váltva, de inkább csak az asszony - Pericset szólítottam csöndesen.

Várt már énreám az értelmes ember s igen csudálkozott, hogy nyugton megyünk el Kresevó mellett. Sietnünk kellett nagyon. Ketten estünk a kötélnek, de megfeszült az, és nem akart lejönni a tőkéről, azért szekercével vágta el Perics. A Reménység, ez a kövér barna kacska megállott ötven lépésnyire amint nem húzták, aztán lassan útnak eredt, visszafelé, Kresovónak, ahogy a Duna sodorta.

Vigyáznunk kellett nagyon a sötétben, hogy a mély vízben maradjon az uszály, mert messze voltunk a vásártól és nem volt se evezőnk, se más vontató erőnk, csak a csáklya mindegyikünk kezében, aztán a kresevói ág mégis csak sekély az Öregdunához képest, ha most meg is bírja a gőzöst. Perics a hajó faránál állott - mert farral ment előre a hajó - és csáklyával mérte a vizet mind a két oldalon, én meg a derekán állottam, hogy oldalról feszítsem, ahogy ő mondja. Bizony keserves munka volt, kétszer majd elakadtunk s csak nagy fáradtsággal mozdítottuk a hajót odébb.

Hajnal felé már meglátszott Kresevó, úgy két-három kilométernyire, de elakadt a Reménység is végképp, szerencsére nem messze a parttól, ott, ahol Perics a legmélyebb vizet sejtette. Szegényt nem is okolhattam, mert nem ismerte ezt a folyást; úgyis eleget fáradt ez a csendes, hasznavehető rác ember. Mondta, hogy Kócsár István is igen megszerette, Judit is. Most alszik szerencsére mind a kettő a házban. Ha már idetett a sors, hát maradjunk itt, mondtam Pericsnek és megkötöttük a hajót, de közelebb húztuk még egy kicsinyt a parthoz. Leeresztettük a macskát, kitettük a két feszítőfát és alattsággal odakötöttük elül-hátul a parti nyárfákhoz a hajót erősen. Hanem kirakodni nehéz lesz, mert bár pallónk volt, de bakunk nem, amire a pallókat tegyük.

Ez a Perics gondja volt, én meg egy elmenő vásáros szekeret fogtam és cédulán üzentem Blausteinnek, hogy jöhet a szekerekkel a tengeriért, de hamar. Úgy véltem, hogyha észreveszik is a Carolon a Reménység elmaradását, előbb csendőr nélkül fogja kerestetni Popeszku, aztán panaszol, ebbe pedig beletelik egy nap.

De nem úgy volt. Mert amint én elhagytam a hajót, hogy üzenetvivő fuvarost szerezzek, Judit, a Kócsár István felesége kidugta a fejét a hajóház ablakán, mint a kosárba fogott galamb, körülnézett és mert nem látta a gőzöst, csak azt, hogy kötik ki a Reménységet, egyszerre megismert mindent. Amíg Perics a nyárfák mellett kötelekkel vesződött, partra szökött az asszony és futott, mint a nyúl a mezőnek, egyenest Kresevó felé. Megijedtem, mert baj lehet ebből, föleszmélt Perics is, s utánvetette magát az asszonynak.

- Csak a község felől kerítsd, nehogy csendőrököt hozzon ránk... aztán vádoljad, hogy szökött szolgálód - kiáltottam utána és a kormányos megfogadta a szavamat; a falu felől kerítette az asszonyt, elnyomta a Dunától, messze be a mezőre. Egy negyedóra mulva lihegve jött vissza, káromkodni se bírt.

- Futós kutya lelke lakik abban, másképp nem nyálná az urát egyre ébren... nincs ember, aki elfogja...

- No csak siessünk, - mondok - mert jönnek a szekeresek.

Akkor még a palló nem volt letéve, csak a feszítőfák állottak és nyomták a hajót befelé; a szekeresek meg nagy vágatva jöttek rettentő porfergetegben. Nem volt sok időnk, két jó vasalt szekérből kifogattam a lovakat, egy-két mesgyés követ tétettem rájuk és úgy húzattam a vízbe, a hajó meg a part közé. Igen jó volt bak helyett és rá lehetett rakni pallókat. Így csináltam három kijáró pallót, a hajó derekán, meg a két végén, hogy hamar kirakodhassunk.

Nagyon tolakodott a népség, mindegyik elsőnek akarta megtölteni a zsákját, kivált a rácok, de még a komoly svábok is lármáztak, hogy ők legyenek az elsők, mert ők többet vesznek. Igaz, előbb bejöttek a hajóba hárman közülök és megnézték, megemelgették a tengerit, hogy nehéz-e, egészséges-e, mert óvatos nép ez.

Intettem Blausteinnek, s ő papirost vett elő, jegyezte a neveket faluk szerint, én meg beszédtem a pénzt előre, mert nem tudhattam, mikor kell menekednem. A ladikot is odakészítettem a hajó túlsó felére. Perics mázsálta a zsákokat nyolcadmagával, mert szerencsére a fuvarosok is hoztak mázsálót, de csak frissen, s inkább többet adott, mint keveset, ami igen tetszett a falubelieknek. Öt óra alatt elmértük a legnagyobb részét s én biztattam őket, hogy most csak iparkodjanak haza mentől előbb és ne ácsorogjanak a hajó tájékán.

Mindez persze óriás zsvajjal ment és akadtak elégedetlenek is, bármilyen bőven mértük is a tengerit, notórius szájas parasztok, akik lármáztak, szitkozódtak, amíg meg nem fogtam a leghangosabbat közülök, hogy azonnal a Dunába taszítom, ha be nem fogja a száját.

Már a hajó fenekét érte a kotrólapát, amikor Kresevó felől két csendőr kakastollát láttam libegni messziről, mögöttük meg a Judit babos kendőjét. Vártam őket és nyugodtan szálltam a csónakba egymagam, hogy általevezek a szigetre, mielőtt odaérnek a hajóhoz. A szigeten gyalog mentem az Öregdunáig, - szép egyórás séta volt - ott intettem s értem jött a sofföröm ladikon, ami ott állott az autóm előtt. Perics is elhajtott kevéssel azelőtt egy rác szekeren.

Blaustein meg csak mérte a tengerit végig és nem akart törődni a csendőrökkel, se az asszonnyal, akit sohse látott. Ő vette a tengerit egy kereskedőtől, itt a neve a fuvarlevélen, az árát megadta s a vásárbelieknek elmérte. Az ő dolga tiszta, ha lopott valaki, úgy nem ő az.

Én meg összeszámoltam a pénzemet az autóban. Ötvennyolcezer koronát kaptam, ebből tizenegyezer Jargováné meg az embereié, ezret kap Perics, tizennégyet Blaustein. Még mindig marad harminckétezer koronám; távolról se annyi, amennyit vártam, de ez is szép pénz.

XXI. Vitéz Mihály vajda képei.

Ezelőtt öt esztendővel már szép birtokom volt Ribisorán, azon a részen, ahol az Urzica Mara havas zárja el a ribisorai völgyet nyugat felől. Délnek esik a lupovi kincstári erdőség, most már csak vágás, mert a szászvárosi faipar-részvénytársaság meg én kivágattuk harmadéve. Akkor szerettem meg ezt a tájéket és idővel az oláh népet is. Békességes, jámbor nép ez, dalos természetű, de talán a kelleténél iszákosabb. Jó erdei munkás, de ha két-három napot dolgozott, már nem bír magával, húzza a kocsmá; hétközben áll ki a munkából, s elissza, amit keresett. A barmát meg igen szereti. Az Urzica Marán legel hét falu jószágá s szombatonkint, a sózás napján, félnapi járóföldről hozzák fel a sót az állatoknak, ki-ki vagy négy krajcár árát, de boldog mindegyik, hogy láthatja az üszőjét és megveregetheti a nyakát.

Kivált a rontástól féltik a marhát, az átoktól, afféle visszájára mondott misétől, amit a haragosuk mondat a templomban titkosan. A lunkói papnak volt az a híre, hogy öt pengőért megátkozza a más jószágát s magam láttam azt az írást, amiben halállal fenyegeti meg egy paraszt, ha megrontja az üszőit. Krétával írták a kapujára éjszaka.

Talán még ennél is biztosabbnak vették azt, amit a valasiórai látóasszony mondott. Három vármegyéből jártak hozzája, szomorú szívű anyák, akik a fiukat temették el, özvegyek sok ajándékkal, hogy megtudják kedvesük sorsát a másvilágon, vajjon nem bántja-e őket valami, boldogok-e, megnyugodtak-e már, aztán lenéznek-e olykor, látják-e, hogy ott a táljuk ebédkor mindig és megvetik az ágyukat zokogás és imádság közepette esténként. Ha meg nyugtalan a megboldogult, megtudakolják, mi kellene neki és alamizsnálkodnak érette pénzzel, kenyérral, törökbúzával. Szerelmes asszonyok lopóznak a portájára esténként, epekedők, fonnyadtak, akiket elhagytak a fiatalért, meg szomorú leányok, menyecskes legények elhagyottjai és szert kérnek, üvegbe való medecinát, amiből az ételbe lehet csöppenteni, vagy port, cukorformájút, hogy ne vegye észre, akit megégetnek.

De a testi nyavalyát is meggyógyítja Paraszkieva s ilyenkor csodálatosan leleményes az anyóka. Prevaleniben valaha barátok voltak, második József idején, - ő irtotta ki a szerzeteseket s azóta nincs oláh barát náluk - ezek a barátok csinos kis kupolás templomot építettek, a romániai kolostortemplomok mintájára, talán még a tizenötödik vagy a tizenhatodik században és telefestették sok-sok képpel bizánci módra.

Később a falu templomává lett az építmény és egy szemérmesebb pap bemeszeltette az ötvenes években, mert sok volt rajta az ördög, akik válogatott módon kínozták a bűnösöket az utolsó ítéletkor.

Valami pesti arkeológus járt arra már az én időmben, egy csomó képet kifejtett a mész alól, s nagyon megörült nekik. Két hónap mulva negyedmagával, csupa tudós úrral jött vissza, de ekkorra már egy szentnek sem volt meg a szeme. Paraszkieva, a valasiórai látóasszony mondta, hogy meggyógyul az egyiptomi szembetegség, ha kikaparják a prevaleni szentek szemét, a festékes vakolatot szentelt vízbe keverik és megisszák a holdújulásnak első napján. Azt mondják, becses freskókat pusztítottak el.

Az efféle emberekkel megfér a birtokos és azt tartja, nem is lenne kívánatos hirtelenében akarata ellenére változtatni rajtuk. Sokkal inkább kedvemre valók ezek, mint a székely paraszt, aki krajcáros újságot olvas és beveri az unitárius papja ablakait, mert *csuhás népbütítő* az.

Nagyon szép alapítványt tettem a vármegyei közművelődési egyesület számára, a harmadévi közgyűlésen, március tizenötödikén: kétezer koronát, amely örök időkig nevetem viselje, s kamatai születésem napján adassanak ki, de mondhatom, nem örülnék, ha azt a három falut,

amiben a birtokom fekszik, úgy egyszeriben általművelnék. Megférek a papjaikkal, egyiket-másikat vendégül is látom, de barátkozom a szolgabíróval és ismerem minden csendőrt.

Ti nem laktok falun, pesti gyerekek vagytok valamennyien, csak a színpadról ismeritek a parasztot, - ezek most goromba szavúak, energikusak, nehézkesek, mint a föld röge - de az én időmben a népszínművekben rendre gavallérok, tökéletes férfiak voltak. Ha igazán ilyenek lennének, nem keresném a szolgabíró meg a csendőrség barátságát.

Minálunk a nép lop; lop az öregje, lop a fiatalja, lop a szegény, a módos. Rengeteg sokat lopnak, legalább is megvan az indulat arra, hogy sokat lopjanak. Tisztos öreg földművelő - akinek a keze a becsületes munka kéréget vette magára - mondhatnánk a tárcaírók nyelvén - parolázik veled, beszél okosan, méltósággal, kívülről a szintiszta becsület a fehér hajától kezdve lefelé, éjjel meg ellopja egy-két kereszt búzádat, ha teheti. No, az alföldiek se jobbak arra felétek. Daliás huszárok, szép kúnsági gyerekek, gyakorlat idején, amikor mindennap más-más falu népe ad szállást, leütik a fejszét a nyeléről és a nyeregtarisznyában viszik el, ha már egyebet nem vihetnek. Egy nagy pestmegyei földművelővárosban, abban, amelyikben legjobban tisztelik a negyvennyolcat, gyermekkoromban módos gazdák szekérral indultak éjjel rablókirándulásra; végre is zsidókkal szerződtek, akiknek volt félténivalójuk. Azok ügyeltek és kötelezték magukat arra, hogy megfizetik a kárt, ha mégis baj esnék. Másutt is így van. Kisküküllő vármegyében, egy katolikus papnak voltam a vendége. Emlékszem, szelíd, vékony ember volt, amikor mosolygott, szomorú ráncok tüdődtek föl a szája két oldalán, sárga fogainak sorát úgy fogták körül többrét. Mert békességes, félénk ember volt, még gazdasszonyt se tartott, csak fehér egerek tenyésztésében lelte örömét, nyakára nőttek a parasztok és durva káromlást vittek véghez az ablaka alatt. Este már kimenni se mert. A népről beszélgettünk, s ebéd végén maga hozott be egy tányér almát; megkínált vele.

- Tessék egy kis lopott alma...

- Lopott, - mondok álmélkodva - aztán ki lopta?

- Én loptam, kérem, - szólt savanyú mosolygással - a saját kertemből. Kilenc esztendeje mindig más szedte le, az idén magamnak jött rá ápitusom. Leszedtem titokban; azt hiszem, igen megharagítottam vele a híveimet.

Ezek magyarok voltak; az oláh ennél egy fokkal rosszabb.

Kínai hittérítők panaszoják, hogy a megtérített bennszülöttek semmiképp nem akarják belátni a lopás bűnös voltát, legfőljebb baleset az szerintük, ha megcsípi a tolvajt. Azt hiszem, egészen ilyenképp gondolkodik, érez a mi népünk is, de ennek még misszionáriusai sincsenek. Mennyit kellett finomodni úri népünk felfogásának, akik legfőljebb az időlopást tartják megengedhető, sőt úri dolognak a vármegyei és minisztériumi hivatalokban.

Hát így értitek, úgy-e, hogy mi a gazdálkodás odafönn nálunk. Jól bánj a néppel, de ügyelj, hogy meg ne lopjon a béresed, barátkozz a pappal, kártyázz a szolgabíróval, mert szívesen pajtáskodik veled, issza a borodat, ha érzi, hogy több voksod van a vármegyei közgyűlésen és neked ítélt apró-cseprő bajaidban, nem az igazság ellenére, de gyorsan és kellemesen, azonfelül becsüld meg az alispánt, támogasd a főispánt s féljed a kormányt, ha valamire akarsz menni.

Gyönyörű ám a birtokom, valóságos mintagazdaság. A tejemet Déváiig szállítom, a gőzekém az egész járás nagyobb birtokát szántja, de egyéb közöm is van ezekhez a nemesi birtokokhoz. A dévai meg a szászvárosi takarékos óvatos, szűken számított kétharmad értékre ad kölcsönt. No, én megadom az utolsó harmadot is, mert bízom az értékemelkedésben. Van pénzem a főbírónk petrezsdi birtokán, de annak a felét visszanyerte tőlem tavaly ferbliben a

dévai kaszinóban. Hanem a bori meg a bucsabai uradalom nékem terem már ötödik esztendeje s akkor teszem ki a gazdáját, amikor én akarom.

Legnagyobb dolog volt megkapnom a lupovi kincstári erdőnek, gyönyörű négyezer holdnak a fáját. Regénybe való dolog ez. A ribisórai régi templom fölött kezdődik az erdő, közel a faluhoz és húzódik keletnek, az Urzice Mare havast valósággal megkerüli, csupa elsőrendű tölgy a kétharmada, a többi fenyő, s az utai se rosszak.

A ribisórai pap, a kövér Podurján Vazul, nagy oláhember kívül-belül, új kőtemplomot épített, mert restellette a régi fatemplomba járni fel az oldalba a nagy pocakjával, míg a kőtemplomot itt előkelőbbnek tartja a nép, s hacsak lehet, azt épít. A régi faalkotmányt szokás szerint eladóvá teszik, s vagy valami kis havasi gyülekezet veszi meg mindenestül, képestül, vagy parasztemberek használják el a fáját a csúrhöz, pajtához.

Ennek is az lett volna a sorsa, ha a román kultúrliga gyűlését nem a közeli Szászvárosba hívják össze abban az esztendőben. Az ilyen gyűlésre sokan jönnek át Romániából, egyetemi professzorok, diákok, újságírók és Podurján pópa vitt belőlük kirándulásra, a maga falujába két szekerre valót. Ezek az emberek aztán, köztük egy görög nevű bukaresti arkeológus - szép, hosszú szakállú ember - jól megnézték az öreg fatemplomot, s találtak benne olyan sok mindent, amit én nem bírtam meglátni benne, pedig jártam ott annak előtte.

Kicsiny, faragott gerendákból összerótt alkotmány ez, a szentélye szokás szerint keletnek fordul; az elején fatorony. Déli felén, ahová melegen tűz a nap ősszel is, keskeny tornác tapad hozzá, benne hosszú asztal, egyetlen fenyőszáלבól vágott, a halottas-tort ülők számára; külön a végén tuskóra állított malomkő, itt a diák ült, meg a pap, a parasztok közé nem keveredve. Talán láttatok már ilyen oláh templomot bévül. Ennek az ajtaja a kis pitvarba nyílt, ahol a templom építetője, valami kardos oláh úr látszott megfestve a feleségével, amint közösen fognak egy nagy keresztet. Süveges vajdaféle volt, marcona, kemény orcájú, s bár szerényen a pitvarba pingáltatta a képét, - a szent regulák szabják ezt így - az ő képe volt a legnagyobb a templomban. Legközelebb is volt az asszonyok helyéhez. A többi odabenn mind apró, sok-sok kopott, aranyos figura, akiket egyenkint talán csak a görög teológus ismer. Kevesebb volt az asszonyok helyén hátul, több a férfiak részén a templom közepén, de az ikonosztáz meg a szentély - ahová csak a pap jár be az oltárfal három ajtaján s ahova asszony nem mehet - telistele volt úgy, hogy nem látszott ki a fája.

Megnéztem jól, hogy pingálták ezeket a képeket. Gipszet kentek a gerendák oldalára, szépen elsimították és vásznat tapasztottak rá azon frissiben. Erre a vászonra kerültek a képek. Mondom, mocskos, aranyavesztett, tömjénfüstös ábrázolat volt mind, ami elérhető volt, azt megviselte a három évszázad nemzedékének csókja s az egészért nem adtam volna tíz pengőt.

Nem így a bukarestiek. Kibetűzték, hogy a templomalapító, akinek a képe a pitvarban látszik, maga Vitéz Mihály moldvai vajda, Erdély meghódítója, aki az írás szerint hú jobbágyainak dicsőségére ezt a hajlékot Krisztus születése után ezerhatszázban építette feleségével együtt. De ez még nem minden. Kítűnt, hogy a szentély képei három sorban egymás fölött Mihály vajda tetteit ábrázolják rendre, a tirgovistei szerződést Rudolffal, ami felbiztatta a vajdát a betörésre, a szebeni csatát, amiben megverték az erdélyi csapatokat, - úgy tudom, székely tisztek vezetésével - a császár követségének fogadását, a borosznói ütközetet és egyéb dolgát a nagy fejedelemnek, s hogy ez a képciklus az egyetlen egykori művészi megörökítése a nagy Mihály intézkedésének, valóságos nemzeti kincs, amihez hasonló nem lelhető románlakta földön három országban. A fölfedezés óriás fölindulást okozott, forróság járta át a lelkeket s másnap majd az egész gyűlés úrinépe ott volt Ribisórán; a templomot, a képeket lefotografolták többször és Podurján pópa nem bírt magával. Gódinesdi mócok alkudtak annak előtte a templomra a pappal, már csak tizenöt pengő volt közöttük, most kioktatták ezeket, hogy az építmény nem nekik való, mert az ereklye, a román nemzet gyönyörűsége, történelmi kincs.

Nem lakik arra közrendű magyar, a magyar urak úgyse törődnek sokat azzal, hogy miért jön-megy annyi oláh fiskális meg diák Ribisóra tájékán, s miért tanyáznak csapatostul Podurján parókiáján. Hanem mikor egy akadémikus tanulmányt tett közzé nemsokára a bukaresti akadémia azévi kiadványaiban s a bukaresti lapok is mind többet foglalkoztak Ribisórával, egy képviselőjük pedig interpellált a kamarában, mire a kultuszminiszterük kijelentette, hogy szóbanforgó emléket megszerezte már a ribisórai egyháztól s a román nemzeti múzeumba való átszállítása legközelebb megtörténik, a pesti újságok is zsongani kezdtek, előbb halkán, aztán erősebben.

Egy este megjelenő, igen elterjedt lapocska hirtelen leutaztatta tudósítóját Ribisórára. Az jegyzett egyre, kikérdezte az oláh kocsist, Podurján pópát, a főbírókat, a vicispánt, sőt átrándult Bukarestbe és megszólaltatta azt a görög nevű szakállas arkeológus professzort is, aki a képeket fölfedezte. Külön cím alatt jött mindegyik szava, az arkeológusé ekképp:

»Nagyon csodálkozom a magyar sajtó felzúdulásán, mert a dolog egészen tiszta. Mi megvettük a fatemplomot a ribisórai egyháztól és tavasszal, ha az idő jobbra fordul, hozzáfogunk szakértő gondossággal az ideszállításához. Ehhez pedig teljes jogunk van, mert Magyarországnak nincs oly törvénye, amely megtiltaná a műalkotások kivitelét, de ha lenne is, akkor se akaszthatná meg az idehozatalát, mert a ribisórai templom a műemlékek jegyzékébe föl nem vétetett - hisz mi fedeztük föl - s ha most utólag deklarálnák műemléknek, ez egyértelmű volna a román nemzet arculcsapásával.«

Erre meg sorban nyilatkoztak a mi lapjainkban a mi professoraink, a műemlékek bizottságának igazgatója, a múzeumigazgatók s kerekedett olyan papirosháború, Pest meg Bukarest között, amilyen a híres memorandum-pör óta nem volt.

Egy erdélyrészi ellenzéki képviselőnk, akinek magának is csinos múzeuma van, - egyébként csupa római régiség - de akit a párt az ilyen ügyekben szakembereként mozgat, így szólalt meg interpellációjában:

»Vajjon rosszabbak vagyunk-e, mint Törökország, aki megtiltotta ingó és ingatlan műtárgyaknak kivitelét, vajjon tudományos szempontból, kultúráilag gazdátlan föld-e Erdély, ahová az jöhet művészi anyagért, aki akar, hogy belőle elméleteket építsen, amelyek odaát talán kedvesek, de ránk nézve szégyenletesek. Ha csakugyan műemlék a ribisórai templom s valóban történelmünk egy szerencsétlen korszakára vonatkoznak a képek, úgy helyük a kolozsvári vagy budapesti Nemzeti Múzeumban van, nem a történelmi, hanem a néprajzi osztályban, mert hisz csak néprajzi beccsel bírnak. Ha nem, úgy maradjon meg a templom a maga helyén. Hajlandó-e a miniszter stb., stb.«

A miniszter nem válaszolt; ő is, de meg az egész kormány ugyancsak csúnya lébe jutott a ribisórai templommal, amit egyre kavartak innen is, túlról is. Bukarestben kivált azon háborodtak föl, hogy a néprajzi osztályba akarják helyezni a képeket, talán épp a maláji meg a szamojéd csoport mellé, keserves bábúk társaságába, amik molyos ruhákat hordanak és bűzlenek a naftalintól.

Egész biztosan tudom, az államtitkár mondta maga, hogy Bukarestből külügyminiszterünknel tettek lépéseket, a bécsi román követ útján, az átszállítás megengedése dolgában, de a külügyminiszter oldozkodott, Pestről kért fölvilágosítást, kibúvót, haladékot keresett, mert számolnia kellett a magyar közvéleménnyel. Azt is tudom, hogy a nagyszabedeni hadtestparancsnok, mintegy véletlenül hivatalos katonai útjában, de nagyon is akarva Ribisórán járt a vezérkari főnökével, hogy a kabinetirodának jelentést tehessen.

Március lett, amikor a miniszter válaszolt, s úgy mondta, hogy maga vagy az államtitkára személyesen győződik meg az ügy mibenlétéről, mihelyt kimelegszik az idő, vajjon igazán műemlékről van-e szó, vagy csak afféle kegyeleti emlékről.

Április legvégén érkezett meg az államtitkár, aki a kultuszminisztériumban a művészi ügyeket vezeti, hiszen ismeritek, erős protestáns ember, ki bizánci képet, azt tartom, alig látott még életében.

Már Aradon beült hozzá a főispánunk, Kőrösbányán fölverték kocsijukra a főbíró. Én Cebén vártam öméltóságáékat, mert a főispán telegrammozott nekem a megelőző nap. Az államtitkár átült a főispánnal az én könnyű kocsimra, mert a négylovas hintó elakadt minduntalan az úton, hanem az az igásszekér, amit jóféle ennivalóval meg pezsgővel rakattam meg, híven követett bennünket.

Közel volt a dél, mire a ribisórai templom alá értünk. Sok minden másképp volt ott, amióta utoljára jártam benne; kivált a Nyágu Pávelnek, a harangozónak a háza változott meg, ami ott állott harminc lépésnyire a templomtól. Valaha hétköznap alig látott Nyágu embert s ha esténként hazahajtotta az üszőit és harangozás helyett kopácsolt a klopoton, a toronyba akasztott vaslemezen, nyugovóra tért mindenki lenn a völgyben.

Most bukaresti ifjú urak foglalták el a szobáját, kamráját, húst esznek minden nap és kártyáznak éjjelig. Amikor megjöttünk, akkor is tele volt a ház román egyetemi hallgatóval. Kevéssel a fölfedezés után meggyökeresedett bennük az a gondolat, hogy a magyarok, hacsak lehet, felgyújtják a ribisórai templomot, vagy elpusztítják másképp, mint ahogy elpusztult a balázsfalvi *Szabadságmező* emlékoszlopa, s hogy ez meg ne történhessék, önkéntes őrséget alakítottak. Nagy csapat tanyázik itt azóta, s ketten vigyáznak éjszakánként fölváltva a templomban. A főbíró tud felőle, de nem tehet ellenök semmit, mert egyébként békességesen viselkednek.

Persze nem nagy barátsággal fogadtak bennünket. Valami egyetemi magántanár, vagy adjutáns - a csapat vezére - magyarázta az államtitkárnak franciául, hogy mit jelentenek a képek, olyan göggel, mintha csak idő kérdése lenne, hogy megint úgy legyen minden itt, mint Vitéz Mihály idejében volt.

Hosszú ideig voltunk odabenn, s öméltósága kedvetlenül jött ki. Szálankint húzogatta a bajuszát a fogai alá, s láttam rajta, hogy semmi okos dolog nem jut az eszébe. Hanem a szakácsom, meg egy ügyes kerülőm azalatt olyan porhanyó zsványpecsenyét sütöttek odakünn, hirtelenében rakott tűz mellett, hogy már az illata is elfelejtetett minden egyebet velünk.

A főbíró egynéhány templomi lócát hordatott ki a pázsitra - effelől nem kérdeztük meg a nemzeti őrséget - s azokra telepedtünk. A huszárom szolgált föl, jóképű székely legény, fehér kötényben, keztyűben, azok meg nézték lopva a harangozó házából. Kaviáros szeleteken, meg hideg halon kezdtük s a zsványpecsenyén, fácánon, sajton végigdúlva, kihez leánykát, kihez pezsgőt ittunk. Nékem a zsványpecsenye ízlett leginkább s ezt dicsérte az államtitkár is legjobban. Azt mondta, hogy ilyen felséges ételt még így szabadban nem evett s kérte, írjam meg a receptjét, hogy milyen rendben sorakozik a nyárson a vesepecsenye, a vékonyra vágott szalonnával meg a hagymával, mert náluk Nógrádban másképp csinálják, de az nem olyan jó, mint ez.

Lassan naposabb lett a kedve öméltóságának, - igaz, egypár kitünő, egészen új anekdotával hozakodtam elő - és kacagott, kivált az utolsón, egy sikamlós zsidótörténeten. Látszott rajta, hogy felejtí a képeket.

Ebéd végén azonban, amíg a többiek a likőrt nyalogatták, csendes beszélgetésre félrevontam őt. A ribisórai képekre tértem vissza, erre az igazán nem emésztéshez való témára. De én biztató szóval hívtam, s egy kicsiny sétálás után leültünk a templom tornácára, a malomkő mellé, a torozó pap meg a diák helyére. Ott most senki se járt.

Nem tagadom, akkor már készen volt a tervem Mihály vajda képei dolgában, de nem árultam el, csak sejtettem, hogy tudnék segíteni, ha... Mert épp ez a *ha* volt a fontos. A lupovi kincstári erdő kitermeléséről ábrándoztam, mióta csak megvettem a birtokomat, azokról a gyönyörű sudarokról, amik ide látszottak, s amiket gyengéden borzongatott végig a tavaszi szellő. Nem tudom, értitek-e igazán, ha azt mondom, hogy diplomata-beszélgetés volt, csupa sejtetés, puhatolódzás, olyan szavakkal, amik egyelőre keveset jelentenek. Hallottatok-e cigányt, amint új nótát próbál vagy komponál, vékony, fojtott, sugdosó hangokat, amikből mind erősebben érzik ki a nóta. Ilyen volt a mi beszédünk is. Félve indul meg a gondolat, elővédet tol maga elé meg oldalvédet, merész, fürge szavakat, amik nem állják a harcot és visszahúzódnak ügyesen, idejekorán. Ha el is fognak belőlük, nem kár, megtették kötelességüket.

Egy félóra mulva megértettük egymást. Nyitott tenyeret nyújtottam s ő elfogadta, meglelt köztünk az egyesség, könnyebben, mint gondoltam. Én magamra vállaltam a dolog elintézését, úgy hogy abból se a kormányra, se a törvényhatóságra bármilyen gyanunak még az árnyéka se essék. A képek nem kerülnek Bukarestbe s a románoknak még se lesz okuk haragudni, legalább miránk nem. Hanem hogy hogyan, miképpen cselekszem meg, arról nem szóltam. Szedelőzködtünk. Szépen visszahordattam a lócákat, a harangozó házában elbúcsúztunk a magántanártól - mert ő ki nem jött volna semmiképp - és megindultunk szépen. Vácán átült őméltósága a főispán négyesére, én meg elváltam tőle nagy barátsággal, sűrű kézszorítások között és a kocsimról kiáltottam vissza, hogy a zsiványpecsenye receptjét küldöm holnap, mintha az lett volna a legnagyobb ügyünk. Hanem mikor elhagytak, megállítottam a szekeret.

- Valisiórára megyünk, egyenesen a Kőrösön által.

XXII. A valisiórai látóasszony.

Kegyetlen rossz úton kapaszkodtunk fölfelé, egy locsogó, ugráló patak mentén. Vagy három berregő kanalas malmot hagytunk el közben, a legősibb formájú malmot, amiknek az álló tengelygerendájából öt nagy fakanál mered szerte sugarasan, azokat löki egyre odébb a rájuk omló vízszugár. Egészen bizonyos, hogy a rómaiak nagy légiói efféle alkotmányokat találtak annak idején a dákok földjén.

Izzadtak a lovaim, mire Pogyele szélire értünk. Ott két gubás ember guggolt a szélső ház fala tövénél, egy öreg meg egy fiatal. Elibém állottak és nagy tisztességtudással kérdezték, hogy nincs-e a kocsin takarmányféle; a kocsi fenekébe nem mertek belenézni, igaz, nem is volt benne semmi. Hivatalos örök voltak, a község kirendeltjei. A vármegye déli szélén keleti marhavész támadt, legeltető gazdák hozták be Romániából és terjedt lassan északnak. A nagy havas, az Urzica Mara még tiszta, ahol hét falu marhája legel, - rettenetes csapás lenne, ha ezt elérné - de a Maros-mellék már fertőzött, pedig ez csak harmadfélórányira van innen. Tudja a nép is a veszedelmet és csinálja híven, amit rendelnek az urak. Ha a baktériumelmélettel is tisztában lennének, biztos, hogy megmenekednének; mert ember terjeszti a bajt, nem a jószág.

Etetés nélkül hajtattam át a csendes, szalmafedeles házak között, amik épp oly nagy, borzas süveget viselnek, mint a lakói, mert sietnem kellett, hogy az út nagyobb részén még világosan vergődjek által.

Így is sötét volt, mire Valisiórára értem; a tűzhelyek lángja már kialudt, mécesest meg nem éget ez a nép nyáron. A jegyzőnél szálltam le s lopva mentem gyalog tovább.

Az öreg Paraszkieva, a látóasszony még fönn volt, gyapjút font, de a menyé, meg a kis unokája aludt már. Férfi nem volt a háznál, mióta a házas fiát bevették a szászvárosi gyalogezredbe.

- Ismersz-e, Paraszkieva, tudod-e, ki vagyok?...

- Tudok én mindent... a ribisórai zsidó uraság vagy.

Nem állott föl a kemence mellől és én is leültem egy ládára; körülnéztem.

- Van mindened, úgy-e, mert az Úristen tudományt adott néked...

Bólongatott az öreg s rámpislogott közbe, hogy ugyan mit akarhatok.

- Van úgy-e törökbúzád legalább húsz mérő, láttam odakünn a górért, aszalt szilvád is, pálinkád is... azt ugyan hiába hoznék néked... gyapjad, szöszöd is van, talán fonsz is, vagy megfonva hozzák, gombolyagban... boldog vagy-e Paraszkieva?

Az anyóka elmosolyodott, aztán sóhajtozni kezdett.

- Mi kéne, no... tudhadd, hogy nem hiába jöttem ide... több marhám van, mint a ribisóraiaknak együttvéve... a császárt is ismerem jobban, mint a szászvárosi ezredes...

Csak nyögött, sóhajtozott az öreg, végre megvallotta, hogy ha neki olyan pokróca lenne, mint a főbíró feleségének, akkor most nem fonna gyapjút, pokrócnak valót. Közönséges, tíz-tizenöt forintos utazópokróc volt az, amit a főbíró kocsján látott, de csíkos, mint a tigris bőre. Az tetszett meg az öregnek.

- No, olyant hozok neked holnap délelőtt... hát még mi kéne...

Soká faggtam az anyókat, végre vallott, hogy ha neki olyan nyaklánc volt, csupa felfűzött arany, amilyen a román királyné nyakán függ, akkor a dévai vásárra azzal menne. A szép román királyné képére mutatott a falon, aki oláh parasztöltözetben látszott, a nyakán felfűzött aranyérmék sora. Lehetett benne vagy egy tucat tízfrankos.

- Tudod, egy fűzérre való arany nincs nálam, de majd felfűzheted te... a felit bankóban adom.

Hat aranyat vettem elő és kiraktam a tenyeremen sorjába.

- Nézd, szépen illenek egymáshoz...

Nem kapott mohón az aranyon, úgy nyúlt feléjük, mintha forrók lennének. De azt nem kérdezte, hogy mit kéne érte tenni s én se szóltam. Bizonyosan jövőmondásra gondolt, vagy valami úrnak való szerelemadó italra.

- Boldog-e a lelked, Paraszkieva, olyan-e, mint azoké, akiket Mihály arkangyal térít jobbfelől a gonoszok tűzfolyójától a mennyei pálmák alá, ahol Ábrahám ül meg Jákob, keblükben a sok boldog lélekkel...

Az oláh templomok utolsó ítélet-képére hivatkoztam, de az anyóka csak intett, hogy nem. A szája sírásra pittyedt s egy csillogó könnyű is végigszaladt barna árkos képén. Soká nem szólt, csak intett, hogy hagyjam, hogy azt úgy sem tudom megtenni, végre bevallotta, hogy ha a fiát, a Pávelt hazakereszténék, akkor ő boldog lenne. Erre számítottam.

- Meglesz, Paraszkieva... meglesz... holnap reggel küldj szekeret érette... vagy majd küldök én. Ismerem én a császárt, meg olyan tisztjét, akin háromszorannyi az arany, mint a szászvárosi ezredesen... Meglásd, itt lesz holnap estére...

Nem hitt a banya nekem, amikor elváltunk, de valami reménység megéledt benne. A jegyzőnél háltam.

Másnap reggel aztán beküldtem a jegyzőné a kocsimon Szászvárosba, hogy okvetlen vegyen olyan tigrisbőrforma pokrócot, meg egy parasztszekerest is fogadtam, a Paraszkieva harmadik szomszédját, hogy menjen be a kaszárnya elé, s ott várjon addig, amíg kieresztik a Pávelt.

Én meg a községházáról azonnal Dévát kértem, onnan Pestet, a kultuszminisztérium államtitkárát. Rövid volt a beszélgetés: Pávelnek szabadulni kell azonnal, még ma délben. Az államtitkár sietve Bécsre, a hadügyminisztériumot szólította s a fontos államérdekre való hivatkozással menten jött le a szóbeli rendelet Szászvárosba az ezredparancsnoksághoz, hogy Munteán Pável szabadsággal induljon.

A században éppen szobavizsgálatot tartott a főhadnagy, amikor az ezredsegédtiszt benyitott. A Pável bocskorát, börtüszőjét és egyéb gunyáját már hozták utána és egynéhány perc múlva valósággal kilökték a kaszárnyából épp a szomszédja szekere elé. Pável csak akkor eszmélt föl, az extrasapkáját a jobb szemére húzta, a szekérre ült és dalolni kezdett.

Hazamenet megállott, csináltvirágot vett a piaci boltban, a sapkájához tűzte, de megálltak még pálinkázni a sebesi fordulónál, meg a szelicsórai kocsmánál is, s így sokára jöttek meg, pedig igen vártam őket. A pokróc már rég ott volt Paraszkievánál. Alkonyodáskor hallatszott a Pável dalolása messziről, nyújtott, szomorúan cifra oláh ének, mintha piros szálakat vonnának a szívéből, s azt fonnák kacskaringósra. Pedig boldog volt; tántorogva szállott le a szekérről, s dült belőle a pálinkaszag.

Nem zavartam őket a viszontlátás gyönyörűségeiben, s csak kilenc óra után mentem Paraszkievához. Akkorra megint egyedül volt az asszony, mert Pável a kocsmában vitézkedett, körülötte a falu ifjúsága.

- Hatalmas vagy, uram... nagyon hatalmas, - fogadott az öreg hódolattal és a szemét törülgette. Én azonban betettem az ajtót, körül is néztem, hogy nem hallhat-e valamit a beszédünk-ből más is, aztán szóltam.

- Azt üzenté a császár a dróton, a fiad addig lehet itt, amíg én akarom... ha akarom, holnap viszik, ha akarom, sohase... ha megteszed azt, amit mondok, örökre itt marad. De esküdj meg az Úristenre, az apostolokra, az angyalok hét rendjére, meg valamennyi szentre, hogy nem szólsz senkinek arról, amit neked mondok, akár megteszed, akár nem.

A banya vállalta és hajlongott mélyen. Behúzódtunk a kis kamrába és oktattam, tanítottam egy órahosszat a mécs mellett. Könnyen megértett mindent, értelmesebb és ravaszabb volt, mint gondoltam. Megegyeztünk; holnapután a baresti búcsún megszolgálja híven, amit tettem néki.

- Aztán ott légy Paraszkieva, mert a fiadat vason vitetem be, nem Szászvárosba, hanem a gyulafehérvári sáncokba. Ott nem látod meg többet...

Gondolhatjátok, hogy nyughatatlanul vártam a baresti búcsú napját, mert hisz azon fordult meg minden, hogy megteszi-e Paraszkieva, amire fölbiztattam. S itt ismertem meg az oláh nép egyik jó tulajdonságát, a titoktartást. A magyar nem állja a titkot, locsog, fecseg, dicsekszik előre. Soha magyarok összeesküvést nem csináltak, legalább olyant nem, ami tartós lett volna. Az oláh tud hallgatni, ha kell.

A baresti búcsún ott volt az egész környék népe, annyi, hogy a negyedrésze sem fért a templomba. De Paraszkieva benn volt, a főhelyen, az asszonyok részén. Hosszú az ortodox liturgia, majd az egész délelőtt eltelt véle, ezalatt a templom körül kuncsorogtam türelmetlenül. Liturgia után, amikor omlott kifelé a nép, kibicegett Paraszkieva is - két falubeli asszony vezette inkább tisztesség okáért, mert maga is tudott volna járni - s leült a templom-ajtóval szemben, a fakereszt tövében.

Körülállták, akik ott voltak s mind többen jöttek azután, úgy hogy rövid idő múlva egynéhány száz ember állotta körül a kis dombot, férfi, asszony vegyest. Csöndben voltak. Paraszkieva pedig várt egy darabig, aztán fölemelte két karját ölelésére valami láthatatlannak, másviláginak és énekelni kezdett.

- Ó, jaj, jaj, jaj... falubeli keresztény népek, meg havasi pásztorok... jaj néktek üszőnevelő gazdák... Szálakat ereszt a pokolbeli gonoszlélek guzsalya éjfélkor és ökörnyál száll dél felől és a ti marhátok bögve iramodnak meg. És elhagyja a borju az ő anyját és a kezes tinó nem ismeri meg az ő nevelő gazdáját... Ó, jaj, jaj... Fehér pók ül hajnalban a fűszálon harmat helyett és röhög vigyorogva és hét szálát ereszt délig... és éjfélig hétszázat... Ó jaj minekünk, keresztény népek... Tüzelő pásztorok, fedél alatt lakozó gazdák... jaj... jaj...

- Ó jaj... Nem találja meg a szopós borju a tőgyet és a bikák szarva belebogozódik a sűrű esti párába... Elvész rendre Grohot jószága és hiába áldat, füstöltet Zsunk, elhull az övé is. Ó jaj, Vásza, gazdaságod nem tart sokáig, száraz bőröket símogathattok és nem bődül az állat este az ólatokban. Uram segíts... baldoványi rétség, te selyemnyoszolya dögtemetővé leszel és nem fér el benned az esett marha.. Ó, jaj... jaj...

Iszonyúan rikoltott a szipirtyó, szinte előreesett egy-egy mondás után, meg ismét fölemelkedett lassan s újra kezdte szakgatottan, rémisztően hadonázva, mintha véres húscafátokat hajigált volna szerte.

- Urzicai havas zengő fehér virágja, kolompos gulya, ó jaj, kitépnek téged szálanként... ó jaj... irgalmazz minékünk... Piros húst ereszt a földbe a vármegye és elméri a nagy mészáros a ti marhátokat a pokloknak... a borjut adja nyomtatéknak az anyjához és a bikáknak csontjait összetöri... Falubeli népek, nem visztek sót a havasra három esztendeig...

Oly szörnyen sivalkodott Paraszkieva, hogy magam is megborzadtam kissé. A nép meg hallgatott körülötte rémuló orcával. Mindenki a tehenére gondolt, a gyöngé borjára, amit úgy szeret, mint a gyermeket s amit bevisz hideg télen a szobájába s vele hál, hogy csak erőssé nevelődjék, meg szelíddé, mert nincs nagyobb öröm, mint annak a nyakát megveregetni, ha ráismer a gazdájára szombatoként a havason. És tejet ad az, ha megnő, csorgó fehér életet mindnyájoknak, csak egy kis törökbúza kell még hozzá a télre. És ezt most mind elvennie az Isten... Hisz hallottak valamit felőle, de bíztak a vármegyében. Ím, Paraszkieva tudja biztosan, elvész a jószág mind... mind...

Az asszony arcra borult a fakereszt alatt az átkozódás után, mintha elájult volna s csak a két banya ajaka mozgott, imádkoztak halkán.

Egy darabig vártak csöndesen, aztán gyöngéden költögetni kezdték, akik közelebb állottak, a hátrább állók meg kérlelték susogva. Csöndes, rimánkodó zsongás indult meg.

- Paraszkieva, kelj föl...

- Paraszkieva segíts...

- Asszony, te mindent tudsz... javasolj valamit...

- A tyulesdieket segéljed meg, a kedves népedet...

- Könyöröggél Paraszkieva, amíg az égi kitalálás meg nem világosít...

Így hallatszott a szó mindenünnen türelmetlenül, de halkán, félve, ám a banya nem mozdult sokáig. Úgy vélték, soká odaáttal van s nem nógatták utóbb, csak vártak.

Jó félóra múlva fölállott, a homlokát megdörzsölte s csöndes hangon szólt, irtózás nélkül, mint akit megnyugtattak valahol.

- A ribisórai öreg templomban van a segedelem... Ma Szent György napjának éjszakáján, amikor az első csillag föltetszik az égen, menjetek oda. A pitvar meg az ikonosztász képeit ne bántsátok; hanem az ikonosztász mögött szeljenek a férfiak egy-egy csipetnyit a képekből és hozzák haza. Az asszonyok meg fordított szitán szitaljanak meg éjfélkor egy marék törökbúzalisztet háromszor egymásután és öntsenek hozzá vizet, de ne a kútból, hanem a kút mellől való ökörnyomból első kakasszóráskor. Gyúrjatok gomolyagot és ebbe tegyétek bele a kép darabkáját... Ha megéttétek vele a jószágot, nem lesz baja. - Szinte szívta-nyelte az asszony szavát a nép és megcsillapodott, aki hallotta; a távolabb állóknak tovább adták tízen is egyszerre a mentő igéket, elmondván egymásután többször, nehogy elvétsék az orvoslás módját. Nyugalom szállta meg a lelkeket, eloszlottak lassan és hozzáálltak az ebédeléshez, előszedve tarisznyát, batyut. Külön-külön csoportba szállott minden falu táborokba, de a buzgóbbak, a nehezebb fejűek, meg a kételkedők odajárultak még azalatt is Paraszkievához, vittek neki egyetmást és kikérdezték újból, hogy tavalyi törökbúzából való lisztet vegyenek-e vagy harmadévit, hogy nem lenne-e jó még egy kis szentelt só a gombócba, hogy a megfordított szitán kavarják-e a lisztet ujjal keresztformába, vagy csak ütögessék kétoldalt, ahogy rendszeren szokták.

Paraszkieva kegyesen oktatott, a két banya meg az udvarhölgyei egyre szedték a sok tojást, kendergomolyagot, mézet, meg mézespálinkát. Összegyűlt annyi, hogy aligha viszik el háton három batyuban.

Délután, amint felkelt a nagy Marosán Ilia, a zsunki bíró s a tarisznyáját magára akasztotta, fölkerelkedett utána az egész férfinép és megindultak vele szapora lépésben a hegynek, mert jó háromóra járásnyira van ide a ribisórai templom. A rövid gyalogúton mentek egyenkint, egymás háta mögött a hosszú hegyen által, elől a Marosán Ilia s csak Kazanesdnél tértek a

kocsiútra. A bólyi kocsmánál se állottak meg, csak néhányan, tízen-tizenöten ugrottak be egy hörpintés pálinkáért, azok is utána futottak a többinek egynéhány perc múlva.

Ribisóra, a falu, jóformán üres volt, csak a kutyák ugattak benne; az odavalók se váltak ki a csapatból, mert már esteledett erősen. A mennybolt égett a kis fatemplom fölött, az öreg erdőbe ködfoltok tapadtak sűrűn, mint óriási hernyófészkek. Marosán Ilia megállott a lejtőn, visszafordult és várt. Hadd érjen föl a többi is, az elmaradottak, nehogy azt mondhassa valamelyik, hogy neki nem jutott a csodálatos ereklyéből. Lehettek vagy háromszázan, mind csendes beszédű, halk lépésű bocskoros emberek.

Hanem a zsongás, suhogó zaj, akár az erdő szava, mégis megtöltötte a hegyoldalt és Bagocán György, a bukaresti egyetem magántanára kikukkant a kiskapun. Meglepődött a sok ember láttára, de azt hitte, imádkozni jönnek Szent György-napi éneklésre, hozta hát a kulcsot és feléjük ment. De szomorú volt mind, keserű képű, - pedig ez a nép a templomban is nevetgél - asszony, leány is hiányzott közülök s azért valami rosszat gondolt. Az ajtó mellé állott eléjük.

- Mit akartok?

A nagy Marosán Ilia szólt.

- Eressz be uram a jószágunk egészségéért... a képeket akarjuk.

Bagocán megijedt. Csak nem akarják bántani... Ellenkezett és kérdezősködött, de a hátulállók zúgtak és fenyegetőztek.

- A templom a mienk... eressz be... A ti beteg marhátokat odaát a hegyen túl nehogy ezzel gyógyítsátok.

Marosán Ilia félrevonta a professzort a malomkőhöz, hogy elmondja lassan, eleitől fogva, mint úriembernek illik, a dolgot, hanem a hátulállók nyomták az elülsőket, Petru pedig, a tomesdi molnár, leütötte fejszével a zárat és betódult a nép, szinte egymáson által, hogy ki-ki előbb jusson a képekhez. Nem nézték, hogy a császár ajtaján mennek-e keresztül, ahol a pap jár csak, vagy a másik kettőn, csak tolakodtak és metélték bicsakkal, aki hogy érte Vitéz Mihály vajda képeit, aki pedig nagyobbat vágott, elosztotta és nyújtotta hátra a szomszédjának, komájának, mert kevesen fértek egyszerre hozzá s már szinte káromkodtak és verekedni kívántak sokan.

Csak egypár vászoncafát volt a gerendafalon, amikor az ikonosztász mögé bírt férközni Bagocán, meg négy diákember szitkozódva, könyörögve hangosan, de nem bírt az emberzajlással. Az elsőt, egy barna kis legénykét, aki megfogta két ember karját, leütötték a lábáról és megrugdosták, úgy hogy sírvafakadt a fájdalomtól és keserűségtől. A másik, egy vékony, szemüveges ifjú, átkozódott fönnhangon és kívánta, bár törne el annak a kezeszára, aki ezt a nemzeti emléket pusztítja, de nem törődött vele a parasztság, vitte kifelé ki-ki a maga képcafátját és hasogatta mind kisebbre jó szívvel, hogy mindegyiknek jusson belőle.

Amire én odaértem, már minden csendes volt. A templom tornácán Bagocán magántanár ült keserű képpel, nem is nézett rám, amint bementem. A harangozó házának az udvarán a kis fekete diák képét borogatták. A pitvarban csak egy leszakított ajtó feküdt, hanem beljebb egy csomó összetörött szék hevert egymáson. Az ikonosztászt félrenyomták, most féloldalt dült, le akart szakadni; a császár ajtajának mind a két szárnya a földön feküdt, mögötte pedig a szentélyben nem maradt meg egyetlen csipetje a régi képnek. Vitéz Mihály vajda képe és cselekedetei nem voltak többé.

Végigvilágítottam a lámpával minden zugot, aztán kifelé mentem. Szél fujt, a lupovi erdő - az én erdőm - zúgott, mintha megérezte volna új gazdáját.

Lefelé hajtattam, hogy telefonozzak az államtitkárnak s szembe találkoztam a főbírákkal, meg négy gyalogcsendőrrel. A főbíró kocsján az a két bukaresti fiú ült, akik a pusztítás elején szaladtak még el hatósági segítségért. Odaszóltam nekik, hogy hiába jönnek.

Gondolhatjátok, hogy még egy kis marakodás volt a magyar, meg a bukaresti lapok között, de segíteni nem lehetett a dolgon. Vádolták a mi hatóságunkat, azt, amibe épp ők nem bíztak meg annak előtte. A legszomorúbb az volt, hogy tősgyökeres románok pusztították el a nemzeti kincset.

Még azon ősszel megépítette a kincstár a faúsztatókat, télen pedig megvettem én kéz alatt az egész lupovi erdőt úsztatóstul, mindenestül.

*

Ami ezután jött, értitek, úgy-e... Harmadéve, amikor összehoztam azt a nagy érdekeltséget, ami a Riumáre völgye erdejének kihasználására állott össze (a főispánunk is benne van), fölterjesztettek udvari tanácsosságra, de csak tavaly, a választások után kaptam meg. Micsoda ünneplés volt az, micsoda bankett a »Szarvas«-ban. Maga az apostoli lelkű megyéspüspökünk is gratulált táviratilag, ő tudta miért... de én is tudtam.

A dolog nem lehetetlen, hisz tudjátok, hogy eleitől fogva nagy tisztelője voltam a katolikus egyháznak, főképp a klérusnak. Hanem előbb még dolgom lenne, amit a mostani hitemen akarok elintézni. A vármegye fele kocsmáját le a Marosig a Neumannok bérlik, más-más név alatt és százezreket kaparnak össze évente. Ez így nem maradhat.

Már a mult ősön antialkoholista mozgalmat indítottam és a megye gyűlésén legközelebb fölszólalok, hogy legyen kevesebb a kocsmá, s ami marad, vétessék ki a mostani néprontó kufárok kezéből és adassék megbízható kezelőknek. Nagy bajvívás lesz ez a Neumannokkal, de az én részemem van a vármegye, meg a fele kormány a pénzügyminiszterrel. Azt hiszem, egyezkedni fogunk.

Igaz, a zsidókkal bírok legnehezebben, pedig nem is sejtitek micsoda úr vagyok a vármegyében. Az alispán nem győzi a kezemet szorongatni, úgy érzem mintha ebbe a kézbe kapaszkodnék, tekintély vagyok; hogy honnan jöttem, nem kutatják, szinte nem akarják tudni, - nagy temető az emberek emlékezete s kihányják belőle a tavalyi fejfékat könnyörtelenül - csak a zsidó, az emlékszik.

Kellemetlen népség, nem ismer tekintélyt, született anarkista mind. Ha közel eresztem, szemtelenül bizalmasodik, a képiról olvasom le: te már benn vagy testvér, de jövök én is nemsokára. Igaz többször szükségem van rájuk, mert vállalkozó természetű nép, - szegény nagybátyám Klein jut az eszembe, a népszínházutcai - de az érintkezésünk egészen bizalmas, mondhatnám titkos.

Csodálatos, de úgy van, hogy sokkal inkább tisztelnek a keresztények, a dzsentrí, sőt a lelkeskedő r. k. papság, mint a zsidó.

Beláthatjátok, hogy ilyen körülmények között teljes szívvel-lélekkel csatlakozom a nagybirtokos osztálynak konzervatív világnézetéhez, amelyik a régi nemzeti hagyományok megőrzését, a demokrácia túlkapásainak leküzdését vallja programmjául. Ez az eszme, ez a törekvés fűz egybe engem lelkileg Magyarország legkiválóbb osztályával, a történelmi eredetű arisztokráciával.

Nincs is köztünk különbség. A lovaim olyanok, mint az övéik; ha vendégem jön, régi bécsi szervísszel terítették, kártyázom úgy mint ők, az inasaim libériája jó Louisquinze-szabású.

Mert sokat adok a jó társaságra s van is módom benne; igaz, Nóbél Árpád nem sajnálja a pénzt. Úgy érzem, mintha a ribisórai uradalom, a kastély meg a lupovi erdőbirtok rám néztek,

engem vártak volna eleitől fogva, mintha azt a lipicai négyest, amivel tavaly díjat nyertem, nékem nevelték volna. Úgy bánok a béreseimmel, mintha a dédapjuk is az őseimnél szolgált volna; a szolgabíróval, mintha a nagyapáink is tegeződtek volna.

Felőlem még olvasni fogtok odafönn Pesten sokat. Igaz, most két-három sorban intézik el a dolgaimat a *Vidék* rovatában, de odalenn nálunk másképp van. Éppen nálam van véletlenül az a jegyzőkönyvi kivonat, amiben a törvényhatóság üdvözöl kinevezésemtől. Íme, csak ezt a darabot olvassátok:

»Amidőn a polgári erények útjain nagy magabízással indult meg Méltóságod, hogy elérjen arra a magaslatra, amelyet az uralkodói kegyesség sugarai ragyognak be, ősi Vármegyénk, a Korvinok költői fészke, önnönmagát tiszteli meg, üdvözölvén jeles polgárát, az emberi akarat-erő, a tisztos szorgoskodás nemes példáját, nemzeti kultúránk bajnokát, a kiváló szociális érzéssel megáldott férfiút, az antialkoholista mozgalom előharcosát...«